परिच्छेद : एक

शोधपरिचय

१.१ विषयपरिचय

कथाकार राजुबाबु श्रेष्ठको जन्म वि. सं. २०२५ साल जेठ २७ गते गोरखा जिल्लाको तिनधारेमा भएको हो । इतिहास शास्त्रमा विद्यावारिधि सम्मको अध्ययन गरेका श्रेष्ठले 'वसन्तीको विवाह' (२०४२) कथा 'नवकिरण' पत्रिकामा प्रकाशित गराई साहित्यिक यात्रा आरम्भ गरेका हुन । साहित्य लेखनको प्रारम्भिक समयमा कविता विधामा सक्रीय रहेका उनका 'मनहरू' (२०५७) र 'देश दुखेको बेला' (२०६१) कविता सङ्ग्रह प्रकाशित छन् ।

कविता, कथा, गीत र खोजमुलक विधामा कलम चलाउने श्रेष्ठ यतिखेर गीति विधामा बढी सक्रीय र चर्चित छन् । आफ्ना रचनामा समसामयिक स्वदेशी समस्या तथा विदेशी यात्राका क्रममा त्यहाँ देखेका भोगेका र अनुभव गरेका वस्तुस्थिति पाठकहरूका आँखामा कथाका माध्यमबाट उपस्थित गराउन उनी सफल छन् ।

श्रेष्ठका हालसम्म 'गृहयुद्धको घाउ' (२०६८), 'मृत्युमेला (२०६९), 'पुस्तान्तर' (२०६६) कथासङ्ग्रह, 'वचन' (२०६४), 'आयाम' (२०६४), 'आशय' (२०६९), 'बयान' (२०७१), 'मधुर मिलन' (२०७१) 'आकार' (२०७२) 'काव्य' (२०७३) र 'देश' (२०७३) गरी आठओटा गीत सोलो एल्वम प्रकाशित छन् । यी बाहेक साहित्येतर विधाको 'प्रहरी र साहित्य' (२०६१) खोजमुलक कृति पनि प्रकाशित छ । यसरी हेर्दा श्रेष्ठका विविध विधाका १३ (तेह्र) ओटा कृति प्रकाशित छन् ।

साहित्यका विविध विधामा कलम चलाएका श्रेष्ठ गीत लेखनमा सक्रीय र चर्चित रहे पनि कथा लेखनमा उनको विशेष रूचि रहेको छ । यथार्थको प्रस्तुतीकरणमा रुचि राख्ने श्रेष्ठ समसामयिक धाराका सशक्त कथाकार हुन् । उनका कथामा विषयगत विविधता, कारुणिकता, सांस्कृतिक बाहुलता, व्यङ्ग्यात्मकता, वैकल्पिक विचारको व्यञ्जना, अभिव्यक्तिगत इमान्दारी तर सरलता पाइन्छ भनी कुमार प्रसाद कोइरालाले उल्लेख गरेका छन् । (कोइराला, २०६३ः मारिनोसेलोको जून) राजुबाबु श्रेष्ठ विशेषगरी कथा सरल र मान्छेको मन छुने हुनुपर्छ र कथामा मानवीय जीवनको जीवन्त चित्रण हुनुपर्छ भन्ने

मान्यता राख्दछन् । (श्रेष्ठ, २०६३: मारिनोसेलोको जून) उनका कथामा प्रकृतिको चित्रण, युद्धको चित्रण, देशप्रेमको भावना, विदेशी परिवेशको चित्रण, सरल भाषाशैलीका साथै सङ्क्रमणका समस्या अवस्था र जटिलताको प्रस्तुति, युद्धको सन्त्रासमा बाँच्न विवश असुरक्षित जीवनको चित्रण पनि पाइन्छ ।

साहित्य र साहित्येतर विधामा कलम चलाएका श्रेष्ठका कथाकृतिमा केद्रित भई उनका प्रकाशित कथाहरूको अध्ययन यस शोधपत्रमा प्रस्तुत गरिएको छ । यसका साथै उनका कथागत प्रवृत्तिको निरूपण समेत यस शोधपत्रमा गरिएको छ ।

१.२ समस्या कथन

प्रस्तुत शोधपत्र राजुबाबु श्रेष्ठको कथाकारिता भएकाले यस शोधकार्यका समस्या निम्नलिखित रहेका छन् :

क) राजुबाबु श्रेष्ठको कथायात्रा र कथागत प्रवृत्ति के-कस्ता छन् ?

ख) राजुबाबु श्रेष्ठका कथाहरू विधातत्वका आधारमा के-कस्तो किसिमले संरचित छन् ?

१.३ शोधकार्यको उद्देश्य

यस शोधकार्यको सामान्य उद्देश्य राजुबाबु श्रेष्ठलाई कथाकारका रूपमा परिचित गराउनु रहेको छ भने विशिष्ट उद्देश्य चाहिँ निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ :

क) राजुबाबु श्रेष्ठको कथायात्रा र कथागत प्रवृत्तिको सर्वेक्षण गर्नु ।

ख) राजुबाबु श्रेष्ठका कथाहरूको विधातत्वका आधारमा अध्ययन गर्नु ।

१.४ पूर्वकार्यको समीक्षा

नेपाली कथा साहित्यको फाँटमा राजुबाबु श्रेष्ठको कथाकारिताको शोधपरक अध्ययन हुन सकेको छैन तथापि उनको पहिलो कथाकृति 'मारिनेसेलोको जून' (२०६८) को कृतिपरक अध्ययन र राजुबाबु श्रेष्ठको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्वको शोधकार्य भएको छ । यी दुबै शोधकार्यमा भएका कथासँग सम्बन्धित समीक्षा तथा श्रेष्ठका कथाकृतिका बारेमा पूर्ववर्त्ती समीक्षकहरूले विभिन्न पत्र पत्रिका, पुस्तकको भूमिका आदिमा गरेका टिक्का-टिप्पणी समीक्षात्मक लेखलाई यहाँ पूर्वकार्यको रूपमा लिई तिनलाई कालक्रमिक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

'मारिनोसेलोको जून' कथासङ्ग्रहको प्रकाशन मन्तव्यमा नकुल सिलवालले कथाकार श्रेष्ठ शब्दले संवेदन तरङ्गित गर्न सक्षम स्रष्टा हुन् र मानिसको अन्ततः चेतना छाम्न, बुझ्न, तौलन उनी सफल छन् भन्दै कथाकार श्रेष्ठमा कुनै दुरुहता वा अस्प्रष्टता छैन भनेका छन् ।

कुमारप्रसाद कोइराला (२०६३) 'मारिनोसेलोको जून' शीर्षक कथासङ्ग्रहको विवेचना गर्ने क्रममा श्रेष्ठका अभिव्यक्तिमा इमान्दारिता वा सच्चाइ छ । पाठकलाई यही सच्चाइले आकर्षित गर्छ । कथ्य वा विषयलाई इमान्दारीपूर्वक प्रस्तुत गर्दा एउटा ठुलो शक्ति उत्पन्न हुन्छ र त्यस शक्तिले उनका प्रायः सबै कथा सम्पन्न छन् भनी उल्लेख गरेका छन् ।

दीपक लोहोनी (२०६३) ले 'साप्ताहिक आवाज' मा प्रकाशित अनुभूति र सपनाहरू एउटा कविको कथा 'मारिनोसेलोको जून' शीर्षक लेखमा राजुबाबुका केही कथाहरूलाई अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा लैजाने हो भने संसारको जुन कुनाका मानिसहरूले पनि उनको कथालाई रुचाउने छन् । मानवीय संवेदना (पीडा-प्रेम) र संसारको हरकोहीले थाहा पाएको परिवेशले उनको कथालाई अन्तराष्ट्रियकरण गरेको छ । कथाकार राजुबाबुको यस कथासङ्ग्रहमा विशेष द्वन्द्व र त्यसबाट हैरान भएको मनहरूको चित्रण सजीव र सरल तरिकाबाट गरिएको छ भनी श्रेष्ठका कथाहरूको गुण पक्षको चर्चा गर्न खोजेको देखिन्छ । लोहोनीले उक्त लेखका माध्यमबाट श्रेष्ठका कथाको मूल्याङ्कन गरेका छन् ।

ध्रुवचन्द्र गौतम (२०६३) ले 'मारिनोसेलोको जून' शीर्षक कथासङ्ग्रहको भूमिकामा राजुबाबु श्रेष्ठका प्रस्तुतिमा सरलता छ । प्रायः सबै कथा बोधगम्य सरल रुचिकर किसिमले प्रस्तुत भएका छन् । जुन आज विश्कै सरोकारको विषय हो भनी उल्लेख गरेका छन् ।

युवराज नयाँघरे (२०६३) ले जनभावना साप्ताहिकमा प्रकाशित 'द्वन्द्व कथाहरूमा राजुबाबु' शीर्षक लेखमा श्रेष्ठका हरेक कथाहरू शिल्प र शैलीको नवीनतम् प्रयोग र प्रस्तुतिका हिसाबले स्मरणीय रहेका छन् । सामाजिक सन्दर्भ र मानवीय चरित्रका अनेकन मसिना पक्षहरूको गहिरो विश्लेषण गर्न रुचाउने राजुबाबु अहिलेका राम्रा कथाकारका पङ्क्तिमा उभिएका छन् भनी उल्लेख गरेका छन् ।

रमेश विकल (२०६३) ले 'मारिनोसेलोको जून' शीर्षकको कथासङ्ग्रहको भूमिकामा राजुबाबुको यस सङ्ग्रहमा परेका कथाहरूले समाजका विभिन्न पक्षहरूमा घुसेर त्यसका

गुणदोषलाई पाठक समक्ष प्रस्तुत गर्ने, मुलुक भित्रैका जनजातिमाझ विद्यमान सांस्कृतिक पक्षका विकृति विसङ्गतिहरूलाई केलाउने कथाकारका रूपमा राजुबाबु श्रेष्ठलाई चिनाएका छन् ।

राजकुमार बानियाँ (२०६३) ले 'राजधानी', 'इन्द्रेणी' मा प्रकाशित 'युद्धको सेरोफेरो' शीर्षकको लेखमा समग्रमा राजुबाबुले शक्तिशाली कथाहरू मार्फत नेपाली कथाको परम्परागत नक्सा फेरिदिएका छन् । आख्यान साहित्यमा सार्थक कथाशिल्पको खोजी गरेका छन् । सचेतना र वक्रोक्तिका माध्यमबाट हरित व्यङ्ग्य कसेका छन् भनी श्रेष्ठका कथागत प्रवृत्तिको निरूपण गर्न खोजेका छन् ।

विवश वस्ती (२०६३) ले सम्बोधनमा प्रकाशित 'जीवन भोगाइ बटुल्दै जाँदा' शीर्षकको लेखमा कथा र साहित्यमा बेग्लै चिनारी र स्थान बनाउँदै गएका राजुबाबु श्रेष्ठ जीवनका भोगाइका अनुभूतिलाई आफ्नो लेखन शिल्पमा उतार्न रुचि राख्ने स्रष्टा हुन् र उनले मानवीय संवेदनाका जीवन्त झाँकीहरूलाई लेखनको स्रोत बनाएका छन् । उनले गोठाले, विकल, ब्राजाकी, नारायण ढकाल जस्ता स्रष्टाले कोरेको बाटोलाई श्रेष्ठले प्रभाकारी रूपमा अगाडि बढाएको चर्चा गरेका छन् ।

फुलमान बल 'कान्तिपुर कोसेली' मा प्रकाशित 'युद्ध र प्रेमका कथा' शीर्षकको लेखमा श्रेष्ठका छोटो अन्तर्वार्ताका क्रममा उनको व्यक्तित्व र कृतित्त्व पक्षको चर्चा गरेका छन् । उनले प्रहरी पेशा र साहित्यिक क्षेत्रमा साथ साथ कलम चलाउने साहित्यिक व्यक्तित्वका रूपमा श्रेष्ठलाई उभ्याएका छन् ।

हरिहर तिमल्सिना (२०६४) ले 'गरिमा' मा प्रकाशित 'कृतिभित्र युद्ध र प्रेमको चित्र' शीर्षक लेखमा कविका रूपमा उदाएका श्रेष्ठ (२०६३) साल सम्म आइपुग्दा दह्रो, परिपक्क र आशालाग्दो कथाकारको रूपमा आफूलाई उभ्याउन सफल भएको कुरा गरेका छन् । उनका कथामा युद्ध, प्रेम, बहुपति प्रथा मानवीय स्वार्थी प्रवृत्तिप्रति व्यङ्ग्य, नारी सशक्तीकरणको आवाज जस्ता महत्त्वपूर्ण विषयवस्तु पाइने विचार तिमल्सिनाले प्रस्तुत गरेका छन् ।

'पुस्तान्तर' (२०६६) संयुक्त कथासङ्ग्रह कृतिको सम्पादन पृष्ठमा समाजमा चेपिएका पात्रहरूको अनुभूतिलाई आफ्नो रुचिको स्वरूप मान्ने राजुबाबु श्रेष्ठका कथाहरूको उचाइले समग्र कथासङ्ग्रहलाई नै ओजस्वी बनाएको दृष्टिकोण प्रस्तुत गरेको पाइन्छ ।

लक्ष्मण गौतम र ज्ञानु अधिकारीले 'नेपाली कथाको इतिहास' पुस्तकमा राजुबाबु श्रेष्ठ राम्रा कथाकार हुन् । विशेष गरी मानवीय संवेदनाको सशक्त प्रस्तुति रहेका उनका कथामा राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय परिवेशको राम्रो चित्रण हुन्छ भनी उल्लेख गरेका छन् । राजुबाबु श्रेष्ठ मानिसका दुःख पीडा मर्म र कुण्ठाहरूलाई स्पर्श गर्दै कथामा अभिव्यञ्जित गर्ने कथाकार हुन । विपन्न दुखी पीडित तथा हेपिएका ठगिएका गरिबहरू प्रति सहानुभुती राख्ने उनका कथा पृथक स्वाद र प्रवृतीका देखिएका छन् ।

लीला लुइटेल (२०६७) ले 'समकालीन साहित्य डट कम' मा मारिनोसेलोको जून शीर्षक कथासङ्ग्रहको 'राजुबाबु श्रेष्ठको कथाशिल्प' सम्बन्धी समालोचनात्मक लेखमा कथाकार श्रेष्ठ छोटा-छोटा अजटिल संरचनाका गृहयुद्धको चपेटामा परेका एवं विसङ्गत र विषम तथा विविध प्रकारका संवेदनशीलतालाई मनोवैज्ञानिक ढङगले अभिव्यक्ति दिन केन्द्रित देखिने कथाकार हुन् भनी चिनाएकी छन् ।

नीलकण्ठ पोखेल (२०६७) ले 'मारिनोसेलोको जून' शीर्षक कथासङ्ग्रहको कृतिपरक अध्ययन शोधपत्र तयार पारेको देखिन्छ । उनको यस सङ्ग्रहका कथामा नेपाल सरकार र माओवादीबीचको युद्ध, नेपालबाहिर इराक, क्रोसिया, सर्बिया जस्ता देशहरूमा भएको युद्ध र त्यहाँका जनताले भोग्नुपरेको दयनीय अवस्था तथा नेपाली राजनैतिक विकृतिको पर्दाफास नेपाली सामाजिक पक्षको यथार्थ चित्रण जस्ता विषयलाई प्रमुख रूपमा उठाइएको देखिन्छ भनी उल्लेख गरेका छन् ।

दयाराम पौडेल (२०६७) ले 'राजुबाबु श्रेष्ठको जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व' शोधपत्रमा श्रेष्ठले आफ्ना कृतिहरूमा सामाजिक, सांस्कृतिक र राजनैतिक पक्षको यथार्थ चित्रण, यौनमनोविज्ञान, नारी अधिकार, स्वैरकल्पना, मनोरञ्जनजस्ता विषयलाई कलात्मक पक्षले ओतप्रोत तुल्याई कौतूहलमय ढङ्गले पाठक सामु प्रस्तुत गरेका भनी उल्लेख गरेको पाइन्छ ।

प्राध्यापक गोविन्दराज भट्टराई (२०६८) ले 'मृत्युमेला' शीर्षक कथासङ्ग्रहको भूमिकामा यस सङ्ग्रहका कथाहरू अत्यन्तै समसामयिक, विश्व परिस्थितिले उत्पन्न गरेका घटनाहरूका कथा हुन । युद्धजन्य विध्वंस र अभौतिकवादी जीवनको शुष्कताका परिणाम देखाउने कथा हुन् भनी टिप्पणी गरेका छन् । उनले वर्तमानमा सल्केका जातीय, धार्मिक, राजनीतिक द्वन्द्व र युद्ध त्यसपछि चलेको नरसंहारका कथाले यो विश्व रक्तरञ्जित छ । तिनै

संहारका कृत्यको परिणाम कस्ता हुन सक्छन् भनी प्रत्यक्ष प्रमाण प्रस्तुत गर्ने एक सशक्त शिल्पि हुन राजुबाबु । यिनको कथा भन्ने शैली अत्यन्तै आकर्षक र पौढ छ भनी श्रेष्ठको समग्र कथाका वैशिष्ट्य उल्लेख गरेका छन् ।

यसरी हेर्दा श्रेष्ठका प्रकाशित कथाकृतिको कतै विस्तृत कतै सङ्क्षिप्त विश्लेषण विवेचना भएपनि कथाकारिता पक्षको विस्तृत शोधमूलक अध्ययन हुन नसकेको हुँदा यसको शोधमूलक अध्ययन गर्न आवश्यक ठानी यो शोधकार्य गरिएको छ ।

१.५ शोधकार्यको औचित्य, महत्त्व र उपयोगिता

नेपाली कथा साहित्य परम्पराका राजुबाबु श्रेष्ठको कथाकारिताको बारेमा पूर्व अध्येताहरूले दिएका सूचना र सङ्केत पर्याप्त देखिदैनन् । त्यसो हुँदा यस शोधकार्यमा उनको कथायात्राको उल्लेख गर्दै कथाकारिताको सुव्यवस्थित ढङ्गले अध्ययन गरिएको हुँदा यो शोधपत्र स्वतः औचित्यपूर्ण देखिन्छ । समवर्ती र उत्तरवर्ती साहित्यिक प्रतिभाहरूका लागि उनको कथाकारिताको अध्ययन प्रेरणादायी बन्न सक्छ । त्यसै गरी प्रस्तुत शोध उनका बारेमा अध्ययन गर्न चाहनेका लागि मार्ग निर्देशन हुनुका साथै नेपाली साहित्य समालोचनाको अध्ययन परम्परामा पनि योगदान दिन सक्छ । विशेष गरेर राजुबाबु श्रेष्ठको कथाकारिता र कथागत प्रवृत्ति केलाउनु कथामा विद्यमान कमी कमजोरी केलाएर परिष्कृत कथा लेखनका लागि पृष्ठपोषण प्रदान गर्नु यस शोधकार्यको औचित्य रहेको छ । अतः कथाकार राजुबाबु श्रेष्ठलाई नेपाली कथा साहित्यमा चिनाउँदै उनले दिएको योगदानलाई मूल्याङ्कन समेत गरिएकाले यो शोधकार्य औचित्यपूर्ण रहेको छ ।

१.६ शोधकार्यको सीमा

राजुबाबु श्रेष्ठका प्रकाशित कथाहरूको रचना विधानका आधारमा विश्लेषण गर्नुका साथै उनका कथागत प्रवृत्तिको निरूपण गर्नु नै यस शोधकार्यको सीमा हो ।

१.७ शोधविधि

१.७.१ सामग्री सङ्कलन विधि

प्रस्तुत शोधपत्र तयारीका क्रममा पुस्तकालयीय अध्ययन पद्धतिको अबलम्वन गरिएको छ । यसका साथै शोधनायकसँग प्रत्यक्ष भेट गरी अन्तर्वार्ता र छलफल विधिको प्रयोग गरी सामग्री सङ्कलन गरिएको छ ।

१.७.२ सामग्रीको विश्लेषण विधि

प्रस्तुत शोधपत्रका लागि प्राप्त सामाग्रीको विश्लेषण गर्न व्याख्यात्मक र विश्लेषणात्मक विधि प्रयोग गरिएको छ । कथाका सैद्धान्तिक ग्रन्थका साथै कथाकारिता बारेमा विभिन्न समीक्षकहरूद्वारा विभिन्न पत्रपत्रिकामा गरिएका समीक्षा तथा चर्चा परिचर्चालाई पनि विश्लेषणको आधार मानिएको छ ।

१.८ शोधको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधको रूपरेखा निम्नानुसार छ,

पहिलो परिच्छेद : शोधको परिचय

दोस्रो परिच्छेद : कथाको विश्लेषणका विधातात्विक आधार र श्रेष्ठको कथायात्रा

तेस्रो परिच्छेद : राजुबाबु श्रेष्ठका कथाकृतिको अध्ययन

चौथो परिच्छेद : राजुबाबु श्रेष्ठका कथागत प्रवृत्तिहरू

पाँचौं परिच्छेद : सारांश र निष्कर्ष

परिशिष्ट

सन्दर्भ सामग्री सूची

परिच्छेद : दोस्रो

कथा विश्लेषणका विधातात्त्विक आधार र राजुबाबु श्रेष्ठको कथायात्रा

२.१ विषयपरिचय

साहित्यका विविध विधाहरूमध्ये कथा पनि एक मानिन्छ । गद्य भाषामा लेखिने कथा आधुनिक युगको लोकप्रिय विधा हो । साहित्यका विविध विधाहरूको जस्तै कथाको पनि आफ्नै सैद्धान्तिक ढाँचा र मान्यता रहेको छ । यिनै सैद्धान्तिक ढाँचा र मान्यताको घेराभित्र रहेर कथाले आफ्नो स्वरूप विस्तार गरेको पाइन्छ । कथा एक यौगिक रचना भए तापनि यसको विश्लेषणको सरलताका लागि साहित्य शास्त्रीहरूले कथावस्तु, पात्र वा पात्रविधान, कथोपकथन वा संवाद, देशकाल परिस्थिति, भाषाशैली र उद्देश्यलाई कथा तत्त्वका रूपमा लिएका छन् (श्रेष्ठ, २०६०:८) । उपर्युक्त तत्त्व विभाजन परम्परावादी अवधारणामा आधारित भएको हुँदा नयाँ समालोचना अनुसार कथा विश्लेषणका लागि संरचना र रूपविन्यास उल्लेख गरेको पाइन्छ । यिनकै आधारमा कथाको विश्लेषण गरिने हुँदा तिनको छोटो चर्चा यहाँ गरिएको छ ।

२.१.१ संरचना

कथाकारले आफ्ना विचार, धारणा वा अनुभूतिलाई कथाहरूमा अभिव्यक्त गरेको हुन्छ । कथाकारले वस्तु, घटना वा विचारधाराप्रति आफ्नो प्रतिक्रिया जनाउने हुँदा उसका मस्तिष्क वा भावनाको एक अंश कथामा प्रतिविम्बित भएको हुन्छ । कथाकारले आफ्ना यिनै विचार वा अनुभूतिलाई घटना र पात्रको अन्योन्य सम्बन्धको एउटा योजना बनाएर ती सबैलाई मिलाई एउटा कथाको आकार प्रदान गर्दछ । यही आकार नै कथाको संरचना हो । यसभित्र स्थुल तत्त्वहरू कथावस्तु, पात्र, दृष्टिविन्दु र सारवस्तु मात्र पर्दछन् (श्रेष्ठ, २०६०: ९) । अर्को शब्दमा कथाको कथ्य वा विषयवस्तुको विन्यास नै संरचना हो (श्रेष्ठ, २०६०: २१) । कथाको संरचनाभित्र कथाकारले प्रस्तुत गरेको कथन वा तर्क पर्दछ । कथामा कथ्य अनिवार्य हुन्छ । पाठकलाई यसै कथ्यको सौन्दर्यले आकर्षित गरेको हुन्छ । कथाको आफ्नै विधागत अनुशासन हुन्छ । त्यही अनुशासनभित्र कथ्य स्थिर रहेमा कथाको आकृति तयार हुन्छ । त्यही आकृति नै कथाको संरचना हो । त्यसैले संरचना सौन्दर्यमा आधारित विधागत मूल्य हो । यही संरचना अन्तर्गत पर्ने कथाका मुख्य घटकहरूको विश्लेषण तल प्रस्तुत गरिन्छ :

क) कथावस्तु

कथाको बृहतम तत्त्व वा घटक कथावस्तु हो । कथामा यस तत्त्वको व्याप्ति सर्वत्र हुने भएकाले अन्य तत्त्व वा घटकहरूलाई समेत यसले गहिरो रूपमा प्रभाव पारेको हुन्छ । वास्तवमा कथावस्तु भन्नु नै स्वयम् कथाकारको विचार, धारणा वा अनुभूतिको मूर्त अभिव्यक्ति हो (श्रेष्ठ, २०६०:९) । सच्चा कथाकारले जीवन जगत्बाट सारभूत घटनाहरू लिएर चयन र क्रमाङ्कनको प्रकृयाद्वारा ती घटनाहरूलाई एउटा श्रृङ्खला वा क्रममा बाँधेर प्रभावकारी कथावस्तुको निर्माण गरिदिन्छ । यही कथावस्तुले नै कथाको मूल्य निर्धारण गर्दछ । कथाकारका विचार, धारणा वा अनुभूतिको मूर्त रूपाकृतिको रूपमा देखा पर्ने कथावस्तु कलागत मूल्यले युक्त हुन्छ । आधुनिक कथाको अवधारणा नै कलागत मूल्यमा आधारित हुने हुँदा कथावस्तुको अभावमा कुनै पनि कथा निर्जीव बन्दछ ।

द्वन्द्व र क्रियाव्यापार कथावस्तुका आधार सामग्री भएको हुँदा कुशल कथाकारले यसलाई व्यवस्थित रूपमा भिन्न भिन्न एकाइमा प्रस्तुत गरेको हुन्छ । त्यसैले कथावस्तु भन्नाले एक भन्दा बढी दृश्य विधानको अनुक्रमिक निर्माण र तिनका बिच सम्बन्धको स्थापना भन्ने बुझिन्छ (श्रेष्ठ, २०६०:९) । वास्तवमा कथावस्तु भन्नु नै कथालाई जीवित बनाइराख्ने जीवकोषहरूको अन्तर्सङ्गठन हो । यस्तो अन्तर्सङ्गठन तयार पार्ने दृश्यात्मक पद्धति र विवरणात्मक पद्धति गरी दुई पद्धति हुन्छन् (श्रेष्ठ, २०६६:२४) । कथावस्तुकै माध्यमबाट कथाकारले जीवनजगत्का वस्तुस्थितिलाई योजनाबद्ध रूपमा प्रस्तुत गर्दछ । कथामा कथावस्तु आख्यानात्मक हुने भएकाले कथावस्तुको विस्तार कथानकका माध्यमबाट प्रस्तुत गरिन्छ (बराल, २०५५:३) । कथामा कथानक ढाँचा रैखिक र वृत्ताकारीय गरी दुई किसिमको हुन्छ । आदि, मध्य र अन्त्यको शृङ्खला मिलेको वर्तमानदेखि भविष्यतिर यात्रा गरेको कथाको कथानक ढाँचा रैखिक हुन्छ भने पूर्वदीप्ति शैलीमा जुन विन्दुमा कथानकको अन्त्य हुन्छ त्यही विन्दुबाट कथानकको प्रारम्भ हुन्छ । त्यस्ता कथाको कथानक ढाँचा वृताकारीय हुन्छ ।

कथावस्तुलाई आदि, मध्य र अन्त्यको शृङ्खलामा व्यवस्थित र योजनाबद्ध रूपमा कथाकारले कथामा प्रस्तुत गरेको हुन्छ तापनि वर्तमान समयमा परम्परागत कथा लेखनको ढाँचालाई भत्काएर कथानकहीन कथा लेखनतर्फ कथाकारको आकर्षण बढेको पाइन्छ । त्यतिमात्र नभएर विधा मिश्रण, विधा भञ्जन आदि जस्ता उत्तरआधुनिक प्रवृत्ति देखा पर्नु आजका कतिपय कथाकारका कथाको पहिचान बनेको पाइन्छ ।

ख) चरित्र वा पात्र विधान

कथाको संरचना अन्तर्गत पर्ने पात्र वा चरित्रले कथालाई गति दिने कार्य गर्दछ । पात्र बिना कथावस्तु अघि नबढ्ने भएको हुँदा यो कथाको स्तम्भको रूपमा रहेको हुन्छ । कथानकका आवश्यक उपकरण 'द्वन्द्व' र 'क्रियाव्यापार' को प्रत्यक्ष सम्बन्ध पात्रसँग रहेको हुन्छ (श्रेष्ठ, २०६०:१०) । कथामा प्रायः मानवपात्रहरू प्रयोग गरिने भए पनि कथा साहित्यमा मानवेत्तर पात्रहरूको पनि प्रयोग गरिएको पाइन्छ । पात्र वा चरित्रहरूले कथाको सार तत्त्व तथा वैचारिक पक्षलाई उजागर गर्ने कार्य गर्दछन् । चरित्रहरूले कथावस्तुको समग्रतालाई गति र अन्विितिमार्फत् एउटा निश्चित ढाँचामा फेर्न सघाउ पुऱ्याउने भएकोले पात्रहरूको सम्बन्ध कार्यव्यापारमा मात्र सीमित नरही समग्र संरचना पक्षसित रहेको हुन्छ (बराल, घिमिरे, २०५५:४) । कथालाई सजीव बनाएर कथानकलाई गति दिने महत्त्वपूर्ण जिम्मेवारी पात्रको भएको हुँदा कथाका महत्त्वपूर्ण घटकका रूपमा पात्रलाई अघि सारिएको हुन्छ ।

चरित्रको प्रस्तुति तिनको विकास, विकासको आरोह अवरोहको गतिलाई चरित्रीकरण भनिन्छ (बराल, घिमिरे, २०५५:४) । चरित्रीकरण विचार र कला दुवैहो । कथामा प्रयोग गरिएका पात्र के कस्ता छन् भनेर देखाउने लेखकको तरिकालाई चरित्रचित्रण भनिन्छ (बराल, २०६९:६५) । लेखकद्वारा कल्पित पात्रलाई पाठकसँग चिनाउने प्रविधि नै चरित्रचित्रण हो । कथाकारले चरित्रको अङ्कन गर्न प्रत्यक्ष विधि र नाटकीय विधि गरी दुई विधिको अबलम्बन गरेको हुन्छ । प्रत्यक्ष विधिमा कथाकारले पात्रको बारेमा आफैँ बोलेको हुन्छ तर नाटकीय विधिमा कथाकार नेपथ्यमा बसेर पात्रलाई कथावस्तुभित्र गतिमान गराई पात्रको चरित्र अङ्कन गर्ने जिम्मेबारी पाठकवर्गलाई सुम्पिदिन्छ । चरित्रको अङ्कन गर्ने दुई विधि मध्ये नाटकीय विधि नै बढी प्रभावकारी मानिन्छ ।

समालोचकले कथामा प्रयोग गरिने पात्रलाई गतिशील/गतिहीन, यथार्थ/आदर्श, अन्तर्मुखी/बहिरर्मुखी, गोला/चेप्टा, सार्वभौम/आञ्चलिक तथा पारस्परिक/मौलिक पात्रका रूपमा वर्गीकरण गरेका छन् । यतिमात्र नभएर कथामा चरित्रको वर्गीकरणका अन्य आधारहरू पनि रहेका छन् । ती हुन्: लिङ्गका आधारमा स्त्रीलिङ्ग र पुलिङ्ग, कार्यका आधारमा प्रमुख, सहायक र गौण, प्रवृत्तिका आधारमा अनुकूल र प्रतिकूल, स्वभावका आधारमा गतिशील र गतिहीन, जीवन चेतनाका आधारमा मञ्चीय र नेपथ्य तथा आबद्धताका आधारमा बद्ध र मुक्त ।

वास्तवमा कथामा उद्देश्य र विचारको प्रकटीकरण गर्न पात्रले महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको हुन्छ । त्यसैले कथाको संरचना पक्षको महत्त्वपूर्ण अङ्गका रूपमा चरित्रलाई लिने गरिन्छ ।

(ग) दृष्टिविन्दु

दृष्टिविन्दु कथावाचक वा समाख्याता उभिएको ठाउँ हो । वास्तवमा कथाकार र पाठक वर्ग बिचको सम्बन्ध सूत्र नै दृष्टिविन्दु हो (श्रेष्ठ, २०६०:११) । यो पात्रको मनको अनुभूति, भाव, संवेग, चिन्तन आदिलाई प्रकट गर्ने आन्तरिक प्रकृयासँग मूलतः सम्बद्ध छ । वास्तवमा दृष्टिविन्दु कथाको श्रेष्ठता वा उत्कृष्टताको मापक हो । दृष्टिविन्दुको प्रयोगबिना कथामा प्रयोग गरिने कार्यपीठिका, चरित्रचित्रण, भाव आदिमा सजीवता आउन सक्दैन । कथामा प्रयोग गरिएको दृष्टिविन्दुले कथालाई गहिराइ प्रदान गर्दछ । कथावस्तुलाई जीवन्त बनाउन पात्रका भित्री तथा बाहिरी संसार स्प्रष्टसँग प्रतिविम्बित भएको हुनुपर्छ । कथात्मक दृष्टिविन्दु यसैसँग सम्बन्धित छ (श्रेष्ठ, २०६६:२८) । कथामा दृष्टिविन्दुले प्राणवायुको भूमिका खेल्दछ । कथावस्तु समग्र कथा प्रस्तुति हो भने दृष्टिविन्दु चाहिँ त्यस योजनालाई मूर्त रूप दिने युक्ति हो । कथामा भएका युक्तिका दुई रूप हुने गर्दछन् । ती हुन्: आन्तरिक दृष्टिविन्दु र बाह्य दृष्टिविन्दु ।

दृष्टिविन्दु पात्र कथामा प्रथम पुरुषको रूपमा रहदा आन्तरिक दृष्टिविन्दु हुन्छ (श्रेष्ठ, २०६०:११) । यो केद्रीय र परिधीय गरी दुई प्रकारका हुन्छ । केन्द्रीय दृष्टिविन्दुमा 'म' पात्र नै कथावाचकका रूपमा रही उसकै निजी अनुभूति, धारणा, दृष्टिकोण र भावनाहरू कथामा आएका हुन्छन् भने परिधीयमा 'म' पात्रले तेस्रो व्यक्तिको कथा प्रस्तुत गर्दछ ।

कथामा दृष्टिविन्दु पात्र तृतीय पुरुषमा रहँदा बाह्य दृष्टिविन्दु हुन्छ (श्रेष्ठ, २०६०:११) । यस अन्तर्गत सर्वदर्शी, सीमित र वस्तुगत पर्दछन् । कथामा एक भन्दा बढी पात्रका अनुभूति, चिन्तन र संस्कारलाई तृतीय पुरुषका माध्यमबाट प्रस्तुत गरिएको छ भने त्यो सर्वदर्शी हुन्छ । कथामा तृतीय पुरुषको प्रयोग गरी कुनै एक पात्रको कथा प्रस्तुत गरेमा त्यो सीमित दृष्टिविन्दु हुन्छ । त्यस्तै गरी कथामा कुनै पनि पात्रको दृष्टिविन्दु प्रस्तुत नगरिएमा त्यो वस्तुपरक बाह्य दृष्टिविन्दु हुन्छ । प्रयोगवादी कथाहरूमा यस्तो दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरिएको पाइन्छ । यी माथिमा वर्णनबाट के स्पष्ट हुन्छ भने कथालाई ठोस संरचनात्मक गुण प्रदान गर्न दृष्टिविन्दुको अस्तित्व अनिवार्य हुन्छ ।

घ) सारवस्तु

कथा पढिसकेपछि प्राप्त हुने समग्रता, भावार्थ वा अभिप्राय नै सारवस्तु हो । कुनै पनि कथामा कुनै न कुनै भाव वा विचार प्रत्यक्ष प्रछन्न रूपमा रहेको हुन्छ । यसैको आधारमा कथाको संरचना तयार पारिएको हुन्छ । भाव वा विचारको नाटकीकरण जति बढी गर्न सक्यो उति नै कथा सशक्त र प्रभावकारी बन्दछ । जसरी मानव शरीरमा नसाहरू सर्वव्यापी हुन्छन् त्यसरी नै कथामा पनि सारवस्तु रहेको हुन्छ । आधुनिक कथाकारले कथाका विभिन्न अवयव वा संयन्त्रहरूद्वारा सारवस्तु नियन्त्रण गर्दछन् र कहीँ पनि आग्रहीकरण हुन दिदैनन् । त्यसैले सारवस्तु कथाको मेरुदण्ड बनेर बसेको हुन्छ (श्रेष्ठ, २०६६:१२) । वास्तवमा कथामा अङ्गहरूलाई गतिमान तुल्याउने शक्ति भनेको सारवस्तु हो । यसको अभावमा कथा प्राणहीन हुन्छ । सारवस्तुकै माध्यमबाट कथामा उद्देश्यको अनावरण हुन्छ किनभने सारवस्तुको कलात्मक प्रस्तुती नै उद्देश्य हो । कथामा सारवस्तु कहिले सोझै विचार वाक्यका रूपमा आएको हुन्छ भने कहिले कथा भित्रै मिसिएर आएको हुन्छ । यसरी कथा भित्रै मिसिएर आएको सारवस्तु राम्रो मानिन्छ ।

कथामा सारवस्तु अभिधात्मक, अन्योक्तिमुलक तथा प्रतीकात्मक जुनसुकै तहबाट पनि कथाकारले प्रदर्शन गर्न सक्छ । कथामा प्रयोग गरिने सारवस्तु शाश्वत् र प्रसङ्गविषयक गरी दुई प्रकारका हुन्छन् । सारवस्तुकै माध्यमबाट कथाकारले विभिन्न विचार र भावना प्रकट गर्ने भएकाले उसले समाजमा परिवर्तन ल्याउन सक्दछ ।

२.१.२ रूपविन्यास

कथाकारले कथावस्तुलाई निश्चित आकार प्रदान गरिसकेपछि त्यसलाई सुन्दर बनाउन प्रयोग गरिने युक्ति नै रूपविन्यास हो (श्रेष्ठ, २०६०:१२) । रूपविन्यास अन्तर्गत कथाका सूक्ष्म तत्त्वहरू पदविन्यास, विम्ब, व्यङ्ग्य, प्रतीक, उपमा, प्राक्सन्दर्भ, शीर्षक आदि पर्दछन् । रूपविन्यासभित्र कथाको भाषिक एवं शिल्पशैलीगत निर्माणमा सहायता प्रदान गर्ने तत्त्वहरू पर्ने भएकाले यसले पाठक वर्गलाई प्रभावित पार्नुका साथै कथामा कलालाई प्रतिस्थापित गर्दछ । प्रत्येक लेखकको आ-आफ्नै भाषिक विन्यास तथा शैलीगत दृष्टिकोण हुने गर्दछ । यस आधारमा कथामा प्रयोग गरिने रूपविन्यास संवृत्त र विवृत्त गरी दुई प्रकारका छन् । भाषाशैलीलाई साधारण स्थितिमा संयोजन गरी भाषिक विचलनप्रति बेवास्ता गरी व्याकरणका नियमको पालना गरी रूपलाई भन्दा कथ्यलाई महत्त्व दिने प्रवृत्ति संवृत्त

रूपविन्यास हुन्छ भने विवृत्त रूपविन्यासमा शैलीगत चमत्कार, भाषिक अभिव्यक्ति कवितात्मक प्रकृतिको आलङ्कारिक हुनाका साथै शैलीगत प्रयोगशीलता स्पष्ट प्रस्तुति हुन्छ । विवृत्त रूपविन्यासमा कथाकार विशिष्ट अभिव्यक्तितर्फ उन्मुख हुन्छ ।

कथामा भाषा भाव वा विचार अभिव्यक्त गर्ने माध्यम हो भने भाषालाई अभिव्यक्त गर्ने विभिन्न ढङ्ग र तरिकालाई शैली भनिन्छ । भाषा विचार वा अनुभूति विनिमयको सशक्त साधन हो । यसरी कथा प्रस्तुतीकरणका निम्ति भाषा र शैलीको अपरिहार्यता रहन्छ । भाषाकै माध्यमबाट कथावस्तु अघि बढ्ने भएकाले कथा प्रस्तुतीकरणको लागि भाषा साध्य र साधन दुबै हो । शैली कथावस्तु प्रस्तुतीकरणको तरिका हो । प्रत्येक कथाकारको आ-आफ्नै शैली हुन्छ । भाषा र शैलीको प्रयोगले कथा आकर्षक र सार्थक बन्दछ । भाषा र शैली दुबै कथ्यका संवाहक हुन् । यी दुई जति सशक्त हुन्छन् कथाको रचनाविधानगत रूप त्यतिकै प्रभावकारी हुन्छ ।

२.२ राजुबाबु श्रेष्ठको कथायात्रा

राजुबाबु श्रेष्ठ आधुनिक कालको ४० को दशकमा देखा परेका कथाकार हुन् । उनले 'वसन्तीको विवाह' शीर्षकको कथा 'नवकिरण' (२०४२) पत्रिकामा प्रकाशित गरी कथा लेखन आरम्भ गरेको भए तापनि ६० को दशकमा आएर मात्र उनको कृतिगत आगमन भएको देखिन्छ । यस अघि उनी साहित्यका अन्य विधा कविता, गीत सिर्जनामा बढी सक्रीय भएका छन् । उनले ६० को दशकमा प्रकाशित भएको गृहयुद्धको घाउ कथासङ्ग्रहमा भएका कथाहरू विभिन्न पत्रिकामा प्रकाशित भएका बाह्रओटा र कतै प्रकाशित नभएका अन्य पाँच कथाहरू सङ्कलित गरी 'गृहयुद्धको घाउ' (२०६८) कथासङ्ग्रह प्रकाशित गरेका छन् । उनका हालसम्म 'गृहयुद्धको घाउ' (२०६८), 'पुस्तान्तर' (२०६६) र 'मृत्युमेला' (२०६९) गरी तिन कथासङ्ग्रह प्रकाशित गरेका छन. । श्रेष्ठका यी तिन कथासङ्ग्रहभित्र क्रमशः सत्र तिन र पन्ध्र गरी पैंतीस कथाहरू समावेश छन् । 'वसन्तीको विवाह' सहित श्रेष्ठका तिन दर्जन कथाहरू प्रकाशित छन् । यस दृष्टिले २०४२ सालदेखि हालसम्म (२०७३) प्रकाशित कथाहरूको आधारमा उनको कथायात्राको चरण विभाजन गर्न सकिन्छ ।

कथाकार राजुबाबु श्रेष्ठको कथायात्राको चरण विभाजनको मुख्य आधारका रूपमा कथागत विषयवस्तुको चयन र प्रस्तुति, प्रवत्तिगत प्राप्ति आदिलाई लिन सकिन्छ । श्रेष्ठले आफ्ना कथामा के कस्ता प्रगति गर्दै आइरहेका छन् भन्ने कुरालाई वैज्ञानिक दृष्टिकोण र

अध्ययनबाट हेर्नुपर्ने हुन्छ । उनको कथाकारितालाई विषयवस्तुको आधारमा विभाजन गर्नु उपयुक्त हुन्छ । उनका वि. सं. २०४२ देखि हालसम्म (२०७३) प्रकाशित कथाहरूको सर्वेक्षण गर्दा कथाको विषयवस्तुको आधारमा कथायात्रालाई दुई चरणमा विभाजन गर्न सकिन्छ ।

क) पूर्वार्द्ध चरण (वि.सं. २०४२ - वि.सं. २०६६ सम्म)

ख) उत्तरार्द्ध चरण (वि.सं. २०६७ - हास (२०७३) सम्म)

२.२.१ पूर्वार्द्ध चरण (वि.सं. २०४२-२०६६ सम्म)

राजुबाबु श्रेष्ठ आधुनिक नेपाली कथा क्षेत्रमा ४० को दशकमा (वि.सं. २०४२) देखा परेका कथाकार हुन् । उनको 'वसन्तीको विवाह' (२०४२) पहिलो प्रकाशित कथा हो । 'मारिनोसेलोको जून' (२०६८) दोस्रो प्रकाशित कथा हो । यसरी ४० को दशकमा कथा लेखन आरम्भ गरेका श्रेष्ठले अन्य कथाहरू ६० को दशकमा आएर प्रकाशित गराएका छन् । श्रेष्ठले विभिन्न पत्रपत्रिकामा प्रकाशित भएका र केही कतै प्रकाशित नभएका कथाहरू सङ्कलन गरी 'गृहयुद्धको घाउ' (२०६८) कथासङ्ग्रह प्रकाशित गराएको देखिन्छ । यस सङ्ग्रहमा सत्र ओटा कथाहरू समावेश छन् । उनको यस सङ्ग्रहमा स्वदेशी तथा विदेशी भूमिका कथाहरू समावेश छन ।

श्रेष्ठको दोस्रो कथासङ्ग्रह 'पुस्तान्तर' (२०६६) हो । यस सङ्ग्रहमा श्रेष्ठका 'यमलोकमा सहिदहरू' 'मेयर मोतीलाल' र 'झ्यालको चेपबाट' गरी तिन कथाहरू समावेश छन् । नेपालको समसामयिक राजनीति र यौन मनोविज्ञान प्रयोग गरिएका यी कथाहरू नेपालकै पृष्ठभूमिमा संरचित छन् । श्रेष्ठले कथायात्राको पूर्वार्द्ध चरणमा स्वदेश तथा विदेश बसाइका क्रममा देखेका, सुनेका र भोगेका विषयवस्तुलाई कथामा जीवन्त रूपमा उतारेका छन् ।

कथाकार राजुबाबु श्रेष्ठले 'गृहयुद्धको घाउ' कथासङ्ग्रहमा द्वन्द्व र त्यसबाट हैरान भएका मनहरूको चित्रण सजीव र सरल तरिकाले गरेका छन् । उनका विदेशी पृष्ठभूमिमा रचना गरिएका 'मारिनोसेलोको जून', 'मृत्युको जन्मदिन', 'द्रास्कोबिच र समाधि', 'मेरी सान्या', 'गृहयुद्धको घाउ' कथामा पश्चिमी जीवनशैली, युद्धले आक्रान्त बनेका मानवका पीडा र छटपटी, देशका निम्ति प्रेमको बोली चढाउने पात्रको मर्मस्पर्शी घटना पाउन सकिन्छ भने स्वदेशी भूमिमा रचना गरिएका कथाहरूमा स्त्री पुरुष प्रेम, सामाजिक दुराचार,

राजनीतिक विकृति, शोषण, गरिबी आदि विषयवस्तु पाउन सकिन्छ । यसरी हेर्दा श्रेष्ठका पूर्वार्द्ध चरणमा लेखिएका कथाहरूमा कुनै एक विषय मात्र समावेश नभएर विविध विषय समावेश भएको छ । 'मारिनोसेलोको जून' कथामा युद्धका कारण प्रेमी प्रेमिका छुट्टिनु परेको घटना, 'मृत्युको जन्मदिन' कथामा देशका निम्ति प्रेमको आहुती दिने नुराको बलिदान, युद्धकै कारण परिवारविहीन भएर एक्लो र निरश जीवन बिताउन विवश बृद्ध ब्राङ्काको मर्मस्पर्शी घटना प्रस्तुत भएको छ । त्यस्तै 'द्रास्कोबिच र समाधि' कथामा पश्चिमी जीवनशैलीको चित्रण पाइन्छ । नेपाली समाजको शोषण र दुराचारलाई 'मैयाँसाहेबको रुड्डु', र 'सुनन्दाको सम्मान' कथाको विषय बनाएका श्रेष्ठले दसैँ कथामा गरिबी, बहुपति राख्ने प्रथालाई 'पेमा भाउजू' को विषय बनाएका छन् । उनले 'कठै मेरो देश' कथामा पढेका व्यक्तिहरूको अवमूल्यन हुने गरेको र भ्रष्ट व्यक्तिहरूले देश चलाउने गरेको घटनालाई विषय बनाएका छन् । पूर्वार्द्ध चरणमा लेखिएका अधिकांश कथाहरूले समाजको यथार्थ प्रस्तुत गरेका छन् । यस बाहेक उनले आफ्नो 'यमलोकमा सहिदहरू' कथामा यथार्थ मिश्रित स्वैर कल्पनाको प्रयोग गरेका छन् । श्रेष्ठले 'मैयासाहेबको रूड्डु' तथा 'झ्यालको चेपबाट' कथामा फ्रायडको यौन मनाविज्ञानको समेत प्रयोग गरेका छन् । उनले कथामा मानव पात्रको मात्र प्रयोग नगरेर मानवेत्तर पात्रको प्रयोग समेत गरेका छन् । समग्रमा श्रेष्ठका कथाले जीवनका जटिलतालाई प्रस्तुत गरेका छन् ।

उनी साधारण घटनालाई पनि आख्यानीकरण गरेर त्यस सुहाउँदो पात्र र भाषाको छनौट गर्न सफल देखिन्छन् । उनले कथामा समाजका विसङ्गत पक्षहरू, गरिबी, शोषण, दुराचार, भ्रष्टाचारलाई उतारेका छन् । कथाकार श्रेष्ठले आफ्ना कथामा आर्थिक, सामाजिक, राजनीतिक एवं सांस्कृतिक जीवनका जटिलतम् प्रकृया, मान्छेका मानसिक चिन्तनलाई केलाएका छन् । उनका कथामा निम्नवर्गीय नेपाली जनजीवनको झझल्को तथा भाषिक सरलता पाइन्छ । उनका यस चरणका कथाहरूलाई हेर्दा समाजको फोटोकपिक चित्रण पाइने भएकाले मूलतः उनी सामाजिक यथार्थवादी कथाकार हुन् भनी चिनाउन सकिन्छ ।

२.२.२ उत्तरार्द्ध चरण (वि.सं. २०६७ - हालसम्म (२०७३))

कथाकार राजुबाबु श्रेष्ठको कथायात्राको उत्तरार्द्ध चरण वि. सं. २०६७ देखि हाल सम्म (२०७३) विस्तारित भएको छ । यस चरणमा प्रकाशित भएका कथाहरू 'अन्धकारको यात्री' (२०६८) र 'हिरासतमा बुद्ध' कथालाई छोडेर हेर्ने हो भने अन्य सबै कथाहरू सुडानको पृष्ठभूमिमा संरचित छन् । उत्तरार्द्ध चरणमा लेखिएको पुस्तकाकार कृति 'मृत्युमेला'

कथासङ्ग्रहमा पन्ध्रओटा कथाहरू समावेश छन् । यी कथाहरूले युद्ध र द्वन्द्वले ध्वस्त भएका मानव बस्तीका दर्दनाक अवस्थाको चित्रण गरेका छन् । उनका यस चरणका सबै कथाहरूले समसामयिक, विश्वपरिस्थितिले उत्पन्न गरेका घटना, युद्धजन्य विध्वँश र अभौतिकवादी जीवनको शुष्कताका परिणाम देखाएका छन् ।

श्रेष्ठ यस चरणका कथामा सुडानी जीवन र परिस्थितिको भित्र सम्म पुगेर जीवनको सूक्ष्म रूपलाई कथामा निरीक्षण गर्न सफल भएका छन् । 'मृत्युमेला' कृतिमा वर्तमानमा सल्केका जातीय, धार्मिक, राजनीतिक द्वन्द्व र युद्ध त्यसपछि चलेको नरसंहारको कृत्यको परिणाम कस्तो हुन सक्छ भनी प्रस्तुत गरिएको छ । उनका 'पुस्तान्तर' कथासङ्ग्रहभित्र पस्ता एकातिर महिला र बालबालिकाको दुर्गति, शोषण, बलात्कार, हत्या, युद्धले जलेका गाउँ, युवाशून्य ठाउँहरूको चित्रण छ भने अर्कातिर सुडानदेखि अमेरिका सम्मको परिवर्तित परिस्थितिमा पात्रको जीवन र नरनारीका दुःखपूर्ण अवस्थाको चित्रण छ । यसरी हेर्दा सामाजको गहिराइसम्म पुगेर त्यहीँका पात्रका भोगाइ र अनुभूतिहरूलाई सरल भाषाको प्रयोग गर्ने श्रेष्ठको पूर्वाद्ध चरणमा देखिएको सामाजिक यथार्थवादी प्रवृत्तिले यस चरणमा पनि निरन्तरता पाएको छ ।

श्रेष्ठका यस चरणका अधिकांश कथा प्रेम सहानुभूति समझदारीको वरिपरि छन् तर सबै दुःखान्तक मोडमा टुङ्गिन्छन् । अनेक कारणले मानिसलाई दुःखी, अतृप्त, विक्षिप्त, मनोरोगी बनाउँदै छ, ऊ न्याय वञ्चित छ, प्रेम वञ्चित छ, सुरक्षा वञ्चित अवस्थामा छ । त्यसैले कति कथामा पात्रहरूले जीवनको सट्टा मृत्युवरण गरेका छन् । प्रायः सबै कथाहरूमा प्रेम मूल विषय भएर आएको छ तर यो प्रेम शारीरिकबाट बढेर आत्मिकसम्म पुग्छ । प्रत्येकमा पुरुषपात्र प्रस्तावक, अनुभावक, उत्प्रेरक हुन्छ, त्यहाँ नारी गौण छन् । श्रेष्ठले यसै चरणमा 'एउटा ह्युमरको कथा' कथामा नेपाली कथा साहित्यमा कहिल्यै नलेखिएको तर लेखिनुपर्ने मरुभूमिमा पानी बोकेर जगतलाई खुवाउने गधाको अति यातनाले मृत्यु भएको दया र करुणारहित निष्ठुर मानवको चित्रण गरेका छन् । यस चरणका कथामा प्रेम आत्मिक मात्र नभएर पश्चिमी नरनारीमा बहु पति/पत्नीसँग विवाह गर्दा समेत अतृप्त रहेको चरम भोगवादी प्रवृत्तिको चित्रण गरेका छन् ।

समग्रमा श्रेष्ठका कथाले वर्तमान विश्व कसरी युद्धजन्य आतङ्कले, साँस्कृतिक ह्रासले विगलित छ भन्ने यथार्थ प्रस्तुत गरेका छन् । उनका मृत्युमेला कथामा प्रयोग भएको शिल्प र कलात्मकताले नेपाली कथा साहित्यमा गहिरो प्रभाव पारेका छन् । नेपाली कथाको

विषयवस्तु र क्षेत्र विस्तार हुँदै गएको, पात्र र परिवेश व्यापक हुँदै गएको सिङ्गो ब्रह्माण्ड भएकाले 'मृत्युमेला' कथासङ्ग्रहले एक नवीन मोडको कथा प्रस्तुत गरेको छ ।

२.३ निष्कर्ष

आधुनिक समालोचना अनुसार कथा विश्लेषणको विधात्त्विक आधारमा कथाको विश्लेषण गर्न सकिन्छ । कथा विश्लेषणको विधातात्त्विक आधारमा संरचना र रूपविन्यास पर्दछन् । संरचना अन्तर्गत कथावस्तु, पात्र र चरित्रचित्रण, दृष्टिविन्दु सारवस्तु पर्दछन् भने रूपविन्यास अन्तर्गत भाषाशैली, शब्द वाक्य, उखान टुक्का, विम्ब प्रतीक, व्यङ्ग्य, सन्देश शीर्षक सार्थकता आदि पर्दछन् । यसरी कथा विश्लेषणका क्रममा यी समग्र कुराहरूमा विचार पुऱ्याउनु पर्दछ ।

राजुबाबु श्रेष्ठका कथायात्राको चरण विभाजन गर्दा विषयवस्तु तथा कथा रचनाको पृष्ठभूमिलाई आधार मानिएको छ । यसरी हेर्दा उनको कथायात्रालाई जम्मा दुई चरणमा विभाजन गर्न सकिन्छ । पूर्वार्द्ध चरणमा श्रेष्ठले १९ वटा कथाहरू प्रकाशन गरेका छन् । उनका यस चरणका कथाहरू मध्यम स्तरीय रहेका छन् । यस चरणको मूल प्रवृत्ति सामाजिक यथार्थवादी कथा लेखन नै हो । पूर्वार्द्ध चरणको प्रारम्भिक समयमा श्रेष्ठ साहित्यका कविता र गीत लेखनतिर बढी सक्रीय भए तापनि यसै चरणको उत्तरार्द्ध समयमा कथा लेखनले गतिशीलता प्राप्त गरेको देखिन्छ । उनको पूर्वार्द्ध चरणमा देखिएको यथार्थवादी प्रवृत्तिले उत्तरार्द्ध चरणमा निरन्तरता पाएको भए तापनि कथाहरू सन्दर्भ, प्रसङ्ग र प्रस्तुतीकरण आदि दृष्टिले कथायात्राको उत्तरार्द्ध चरणका कथाहरू बढी सशक्त छन् । प्रस्तुतीकरणमा प्रौढता तथा लेखनमा स्तरीयता यस चरणका कथामा पाइने विशेषता हो । श्रेष्ठको कथा लेखनको पूर्वार्द्ध र उत्तरार्द्ध चरणलाई तुलनात्मक रूपमा अध्ययन गर्दा पूर्वार्द्ध चरण र उत्तरार्द्ध चरणमा लगभग बराबरी सङ्ख्यामा कथा रचना भए तापनि गुणात्मक दृष्टिले उत्तरार्द्ध चरण बढी उपलब्धिमूलक देखिन्छ ।

परिच्छेद : तेस्रो

राजुबाबु श्रेष्ठका कथाकृतिको अध्ययन

३.१ विषयपरिचय

कथाकार राजबाबु श्रेष्ठका 'गृहयुद्धको घाउ' (२०६८), 'पुस्तान्तर' (२०६६) र 'मृत्युमेला' (२०६९) गरी तिन कथासङ्ग्रह प्रकाशित छन् । यी सङ्ग्रहमा क्रमश : सत्र, तिन र प्रन्ध गरी पैँतिस कथाहरू प्रकाशित छन् । उनका कथाहरू स्वदेश र विदेशका पृष्ठभूमिमा संरचित छन् । उनले राजनीति, देशप्रेम, गरिबी, भ्रष्टाचार, स्त्रीपुरुष प्रेम, सामन्ती दुराचार अफ्रिकी मुलुकमा भएका युद्ध, ती युद्धबाट आक्रान्त बनेका मानव समुदायका पीडा, आफ्नो मुलुकबाट विस्थापित हुन पुगेका मानवका समस्याबाट विस्थापित हुन पुगेका मानवका समस्यालाई आफ्ना कथाको विषय बनाएका छन् । उनका यी विविध कथाहरूको यहाँ विधातत्त्वका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । विधातत्त्वमा संरचना र रूपविन्यासलाई समावेश गरिएको छ भने संरचना अन्तर्गत कथावस्तु, पात्र र चरित्रचित्रण, दृष्टिविन्दु र सारवस्तु समावेश गरिएको छ । त्यस्तै रूपविन्यास अन्तर्गत भाषा, शैली, वाक्य, शब्द विम्ब, प्रतीक, उखानटुक्का, व्यङ्ग्य, शीर्षकसार्थकता आदिको समावेश गरिएको छ । यसरी श्रेष्ठका कथाहरूको यहाँ समग्रमा कथावस्तु, पात्र र चरित्रचित्रण, दृष्टिविन्दु, सारवस्तु र रूपविन्यासको आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

३.१.१ 'मारिनोसेलोको जून' कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

सर्वप्रथम 'गरिमा (वर्ष-२३, अङ्क-२, २०६१ भाग) मा प्रकाशित प्रस्तुत कथामा गृहयुद्धको मारमा परेर आफ्नो राष्ट्रसँग विभाजित हुन पुगेका प्रेमी-प्रेमिकाको व्यथा प्रस्तुत गरिएको छ । यस कथामा प्राकृतिक सौन्दर्यभित्र युद्ध र त्रासदीले निम्त्याउने सङ्कटको यथार्थपरक चित्रण गरिएको छ ।

क) कथावस्तु

क्रोसियन दारियो र सर्वियन नादाको प्रेम हुन्छ । दुवैएक अर्कामा समर्पित हुन्छन् । क्रोसियन र सर्वियनबिच जातीय युद्ध चर्किएको हुन्छ । यस युद्धमा क्रोसियनहरूले सर्वियनहरूको केही भू-भाग समेत कब्जा गरेका छन् र उनीहरू विजयोत्सव मनाउँदैछन् भने सर्वियनहरू विस्थापित भएका छन् । उनीहरूलाई संयुक्त राष्ट्रसंघीय शान्तिसेनाका निला झण्डावाल गाडीहरू बोस्निया हर्जगोभिनाको सीमापारि पुऱ्याउन तैनाथ छन् । दारियो

नादालाई क्रोसिया र आफूलाई छाडेर नजान आग्रह गर्दछन् । त्यसको बदलामा उनी भन्दछिन्- "दारियो म तिमीलाई सबैभन्दा बढी माया गर्छु तर पनि तिम्रो यहाँ बस्ने अनुरोध स्वीकार्न सक्दिन मलाई क्षमा गर ल" (श्रेष्ठ, २०६८:३) । दारियोलाई आफ्नी प्रेमिका सर्विया छोडेर जान लागेको मन पर्दैन भने नादालाई पनि आफ्नो देश र प्रेमी दारियोलाई छाडेर विदेसिन पटक्कै मन पर्दैन । गाडीहरू हिड्न तयार भई हर्न बजाउँछन् । सबै सर्वियनहरू आफ्ना केही सामान लिएर गाडीतर्फ अगाडि बढ्छन् । दारियोले नादालाई बेस्सरी अङ्गालोमा कस्छन् नादा भने आफू जानुपर्ने सङ्केत गर्दै उनका हातलाई फुकाएर गाडीमा गई आफ्नो सिटमा बस्छिन् । दारियो पछि पछि गई झ्यालमा गएर नादालाई भन्दछन्: "नादा म हरेक साँझ मारिनोसेलोमा गै जूनको प्रतीक्षा गर्नेछु, तिमी पनि सावाब्रिज पारिबाट जून हेर्न नबिर्सनु ! हामी हरेक साँझ त्यही जून हेरेर जूनमै भेटौंला" (श्रेष्ठ, २०६८:३०) । नादा र दारियो दुबै छुट्टिने बेलामा आँसु झार्छन् । नादाले दारियोलाई आफ्नो थोत्रो घरको माया गर्न आग्रह गर्दै घर वरिपरि रहेका कफीका बोटहरूले आफ्नो सम्झना दिलाउने कुरा गर्छिन् । गाडी गुड्छ, दुवैबिदाइका हात हल्लाँछन् । प्रेम र युद्धलाई मुख्य विषयवस्तु बनाएर लेखिएको प्रस्तुत कथा 'मारिनोसेलोको जून' दु:खान्त कथा हो ।

दारियो कति कहाली लाग्दो हुन्छ होला आजको रात जुन तिमी बिनाको हुनेछ वाक्यबाट प्रारम्भ भएको प्रस्तुत 'मारिनोसेलोको जून' कथाकी नादाले सर्विया छोड्ने सङ्केत गर्नु, दारियो नादाकाबिच प्रेम हुनु, दारियोले आफूलाई छोडेर नजान आग्रह गर्नु कथाको आदि भाग हो । क्रोसियनहारुले आफूलाई सर्वियन देख्ने, आफ्नो परिवार र आफन्त सर्विया छोडेर जाने भएकाले नादा आफू पनि आफ्नो मायाको वलिदानी दिएर दारियोलाई छोडेर परिवारसँगै बोस्निया हर्जगोभिनातर्फ जाने निर्णयमा पुग्नु सम्म कथावस्तुको मध्य भाग हो भने दारियो र सर्वियालाई छोडेर सुरक्षित स्थानतर्फ जानु आफ्नो थोत्रो घरको रेखदेख गरिदिन दारियोसँग आग्रह गरी उसँग छुट्टिनु कथावस्तुको अन्त्य भाग हो । रैखिक ढाँचामा लेखिएको प्रस्तुत कथामा राष्ट्रियतालाई पुट दिन प्रेमको पराजय भएको देखाइएको छ । एक अर्कालाई आफूभन्दा धेरै माया गर्ने प्रेमी प्रेमिका युद्धका कारण बिछोडिनु परेको दु:खान्त कथावस्तु यस कथाका माध्यमबाट देखाइएको छ ।

ख) पात्र र चरित्र चित्रण

'मारिनोसेलोको जून' कथामा दारियो, नादा, म पात्र, घरबेटी टाटा, क्रोसियाली आर्मी, यु. एनका कर्मचारी, शान्तिसेना, नादाकी आमा, बहिनी, नगरपालिकामा लागेको

भीड, नादाका छिमेकी गरी थुप्रै पात्रको उपस्थिति रहेको छ । दारियो, म पात्र, घरबेटी टाटा, क्रोसियाली आर्मी, यु. एनका कर्मचारी, शान्तिसेना पुरुष पात्र हुन् भने नादा, नादाकी आमा, बहिनी, नारी पात्रका रूपमा कथामा आएका छन् । दारियो, नादा, म पात्र, घरबेटी टाटा, क्रोसियाली आर्मी, यु. एनका कर्मचारी, शान्तिसेना प्रत्यक्ष पात्र हुन् । कथा बिस्तारका क्रममा प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका तर कुनै भूमिका नभएका नादाकी आमा, बहिनी, नगरपालिकामा लागेको भीड नादाका छिमेकी यस कथामा परोक्ष पात्र हुन् ।

प्रस्तुत कथाको मुख्य भूमिका निर्वाह गर्ने दारियो मुख्य पात्र हो । कसैको कुभलो नचिताउने ऊ अनुकूल चरित्र हो । क्रोसियन सैनिकको प्रतिनिधित्व गर्ने ऊ यस कथाको वर्गीय पात्र हो । दारियो नादालाई मनपराउने, उसँग घरजम गर्न चाहने पुरुष पात्र हो । अग्लो कदको दारियो आधुनिकताको अनुशरण गर्ने, बेलामौकामा डिस्को जाने, मदिराको नसामा हराउने सर्वियन नादालाई निःस्वार्थ प्रेम गर्ने दारियो यदि आफूले सक्ने भए सबै मान्छेहरूको म एउटै देश र एउटै जात बनाउने थिएँ भन्ने मानवतावादी भावना भएको गतिहीन पात्रको रूपमा कथामा चित्रण गर्न सकिन्छ ।

नादा यस कथामा मुख्य भूमिका निर्वाह गर्ने कोसियन दारियोलाई प्रेम गर्ने प्रमुख नारी पात्र हो । दारियोसँग प्रेम गरे पनि उसलाई अपनाउन नसकेकी देश छोडेर जाने गतिशील पात्र हो । गोरो अनुहार र मिठो मुस्कान भएकी भाग्यमा विश्वास गर्ने नादा आफ्नो दौतरसँग प्रेम गर्नेहरूको प्रतिनिधत्व गर्ने वर्गीय पात्र हो । ऊ कथामा कसैको कुभलो नचिताउने अनुकूल पात्र हो । कथाको आदि देखि अन्त्यसम्म देखापरेकी नादा मञ्चीय पात्र हो भने उसको उपस्थितिबिना कथाको सिलसिला भङ्ग हुने भएकाले ऊ यस कथाकी बद्ध पात्र हो ।

दारियो र नादा बाहेक ‘म’ पात्र, घरबेटी टाटा यस कथाका सहायक पात्र हुन् । कथामा कुनै भूमिका निर्वाह नगरेका तर प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका नादाकी आमा, बहिनी, नगरपालिकामा लागेको भीड, नादाका छिमेकी परोक्ष तथा गौण पात्र हुन् ।

ग) दृष्टिविन्दु

युद्धका कारण राज्य विखण्डन भई छुट्टिन पुगेका प्रेमी दारियो र प्रेमिका नादाको मार्मिक व्यथा प्रस्तुत गरिएको ‘मारिनोसेलोको जून’ कथामा बाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । सर्वियन जातिकी नादा र कोसियन जातिको दारियोका जीवन भोगाइ, अनुभूति,

भावना आदिलाई प्रस्तुत गरिएको यस कथामा बाह्य सर्वदर्शी दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । श्रेष्ठले यस कथामा युद्धजन्य परिस्थितिबाट निम्तिएको राज्य विखण्डनका कारण विस्थापित भएका मानिसको कारूणिक अवस्थाको चित्रण गरेका छन् ।

घ) सारवस्तु

कोसियन जातको दारियो र सर्वियन जातकी नादाको प्रेम सम्बन्ध भएको देखाएर प्रेमले जात र वर्ग छुट्याउँदैन तर दानवीय प्रवृत्तिका राजनीतिक निर्देशकहरूद्वारा रचिएका जातीय र वर्गीय युद्ध ताण्डवहरूद्वारा दुबै प्रेमी प्रेमिका एक हुन नसकेको हृदयबिदारक दृश्य प्रस्तुत गर्नु नै 'मारिनोसेलोको जून' कथाको सारवस्तु हो । गृहयुद्धले विखण्डन भएको देश, त्यस देशका जनताले भोग्नुपरेको नियति युद्धको विभीषिकाले गर्दा मान्छेमा हराउँदै गएको संवेदना, फरक जातिको मान्छे मर्दा रमाउने र विजयोत्सव मनाउने वर्तमान अवस्थाको चित्रण गरी युद्धका कारण विभाजित मानिसको मनोदशा र प्रेम प्रणयलाई नायक दारियो र नायिका नादाका माध्यमबाट प्रष्ट्याउनु पनि यस कथाको सारवस्तुको रूपमा आएको छ । प्रेमगर्ने प्रेमी प्रेमिकाको एक हुन नसकेको देखाइएको प्रस्तुत कथाको सारवस्तु तात्क्षणिक नभएर विश्वजनीन रहेको छ ।

ङ) रूपविन्यास

जातीय र वर्गीय युद्धका कारण निम्तिएको विखण्डन र प्रेम गर्ने जोडीहरूको मिलन हुन नसकेको मार्मिक कथावस्तु भएको प्रस्तुत कथामा वर्णनात्मक तथा संवादात्मक शैलीको प्रयोग गरिएको छ । सरल तथा मिठासपूर्ण गद्य भाषाको प्रयोग गरिएको यो कथा बोधगम्य र सरल रहेको छ । संयुक्त वाक्यको आधिक्य रहेको प्रस्तुत कथामा यु. एन., क्रस डिस्को, रोमान्टिक, बियर, गलफ्रेन्ड, डिभोर्स, हर्न जस्ता अङ्ग्रेजी भाषाका शब्दहरूको प्रयोग, न देब्रो, टाटा, ग्रावानिचा, कुना, मारिनोसेलो, सावाव्रिज जस्ता सर्वियन भाषाका शब्द, ब्रह्माण्ड, आभास, कद, अक्सर जस्ता तद्भव शब्दको प्रयोग गरिएको प्रस्तुत कथामा उखान टुक्काको प्रयोग पाइदैन । यस कथामा सेना बुझाउन राक्षस, भेडा जस्तो प्रतीकात्मक शब्दको प्रयोग गरिएको छ । छोटो आयामको यथार्थिक परिवेशको चित्रण गरिएको यस कथाको शीर्षक 'मारिनोसेलोको जून' प्रतीकात्मक रहेको छ । संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोग गरिएको यस कथामा दारियो र नादाको अभौतिक प्रेमको वर्णन गरे पनि नादाले दारियोलाई

अपनाउन नसकेको देखाएर प्रेममा समर्पणको भाव नभएको देखाइएको छ । युद्धका कारण प्रेमी र प्रेमिकाको बिछोड देखाइएको यस कथाको शीर्षक अभिधार्थक रहेको छ ।

३.१.२ 'पेमा भाउजू' कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

श्रेष्ठको यो कथा सर्वप्रथम 'नोबेल' (वर्ष-४, अङ्क-४, २०६२) मा प्रकाशित भएको हो । हाम्रो मुलुकको हिमाली जिल्लाहरूमा बसोबास गर्ने शेर्पा जातिमा विद्यमान रहेको बहुपति प्रथामा यो कथा केन्द्रित छ । यस कथामा श्रेष्ठले बहुपति प्रथाले निम्त्याएको पारिवारिक विखण्डन र सामाजिक अवहेलनालाई विषयवस्तु बनाएका छन् । यो शेर्पा जातिमाझ विद्यमान रहेका सांस्कृतिक पक्षका विकृति विसङ्गतिहरू केलाइएको यथार्थवादी कथा हो ।

क) कथावस्तु

प्रस्तुत कथामा दिनभरि खर्कमा भेडा चराएर आएको छितेन बेलुकाको खाना खाई सुत्न खोपीतिर लाग्छ । ऊ थकाइले गर्दा चाँडै निदाउँछ । ऊ मस्त निन्द्रामा भाउजूका चिसा हातहरू आफ्ना अङ्ग-प्रत्यङ्गमा सलबलाएपछि व्युझन्छ । भाउजूले आफूलाई अङ्गालोमा हाली आफूसँग सुत्न आग्रह गरी साँहिलालाई पनि तेरै उमेरमा सुताउन थालेको अब तँ यता उता मन नडुला भन्दै आफूसँग सुत्न आग्रह गर्छिन । भाउजूले त्यस राति आफूलाई नछोड्ने थाहा पाएपछि छितेन विरामी भएको भन्दै भाउजूलाई आफ्नो खोपीबाट बाहिर पठाउँछ । यसरी घरका सबै दाजुभाइले एउटै श्रीमती राख्ने परम्परा छितेनलाई मन पर्दैन । ऊ आफ्नो उमेर मिल्दो डिमालाई प्रेम गर्छ र आफूभन्दा निकै जेठी भाउजूलाई आमा समान देख्छ । डिमा र छितेन दुबैले एक अर्कालाई आत्मीय प्रेम गरे पनि डिमालाई भगाएर सामाजिक परम्परा तोड्ने साहास छितेनमा देखिदैन । ऊ आफूले नपढेको आफ्नो सीप पनि भेडा चराउनेबाहेक केही नभएकोले मनमा अनेक तर्कनाहरू खेलाउदैं अँध्यारैमा भेडी गोठतिर लाग्छ । छितेन र डिमाको भेडी गोठ एकै ठाँउमा हुन्छ । छितेनले डिमासँग बिताएका मिठामिठा क्षण सम्झन्छ । उसमा आफूसँग विचार, व्यवहार र उमेर मिल्ने डिमाको आकर्षणले भाउजूप्रति वितृष्णा बढ्दै जान्छ । ऊ डिमालाई आफूलाई छोडेर अरूसँग बिहे नगर्न आग्रह गर्छ । उसले डिमालाई जीवनसाथीका रूपमा रोजीसकेको हुन्छ । ऊ साँझमा भेडा थन्काएर घरतिर लाग्छ । ऊ रातभरि धेरै सोच्छ, मुखिया छिरिङले आफ्नै छोरा ग्याल्जेनलाई निकालेको सम्झन्छ । ऊ अन्ततः डिमालाई भगाएर गाउँ, समाजको

कुसंस्कारको विरुद्ध विद्रोह गर्ने निर्णयमा पुग्छ । ऊ अँध्यारै ङिमाको घरमा पुगी उसलाई बोलाउँछ र उनीहरू एक अर्काको हात समाई गाउँबाट ओरालो लाग्छन् । खर्कमा पुगी उनीहरूले जूनको उज्यालोमा गाउँ हेर्छन् । बाल्यकालदेखि भेडा चराउदा बिताएका क्षण सम्भिmन्छन् अनि विगतलाई बिर्सिएर आगत अगाडि छ भन्दै उनीहरू अनियन्त्रित भविष्यको यात्रामा निस्किएको देखाएर कथावस्तुको अन्त्य भएको छ ।

छितेन भेडा चराएर आएदेखि सुरू भएको छितेन र ङिमा दुबैमा प्रेम हुनु यस कथाको प्रारम्भिक भाग हो । भाउजूले छितेनलाई आफूसँग सुत्न आग्रह गर्नु, भाउजूको आग्रह अस्वीकारी छितेनले विरामी भएको बहाना बनाउनु, छितेनले ङिमासँग बिताएका रमाइला क्षण सम्झनु, सामाजिक परम्पराका विरुद्ध ङिमालाई भगाएर लाने निर्णय गर्नु कथावस्तुको मध्यभाग हो भने छितेनले ङिमालाई भगाएर लैजानु, गाउँको र बाल्यकालको सम्झनाले रूदै विगतलाई बिर्सिएर अगाडि बढ्ने साहास गर्नुसम्म कथावस्तुको अन्त्य भाग हो । यसरी आदि, मध्य र अन्त्यको शृङ्खलामा संरचित प्रस्तुत कथाको कथानक ढाँचा रैखिक रहेको छ ।

ख) पात्र र चरित्र चित्रण

'पेमा भाउजू' कथामा छितेन, ङिमा, पेमा भाउजू, जिमी र डन्डु गरी जम्मा पाँच जना पात्रको भूमिका रहेको छ । छितेन पुरुष पात्र हो । पेमा भाउजू र ङिमा नारी पात्र हुन् । जिमी र डन्डु मानवेतर पात्रको रूपमा कथामा आएका छन् । यिनीहरूको कथामा न्यून भूमिका रहेको छ । छिरिङ, ङिमा, पेमा भाउजू, जिमी र डन्डु प्रत्यक्ष पात्र हुन । कथा विस्तारका क्रममा प्रसङ्गबस उल्लेख गरिएका तर कुनै भूमिका नभएका साइला, मुखिया, छिरिङ, ग्याल्जेन यस कथामा परोक्ष पात्र हुन् ।

कथाको प्रारम्भदेखि अन्त्य सम्म मुख्य भूमिकामा देखिएको छितेन मुख्य पात्र हो । समाजका न्यून आर्थिक अवस्था तथा अशिक्षित युवा वर्गको प्रतिनिधित्व गर्ने छितेन वर्गीय पात्र हो । आफ्नो संस्कार र रीति अनुसार मागी विवाह परम्पराको उल्लङ्घन गरी आफूले मन पराएकी केटीसँग प्रेम विवाह गरी कुसंस्कारका विरुद्ध विद्रोह गर्ने छितेन गतिशील पात्र हो । शेर्पा समुदायमा जन्मिएर आफ्नो कामधन्दा गर्ने ऊ समाज सापेक्ष पात्र हो । ऊ आफ्नो अनुकूलतामा आफ्नो हितमा कार्य गर्ने सही गलत छुट्याउन सक्ने क्षमता भएको सजीव पात्र हो । ङिमा यस कथाकी प्रमुख भूमिकामा देखापरेकी छितेनलाई प्रेम गर्ने प्रमुख नारी

पात्र हो । हिमाली जिल्लामा जनजातिमाझ विद्यमान रहेको बहुपति प्रथाका विरुद्धमा विद्रोह गर्ने गतिशील चरित्रका रूपमा कथामा उसको चित्रण गरिएको छ । आफूले मन पराएको प्रेमी छितेनसँग भागेर जाने ङिमा सहासी पात्र हो । पेमा भाउजू यस कथाकी सहायक पात्र हुन् । शेर्पा जातिमा एउटै घरका दाजुभाइसँग श्रीमती भएर बस्ने परम्पराको प्रतितिधित्व गर्ने वर्गीय पात्रका रूपमा पेमा भाउजू चित्रित छिन् । परम्परालाई बचाई राख्ने यस कथाकी पेमा भाउजूको अनुकूल पात्रका रूपमा चर्चा गरिएको छ । जिमी र डन्डु कुकुर पात्रको भूमिका निर्वाह गर्ने मानवेतर पात्र हुन् । यिनीहरूको कथामा न्यून भूमिका रहेकोले सहायक पात्रका रूपमा लिन सकिन्छ । साहिला, मुखिया, छिरिङ, ग्याल्जेन कथामा कुनै भूमिका नभएका प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका अप्रत्यक्ष र गौण पात्र हुन् ।

ग) दृष्टिविन्दु

कथाकारले छितेन र ङिमा जस्ता पात्रको प्रयोग गरी हिमाली भेगमा बसोवास गर्ने शेर्पा जातिमा विद्यमान रहेको बहुपतिप्रथा परम्परा देखाएका छन् । तृतीय पुरुषको प्रयोग गरी छितेनका अनुभूति, चिन्तन, आवेग, सोचाइ, भावना प्रस्तुत गरिएको यस कथामा कथाकारले बाह्य सीमित दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरेका छन् ।

घ) सारवस्तु

'पेमा भाउजू' कथामा महाभारतमा द्रुपद राजाकी छोरी दौपदीको पाँच पाण्डवसँग भएको विवाह पद्धतिलाई शेर्पाहरूले आफ्नो परम्परालाई निरन्तरता दिएका देखाइएको छ । अर्कातिर हिमाली भेगमा चिसो ज्यादा हुने भएकाले प्रजनन क्षमतामा ह्रास आउने तथा पुरुषको तुलनामा नारीको जन्म बढी हुने भएकाले बहुपति प्रथा परम्परा रहेको अनुमान गर्न सकिन्छ । त्यस्तै गरी तराईमा बढी गर्मी हुने र नारी पुरुषमा प्रजननदर बढी हुने र पुरुषको तुलनामा महिला बढी हुने भएकाले बहुपत्नी प्रथा कायमै छ । त्यसैले यो परम्पराका नाममा हुने विकृति र विसङ्गतिप्रति विद्रोह गरी एक पति/एक पत्नी विवाह गर्ने कार्यमा युवा युवती अघि बढेको देखाउनु नै 'पेमा भाउजू' कथाको सारवस्तु हो ।

यस कथाका माध्यमबाट कथाकारले अहिलेका समाजका छितेन र ङिमा जस्ता युवा युवतीले मागी विवाह गर्ने परम्परालाई लत्याउँदै आफूखुसी प्रेम विवाह गर्न थालेको यथार्थ घटनालाई देखाएका छन् । यो कथामा कथाकारले बहुपति प्रथाले निम्त्याएको पारिवारिक विखण्डन र सामाजिक अवहेलनाका कारण गाउँ छोडेर अन्यत्र जान विवश युवा युवतीको

दयनीय अवस्थाको चित्रण गरेका छन् भने अर्कातिर त्यस्तो परम्पराका विरुद्ध पात्रलाई विद्रोह गर्न लगाएका छन् । शेर्पा जातिमा विद्यमान रहेको सांस्कृतिक पक्षको उजागर गरिएको यस कथाको सारवस्तु विश्वजनीन नभएर तात्क्षणीक रहेको छ ।

ङ) रूपविन्यास

सरल नेपाली भाषामा लेखिएको प्रस्तुत कथा बोधगम्य रहेको छ । पात्र अनुकूलको भाषाको प्रयोग गरिएको यस कथामा वर्णनात्मक तथा संवादात्मक शैलीको प्रयोग भएको छ । मिठासपूर्ण गद्य भाषाको प्रयोग गरिएको यस कथामा झमक्क, च्वास्स, जुरुक्क, टक्क, ग्वाम्म जस्ता अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोग गरिएको छ । पात्रका भनाइमा जोड दिन त, क्या, ल, न, के जस्ता निपातको प्रयोग गरिएको पाइन्छ । यस कथामा "आइज कान्छा सुत्न, अब तँ पनि जवान भइस ।" जस्ता कथ्य भाषाको प्रयोग गर्नुका साथै कतै कतै "सेतो तन्ना ओढेर गाउँ मस्त निद्रामा सुतेको छ ।" "त्यसै त राम्री डिमा लालीगुराँस सिउँरिदा झन कति राम्री ! फेरि कति कञ्चन छ यही हिउँ जस्तै ।" जस्ता आलङ्कारिक वाक्यको प्रयोगले कथा आकर्षक बनेको छ । यस कथामा स्थानीय तामाङ समुदायका ढौंग्वा, पुङ जस्ता आगन्तुक शब्दको प्रयोगले कथा स्वभाविक र रोचक बनेको छ । छोटा वाक्यको प्रयोग गरी लेखिएको यस कथामा संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोग भएको छ । परिवारका दाजुभाइले एउटै श्रीमती राख्ने सामाजिक विकृतिप्रति व्यङ्ग्य गरिएको यस कथामा खराब परम्पराका बिरुद्धमा सबै सचेत युवा लाग्नु पर्छ भन्ने सन्देश दिइएको छ । कथामा वर्णित पेमा भाउजू पात्रका नाममा रहेको कथाको शीर्षक 'पेमा भाउजू' अभिधार्थ तहमा सार्थक रहेको छ ।

३.१.३ 'कठै मेरो देश' कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

'कठै मेरो देश' कथा नेपालको समकालीन राजनीतिक र प्रशासनिक यथार्थलाई प्रस्तुत गरी लेखिएको सामाजिक यथार्थवादी कथा हो । देशप्रेमलाई मुख्य विषयवस्तु बनाइएको यस कथामा इमान्दार तथा देशभक्त व्यक्ति सधैँ पछि परेको र स्वाँठ अनपढ नेता मन्त्री भएको तथ्य कौशल र जनभक्तका माध्यमबाट प्रस्तुत गरिएको छ ।

क) कथावस्तु

कौशललाई बिहानै जनभक्तको फोनको घण्टीले उठाएबाट कथावस्तु प्रारम्भ हुन्छ । जनभक्त आफू मन्त्री भएको र कौशललाई आफूलाई भेट्न आग्रह गर्छ । क्याम्पस पढाएर आफ्नो जीविका निर्वाह गर्ने कौशललाई भने जनभक्त जस्ता फटाहा सत्तामा पुगेपछि देशमा

सुशासन, शान्ति, अमनचैन कसरी कायम होला भन्ने चिन्ताले सताउँछ । जनभक्तले आफूलाई भेट्न बोलाएकाले उसलाई भेट्ने निर्णयमा पुगी उसको घरमा पुग्छ । ऊ त्यहाँ पुग्दा जनभक्तका शत्रु, मित्रु सबै बधाइ र शुभकामना दिन लामबद्ध भएको देखेर अचम्ममा पर्छ । निकैबेरको पर्खाइपछि जनभक्तले उसलाई भित्र बोलाउँछ र आफ्नो निजी सहायक भएर काम गर्न आग्रह गर्छ । कौशललाई सुरूमा जनभक्तको निजी सहायक भएर बस्ने इच्छा नभए पनि विभिन्न योजना बनाउन आग्रह गरेपछि ऊ जनभक्तको निजी सहायक भएर काम गर्न तयार हुन्छ । जनभक्तले पहिलो दिनमै कौशललाई लिएर सिंहदरबार जान्छ । जनभक्त त्यहाँ कर्मचारीलाई आफू पुरानो मन्त्री जस्तो नभएको आफूलाई पुरानो ढर्रा मन नपर्ने कुरा बताउँदै कर्मचारीलाई थर्काउँछ । अफिस बिदा भएपछि सम्पूर्ण फायल अध्ययन गरी विभिन्न योजना बनाउन भनी कौशलले जनभक्तलाई भनेपछि ऊ भने आज सुमित्राले खाना खान बोलाएको भन्दै मन्त्रालयबाट बाहिरिन्छ । कौशल आफ्नो देशको बारेमा चिन्तित हुँदै किन यस्ता बज्रस्वाँठहरू मात्र देशको कुर्सीमा आइलाग्छन् भनी आफ्नो देशको निरीहपन र अँध्यारो भविष्यप्रति चिन्ता व्यक्त गरेको देखाएर यस कथाको कथावस्तुको अन्त्य भएको छ ।

जनभक्तले कौशललाई फोन गरेर आफू मन्त्री भएको र आफूलाई भेट्न आग्रह गर्नु कथाको आदि भाग हो । कौशल जनभक्तलाई भेट्ने कि नभेट्ने द्विविधामा पर्नु, उसलाई भेट्नु, जनभक्तको निजी सहायक भएर काम गर्न तयार हुनु र मन्त्रालय जानु कथावस्तुको मध्य भाग हो भने बिदा भएपछि कौशलले जनभक्तलाई दुवैमिलेर योजना बनाउन भन्नु, जनभक्त त्यसको वास्ता नगरी सुमित्राले बोलाएको भन्दै कार्यकक्षबाट बाहिरिनु, कौशललाई देशको चिन्ता लाग्नु सम्म कथावस्तुको अन्त्य भाग हो । यसरी शृङ्खलित रूपमा अघि बढेको यस कथाको कथानक ढाँचा रैखिक रहेको छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

'कठै मेरो देश' कथामा कौशल, जनभक्त शर्मा, मन्त्रालयका कर्मचारी, जेन्टलमेन, पशुपति देवकोटा, शिवप्रसाद, जनभक्तलाई बधाइदिन आउने व्यक्तिहरू, जिल्लाका कार्यकर्ता, प्रहरी, सुमित्रा गरी जम्मा दस जना पात्र रहेका छन् । सुमित्रा यस कथाकी नारी पात्र हुन् भने अन्य सबै पुरुष पात्रका रूपमा कथामा उल्लेख गरिएका पात्र हुन् । जनभक्त, कौशल,

जेन्टलमेन, पशुपति देवकोटा, शिवप्रसाद, मन्त्रालयका कर्मचारी प्रत्यक्ष पात्र हुन् भने सुमित्रा, प्रहरी, जिल्लाका कार्यकर्ता परोक्ष पात्र हुन् ।

'म' पात्र अर्थात् कौशल यस कथाको प्रमुख भूमिका निर्वाह गर्ने प्रमुख पुरुष पात्र हो । उसका भोगाइ र अनुभूति कथामा व्यक्त भएको छ । कथाकारको मुख्य पात्रका रूपमा कौशलले समसामयिक राजनीतिक विकृति देखाएको छ । समाजका इमान्दार प्राध्यापक वर्गको प्रतिनिधित्व गर्ने ऊ वर्गीय पात्र हो । ऊ देशको उन्नति गर्न जनभक्तको स्वकीय सचिव भएर काम गर्न राजी भएको समाजसापेक्ष पात्र हो । ऊ आफ्नो सिद्धान्त, मान्यता, स्वाभिमानमा दखल दिने खालमा कुनै कार्य नगर्ने गतिहीन पात्रका रूपमा कथामा चित्रित छ । देशको हित गर्न चाहने ऊ अनुकूल र सत्पात्र हो ।

जनभक्त कथाको प्रारम्भदेखि अन्त्यसम्म सक्रीय रहेको प्रमुख पुरुष पात्र हो । ऊ पढाइमा कमजोर भ्रष्ट जनप्रतिनिधि तथा मन्त्रीको प्रतिनिधित्व गर्ने वर्गीय पात्रका रूपमा कथामा चित्रित छ । ऊ देशको विकास भन्दा वैयक्तिक स्वार्थलाई अघि सार्ने असत् र प्रतिकूल पात्रका रूपमा कथामा वर्णित छ । यस कथाका सुमित्रा, पशुपति देवकोटा, शिवप्रसाद, जनभक्त फटाहाको साथ दिने प्रतिकूल र असत् पात्र हुन् । कथामा कुनै भूमिका नभएका तर प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका सुमित्रा, प्रहरी, जिल्लाका कार्यकर्ता परोक्ष र गौण पात्र हुन् ।

ग) दृष्टिविन्दु

'कठै मेरो देश' कथामा 'म' प्रथम पुरुषको प्रयोग गरी समसामयिक राजनैतिक विकृति र विसङ्गतिको चित्रण गरिएको छ । प्रस्तुत कथामा प्रथम पुरुष शैलीमा 'म' पात्रका भोगाइ, चिन्तन, अनुभूति, भावना, आवेग उद्घाटन गरिएको हुँदा आन्तरिक केन्द्रीय दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । कथाकारले 'म' पात्रको प्रयोगद्वारा स्वयम्को भोगाइ र अनुभूतिहरू अभिव्यक्त गरेका छन् । पढेलेखेका शिक्षित व्यक्तिहरू महत्त्वपूर्ण ठाउँमा पुग्न नसकेको, भ्रष्ट, दुश्चरित्रका मुढे बल भएका व्यक्ति मात्र माथि पुगेको युगीन राजनीतिक यथार्थलाई 'म' पात्रको प्रयोग गरी वर्णनात्मक शैलीमा प्रस्तुत गरिएको यस कथामा आन्तरिक केन्द्रीय दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ ।

घ) सारवस्तु

'कठै मेरो देश' कथाका माध्यमबाट कथाकारले समसामयिक रानीतिक यथार्थलाई प्रस्तुत गरेका छन् । देश चलाउने उच्च ओहोदामा पुगेका व्यक्ति देशको विकासका लागि योजना बनाउने कार्यान्वयन गर्ने कामको बेवास्ता गर्छन् उनीहरू परिवार लोग्ने छोडेर बसेकी सुमित्रा जस्ता चरित्रहीन आइमाइको पछि लागेको देखाई मोजमस्तीमा रमाउने भ्रष्ट अपठित युगीन जनप्रतिनिधिको चरित्र उद्घाटन गरेर शिक्षित र पठित प्राध्यापकहरू त्यस्ता चरित्रहीन भ्रष्ट राजनीतिज्ञको पछि लाग्नु नहुने सन्देश दिनु नै 'कठै मेरो देश' कथाको सारवस्तु हो । कथाकार श्रेष्ठले प्रस्तुत कथामा "साग भन्दा सर्टिफिकेट सस्तो" जस्तो उखानको प्रयोग गरी पढेलेखेका व्यक्तिहरूको सही मूल्याङ्कन नभएको सामान्य जागीर गरेर आफ्नो जीविका चलाउनुपर्ने यथार्थलाई कौशलका माध्यमबाट देखाएका छन् । यस कथाका माध्यमबाट कथाकारले मन्त्रीहरूले कर्मचारीमाथि गर्ने दमन/ज्यादति र मन्त्री भएपछि कमाउने र मोजमस्तीमा रमाउने संस्कृतिप्रति व्यङ्ग्य गरेका छन् : "मन्त्री हुँदा नगरेको मोज कहिले गर्नु" (श्रेष्ठ, २०६८:४९) । यस कथामा राजनीतिक क्षेत्रमा हुनेगरेका विकृति र विसङ्गतिको उजागर गरेकाले यसको सारवस्तु प्रसङ्गगविषयक रहेको छ ।

ङ) रूपविन्यास

प्रस्तुत कथा सरल तथा मिठासपूर्ण गद्य भाषाको प्रयोग गरी लेखिएको छ । कथामा घटनाको बिस्तार पात्रको मनोगत अवस्थाको चित्रण संवादको प्रस्तुतिमा सरल, सहज र सुबोध भाषाशैलीको प्रयोग गरिएको छ । प्रस्तुत कथामा भाषा शैलीको चमत्कार देखाएर अभिव्यक्तिलाई आलङ्कारिक बनाउने काम यस कथामा कहीँ भएको छैन । सामान्यतः सरल सुबोध गद्यशैलीलाई अँगालेर कथाकारले संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोग गरेका छन् । प्रस्तुत कथामा टेन्सन, हाइट, पार्टी, गेट, कर्डलेस, लाइसेन्स, जेन्टलमेन, नोटबुक, फष्टब्वाई जस्ता अङ्ग्रेजी शब्दहरूको प्रयोगले कथालाई जटिल नबनाई शैलीमा निखार आएको छ । यस कथामा भाषिक स्वाभाविकता ल्याउनका लागि खचाखच, बल्लबल्ल, प्याच्च, चड्याङग जस्ता अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ । यस कथामा सीमित सङ्ख्यामा उखान र टुक्काको प्रयोग पाइन्छ । जस्तै 'बूढापाकाहरू रुई, दुई, र फुई चाहिन्छ भन्थे', 'के गर्नेलाई भन्दा देख्नेलाई लाज', 'साग भन्दा सर्टिफिकेट सस्तो', 'मुतको न्यानो' आदि । यस कथामा बुद्धिहीन, मूर्ख राजनीतिज्ञलाई बुझाउन 'उल्लु' र चेतनहीन भ्रष्ट मन्त्रीलाई

बुझाउन 'पागल' जस्ता प्रतीकको प्रयोग भएको पाइन्छ । संयुक्त वाक्यहरूको प्रयोग गरिएको यस कथामा युगीन राजनीति र भ्रष्ट मन्त्रीहरूप्रति व्यङ्ग्य गरिएको छ । यस कथाका माध्यमबाट देशभक्त व्यक्तिले देशको चिन्ता प्रकट गरेको र दुष्टको हातमा शासन गएकाले देश र जनताले दुर्गति भोग्नु पर्ने कुराको सङ्केत गरिएको प्रस्तुत कथाको शीर्षक 'कठै मेरो देश' अभिधार्थमा सार्थक रहेको छ ।

३.१.४ 'मृत्युको जन्मदिन' कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

'मृत्युको जन्मदिन' सर्वप्रथम 'समय' (वर्ष-२, अङ्क-८८, पुस २२-२८, २०६२) मा प्रकाशित भएको हो । यो कथा इराकको पृष्ठभूमिमा लेखिएको छ । यस कथामा इराकमाथि आक्रमण गरेर तहसनहस पार्ने अमेरिकी सेनाप्रति एउटी इराकी महिलाले प्रेमको बहानामा लिएको बदलाभाव उल्लेख छ । यस कथामा आफ्नो माटोमाथि धावा बोल्नेहरूप्रति प्रकट हुने बदलाभाव कति भयङ्कर हुँदोरहेछ भन्ने देखाइएको छ ।

क) कथावस्तु

नुरा आफ्नो प्रेमी क्रिसको जन्मदिन मनाउन अमेरिकी सैनिक क्याम्पतिर गएसँगै कथावस्तुको प्रारम्भ हुन्छ । उनी बाटामा क्रिसलाई वर्थ डे को उपहार दिन फुलको बुके किन्छिन् र त्यसमा हेप्पी वर्थ डे क्रिस लेखेको कार्ड राख्छिन् । उनी क्रिस उज्यालोमा जन्मिएको कति सुन्दर देखिएको होला साँझमा बालिएका बत्तीमा साँच्चै राजकुमार जस्तो देखिएको होला जस्ता क्रिसका बारेमा अनेक कुरा सोच्न थाल्छिन् । उनी क्याम्प नजिकै पुगेर घडी हेर्दा नौ मात्र बजेकाले नजिकैको रेष्टुरेन्टको माथिल्लो तलामा जान्छिन् र बगदाद् हेर्छिन्, त्यहाँ उनी बमले उडाइएका भग्न घरहरू मात्र देख्छिन् भने अमेरिकी क्याम्पतिर क्रिसमस डे को उपलक्ष्यमा हर्षोल्लास देख्छिन् । उनलाई आफू पढेको स्कुलमा यस्तो हर्षोल्लास मन पर्दैन । उनी कुनै समयमा सद्धामकी तीब्र विराधी भए पनि यतिखेर उसप्रति सहानुभूति प्रकट गर्छिन् । उनी अमेरिकीहरूले इराकमाथि गरेको शासनप्रति आक्रोसित हुन्छिन् । उनी त्यही रेष्टुरेन्टमा क्रिससँग बिताएका पल सम्झिन्छिन् । क्रिसलाई माया गर्ने उनी ऊ सरल र मृदुल भएको अरू अमेरिकी जस्तो नभएको महशुस गर्छिन् । त्यस रेष्टुरेन्टमा एकहप्ता अघि भएको क्रिससँगको भेटमा क्रिसले उनलाई भेटेपछि अमेरिकी हुनुको दम्भ घट्दै गएको र एउटा असल मान्छेमा रूपान्तरित हुनखोजेको कुरा व्यक्त गर्छ । आफू लगायत अन्य कतिपय सैनिकलाई इराक आउने इच्छा नभएको र आफूले इराकमा

शान्ति चाहेको, इराकी जनता तथा नुरालाई सधैँ खुसी देख्न चाहेको कुरा व्यक्त गर्छ । नुरा क्रिसको यस्तो कुराले इराकी बस्तीमा बम बर्साउने अमेरिकी सैनिकमा यति उच्च विचार कसरी हुन सक्छ भन्ने कुरामा सशङ्कित भए पनि उसका कुराले अन्ततः नुरा प्रभावित हुन्छिन् । यसरी रेष्टुरेन्टको बसाइमा अनेक कुराहरू सम्झदैं अल्लाहलाई पुकार्दै क्रिसको जन्मदिनसँगै मनाउने सहमति बमोजिम क्याम्पतिर जान्छिन् । उनैको पर्खाइमा गेटमा बसेको क्रिस उनी आएकोमा खुसी व्यक्त गर्छ । नुरा उनलाई जन्मदिनको शुभकामना दिदैं उसँगै डिनर हलमा जान्छिन् । त्यहाँ स्टेजको टेबुलमा ठुलो वर्थ डे केकमा ठुला अक्षरमा क्रिस लेखिएको हुन्छ । नुरा चुपचाप उभिएर सबै व्यक्तिलाई निहाल्छिन् । उनी सानो छदा क्याम्प भएको स्थानमा प्राइमरी स्कुल पढेको र पहिलोचोटी कुरान पाठ गरेको बिगतलाई सम्झिएर क्रिसमस डे मा बलेका बत्तीले भत्भती मन पोलेर पीडित भएको अनुभव गर्छिन् । एकछिनमा केक काटेर पार्टी सुरू भएपछि दुवैनाच्न थाल्छन् । उनी क्रिससँग आज मलाई प्रेम भन्दा पनि मेरो माटोले मसँग वलिदान मागिरहेको छ । त्यसैले मेरो देशको लागि मेरो प्रेमको वली चढाउने निधो गरेकी छु भन्दै क्रिसलाई बलियोसँग अङ्गालोमा बाँध्छिन् । एक्कासी दुबैको अँङ्गालोबाट ठुलो विस्फोटको आवाज निस्कन्छ । पाटीमा हाहाकार मच्चिन्छ । एकै छिनमा बग्दादमा एक आत्मघाती महिलाको आक्रमणमा परी तेह्र अमेरिकी सैनिकको मृत्यु भएको समाचार आएसँगै कथावस्तुको अन्त्य हुन्छ ।

नुरा अमेरिकी सैनिक क्याम्प गएसँगै कथावस्तुको प्रारम्भ भएको छ । नुरा क्याम्पतिर जानु, चाँडै भएकाले रेष्टुरेन्टमा पस्नु प्रस्तुत कथाको आरम्भ भाग हो । रेष्टुरेन्टको माथिल्लो तल्लाबाट सैनिक क्याम्पतिर हेरी दुखित हुनु, क्रिसलाई जन्मदिनको शुभकामना दिनु, क्रिसको मायाभन्दा आफ्नो राष्ट्रको बढी माया भएको बताउनु, आफ्नो राष्ट्रका लागि आफ्नो मायाको वलिदानी दिने निर्णय गर्नु, क्रिसलाई मज्जाले अङ्गालोमा कस्नुसम्म प्रस्तुत कथाको मध्य भाग हो भने क्रिस र नुराको अङ्गालोबाट ठुलो विस्फोटको आवाज आउनु पाटीमा हाहाकार मच्चिनु, एकछिनमा बी. बी. सी. ब्रेकिङ न्यूजमा एक इराकी महिलाको आत्मघाती बम विस्फोटद्वारा १३ अमेरिकी सैनिकको मृत्यु भएको समाचार आउनु प्रस्तुत कथाको अन्त्य भाग हो । यसरी आदि, मध्य र अन्त्यको सिलसिलामा शृङ्खलित रूपमा अघि बढेको यस कथाको कथानक ढाँचा रैखिक रहेको छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

'मृत्युको जन्मदिन' कथामा नुरा, क्रिस र अमेरिकी सैनिकको भूमिका रहेको देखिन्छ । नुरा स्त्री पात्र हुन् भने क्रिस र अमेरिकी सैनिक पुरुष पात्र हुन् । नुरा र क्रिस कथाका प्रत्यक्ष पात्र हुन् भने अमेरिकी सैनिक परोक्ष पात्र हुन् । यसरी थोरै पात्रको प्रयोगद्वारा इराकी महिलाले आफ्नो राट्रको लागि दिएको वलिदानी यस कथामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

नुरा र क्रिस यस कथामा मुख्य भूमिकामा देखिएका मुख्य पात्र हुन् । नुरा इराकी, अमेरिकी सैनिक क्रिसलाई माया गर्ने स्त्री पात्र हुन् । उनी आफ्नो राष्ट्रको लागि क्रिसलाई माया गरेजस्तो गरेर अमेरिकी क्याम्पमा वम विस्फोट गराउने प्रतिकूल पात्र हुन् । उनी आफ्नो राष्ट्रप्रति समर्पित छिन् र उनी परतन्त्र अस्वीकार गर्ने इराकी जनताको प्रतिनिधित्व गर्ने वर्गीय पात्र हुन् । क्रिस नुरालाई प्रेम गर्ने इराकी जनता र नुरालाई खुसी देख्न चाहने अनुकूल पात्रको रूपमा कथामा चित्रण गरिएको छ । क्रिस अमेरिकी सैनिकको प्रतिनिधित्व गर्ने वर्गीय पात्र हो । अमेरिकी सैनिक, सेनापति, सद्धाम, नुराका आमाबाबु, भाइबहिनी यस कथामा कुनै भूमिका निर्वाह नगर्ने प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका परोक्ष र गौण पात्र हुन् ।

ग) दृष्टिविन्दु

'मृत्युको जन्मदिन' कथामा 'ऊ' तृतीय पुरुषको प्रयोग भएकोले बाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरिएको छ । वर्णनात्मक शैलीको प्रयोग गरी ऊ अर्थात् नुराका अनुभूति, चिन्तन, आवेग, सोचाइ, भावनाको उद्घाटन गरिएको यस कथामा बाह्य सीमित दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको पाइन्छ । यस कथामा नुराका भित्री बाहिरी संसार स्प्रष्टसँग प्रतिविम्बित भएको छ ।

घ) सारवस्तु

जुनसुकै देशका जनताका लागि परतन्त्र अस्वीकार्य कुरा हो । आफ्नो देश र माटोमा धावा बोल्नेहरूप्रतिको बदलाभाव भयङ्कर र डरलाग्दो हुन सक्छ । आफ्नो राष्ट्रप्रति अगाध आस्था भएकी एउटी इराकी महिलाले राष्ट्रको लागि आफ्नो प्रेमको वलिदानी दिन सक्छे भन्ने देखाउनु नै प्रस्तुत कथाको सारवस्तु हो । आफ्नो राष्ट्रका लागि प्रेमको वलिदानी दिएको देखाइएको यस कथाको सारवस्तु प्रसङ्गविषयक नभई शाश्वत् रहेको छ ।

ङ) रूपविन्यास

सरल नेपाली भाषाको प्रयोग गरी लेखिएको यस कथामा इराकीहरूले भोगेको यथार्थता प्रस्तुत गरिएको छ । पात्र अनुकूलको भाषाको प्रयोग गरिएको यस कथामा मिठासपूर्ण गद्य भाषाको प्रयोग गर्नुका साथै वर्णनात्मक शैलीका माध्यमबाट इराकमाथि अमेरिकाले गरेको हस्तक्षेपको वर्णन गरिएको छ । यस कथामा क्याम्प, क्रीसमस डे, रेष्टुरेन्ट, मिसाइल, आइसक्रीम सेक, प्लीज, हेप्पी वर्थ डे टु यु क्रिस, आइ विल वि वेटिङ फर यु, जस्ता अङ्ग्रेजी भाषाका शब्द तथा वाक्यको प्रयोग सन्दर्भ मिलाएरर गरिएको छ । यस कथामा कथाकारले भत्भती, फिसिक्क, फुत्त, ढुक्क, ढुस्स, पुलुक्क, एक्कासी जस्ता अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोगद्वारा भाषिक स्वभाविकता ल्याएका छन् । यस कथामा आँखाको तारो जस्तो टुक्का प्रयोग पनि कथाकारले गरेका छन् । क्रिस र नुराले बोलेका वाक्य बढी तार्किक र बौद्धिक देखिन्छन् । यसरी याथार्थवादी शैलीको अबलम्वन गरेर लेखिएको यस कथामा संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोग भएको छ । यस कथामा आफ्नो देश र राष्ट्र भन्दा ठुलो संसारमा केही नभएको र आफ्नो देशको लागि आफ्नो वलिदान दिन मान्छे पछि हट्नु हुँदैन भन्ने सन्देश दिइएको छ । आधि आकाश ढाक्ने महिला पनि पुरुष भन्दा कम नभएको देखाइएको यस कथाको शीर्षक 'मृत्युको जन्मदिन' प्रतीकात्मक रहेको छ ।

३.१.५ 'गृहयुद्धको घाउ' कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

सर्वप्रथम 'बगर' (वर्ष-२३, पूर्णाङ्क-७१, २०६१ कार्तिक, मंसिर, पुस) मा 'गृहयुद्धको घाउ' प्रकाशित भएको हो । यो युद्धद्वारा क्षतविक्षत भएका सर्वियनहरूको कथा हो । यस कथाका माध्यमबाट कथाकारले आफ्ना दाजुभाइ बिच हुने युद्ध ज्यादै पीडादायी हुने कुराको सङ्केत गर्दै नेपालमा चलेको युद्ध र सर्वियामा चलेको जातीय युद्धको समानन्तरता देखाएका छन् ।

क) कथावस्तु

'म' पात्र स्थनीय दोभाषे सेवेका स्टेपानोबीच र डच मित्र हेनरी युद्ध पीडितहरूलाई सहायता गर्न क्राग्वे पुग्छन् । त्यहाँ जानेकममा बाटामा हिउँ परेको दृश्यले म पात्र रोमाञ्चित हुन्छ । पाक्राचबाट ग्रावानीचा हुँदै क्राग्वे पुग्दा बाटामा देखिएका प्राकृतिक सौन्दर्यले म पात्रको मन लोभ्याउँछ भने युद्धले क्षतविक्षत भएका घरहरू देख्दा उसको मन संवेदित हुन्छ । क्राग्वे पुगेपछि उसले दोभाषे महिलाद्वारा दुईरातमा सम्पूर्ण घरहरू ध्वस्त

भएको थाहा पाउँछ । क्राग्वे युद्धबाट बढी प्रभावित क्षेत्र भएकाले उनीहरू घरघरमा गई सूचना सङकलन गर्छन् । त्यहाँ उनीहरू अशक्त युवाहरू बाहेक अरू सबै युद्धको त्रासले बोस्नियातर्फ पलायन भएको थाहा पाउँछन् । युद्धबाट पीडितहरूको खोजी गर्दै जानेक्रममा उनीहरू दुईदिनदेखि भोकै रहेर खाटमा पल्टिरहेकी ब्राङ्काका घरमा पुग्छन् । ७०/७५ वर्षकी बूढी उदास र निराश ब्राङ्कालाई देखी 'म' पात्र दुःखित हुँदै उसलाई उठाउँछ । उसलाई आफ्नो देशका हुम्ला जुम्लामा वर्षेनी भोकमरीको समस्या भोल्न बाध्य नेपालीको समस्यालाई ब्राङ्काको समस्याले ओझेल पारेजस्तो लाग्छ । ऊ स्थानीय दोभाषे महिलाद्वारा ब्राङकाको पति र छोराहरू मारिएको थाहा पाउँछ । 'म' पात्र आफूले लगेको पाउरोटी र जुस ब्राङ्कालाई दिन्छ । भोकले पीडित ब्राङ्कालाई यो पाएर बाँच्ने चाहना बढेर आउँछ । 'म' पात्रलाई केही समय त्यहाँ बस्ने चाहना भए पनि स्टेसनतर्फ जाने समय भएकाले दोभाषे महिला, 'म' पात्र र हेनरी तिनै जना स्टेसनतर्फ जान्छन् । 'म' पात्रलाई बाटाभरि भोकी र उदास ब्राङ्काको अनुहारले सताउँछ । उनको अनुहारमा आफ्नी बूढी आमाको तस्वीर देख्छ । ऊ हेनरीमा अहम् र सभ्य युरोपेली ठान्ने प्रवृत्तिले मानवीय संवेदना हराउँदै गएकोमा चिन्ता व्यक्त गर्छ । यसरी ऊ आफ्नो गाउँमा एकलाई अप्ठ्यारो पर्दा अर्काले सहयोग गर्ने प्रवृत्ति सम्झी आफ्नो संस्कृति र भ्रातृत्वप्रति गर्व गर्छ । अर्कोदिन 'म' पात्र ब्राङ्काको स्वास्थ्य बुझ्न गाडी लिएर क्राग्वे पुग्छ । त्यहाँ पुग्दा ब्राङ्काको मुहारमा प्रसन्नता र शरीरको स्फूर्ति देखेर ऊ प्रफुल्ल हुन्छ । दुबैले हालखवर आदान प्रदान गर्छन् । यसपछि 'म' पात्र प्रायः हप्ताको सोमबार ब्राङ्काको घर जाने गर्छ । ब्राङ्का सगरमाथाको देशमा जन्मिएका नेपालीहरू साहसी र बहादुर हुन्छन् भनेको सुनेकी थिएँ । तर यिनीहरूको छाती पनि विशाल हुँदो रहेछ भनी 'म' पात्रको प्रशंसा गर्छिन । उनी आफ्नो देशमा चलेको युद्ध र त्यसबाट पीडित सर्वियनको मार्मिक कथा सुनाउँछिन् । ब्राङ्काले भोगेको व्यथा कतै आफ्नो देशले भविष्यमा भोग्नुपर्ने हो कि भन्ने चिन्ता 'म' पात्रलाई लाग्छ । गर्मीको समय सुरू भएसँगै 'म' पात्रको आफ्नो देश फर्किने समय हुन्छ । ऊ स्टेसनका सबै साथीहरूसँग बिदा भएर ब्राङ्कालाई भेट्न जान्छ । ऊ आफ्नो देश फर्कन पाउने खुसीले भन्दा ब्राङ्कासँगको विछोड हुने कुराले दुःखी हुन्छ । ऊ ब्राङ्काको घरमा पुग्दा सधैं जस्तो गेटमा स्वागत गर्न ब्राङ्का नआउदा डराए पनि भित्र गएर हेर्दा उनी सकुशल देखेपछि ढुक्क हुन्छ । 'म' पात्र बिदा माग्न आएको थाहा पाएर ब्राङ्का दुःखी हुन्छिन् । दुई महिना पुग्ने सामान लगिदिएर गएको 'म' पात्र ब्राङ्कासँग अन्तिमचोटी बिदा मागेर त्यहाँबाट हिड्छ । ऊ तल घुम्तीमा

पुगेपछि ब्राङ्कालाई अन्तिम पटक हात हल्लाउँछ, ब्राङ्कापनि हात हल्लाउँछिन् । यसरी कथावस्तुको अन्त्य हुन्छ ।

जाडोको समयमा स्थानीय दोभाषे सेब्रेका स्टेपानोबीच, डच हेनरी र 'म' पात्र मानवीय सहायता लिएर युद्धबाट क्षतविक्षत भएको काग्वे पुग्नु, त्यहाँ गएर युद्धबाट पीडितहरूको खोजी गर्नु प्रस्तुत कथाको प्रारम्भ भाग हो । ब्राङ्कासँग 'म' पात्रको भेट हुनु, ब्राङ्काको अनुहारमा आफ्नी आमाको अनुहार देख्नु, ब्राङ्काले झेलेको भोकमरीको समस्या आफ्नो देशका जनताले पनि भोगेकाले 'म' पात्र संवेदित हुनु, हेनरी जस्ता युरोपियनहरूमा मानवीय संवेदना हराउँदै गएकोमा चिन्ता प्रकट गर्नु, गर्मीको समय सुरू भएसँगै 'म' पात्रको स्वदेश फर्कने समय हुनु प्रस्तुत कथाको मध्यभाग हो भने स्टेसनका सबै साथीसँग बिदा मागी 'म' पात्र, ब्राङ्कासँग बिदा माग्न जानु, दुवैदुःखी हुनु, ब्राङ्कासँग बिदा मागेर ऊ फर्कनु सम्म प्रस्तुत कथाको अन्त्य भाग हो । यसरी शृङ्खलित रूपमा अघि बढेको प्रस्तुत कथाको कथानक ढाँचा रैखिक रहेको छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

'गृहयुद्धको घाउ' कथाका स्थानीय दोभाषे सेब्रेका स्टेपानोबीच, डचमित्र हेनरी, 'म' पात्र, ब्राङ्का गरी जम्मा चारजना पात्रको उपस्थिति रहेको छ । दोभाषे सेब्रेका स्टेपानोबीच र सर्वियन ब्राङ्का नारी पात्र हुन् भने 'म' पात्र र हेनरी पुरुष पात्र हुन् । माथि उल्लेखित चारै जना प्रत्यक्ष पात्रका रूपमा कथामा वर्णित छन् ।

ब्राङ्का र 'म' पात्र प्रस्तुत कथाको मुख्य भूमिकामा देखिएका पात्र हुन् । उनीहरूकै केन्द्रियतामा कथा अघि बढेकोले दुवैकेद्रीय पात्र हुन् । 'म' पात्रले शान्ति सेनाको रूपमा काम गर्ने नेपालीको प्रतिनिधित्व गरेको छ भने ब्राङ्काले गृहयुद्धको मारमा परेर मारिएका आफन्तसँगै आफ्नो नियति पनि गाँसिएर विस्थापित हुनुपरेको चरित्र ब्राङ्काको रहेको छ । प्रस्तुत कथामा 'म' पात्र ब्राङ्कालाई आफ्नी आमालाई जत्तिकै माया गर्ने सहयोगी सत्पात्र हो । स्थानीय दोभाषे सेब्रेका स्टेपानोबीच र हेनरी यस कथाका सहायक पात्र हुन् । हेनरीले संवेदना हराउँदै गएका युरोपियहरूको प्रतिनिधित्व गरेको छ । सर्वियन युवायुवती, बूढाबूढी, ब्राङ्काको पति, छोराहरू, हर्के काका, सरस्वती भाउजू, 'म' पात्रकी आमा कथामा कुनै भूमिकामा नदेखिएका तर प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका परोक्ष र गौण पात्र हुन् ।

ग) दृष्टिविन्दु

कथाकार स्वयम्ले शान्तिसेना जाँदा देखेको यथार्थलाई 'गृहयुद्धको घाउ' कथामा उतारेका छन् । प्रस्तुत कथामा 'म' पात्रको प्रयोगद्वारा प्रथम पुरुष दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरिएको छ । 'म' प्रथम पुरुष दृष्टिविन्दुको माध्यमबाट ब्राङ्काको चरित्रोद्घाटन गरिएको प्रस्तुत कथामा आन्तरिक परिधीय दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । यस कथामा आन्तरिक दृष्टिविन्दुको प्रयोगद्वारा सर्वियनहरूको दुर्दशा उद्घाटन गरिएको छ ।

घ) सारवस्तु

'गृहयुद्धको घाउ' कथाको माध्यमबाट कथाकारले एउटै देशभित्र हुने जातीय युद्धका कारण सिर्जित समस्याको उद्घाटन गरेका छन् । गृहयुद्धका कारण सहाराविहीन आफन्त गुमाएकाहरूले एक्लो र निरस जीवन बिताउन विवश भएको यथार्थ प्रस्तुत गरेका छन् । वास्तवमा आफ्नै दाजुभाइसँगको युद्ध एकदमै मार्मिक र पीडादायक हुने यथार्थ प्रस्तुत गर्दै युरोपेली सभ्यता भन्दा आफ्नै देशको संस्कृति र परम्परा उच्च हुन्छ भनी देखाउनु नै प्रस्तुत कथाको सारवस्तु हो । यस कथाका माध्यमबाट कथाकारले संवेदनहीन युरोपियनहरूको चरित्र उद्घाटन हेनरीका माध्यमबाट गरेका छन् । सगरमाथाको देश नेपालमा जन्मिएका नेपालीहरूमा माया, सद्भाव, भातृत्व, विश्वबन्धुत्वको भावना उच्च रहेको देखाएका छन् । गृहयुद्धले निम्त्याएको विनास प्रस्तुत गरिएको यस कथाको सारवस्तु तात्क्षणिक नभएर शाश्वत् रहेको छ ।

ङ) रूपविन्यास

श्रेष्ठका अन्य कथाहरूमा जस्तै यस कथामा पनि सरल बोधगम्य नेपाली भाषाको प्रयोग गरिएको छ । वर्णनात्मक तथा संवादात्मक शैलीको प्रयोग गरिएको यस कथामा सरल तथा मिठासपूर्ण गद्यभाषाको प्रयोग भएको छ । कथामा प्रसङ्ग अनुकूल अनवरत, अश्रु, मृतक, त्रास, श्राव जस्ता प्रचलित तद्भव शब्द "का कोस्ती ?", "या दोब्रो", "या स्तो दोब्रो" दोबरदान जस्ता सर्वियन भाषाका वाक्यको प्रयोगले कथा बुझ्न गाह्रो नभए पनि दाँतमा ढुङ्गा लागेको अनुभव हुन्छ । यस कथामा कथाकारले फुरुङ, टक्क, निर्धक्क, ढुक्क, मुसुक्क, चुपचाप, रातारात, च्वास्स जस्ता अनुकरणात्मक शब्द स-साना, घर-घर जस्ता सीमित द्वित्व शब्द तथा कतै कतै दुःखसुख, दाजुभाइ जस्ता समासको प्रयोगद्वारा कथामा स्वभाविकता ल्याएका छन् । संयुक्त वाक्यको आधिक्य रहेको यस कथामा 'म' पात्र र

ब्राङ्काको संवादमा सर्वियन भाषाको प्रयोग भएको छ । प्रस्तुत कथामा कतै कतै 'सिमलको भुवा खसे जस्तै फुस्फुस्ती आकाशबाट हिउँ वर्षिरहेको थियो ।' "ब्राङ्कालाईदेखि म भित्रको संवेदना खहरे खोलाझैँ उर्लिरहेको थियो ।" जस्ता उपमा अलङ्कारको प्रयोग भएको छ । साथै प्रस्तुत कथामा पात्र अनुकूलको भाषाको प्रयोग गरी संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोग गरेको पाइन्छ । गृहयुद्धका कारण परिवार, आफन्त गुमाई सहाराविहीन भएकी ब्राङ्काको एक्लो र निरस जीवनको चित्रण गरिएको प्रस्तुत कथाको शीर्षक 'गृहयुद्धको घाउ' अभिधार्थ तहमा सार्थक देखिन्छ ।

३.१.६ 'अँध्यारो गन्तव्य' कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

'अँध्यारो गन्तव्य' कथा सर्वप्रथम 'नेपाल' (२०६१, असोज १०) मा प्रकाशित भएको हो । 'अँध्यारो गन्तव्य' हाम्रै देशको दसवर्षे जनयुद्धमा आधारित सरकारी सेना तथा जनसेनाको दोहोरो मारमा परी आफ्नो जन्मस्थलबाट विस्थापत हुन पुगेका वीरमान र मनसरी जस्ता पात्रको यथार्थ प्रस्तुत गरिएको कथा हो ।

क) कथावस्तु

वीरमानको छातीमा टाउको राखेर मनसरी रून्छे । उसको रूवाइमा आँसु झारेर समर्थन गर्न वीरमान उचित सम्झदैन । उसले माघेसङ्क्रान्तिमा खोलापारि मेला बाहेक केही देखेको हुँदैन । उसको अगाडि आफ्नो ठाउँको मायाभन्दा जीवनरक्षाको प्रश्न ठुलो भएकाले उज्यालो नहुँदै मटेला कटिसक्नु पर्ने मनसरीको निर्णयमा सहमत हुन्छ । वीरमान बिडीको धुँवासँगै कल्पनामा रूमलिन्छ । अघिल्लो दिन बिहान जनसेनाका कमाण्डरले देशको मुक्तिका लागि लड्न उसँग छोरो मागेका हुन्छन् भने उसकी छोरी पहिला नै जनसेनाले लगेका र पछि क्रान्तिमा सहिद भई भन्ने खबर पठाउँछन् । ऊ अब फेरि छोरोलाई क्रान्तिमा पठाउनुभन्दा गाउँ छोडेर रातारात हिड्ने निर्णय गर्छ र ऊ मनसरी, छोरा, छोरीलाई लिएर आफ्ना गोठका गोरु फुकाइदिएर मध्यरातमा घरबाट निस्कन्छ । मनसरी घरवरिपरिका रुखविरुवा सबैलाई हेर्छे । उनीहरू सबैजना भेरीको तिरैतिर एकघण्टाको हिँडाइपछि मटेलाको पुल तरेर ढुङ्गेधारामा पानी खाँदै आफूहरू सुरक्षित भएको महशुस गर्छन् र अज्ञात गन्तव्यतिर लाग्छन् । उनीहरू बस चडेर केही कोश हुँइकिएपछि बसको भाडा तिर्न नसकेपछि भाडा माग्नेले राजमार्गमा नै झारिदिन्छ । उनीहरू त्यही राजमार्गको एउटा होटलमा भाँडा माझ्ने काम गर्छन् र आधारातमा काम सकी खाइपिइ सुत्छन् ।

वीरमान राति सपनामा जङ्गली सेनाले आफूलाई लखेटेको, आफूहरू सानो झुप्रोमा लुकेको, सबै सन्तानलाई बचाएकोमा हर्षित हुन नपाउँदै फेरि आक्रमण गरेको र बन्धुकधारीहरूले भित्रपसी मनसरी र छोराछोरीमाथि अन्धाधुन्ध गोली चलाएको देख्छ । ऊ त्यो भयानक सपनाबाट व्युँझदा छोराछोरी सुतेकै ठाउँमा मृत भएको देख्छ भने मनसरी गोली लागी प्याकप्याक मुख बाइरहेकी हुन्छे । परिवारको यस्तो अवस्था देखी ऊ चिच्याउँदा, चिच्याहटसँगै झुप्रोबाट लगातार गोली चलेको आवाज निस्कन्छ । बिहानै रेडियोबाट महेन्द्र राजमार्गको होटेलमा आतङ्ककारीहरूबिच एक आपसमा भएको गोली हानाहानमा पाँचजनाको मृत्यु, मृतकको अहिलेसम्म सनाखत हुन सकेको छैन भन्ने समाचार प्रसारणसँगै कथावस्तुको अन्त्य हुन्छ ।

मनसरी र वीरमान गाउँ छोडेर हिँड्न तरखर गरेसँगै कथावस्तुको प्रारम्भ भएको छ । गाउँ छोडेर जानुपर्ने भएकाले मनसरी रूनु, वीरमान र मनसरी हिँड्न पोकाहरू ठिक पार्नु प्रस्तुत कथाको आदि भाग हो । जनसेनाले वीरमानसँग छोरो माग्नु, पहिला नै छोरी लगेर सहिद भएको खबर कमाण्डरले पाठाएको सम्झनु, गाउँको मायाभन्दा आत्मरक्षाको लागि गाँउ छोड्न तत्पर हुनु, राति नै उनीहरू परिवार लिई घरका गोरु फुकाइदिएर भेरीको तिरैतिर हिँड्नु, राजमार्गमा आई गाडी चड्नु, गाडीवालाले पैसा नतिरेको निहुँमा उनीहरूलाई बाटामा नै झारिदिनु, त्यहीको एउटा होटलमा उनीहरूले भाडा माझ्ने काम गरी बस्नु सम्म प्रस्तुत कथाको मध्य भाग हो भने वीरमानले राति सपनामा सबै सन्तान मारिएको देख्नु, विपनामा पनि सबै सन्तान सखाप भएको देखी चिच्याउनु, अन्धाधुन्ध गोली चल्नु र महेन्द्रराजमार्गमा एकआपसमा भएको गोली हानाहानमा पाँचजनाको मृत्यु, मृतकको सनाखत हुन सकेको छैन भन्ने समाचार आउनु सम्म प्रस्तुत कथाको अन्त्य भाग हो । यसरी आदि मध्य र अन्त्यको शृङ्खला मिलेको प्रस्तुत कथाको कथानक ढाँचा रैखिक रहेको छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

प्रस्तुत कथामा वीरमान, मनसरी, उनीहरूका छोराछोरी, जनसेनाका कमाण्डर, जनसेना, सहरिया सेना, गाडीमा भाडामाग्ने व्यक्ति, होटल साहू, तारे र तिल्के, कालेकुकुर गरी थुप्रै पात्रको भूमिका रहेको छ । वीरमान, मनसरी गाडीमा भाडा माग्ने मान्छे, जनसेनाका कमाण्डर प्रत्यक्ष पात्र हुन् भने अन्य पात्र परोक्ष पात्र हुन् । तारे, तिल्के र काले कुकुर मानवेतर पात्र हुन् ।

वीरमान र मनसरी प्रस्तुत कथाका मुख्य पात्र हुन् । उनीहरूकै केन्द्रियतामा कथा अघि बढेको छ । उनीहरू जङ्गली सेना र सहरिया सेनामो दोहोरो मारमा विस्थापित हुन पुगेका पहाडी क्षेत्रका गाउँलेको प्रतिविम्बित पात्र हुन् । वीरमान पुरुष पात्र हो भने वीरमानकी श्रीमती मनसरी नारी पात्र हो । आर्थिक अवस्था कमजोर भएका गाडीमा भाडा सम्म तिर्न नसक्ने निम्न वर्गको प्रतिनिधित्व गर्ने उनीहरू वर्गीय पात्र हुन् । जनसेनाका कमाण्डर, खलासी, होटलवाला, तारे, तिल्के, कालेकुकुर सहायक पात्र हुन् । जनसेनाका कमाण्डरले विद्रोही सेनाको प्रतिनिधित्व गरेको छ । खलासीले मजदुर वर्गको प्रतिनिधित्व गरेको छ । होटलवालाले शासक वर्गको प्रतिनिधित्व गरेको छ । तारे र तिल्के प्रस्तुत कथामा न्यून भूमिकामा देखिएका गोरुको भूमिका निर्वाह गर्ने मानवेतर पात्र हुन् भने कालेकुकुर पनि कुकुरको भूमिका देखिएको मानवेतर पात्रका रूपमा कथामा वर्णित छ । जनसेना, वीरमानका छोराछोरी, सहरिया सेना प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका गौण र परोक्ष पात्र हुन् । यसरी धेरै पात्रको संयोजनद्वारा कथाकारले दसवर्षे जनयुद्धलाई देखाएका छन् ।

ग) दृष्टिविन्दु

'वीरमानको छातीमा टाउको राखेर भक्कानो छोडेर रोइ मनसरी' वाक्यबाट सुरू भएको प्रस्तुत कथामा बाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । वीरमान मनसरीको चिन्तन, भावना, संवेग उद्घाटित गरी तृतीय पुरुषको प्रयोग गरी वर्णनात्मक शैलीमा लेखिएको प्रस्तुत कथामा बाह्य सर्वदर्शी दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ ।

घ) सारवस्तु

'अँध्यारो गन्तव्य' कथाका माध्यमबाट कथाकारले दसवर्षे जनयुद्धमा सहरिया सेना र जनसेनाका दोहोरो मारमा परेर आफ्ना सन्तान गुमाई युद्धको सन्त्रासमा गाउँ छोडेर सुरक्षित स्थानको खोजीमा निस्किएका वीरमान र मनसरी जस्ता पात्रको मार्मिक कथा प्रस्तुत गर्नु यस कथाको सारवस्तु हो । वास्तवमा हत्या, हिंसा कसैको हितमा छैन युद्धमा अनेकौं निर्दोष व्यक्तिको ज्यान जान सक्छ । युद्धको सन्त्रासमा गाउँ बस्ती छोडेर जीवनको रक्षाका लागि मानिस सुरक्षित स्थानको खोजीमा निस्किए पनि बाटैमा अलपत्र हुन, मारिन सक्छन् भन्ने कुरा पनि वीरमान र मनसरीको परिवार बाटैमा मारिएबाट पुष्टि हुन्छ । यसरी हेर्दा सबैले हत्या, हिंसालाई त्यागेर शान्तिपूर्ण वातावरणको सिर्जना गर्न तत्पर हुनुपर्छ । युद्धले विकास होइन विनास निम्त्याउने भएकाले सबैले यसको नियन्त्रण गर्न अग्रसर हुनुपर्छ भन्ने सन्देश प्रस्तुत कथाले दिएको छ । युद्ध आतङ्कको सन्त्रासबाट गाउँ छोडेर विस्थापित हुन पुगेका

जनसमुदायको कारूणिक अवस्थाको चित्रण गरिएको प्रस्तुत कथाको सारवस्तु तात्क्षणिक नभएर विश्वजनीन रहेको छ ।

ङ) रूपविन्यास

'अँध्यारो गन्तव्य' कथामा कथाकारले सरल भाषाको प्रयोग गरी दसवर्षे जनयुद्धका कारण विस्थापित हुन पुगेका निम्न आय भएका परिवारको यथार्थ घटनालाई प्रस्तुत गरेका छन् । यस कथामा कथाकारले पात्र सुहाउँदो सरल सोझो नेपाली भाषाको प्रयोग गरेका छन् । वर्णनात्मक तथा संवादात्मक शैलीको प्रयोग भएको प्रस्तुत कथा सरल, सरस, बोधगम्य बनेको छ । यस कथामा ग्रामीण क्षेत्रमा प्रयोग हुने पद पदावलीका साथै बोलीचालीका अन्य शब्दहरू नाथे, पोका, पुन्तरा, मुस्लो, फोस्रो, बनिवुतो, कुँडो, तारे, तिल्के काले आदिको सुन्दर ढङ्गले प्रयोग भएको पाइन्छ । थचक्क, तरक्क, झल्यास्स, निस्पट्ट, ढुक्क जस्ता अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोगले कथामा स्वभाविकता ल्याएको अनुभूत हुन्छ । जङ्गली तथा सहरिया जस्ता प्रतीकको प्रयोगद्वारा माओवादी सेना तथा नेपाली सेना प्रहरीलाई बुझाएको छ । यस कथामा "जीउ रहे घिउ खान पाइन्छ ।", "दुई छाक जोर्नु" जस्ता उखान टुक्काको सीमित प्रयोग भएको पाइन्छ । संयुक्त वाक्यहरूको अधिक प्रयोग भएका यस कथामा सामान्यतः सरल र सुबोध गद्य शैलीलाई अँगालेर कथाकारले संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोग गरी यस कथाको रचना गरेका छन् । दसवर्षे जनयुद्धमा जनसेना तथा सरकारी सेना प्रहरीको दोहोरो मारमा परेर जीवन रक्षाका निम्ति गन्तव्यहीन यात्रामा निस्किएको एउटा परिवारको यथार्थता प्रस्तुत गरिएको यस कथाको शीर्षक 'अँध्यारो गन्तव्य' प्रतीकात्मक रहेको छ ।

३.१.७ 'प्रेमसर' कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

'प्रेमसर' कथा सर्वप्रथम 'सुनाखरी' (वर्ष-१, अङ्क-१, २०६१) मा प्रकाशित भएको यो कथा एउटा शिक्षकको व्यक्ति केन्द्रित पीडामा आधारित छ । प्रस्तुत कथामा शिक्षकको मर्यादा, नैतिकता, कर्तव्य, सामाजिक प्रतिष्ठाका कारण आफूले चाहेकी बिदार्थी केटीलाई अपनाउन नसकेको यथार्थलाई प्रस्तुत गरिएको यो कथा सामाजिक यथार्थवादी कथा हो ।

क) कथावस्तु

भोटाहिटीको व्यस्त बजारमा 'म' पात्रलाई लक्षित गर्दै एक महिलाले 'नमस्ते प्रेमसर' भन्छे । 'म' पात्रले सुरूमा ती महिलालाई नचिने पनि उनको हँसाइले सुस्मिता हुन् भनेर

चिन्दछ । त्यहाँ गफ गर्न गाह्रो भएकाले ‘म’ पात्रको आग्रहमा सुस्मिता र ऊ दुवैनजिकैको मिठाइ पसलमा गई कुनाको खाली टेवलमा बस्छन् । ‘म’ पात्र सुस्मिताको छोरोलाई बिस्कुट ल्याएर दिन्छ र ऊ दुइकप चियाको अर्डर दिदैं सुस्मिताको छोरोलाई लड्डु मगाउँछ । ऊ चियाको सुर्कोसगैं १५ वर्ष अघिको गाउँको घटना सम्झन्छ । श्रावण महिनाको अन्तिम शनिवार सुस्मिता रूझ्दै ‘म’ पात्रको कोठामा आएकी हुन्छे । उसले सुरूमा केही सङ्कोच माने पनि सुस्मिताको शरीरलाई ढोकामा झुन्डाइरहेको रूमालले ढाकिदिदै खाटमा बस्न आग्रह गर्छ । सुस्मिता चुपचाप बसेको देखेर ऊ सुस्मितालाई के भयो भनेर प्रश्न गर्छ । सुस्मिता आँखामा टिलपिल टिलपिल आँसु पारेर सर ! तपाइँ मलाई बिहे गर्नुहुन्छ ? भन्छे । उसलाई सुस्मिता मनपर्ने भए पनि उनी आफ्नो बिदार्थी, आमाबाबुको विश्वास, बिदालयको अनुशासन आदि कुरा सम्झेर अन्तर्द्वन्द्वमा परी सुस्मिताको प्रश्नको उत्तर दिदैन । ऊ सुस्मितालाई घर जान आग्रह गर्छ । तर त्यसको वास्ता नगरी सुस्मिता म जीवनभर तपाइँको हुन चाहन्छु के मसँग विवाह गर्नु हुन्छ ? भन्दै सर ! मैले तपाईलाई आफ्नो मनमा राखिसके अब यहाँ कोही बस्नै सक्दैन । अरूसँग विवाह भए पनि त्यो सम्झौता मात्र हुनेछ मेरा लागि भनेर घरतिर लाग्छे । ऊ सुस्मितालाई अपनाउन हुने कि नहुने भन्ने कुराले रातभरि निदाउँदैन । भोलिपल्ट बिहानै सुस्मिताको घरतिर लाग्छ । बाटामै पधेर्नीहरूले सुस्मिताको टीकाटाला काठमाडौँको इन्जिनियरसँग गरेको कुरा सुनी नरमाइलो लाग्छ । अब ऊ आफूलाई एक्लो महशुस गरी हेडसरलाई राजिनामा पत्र दिई काठमाडौँ आएको हुन्छ । सुस्मिताले सर चिया सेलायो भनेपछि ऊ झस्कन्छ । चिया खाइसकेपछि दुवैजमलतिर लाग्छन् । त्यहाँ सुस्मिता र उनको छोरालाई गाडी चडाउँदा उनका छोराले मेरो बुबा त्यही अंकल हो मम्मी ? भनेर सोध्दा ‘म’ पात्र भयभीत हुन्छ । सुस्मितालाई उनको लोग्नेले किन छोडेछन् भन्ने कुराले ऊ अन्योलमा पर्छ । उसमा सुस्मितालाई भेट्ने लालसा बढे पनि न फोन नं., न ठेगाना केही हुँदैन । ऊ सुस्मितालाई भेट्ने लालसामा काठमाडौँका हरेक गल्लीहरू चाहर्छ, उसमा सुस्मिताप्रतिको संवेदना बढे पनि सुस्मितालाई कतै नभेटेको प्रसङ्गसँगै कथावस्तुको अन्त्य हुन्छ ।

‘नमस्ते प्रेमसर’ सम्बोधनसँगै कथावस्तुको प्रारम्भ भएको यस कथामो ‘म’ पात्र र सुस्मिताको भेट भई भोटाहिटीको एउटा होटलमा गई दुबैले चिया पिउनु, ‘म’ पात्रले पन्ध्र वर्ष अघिको घटना सम्झनु प्रस्तुत कथाको प्रारम्भ भाग हो । सुस्मिताले ‘म’ पात्रलाई प्रेम प्रस्ताव राख्नु, शिक्षक जस्तो मर्यादित पदमा रहेकाले ऊ मौन बस्नु, सुस्मिताको

काठमाडौँको इन्जिनियरसँग टीकाटाला हुनु, 'म' पात्रले आफूलाई एक्लो महशुस गरी हेडसरलाई राजिनामा पत्र लेखेर काठमाडौँ आएको सम्भनु, सुस्मितालाई गाडी चडाउँदा उसको छोरोको मुखबाट सुस्मिताको लोग्नेले उसलाई छोडेको थाहापाउनु सम्म प्रस्तुत कथाको मध्य भाग हो भने 'म' पात्रलाई सुस्मितालाई भेट्ने लालसा बढ्नु, उसको खोजीमा काठमाण्डौका गल्ली चहार्नु, उनलाई कतै नभेट्नु सम्म यस कथाको अन्त्य भाग हो । यसरी आदि, मध्य र अन्त्यको शृङ्खला मिलेको प्रस्तुत कथाको कथानक ढाँचा रैखिक रहेको छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

यस कथामा सुस्मिता, 'म' पात्र, सुस्मिताको छोरो, उनको श्रीमान, उनका बुबा आमा, हेडसर, पधेर्नीहरू, मिस्त्री भाइ, सुस्मिताको ठुलो दाजु गरी दस जना पात्रको भूमिका रहेको छ । यस कथामा सुस्मिता, 'म' पात्र, उसको छोरो, पधेर्नीहरू, प्रत्यक्ष पात्रका रूपमा चित्रित छन् भने कथामा कुनै भूमिकामा नदेखिएका तर प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका सुस्मिताको श्रीमान, हेडसर, सुस्मितामा बुबा, आमा परोक्ष र गौण पात्र हुन् ।

सुस्मिताको सम्बोधनबाट प्रेमसर भन्ने भन्ने थाहा भएको 'म' पात्र कथाको प्रमुख पात्र हो । कसैको कुभलो नचिताउने अनुकूल चरित्र भएको ऊ सत् पात्रका रूपमा कथामा चित्रित छ । बिदालयमा पढाउने उसले शिक्षक वर्गको प्रतिनिधित्व गरेको छ । आफूले पढाउने बिदार्थी सुस्मितालाई मन पराए पनि शिक्षक अनुशासन र मर्यादालाई उल्लङ्घन गरी सुस्मितालाई स्वीकार्न आँट नगर्ने ऊ गतिहीन पुरुष पात्र हो । मनको चाहनालाई व्यक्त नगर्ने ऊ अन्तर्मुखी चरित्र हो । सुस्मिता यस कथाकी प्रमुख पात्र हो । अरूको अहित नगर्ने अनुकूल चरित्रकी सुस्मिताले परम्परागत विवाहलाई अनुशरण गरी कथामा सत् पात्रको भूमिका निर्वाह गरेकी छे । बिदार्थी वर्गको प्रतिनिधित्व गर्ने ऊ वर्गीय पात्र हो । आफ्ना कुरा खुलस्त राख्ने, आफ्नै सरलाई प्रेम प्रस्ताव राख्ने ऊ बहिर्मुखी चरित्रका रूपमा कथामा चित्रित छे । प्रस्तुत कथाको सहायक चरित्रका रूपमा सुस्मिताको छोरो, मिस्त्रीभाइ, पधेर्नीहरूलाई लिन सकिन्छ । मिस्त्री भाइले होटलमा काम गर्ने मजदुरको प्रतिनिधित्व गरेको छ । कथामा कुनै भूमिकामा नदेखिए पनि प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका हेडसर, सुस्मिताको पति, उसका आमाबाबुलाई परोक्ष र गौण पात्रका रूपमा चित्रण गर्न सकिन्छ ।

ग) दृष्टिविन्दु

प्रथम पुरुष 'म' को प्रयोग भएको प्रस्तुत कथामा आन्तरिक दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । यस कथामा प्रेमसर वा 'म' पात्रका सामाजिक व्यवहार, मानसिक चिन्तन, संवेग प्रथम पुरुष शैलीमा प्रस्तुत गरिएकाले आन्तरिक केन्दीय दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । 'म' पात्र र सुस्मिताको संवादलाई वर्णनात्मक शैलीमा प्रस्तुत गरिएको यस कथामा 'म' पात्र गाउँमा शिक्षक रहदा सुस्मिता उनको परिवार र गाउँको घटनाक्रमलाई प्रथम पुरुष दृष्टिविन्दुको प्रयोगद्वारा घटनाक्रम प्रस्तुत गरेकाले यस कथामा आन्तरिक दृष्टिविन्दुको समुचित प्रयोग भएको छ ।

घ) सारवस्तु

प्रेमको कुनै सीमा हुँदैन । यो जहिले जहाँ जसरी पनि हुन सक्छ भन्ने कुरा 'म' पात्र र सुस्मिता बिच प्रेम भएको प्रसङ्गबाट पुष्टि भए पनि त्यो प्रेम सफल बनाउन समाज, संस्कृति, प्रतिष्ठा बाधक हुने भएको सबैको प्रेम सम्बन्ध सफल नहुन पनि सक्छ भन्ने कुरा यस कथाका माध्यमबाट कथाकारले देखाएका छन् । आफूले गरेको प्रेमले सार्थकता नपाउँदा व्यक्ति एक्लो, निरस र निरर्थक जीवन बिताउन बाध्य हुन्छ भन्ने देखाउनु नै प्रस्तुत कथाको सारवस्तु हो । वर्तमान विश्वले विकासको गतिमा निकै फड्को मारे पनि परम्परित मूल्य र मान्यताका कारण आफूले पढाएको बिदार्थीलाई स्वीकार्न नसकेको 'प्रेमसर' कथाको सारवस्तु विश्वजनीन नभएर तात्क्षणिक रहेको छ ।

ङ) रूपविन्यास

सरल नेपाली भाषामा लेखिएको यो कथा सबैले सजिलै बुझ्न सक्ने बोधगम्य रहेको छ । मिठासपूर्ण गद्य भाषाको प्रयोग गरी वर्णनात्मक तथा संवादात्मक शैलीको प्रयोगद्वारा प्रेम सरको भोगाइलाई यथार्थ पारामा कथामा उतारिएको छ । छोटा छोटा वाक्यको प्रयोग भएको यस कथामा बौद्धिक र तार्किक शैलीको पनि अवलम्बन गरिएको पाइन्छः "एउटा शिक्षकले आफ्नो बिदार्थीसँग प्रेम गर्न पाउने कि नपाउने ? आफूले पढाएकी केटीलाई जीवनसाथीको रूपमा हेर्ने स्वतन्त्रता शिक्षकलाई छ कि छैन ?" (श्रेष्ठ,२०६८:६६/८७) प्रस्तुत कथामा कथाकारले ढुक्क, धक्का, फिक्का, सुर्को, थर्थरी, चिल्लिएर जस्ता अनुकरणात्मक शब्द तथा ठेलमेल, ओहोरदोहोर, तप्पतप्प, क्षतविक्षत, लुगाफाटा, तीरैतिर, छियाछिया, कुराकानी, झन्झन् जस्ता द्वित्व शब्दको प्रयोग गरी कथामा स्वभाविकता

ल्याएका छन् । अङ्ग्रेजी भाषामा लेस, कोकोनट, अर्डर, स्टप जस्ता प्रचलित शब्दहरूको न्यून प्रयोग भएको यस कथामा "जिन्दगीमा जेरी जस्तै रूमल्लिएको छु । तर जीवन चाहीँ जेलिएको जेरी जस्तै", "भङ्गालाको बिचमा फसेको ढुङगाजस्तै ।" जस्ता आलङ्कारिक वाक्यको प्रयोग गरी प्रेमसरको जीवन भोगाइको चित्रण गरेको पाइन्छ । संयुक्त वाक्यको अधिक प्रयोग भएको यस कथामा कथाकारले सरल, सुबोध्य गद्यशैलीलाई अँङ्गालेर संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोग गरेका छन् । कथामो केन्द्रीय पात्र प्रेम सर वा 'म' पात्रको जीवन भोगाइ प्रस्तुत गरिएको यस कथाको शीर्षक 'प्रेमसर' अभिधार्थ तहमा नै सार्थक देखिन्छ ।

३.१.८ 'दसैँ' कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

सर्वप्रथम 'समय' (वर्ष २, अङक ७७, असोज २१-२७, २०६२) मा प्रकाशित यो कथामा निम्न वर्गीय परिवारको आर्थिक अभावका कारण दसैँ जस्तो महान चाड मनाउन समस्या आइपरेको घरजग्गा धितो राख्नु परेको सामाजिक यथार्थ प्रस्तुत गरिएको छ ।

क) कथावस्तु

दसैँ नजिकै आइसकेकाले भागिन्ते पुनलाई निन्द्रा लाग्दैन । उसले पोहोरको ऋण अझै तिर्न सकेको छैन । उसका छोराछोरीले यसपाली त पेटभरी चामलको भातसँगै ठुलो खसी काटेर मासु पनि खाने भनेका हुन्छन् । छोराछोरीको प्रस्तावमा ऊ स्वीकार सूचक टाउको हल्लाउँछ । ऊ बिहानै बजार झर्नुपर्ला एउटा न एउटा उपाय त कसो ननिस्केला भन्दै मनमनै धेरै योजना बनाउँछ । तर ती योजना सहज नभएकाले ऊ ढुक्क हुन सक्दैन । उसलाई दसैँ उक्लिनै नसक्ने पहाड जस्तो लाग्छ । यो दसैँमा जुठोसुतक परे पनि हुने भनेर माइला दाइले आफूसँग भनेको कुरा सम्झिन्छ । दसैँको चिन्ताले ऊ रातभरि निदाउन सक्दैन । बिहानै भालेको डाकसँगै उठ्छ र बिडी सल्काएर तान्दै त्यसको धुवासँगै केहीबेर सबै पीर बिर्सन्छ । ऊ अगेनाको डिलमा लस्करै सुतेका छोराछोरीलाई हेर्छ । शकुन्तलाको फाटेको कपडा हेर्छ र अहिलेसम्म शकुन्तलालाई एकजोर राम्रो कपडा हालिदिन नसकेको सम्झी पहिले उनी साह्रै राम्री भएकाले सबैले आँखा लगाएको, गीत गाएकै भरमा शकुन्तलालाई ल्याएको सम्झन्छ । ऊ टुकीको उज्यालोमा लस्करै सुतेका छोराछोरी र शकुन्तलालाई हेरी एक छिन् सबै पीर व्यथा बिर्सन्छ । ऊ मुग्लान पस्न पाए पनि हुन्थ्यो भन्ने सम्झी मनमा अनेक कुरा खेलाउँछ, तत्कालै यसपाली माइली र ठुलीलाई कपडा हालीदिनु पर्ने कुराले हुँडलिन्छ । ऊ छोराछोरी र परिवारको आवश्यकता र दसैँ टार्ने पीरले

पिरोलिन्छ । "रनेका बा रातभरि निदाउनु भएन कि कसो ?" भनी शकुन्तलाले कुममा हात राखेपछि ऊ झस्कन्छ र एक्कासी आँसु झार्छ । ऊ शकुन्तलालाई मेलापात, मकैको रोटी र नुन टिमुरको छोप भन्दा मिठो खानदिन नसकेकोमा माफी माग्छ । त्यसको बदलामा शकुन्तलाले तपाईको माया पाए मकैको रोटी लाखै छ, तपाईको साथमा यो दाउरा घाँस पनि स्वर्गै छ भन्छे र बरू बिहान भइसक्यो बजारतिर झर्नुस् भन्दै आफूसँग भएको दुईसय रूपैयाँ दिन्छे तर ऊ बाक्साबाट लालपुर्जा निकालेर यसपाली दसैं मजाले मनाउने भन्दै साहूकहाँ जान्छ । साहूले उसलाई लालपुर्जा राखेर उसले भनेजति पैसा र सामान दिन्छ । ऊ कागजमा सही गरिदिन्छ । उसले आफ्ना पितापुर्खाबाट पाएको सर्वस्व राखेर दसैं किनेर खसी डाऱ्याउँदै दसैं मनाउन घरतर्फ लागेको देखाई प्रस्तुत कथाको कथावस्तुको अन्त्य भएको छ ।

आर्थिक अभावका कारण दसैं जस्तो महान चाड मनाउन घरखेत बन्दकी राखेको सामाजिक यथार्थ प्रस्तुत गरिएको यो कथा भागिन्ते पुनलाई निन्द्रा नलागेको प्रसङ्गबाट प्रारम्भ भएको छ । भागिन्ते पुनलाई दसैं मनाउने चिन्ताले सताउनु, छोराछोरीले यसपाली ठुलो खसी र पेटभरी चामलको भात खाने भन्नु प्रस्तुत कथाको आदि भाग हो । भागिन्तेले शकुन्तलालाई ल्याएको सम्झनु, अगेनामा लस्करै सुतेका छोराछोरी र शकुन्तलालाई हेर्नु, उनीहरूलाई राम्रो खान लाउन दिन नसकेकाले शकुन्तलासँग माफी माग्नु, दसैं मनाउन शकुन्तलाले आफूसँग भएको दुईसय रूपैयाँ दिनु, भागिन्ते पुनले त्यो नलिई जग्गाको धनीपुर्जा लिएर साहूकहाँ जाने निर्णय गर्नु प्रस्तुत कथाको मध्य भाग हो भने उसले धनीपुर्जा राखेपछि साहूले भने जति सामान पैसा दिनु, खसी र दसैंको सामान लिएर भागिन्ते पुन घर फर्कनु प्रस्तुत कथाको अन्त्य भाग हो । यसरी आदि मध्य र अन्त्यको शृङखलामा संरचित प्रस्तुत कथाको कथानक ढाँचा रैखिक रहेको छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

भागिन्ते पुन, शकुन्तला, कान्छो, साहू मुख्य भूमिकामा देखिएका प्रत्यक्ष पात्र हुन् । कथामा प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका रने, कमली माइली, ठुली, डिट्ठा बा, डाँडाघरका माइला, बिर्खे परोक्ष र गौण पात्र हुन् । यसरी प्रत्यक्ष र परोक्ष गरी जम्मा दसजना पात्रको उपस्थिति रहेको यस कथामा शकुन्तला, कमली, माइली, ठुली, नारी पात्र हुन् भने अन्य पुरुष पात्रका रूपमा कथामा चित्रित छन् ।

दसैँ कथाको मुख्य भूमिकामा देखिएका भागिन्ते पुन र शकुन्तला केन्द्रीय पात्र हुन् । पहाडी क्षेत्रमा बसोबास गर्ने, मिठो मसिनो खान दसैँ पर्खिनु पर्ने निम्न आय भएका समुदायको प्रतिनिधित्व गर्ने भागिन्ते पुन र शकुन्तला वर्गगत पात्र हुन् । उनीहरूले गरिब किसान वर्गको प्रतिनिधित्व गरेका छन् । कान्छा साहू यस कथाको सहायक पात्र हो । ऊ र डिट्ठा बाले समाजका गरिबहरूको शोषण गर्ने सामन्ती/व्यापारी वर्गको प्रतिनिधित्व गरेका छन् । रने, कमली, माइली, ठुली, डिट्ठा बा, डाँडाघरका माइला, बिर्खेको कथामा कुनै भूमिका नभए पनि प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका परोक्ष र गौण पात्र हुन् ।

ग) दृष्टिविन्दु

श्रेष्ठले यस कथामा तृतीय पुरुषको वर्णनात्मक शैलीमा भागिन्ते पुन र उसकी श्रीमती शकुन्तलाको मानसिक अवस्था, चिन्तन, व्यवहारको चरित्रोद्घाटन गरेकाले बाह्य सर्वदर्शी दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ भन्न सकिन्छ ।

घ) सारवस्तु

हिन्दूहरूको अत्यन्त ठुलो र धार्मिक, सांस्कृतिक महत्त्व बोकेको दसैँ चाड पैसा हुनेहरूका लागि उल्लासमय र सुखपूर्ण भए पनि निम्नवर्गीय भागिन्ते पुन जस्ता गरिब बहुसङ्ख्यक जनताका लागि दसैँ दसा भएको यथार्थ प्रस्तुत गर्नु नै दसैँ कथाको सारवस्तु वा उद्देश्य हो । यस कथामा आयो दसैँ ढोल बजाइ गयो दसैँ ऋण बोकाई उखानले सार्थकता पाएको छ । यस कथामा मिठो खाने राम्रो लगाउने नाममा भएको घरजग्गा साहूकहाँ राखी दुई छाक मिठो खाए पनि साहूको ऋण तिर्न नसकेर घरवारविहीन हुने यथार्थ यस कथाले देखाइएको छ । यस कथाको सारवस्तु शाश्वत् नभएर प्रसङ्गविषयक रहेको छ ।

ङ) रूपविन्यास

'दसैँ' कथा छोटा छोटा वाक्यको प्रयोग गरी सरल नेपाली भाषामा लेखिएको कथा हो । यसले भागिन्ते पुन र शकुन्तलाको जीवन यथार्थलाई वर्णनात्मक तथा संवादात्मक शैलीको माध्यमबाट उद्घाटन गरेको छ । सरल तथा मिठासपूर्ण गद्य भाषाको प्रयोग गरिएको यस कथामा घटनाको बिस्तार पात्रको मनोगत अवस्थाको चित्रण सरल नेपाली भाषाको प्रयोग स्वभाविक रूपमा गरिएको छ । पात्र अनुकूलको भाषा प्रयोग भएको यस कथामा गाउँघरमा प्रचलित बोलीचालीको भाषा सक्या रोटी, नाथे, टुकी, बाक्सा, थोत्रा, मेलापात, जाँतो, रने, बिर्खे जस्ता शब्दको प्रयोग सन्दर्भ मिलाएर गरिएको छ । कथाकारले

यस कथामा अन्य कथाको जस्तै ठ्याम्मै, च्वास्स, जुरुक्क, हत्तपत्त, टक्क, हुरुक्क, चर्के, सुटुक्क जस्ता अनुकरणात्मक शब्द तथा छोराछोरी सुर्तैसुर्ता, पटकपटक, टालटुल, खात्राकखुत्रुक जस्ता द्वित्व शब्दको प्रयोगद्वारा कथामा स्वभाविकता ल्याएका छन् । तत्सम तथा आगन्तुक शब्दको न्यून प्रयोग भएको यस कथामा संयुक्त वाक्यको साथै संवृत रूपविन्यासको प्रयोग भएको छ । यस कथामा "गिद्धले सिनु भेट्दा खुसी भएझैँ कागजलाई हेर्दै खुसी हुँदै कान्छा साहूले सोध्यो ।" "उभित्रको संवेदना झन् खहरे झैँ उर्लियो" जस्ता आलङ्कारिक वाक्यको सीमित प्रयोग भएको छ भने उखान टुक्काको प्रयोग भएको कतै देखिदैन । घरजग्गा धितो राखी दसैँ मनाउने तथा गरिबप्रति मौकामा चौका हान्ने शोषण गर्ने सामन्ती साहूप्रति व्यङ्ग्य गरिएको यस कथाको शीर्षक 'दसैँ' अभिधार्थमा सार्थक रहेको छ ।

३.१.९ 'मैयासाहेबको रुड्डु' कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

'मैयासाहेबको रुड्डु' सामन्ती दुराचारलाई विषय बनाएर लेखिएको कथा हो । यस कथामा विकृत चरित्रका मान्छेमा कुकुर जति पनि इमान हुँदैन । उनीहरूमा दया, माया, विवेक हुँदैन, इमान्दारिता र संवेदना हुँदैन भन्ने देखाइएको प्रस्तुत कथा सामाजिक यथार्थवादी कथा हो ।

(क) कथावस्तु

सामन्ती दुराचारलाई विषय बनाएर लेखिएको यस कथामा कुकुरले आफू बसेको घरको कथा सुनाएको छ । यस कथामा सम्पन्न परिवारकी एक महिलाले आफ्नो सोख पूरा गर्न कुकुर ल्याएर पाल्दछिन् । उनी कुकुरसँगै खाने र सुत्ने गर्छिन् । कुकुरलाई नदिई केही खान्नन् । उनी कुकुरबाट आफ्नो तुष्टि मेटाउँछिन् । तर आफ्नै विवाहको दिन आफ्नै घरको छतमा केही खान नदिई बाँधेर राखेको कुकुरको वास्ता गर्दिनन् । त्यो देखेर कुकुर दुःखित हुन्छ र धेरै रून्छ, भुक्छ । त्यो भुकेको देखेर घरका नोकर चाकरले जङ्गविक्रमलाई यस्तो राख्नु हुँदैन भनी कुरा लगाउँछन् । अन्ततः ऊ नोकरलाई लगेर एउटा सुइ दिई उतै पुरपार पार्न आदेश दिन्छ र कथावस्तुको अन्त्य हुन्छ । यसरी सामन्तीहरू स्वार्थी र निर्दयी हुन्छन् भन्ने यथार्थ प्रस्तुत कथाले उजागर गरेको छ ।

मैयासाहेबको बिहेको दिन कुकुरलाई छतमा बाँधेको प्रसङ्गसँगै कथावस्तुको प्रारम्भ भएको छ । मैयासाहेबको बिहेको दिन घर झिलीमिली सिङ्गारिनु, बिहेमा आएका

पाहुनालाई टोकीदिने डरले रुड्डुलाई छतमा बाँध्नु, प्रस्तुत कथाको प्रारम्भ भाग हो । रुड्डुले विगतको घटनालाई सम्झनु, उसको पेट भोको भएकाले खान दिन्छन् कि भन्ने आश हुनु, जङ्गविक्रमको परिवार भन्दा आफू नै इमान्दार भएको महशुस गर्नु, मैयासाहेवले हेरेर आफूलाई फुकाइदिन्छिन् कि भन्ने आशा हुनु तर उनले एकपटक पनि नहेरी गाडीमा चडेर जानु प्रस्तुत कथाको मध्य भाग हो भने मैयासाहेब गएसँगै कुकुर जोडजोडले भुक्नु, यो सहन नसकेर बाबुसाहेवले उसलाई मार्ने आदेश दिनु, प्रस्तुत कथाको अन्त्य भाग हो । मानवेतर पात्र कुकुरका अनुभूतिहरू प्रस्तुत गरिएको यस कथाको कथावस्तु क्षीण रहेको छ । आदि, मध्य र अन्त्यको शृङ्खलामा संरचित प्रस्तुत कथाको कथानक ढाँचा रैखिक रहेको छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

'मैया साहेबको रुड्डु' कथामा रुड्डु, मैयासाहेब, सन्तबहादुर, बिस्ने, हर्के, दिले, सामसिंह, कुन्दन, जङ्गविक्रम बाबुसाहेब, ठुला मालिक, साना मालिक, मैयासाहेबका दुलाहा, मैयासाहेबका साथीहरू, जन्तीहरू, वैन्डटोली, घरपट्टिका मान्छेहरू गरी थुप्रै पात्रको उपस्थिति रहेको छ । रुड्डु कथाको प्रारम्भदेखि अन्त्यसम्म सक्रीय भूमिका निर्वाह गर्ने मानवेतर पात्र हो भने अन्य सबै मानव पात्रका रूपमा कथामा चित्रण गरिएको छ । रुड्डु, जङ्गविक्रम, बाबुसाहेब, सन्तबहादुर, बिस्ने, हर्के, दिले, सामसिंह, कुन्दन प्रत्यक्ष पात्र हुन भने मैयासाहेब, साना मालिक, मैयासाहेबका दुलाहा, उसका साथीहरू, जन्तीहरू, बैन्डटोली, घरपट्टिका मान्छेहरू परोक्ष पात्र हुन् ।

'रुड्डु' कथामा प्रमुख भूमिका निर्वाह गर्ने मानवेतर पात्र हो । यो कथामा कुकुरको भूमिकामा चित्रित छ । यसैका अनुभूतिहरू कथामा व्यक्त भएको छ । 'रुड्डु' अनुशासित मर्यादित मानवेतर पात्रका रूपमा कथामा अघि सारिएको छ । मैयासाहेब यसकथाकी सहायक नारी पात्र हुन् । उनी कुकुरलाई आफ्नो वासनात्मक तुष्टि मेट्ने साधनका रूपमा लिन्छिन् । अभिजात वर्गको प्रतिनिधित्व गर्ने उनी वर्गीय पात्र हुन् । सन्तबहादुर, बिस्ने, हर्के, दिले, रामसिंह र कुन्दन नोकरचाकरको भूमिका निर्वाह गर्ने रुड्डुका बारे जङ्गविक्रमलाई अनेक कुरा लगाई रुड्डुलाई खान सम्म नदिने असत् पात्रका रूपमा कथामा चित्रित छन् । जङगविक्रम, ठुला मालिक, साना मालिक सामान्ती शोषक तथा रन्डीबाजी गर्ने असत् पात्र हुन् । यिनीहरूले शोषक वर्गको प्रतिनिधित्व गरेका छन् । ठुला मालिक, साना मालिक,

जन्तीहरू, साथीहरू, दुलाहा, वैन्डटोली, घरपट्टिका मान्छेहरू कथामा कुनै भूमिका निर्वाह नगर्ने तर प्रसङ्गबस उल्लेख गरिएका परोक्ष र गौण पात्र हुन् ।

ग) दृष्टिविन्दु

सामाख्याताले रुड्डुको चित्रण गरेकाले 'मैया साहेबको रुड्डु' कथामा बाह्य पुरुष दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । तृतीय पुरुषको प्रयोग गरी वर्णनात्मक शैलीमा मानवेतर पात्र रुड्डु, मैयासाहेब, र ठुला मालिक आदिको चरित्रको उद्घाटन गरेकाले 'मैयासाहेबको रुड्डु' कथामा बाह्य सर्वदर्शी दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ भन्न सकिन्छ ।

घ) सारवस्तु

ठुलाबडाहरूले कुकुरलाई समेत आफ्नो वासनात्मक तुष्टि मेट्ने साधनका रूपमा प्रयोग गर्छन् र आफ्नो तुष्टि पूरा गरेपछि सामान्य खान दिने व्यवस्था सम्म नगरी मारेर मिल्काउने गर्छन् भन्ने देखाउनु नै प्रस्तुत कथाको सारवस्तु हो । अभिजात वर्गका सामान्त दुराचारीहरूले आफ्नो वासनापूर्तिका लागि अर्काका छोरीचेलीलाई उपयोग गर्छन् र पैसाको आडम्बरमा अरूलाई जिम्मा लगाउने जस्ता कटु यथार्थलाई यस कथाले प्रस्तुत गरेको छ । सम्पन्न सामन्ती दुराचारीहरूमा दया, माया, विवेक केही हुँदैन । उनीहरू पशुजति पनि इमान्दार र संवेदनशील हुँदैनन् भन्ने देखाउनु नै प्रस्तुत कथाको सारवस्तु हो । दुष्ट प्रवृत्तिका व्यक्तिको चरित्रोद्घाटन गरिएको यस कथाको सारवस्तु प्रसङ्गविषयक रहेको छ ।

ङ) रूपविन्यास

'मैयासाहेबको रुड्डु' कथामा सरल नेपाली भाषाको प्रयोग गरिएको छ । सरल तथा मिठासपूर्ण गद्य भाषाको प्रयोग गरी कुकुरका भोगाइ र सामान्ती दुराचारीको चरित्रोद्घाटन गरिएको प्रस्तुत कथामा वर्णनात्मक शैलीको प्रयोग भएको छ । पात्रको स्तर अनुसारको भाषाको प्रयोग भएको यस कथामा "जन्तीको ज्यूनार सकियो", "साइतमा यसरी कुकुर रुनु अशुभ हुन्छ" वाक्यको प्रयोग भएको छ भने ठुलाबडाले नोकरचाकरलाई प्रयोग गरेको भाषामा "ए सन्ते लैजा यो अलच्छिन कुकुरलाई यो घरबाट एउटा सुइ लगाई उतै पुरपार गरेर आइज ।" जस्ता आदेशात्मक वाक्यको प्रयोग भएको छ । कम्पाउण्डर, ब्रेकफास्ट, ब्रेक, कार्पेट, लाइन जस्ता अङ्ग्रेजी भाषाका आगन्तुक शब्दको प्रयोग भएको छ । यस कथामा टुप्लुक्क, चटक्कै, एक्कासी, झलझली, जुरूक्क जस्ता अनुकरणात्मक शब्द तथा झिलीमिली, पाँचसात, दिनरात, तामझाम, लालनपालन,स्याहारसुसार, घामपानी जस्ता द्वित्व शब्दको

प्रयोगद्वारां कथामा श्रेष्ठले स्वाभाविकता ल्याएका छन् । यस कथामा “साच्चै नै बाबुसाहेवको घर आज नव बधु जस्तै सुन्दर र झकिझकाउ देखिएको छ ।”, “साउनको वर्षा झैँ आँखाबाट अविरल आँसु झरिरह्यो ।” जस्ता आलङ्कारिक भाषाको सीमित प्रयोग भएको प्रस्तुत कथामा उखान टुक्काको प्रयोग कतै पाइदैन । संयुक्त वाक्यको आधिक्य रहेको यस कथामा श्रेष्ठले सरल र सुबोध्य गद्य शैलीलाई अङ्गालेर संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोग गरेका छन् । सम्पन्न वर्गका दुराचार र चारित्रिक पतनप्रति व्यङ्ग्य गरिएको यस कथाको शीर्षक ‘मैयासाहेबको रुड्ड्ु’ अभिधात्मक रूपमा सार्थक रहेको छ ।

३.१.१० ‘मेरी सान्या’ कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

‘मेरी सान्या’ कथा सर्वप्रथम ‘मधुपर्क’ (वर्ष ३०, अङ्क-३, २०५४ साउन) मा प्रकाशित भएको हो । श्रेष्ठले प्रेमलाई मूल विषय बनाएर लेखिएको यस कथामा युरोपीय सभ्यता भन्दा आफ्नै देशको संस्कृति र परम्परा उच्च रहेको देखाएका छन् ।

क) कथावस्तु

यु.एन. को मिसन सकी ‘म’ पात्र लगायत उसका अन्य साथीहरू जाग्रेब एयरपोर्टमा भेला भए पनि ‘म’ पात्रलाई जाग्रेब एयरपोर्ट शून्य लागेको हुन्छ । त्यसै समय सान्या उसलाई भेट्न आउँछे । दुवैकफी पिउँछन् । ऊ विगतलाई सम्झिन्छ । सान्याको घरमा ऊ डेरा गरी बसेको, एकअर्कालेे भाषा नबुझेकाले अप्ठ्यारो भएको, सान्याले उसलाई दारूबार घुमाउन लगेको र सँगै कफी पिउँदै जाडो मन नपर्ने कुरा गरेको यसरी सान्या र ‘म’ पात्रको सानिध्यता बढेको हुन्छ । सान्याले आफ्नो ब्वाइफ्रेन्डसँग सम्बन्ध राम्रो नभएको बताएकी हुन्छे । सराजेबोको बस्तीमा नेटोले बम हमला गरेको हुन्छ । सान्याले आफ्नो परिवार पनि मारिने कुरा बताएकी हुन्छे । ऊ युद्ध गर्ने मान्छेप्रति घृणा व्यक्त गर्छे र शान्त वातावरण भएको नेपाल जाने इच्छा भएको कुरा ‘म’ पात्रलाई भन्छे । तर त्यो इच्छा पूरा गर्न असमर्थ भएकाले ‘म’ पात्र र सान्या दुबैको अनुहारमा वेदना उर्लिरहेको हुन्छ । प्लेन जाने उद्घोष भएकाले ‘म’ पात्र सान्यासँग बिदा मागी प्लेन भएतिर जान्छ र ऊ प्लेनबाट बाहिर हेर्दा सान्याले बिदाइका हात हल्लाइरहेकी हुन्छे । यसरी कथावस्तुको अन्त्य हुन्छ ।

‘म’ पात्र र सान्याको अव्यक्त प्रेमलाई विषय बनाएर लेखिएको यस कथामा यु.एन. को मिसन सकी ‘म’ पात्र लगायत सम्पूर्ण व्यक्ति जाग्रेब एयरपोर्टमा भेला हुनु ‘म’ पात्रलाई सान्या भेट्न आउनु, प्रस्तुत कथाको आदि भाग हो । ‘म’ पात्र सान्याको घरमा डेरा गरी

बस्नु दुबैको सामीप्यता बढ्नु, सान्याले नेटोले गरेको बम विस्फोटको विरोध गर्दै नेपाल जाने इच्छा व्यक्त गर्नु सम्म प्रस्तुत कथावस्तुको मध्य भाग हो भने प्लेन उड्ने उद्घोषणसँगै 'म' पात्र प्लेनमा गई बस्नु, झ्यालबाट बाहिर हेर्दा सान्याले हात हल्लाएको देख्नु, प्लेन उड्नु सम्म प्रस्तुत कथाको अन्त्य भाग हो ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

'मेरी सान्या' कथामा सान्या, 'म' पात्र, यु.एन. मा खटिएका नेपाली सान्याको परिवार, उसको ब्वाइफ्रेन्ड गरी जम्मा पाँच जना पात्रको उपस्थिति रहेको छ । सान्या र 'म' पात्र यस कथाका प्रत्यक्ष पात्र हुन् भने अन्य पात्र कथामा कुनै भूमिका निर्वाह नगर्ने परोक्ष र गौण पात्र हुन् ।

सान्या कथामा सक्रीय भूमिका निर्वाह गर्ने प्रमुख नारी पात्र हो । सर्वियन परिवारकी सान्या नेटोले गरेको हमलामा असन्तुष्ट हुन्छे । युद्धको घृणा गर्ने, गेटटुगेदरको युरोपियन संस्कृतिमा हुर्किएकी ऊ कसैको अहित नचाहने अनुकूल पात्र हो । प्रस्तुत कथामा 'म' पात्रले यु.एन. को मिसनमा खटिएका नेपालीहरूको प्रतिनिधित्व गरेको छ । ऊ सान्याको चञ्चलेपन र सौन्दर्यप्रति आकर्षित भए पनि उसँग विवाह गर्ने सोच नभएको पुरुष पात्र हो । सान्याको परिवार, उसको ब्वाइफ्रेन्ड, यु.एनको मिसनमा खटिएका नेपाली कथामा कुनै भूमिकामा नदेखिएका तर प्रसङ्वस उल्लेख गरिएका परोक्ष र गौण पात्र हुन् ।

ग) दृष्टिविन्दु

प्रस्तुत कथामा 'म' पात्रको प्रयोग गरी प्रथम पुरुष शैलीमा कथाकार स्वयमका भोगाइ अभिव्यक्त भएको यस कथामा आन्तरिक दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । 'म' पात्र सम्पूर्ण कथाको वक्ता र भोक्ता भएको र उसले सान्याको व्यक्तित्वको उद्घाटन गरेकाले आन्तरिक परिधीय दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ ।

घ) सारवस्तु

कथाकारले 'मेरी सान्या' कथाका माध्यमबाट युरोपियन सभ्यता भन्दा आफ्नै देशको संस्कृति र परम्परा उच्च रहेको देखाएका छन् । युद्धैयुद्धको कारण आफू मारिने त्रासमा मान्छे बाँच्न विवश छ । यसरी युद्धको त्रासमा बस्नु भन्दा बरू नेपाल जस्तो गरिब राष्ट्रमा बस्नु राम्रो हुने कुरा सान्याको माध्यमबाट प्रस्तुत गरिएको छ । राजनीतिक महत्त्वाकांक्षा जातीय महत्त्वाकांक्षा तथा सत्ताको अनन्त प्यासले धर्तीको माटोलाई विभाजित गर्न, टुक्राउन

खोजे पनि मानिसको मन उसको भावनालाई विभाजित गर्न सक्तैन टुक्राउन सक्तैन भन्ने दृष्टान्त यस कथाले प्रस्तुत गरेको छ । यस कथाको सारवस्तु शाश्वत् रहेको छ ।

ङ) रूपविन्यास

सरल नेपाली भाषामा लेखिएको यस कथामा छोटा छोटा वाक्यको प्रयोग भएको छ । वर्णनात्मक तथा संस्मरणात्मक शैलीको प्रयोग गरिएको यस कथाको भाषा बोधगम्य सरल तथा रूचिकर रहेको छ । सामान्यतः सरल सुबोध्य गद्यशैलीको प्रयोग गरी कथाकारले संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोगद्वारा कथाको निर्माण गरेका छन् । गन्तव्य, गोरेटो, अनवरत, भग्नावशेष, ग्लानि, अश्रुधारा जस्ता तत्सम शब्दको प्रयोग भएको प्रस्तुत कथामा एयरपोर्ट अर्डर, स्टेसन, ब्वाइफ्रेन्ड जस्ता अङ्ग्रेजी भाषाका आगन्तुक शब्दहरूको प्रयोगले कथा जटिल नभई स्वभाविक बनेको छ । विदेशी पृष्ठभूमिमा लेखिएको प्रस्तुत कथामा उखानटुक्काको प्रयोग पाइदैन । अनुकरणात्मक शब्द तथा द्वित्व शब्दको न्यून प्रयोग भएको 'मेरी सान्या' कथामा "सिमलको भुवा खसे झैं हिउँ अविछिन्न रूपमा बर्सिरहेको थियो ।" जस्ता अलङ्कारिक वाक्यको प्रयोगले कथामा स्वभाविकता ल्याएको छ । कथाकारले आफूले भन्ने कुरामा जोड दिन क्या, अहाँ, रे जस्ता निपातको प्रयोग गरेका छन् । सरल वाक्यको प्रयोग गरी सान्याको व्यक्तित्वको चर्चा गरिएको र 'म' पात्रले सान्यालाई अपनाउन नसकी स्वदेश फर्किएको देखाइएको यस कथाको शीर्षक प्रतीकात्मक नभई अभिधात्मक रहेको छ ।

३.१.११ 'सुनन्दाको सम्मान' कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

'सुनन्दाको सम्मान' कथा सर्वप्रथम 'मधुपर्क' (वर्ष ३८,अङ्क-३, २०५४) साउनमा प्रकाशित भएको हो । समाजकै विकृति र विसङ्गतिलाई विषय बनाएर लेखिएको यस कथामा सुनन्दा जस्ता राजनीतिक विकृति बोकेका व्यक्तिहरूले पैसाको बलमा भ्रष्ट तथा बहुरूपी चरित्रका व्यक्तिलाई सम्मान गर्दै हिड्छन् भने यथार्थलाई प्रस्तुत गरिएको छ ।

क) कथावस्तु

नारी शोषण र विद्रोहलाई विषय बनाएर लेखिएको 'सुनन्दाको' सम्मान कथा सुनन्दा जस्ता व्यक्तिहरूले मुक्तिप्रसाद जस्ता द्वैध चरित्रका व्यक्तिहरूलाई नारीवादी भनेर सम्मान गरेको निरुलाई मन पर्दैन । उनी नारीवादी नभएर आफ्नै छोरा र छोरीलाई भेदभावपूर्ण व्यवहार गर्थे भने आफ्नै श्रीमती माथि दमन र अत्याचार गर्थे । सुनन्दाजस्ता व्यक्तिको पछि लागि आफूलाई अत्याचार गरेको सहन नसकेर निरूकी आमाले आत्महत्या गरेकी

हुन्छिन । त्यस्ता भ्रष्ट व्यक्ति सम्मानको योग्य नभएकाले निरू आफ्नै बुबा माथि रोष प्रकट गर्छिन भने बाबुको विरोध गर्न गाउँको डिकुरे दमाईको छोरो सन्तेसँग विहे गरेर उनको सामाजिक प्रतिष्ठामा चोट पुऱ्याउने प्रण गर्छिन । यसरी कथा वस्तुको अन्त्य हुन्छ ।

सुनन्दाहरूले मुक्तिप्रसादको अभिनन्दन गरेसँगै कथावस्तुको प्रारम्भ भएको छ । मुक्तिप्रसादको अभिनन्दन गर्नु, आफ्नो अयोग्य बाबुको सम्मान गरेको निरूलाई मन नपर्नु प्रस्तुत कथाको आदि भाग हो । निरूका बुबाले आफू र आफ्नो भाईलाई भेदभावपूर्ण व्यवहार गर्नु, सुनन्दाको पछि लागि मुक्तिप्रसादले आफ्नी श्रीमतीप्रति अत्याचार गर्नु, निरू आमाको फोटो हेरी रूनु र आफू एक्लो भएको महशुस गर्नु, गाउँका डिकुरे दमाईको छोरो सन्तेसँग आफूले बिहे गर्ने भएकाले आमाको फोटोसँग माफी माग्नु यस कथाको मध्य भाग हो भने सन्तेसँग विवाह गरी बाबुको सामाजिक प्रतिष्ठामा चोट पुऱ्याउने प्रण गर्नु, बिहे पछि बाबुको हरेक कार्यक्रममा उपस्थित भई आफ्नो बिहेको उदाहरण दिन चाहनु प्रस्तुत कथाको अन्त्य भाग हो । यसरी आदि, मध्य र अन्त्यको शृङ्खलामा संरचित यस कथाको कथानक ढाँचा रैखिक रहेको छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

'सुनन्दाको सम्मान' कथामा निरू, मुक्तिप्रसाद सुनन्दाकुमारी अभिनन्दन कार्यक्रममा उपस्थित व्यक्ति, निरूकी आमा, भाइ, डिकुरे, सन्ते गरी जम्मा आठ जना पात्रको उपस्थिति रहेको छ । निरू यस कथाकी प्रमुख नारी पात्र हुन भने सुनन्दाकुमारी , मुक्तिप्रसाद सहायक पात्र हुन । निरूकी आमा, भाइ, डिकुरे , सन्ते कथामा प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका परोक्ष र गौण पात्र हुन् ।

यस कथाको प्रारम्भदेखि अन्त्यसम्म सक्रीय भूमिका निर्वाह गर्ने निरू मुख्य नारी पात्र हुन् । समाजमा अन्तर्जातीय विवाह गरी आफ्नो बिहेको उदाहरण दिन चाहने निरू साहासी प्रगतिशील विचारधारा राख्ने पात्रका रूपमा कथामा चित्रित छिन् । समाजका विकृति र विसङ्गतिको भण्डाफोर गर्न चाहने निरू अयोग्य व्यक्ति आफ्नै बुबाको अभिनन्दप्रति असन्तुषट रही बाबुको हत्या गर्ने विचार आए पनि त्यस्तो कुनै कार्य नगर्ने कथाकी अनुकूल पात्र हुन् । पढेलेखेका शिक्षित वर्गको प्रतिनिधित्व गर्ने ऊ बर्गीय पात्र हुन । मुक्तिप्रसाद, सुनन्दाकुमारी अभिनन्दन कार्यक्रममा वक्तव्य दिने व्यक्ति प्रस्तुत कथाका सहायक पात्र हुन् । उनीहरूले समाजमा नियोजित ढङ्गले कार्यक्रम सञ्चालन गरी अयोग्य

व्यक्तिलाई सम्मान गर्ने विकृतिको प्रतिनिधित्व गरेका छन् । आफ्ना छोरा र छोरीप्रति भेदभावपूर्ण व्यवहार गर्ने, महिला हितका कुरा गर्दै हिँडे पनि परस्त्रीसँग लागेर आफ्नै श्रीमतीलाई अत्याचार गरी आत्महत्या गर्न बाध्य तुल्याउने मुक्तिप्रसाद असत् तथा प्रतिकूल पुरुष पात्र हो । सुनन्दाकुमारी समाजमा नियोजित ढङ्गले नारीमुक्ति अभियान संचालन गर्ने छोराछोरी, श्रीमती भएको मुक्तिप्रसादसँग उठबस गर्ने असत् चरित्रकी कथाकी प्रतिकूल पात्र हो । कार्यक्रममा उपस्थित व्यक्ति निरूकी आमा भाइ डिकुरे सन्ते कथामा कुनै भूमिका निर्वाह नगर्ने तर प्रसङ्गबस उल्लेख गरिएका परोक्ष र गौण पात्र हुन् ।

ग) दृष्टिविन्दु

कथाकी केन्द्रीय पात्र निरूको आवेग, संवेग, अनुभूति उद्घाटन गरिएको यस कथामा बाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । यस कथामा तृतीय पुरुषको वर्णनात्मक तथा संस्मरणात्मक शैलीमा निरू मुक्तिप्रसाद तथा सुनन्दाकुमारीको चरित्रोद्घाटन गरिएकाले सर्वदर्शी दृष्टिविन्दुको समुचित प्रयोग भएको छ ।

घ) सारवस्तु

'सुनन्दाको सम्मान' कथाका माध्यमबाट महिला हक हितको काम गर्ने महिला नेतृत्त्वद्वारा नै महिला दमित, अपमानित, तिरस्कृत हुनु पर्ने कटु यथार्थ देखाउनु नै प्रस्तुत कथाको सारवस्तु हो । यस कथामा समाजका भ्रष्ट पुरुषहरू घरमा चाहीँ छोराछोरीमाथि भेदभावपूर्ण व्यवहार गर्ने, श्रीमतीमाथि अत्याचार गर्ने तर सभा समारोहमा महिला मुक्तिको भाषण गर्ने बहुरूपी चरित्रलाई देखाइएको छ । यस कथामा सुनन्दा जस्ता राजनैतिक व्यक्तिहरूले पैसाका भरमा खराब मानसिकता बोकेका भ्रष्ट व्यक्तिहरूलाई सम्मान गर्ने त्यस्तै खराप व्यक्तित्त्वको नै समाजमा बोलबाला रहने यथार्थ प्रस्तुत गरिएको छ । समाजका भ्रष्ट र खराब व्यक्तिहरूको भण्डाफोर गर्ने र परिवर्तन चाहनेले आँफैबाट सुरू गर्नुपर्ने सन्देश यसकथाले सन्ते दमाईसँग बिहे गर्ने निरूका माध्यमबाट दिएको छ । यस कथाको सारवस्तु प्रसङ्गविषयक रहेको छ ।

ङ) रूपविन्यास

सरल नेपाली भाषामा लेखिएको 'सुनन्दाको सम्मान' कथामा वर्णनात्मक तथा संस्मरणात्मक शैलीको प्रयोग भएको छ । अभिनन्दन कार्यक्रमबाट असन्तुष्ट भई घर गएकी

निरूले विगतका घटनाहरू सम्झिएकी छे । संयुक्त वाक्यको आधिक्य रहेको यस कथामा सरल तथा मिठासपूर्ण गद्यं भाषाको प्रयोग भएको छ । सरल तथा बोधगम्य भाषाको प्रयोग गरी श्रेष्ठले संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोगद्वारा यस कथाको निर्माण गरेका छन् । यस कथामा प्रयोग भएको “तपाईको त्यो क्रुर र शोषक पतिलाई नारी मुक्तिका लागि समर्पित व्यक्तित्त्व भनेर अभिनन्दन गरे सुनन्दाकुमारीहरूले ।” भन्ने वाक्यले कथाको सम्पूर्ण मर्मलाई स्पष्ट रूपमा सङ्केत गरेको गरेको छ । फुलमाला, शिक्षादिक्षा जस्ता द्वित्त्व शब्दको न्यून प्रयोग भएको यस कथामा सीमित सङ्ख्यामा “छोरीको जन्म हारेको कर्म”, “झुठको खेती” जस्ता उखान टुक्काको प्रयोग भएको छ । यस कथामा आइमाई भएर बढ्ता बोल्छेस्, भाइको दाँजो गरेर पाउँछे त्यल्ले, के खोज्छेस् तँ जस्ता आदररहित वाक्यको समूचित प्रयोग भएको छ । क्लिष्ट र दुर्बोध्य भाषाको कतै प्रयोग नभएको यस कथाको शीर्षक ‘सुनन्दाको सम्मान’ प्रतीकात्मक रहेको छ । राजनैतिक विकृति र विसङ्गतिको विरोध गरिएको प्रस्तुत कथामा राजनैतिक विकृतिको गन्ध बोकेका व्यक्तिहरूले महिला हकहितका कुरा गरेर महिलामाथि अन्याय अत्याचार गरिरहेको दृष्टान्त प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.१.१२ ‘अतृप्तता’ कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

प्रेमलाई विषय बनाएर लेखिएको ‘अतृप्तता’ कथा सामाजिक यथार्थवादी कथा हो । यो कथामा पहिलेदेखिकै धनी परिवारमा हुर्किएकी प्रेमा र गरिब परिवारमा जन्मिएर पछि अधिकृत सम्म भएको प्रेमको प्रेमसम्बन्धका बारेमा चर्चा गरिएको छ ।

क) कथावस्तु

गरिब परिवारमा जन्मिएको ‘ऊ’ वा प्रेमले गरिबी र अभावका कारण बाबुआमा गुमाउँछ । ऊ पछि काठमाडौंमा अधिकृतसम्म हुन्छ । अधिकृत भइसकेपछि उसले एकदिन सुन्धारामा प्रेमालाई भेट्छ र दुवैगाडीमा सँगै महाराजगञ्ज जान्छन् । प्रेमा गाडीबाट ओर्लिएर दाइको कोठातिर लाग्छिन् । ‘ऊ’ पात्र प्रेमाको प्रेम प्रस्ताव स्वीकार गरेर छ महिना पछि कुलदेवताको पूजाको अवसर पारेर गाउँ जान्छ । त्यहाँ जाँदा ऊ आफू पढेको स्कुलमा पस्छ र प्रेमा र आफूसँगै पढेको कक्षाका विद्यार्थी मध्ये आफू सबै भन्दा जान्ने भएको र केटा साथी भन्दा आफ्नो घरमा कोही नभएकाले प्रेमालाई भेटी बिहे गर्ने योजनामा उसको घरमा जान्छ । त्यहाँ जाँदा उसले प्रेमाको विवाह काठमाडौँको इन्जिरियरसँग भएको थाहा

पाउँछ । ऊ आफ्नो सपना पूरा हुन नपाउँदै सखाप भएकाले निरास भई काठमाडौँ फर्कन्छ र कथावस्तुको अन्त्य हुन्छ ।

'म' पात्र काठमाडौँबाट प्रेमालाई भेट्न गोरखा बजार गएसँगै कथावस्तुको प्रारम्भ भएको छ । यस कथामा गरिब परिवारमा जन्मिएको 'म' वा प्रेम र प्रेमा एउटै विद्यालयमासँगै पढ्नु, ऊ कक्षाको जान्ने र धेरै बोल्ने खालको हुनु, प्रेमा र उसको बोलीचाली नहुनु सम्म प्रस्तुत कथाको प्रारम्भ भाग हो । 'म' पात्र काठमाडौँ आई पढ्नु, पछि अधिकृत हुनु, अधिकृत भएपछि प्रेमासँग सुन्धारामा भेट हुनु, उनले प्रेमलाई प्रेमप्रस्ताव राख्नु, छ महिनापछि प्रेम प्रेमासँग बिहे गर्ने निर्णय गरी गाउँ जानु सम्म प्रस्तुत कथावस्तुको मध्य भाग हो भने प्रेम प्रेमाका घरमा जानु, प्रेमाको विवाह भएको थाहा पाउनु र ऊ निरास भएर काठमाडौँ फर्कनु सम्म कथावस्तुको अन्त्य भाग हो । यसरी आदि मध्य र अन्त्यको शृङ्खलामा संरचित प्रस्तुत कथाको कथानक ढाँचा रैखिक रहेको छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

'अतृप्तता' कथामा 'म' पात्र वा प्रेम, प्रेमा, ड्राइभर, स्कुलको पाले प्रेमाका बुबा गरी जम्मा पाँचजना पात्रको प्रत्यक्ष भूमिका रहेको छ । 'म' पात्र र प्रेमा यस कथाका प्रमुख पात्र हुन् भने ड्राइभर, पालेदाइ, प्रेमाको बुबा, सहायक पात्र हुन् ।

'म' पात्र कथाको प्रारम्भदेखि अन्त्य सम्म सक्रीय भूमिका निर्वाह गर्ने प्रमुख पुरुष पात्र हो । ऊ प्रेमालाई प्रेम गर्छ । शिक्षित तथा जागिरे वर्गको प्रतिनिधित्व गर्ने ऊ वर्गीय पात्र हो । अरूको अहित नचाहने ऊ अनुकूल तथा सत्पात्र हो । सुरूमा गरिब भए तापनि पछि अधिकृत सम्म भएको गाउँप्रति अगाध प्रेम गर्ने पात्रका रूपमा कथामा चित्रित छ । प्रेमा कथामा सक्रीय भूमिका निर्वाह गर्ने प्रेमलाई माया गर्ने प्रमुख नारी पात्र हो । धनी परिवारमा जन्मिएकी, आफूले प्रेमलाई माया गरे पनि इन्जिनियरसँग विवाह गरेर जाने ऊ गतिशील पात्र हो । यी बाहेक ड्राइभर, पालेदाइ, प्रेमाको बुबा सहायक पात्र हुन् । ड्राइभर र पालेदाइले मजदुर वर्गको प्रतिनिधित्व गरेका छन् । कथामा कुनै भूमिका निर्वाह नगर्ने तर प्रसङ्गवस आएका पात्र हरि, कृष्ण, ज्ञानेन्द्र, सलिना, सरस्वती, माया, मञ्जु, कुमारी, अमृता, प्रेमाको दाजु परोक्ष र गौण पात्र हुन् ।

ग) दृष्टिविन्दु

अतृप्तता कथामा 'ऊ' पात्रको माध्यमबाट तृतीय पुरुष बाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । समाख्याता कथामा वर्णित सम्पूर्ण पात्रका जीवन भोगाइको द्रष्टा हो । उसैले तृतीय पुरुष 'ऊ' को प्रयोग गरी वर्णनात्मक तथा संवादात्मक शैलीमा सम्पूर्ण घटनाको वर्णन गरेको छ । समाख्याताले ऊ तथा प्रेमाको भावना, प्रतिक्रिया, विचार, चिन्तन प्रस्तुत गरेकाले बाह्य सर्वदर्शी दृष्टिविन्दुको समुचित प्रयोग भएको छ । यसमा समाख्याताको वैचारिक पक्षलाई प्रष्ट्याउने प्रयास गरिएको छ ।

घ) सारवस्तु

सरकारी सेवाको वरिष्ठ पदमा कार्यरत व्यक्तिले धन सम्पति मान सम्मान, इज्जत प्रतिष्ठा कमाए पनि आफूले चाहे जस्तो नहुँदा मान्छेलाई पद प्रतिष्ठा र पैसाले सुख मिल्दैन भन्ने देखाउनु नै 'अतृप्तता' कथाको सारवस्तु हो । यस कथामा कथाकारले युवा युवतीमा आपसमा प्रेम भए पनि अभिभावकले हेरेको केटा वा केटीसँग विवाह गर्ने परिपाटी हाम्रो समाजमा व्याप्त रहेको यथार्थलाई देखाएका छन् । जीवनमा मान्छेले केही न केही कुराको अभाव महसुस गरी अतृप्त रहन्छ भन्ने कुरा कथामा वर्णित 'ऊ' पात्रका माध्यमबाट देखाइएको छ । प्रेमी पात्र 'प्रेम' र प्रेमिका 'प्रेमा' को मिलन हुन नसकेको देखाइएको यस कथाको सारवस्तु शाश्वत् नभएर प्रसङ्गविषयक रहेको छ ।

ङ) रूपविन्यास

'अतृप्तता' कथामा सरल नेपाली भाषाको प्रयोग भएको छ । पात्र अनुसारको भाषाको प्रयोग गरिएको यस कथामा वर्णनात्मक तथा संवादात्मक शैलीको प्रयोग भएको छ । सरल, सुबोध र बोधगम्य गद्य भाषाको प्रयोग गरिएको प्रस्तुत कथामा संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोग भएको छ । कथामा स्वभाविकता ल्याउन कथाकारले पाखे, मोरो, पधेँरो, बूढी आम्मै, कोदाली जस्ता कथ्य शब्दको प्रयोग गरेका भए तापनि उखानटुक्काको प्रयोग गरेका छैनन् । बौद्धिक तथा तार्किक शैलीको प्रयोग भएको यस कथामा सरल वाक्यको प्रयोग अधिक भएको छ । साना साना चहलपहल पहिला-पहिला, खेतबारी, कुराकानी जस्ता द्वित्व शब्दको प्रयोग तथा खल्खली, मुसुक्क, फुत्त, सरसर्ती, टक्क, जस्ता अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोगले कथा आकर्षक बनेको छ । कथाकारले कथामा मिठास ल्याउन तथा आकर्षक बनाउन क्यार, क्या, र, त, नि जस्ता निपातको प्रयोग गरेका छन् ।

मान्छेले जतिसुकै मान सम्मान, प्रतिष्ठा, धनदौलत कमाए पनि जीवनमा केही हराए जस्तो केही नपुगेजस्तो महशुस गरिरहन्छ भन्ने देखाइएको 'अतृप्तता' कथाको शीर्षक प्रतीकात्मक रहेको छ ।

३.१.१३ 'युद्धको एकरात कथा'को विधातात्त्विक अध्ययन

'युद्धको एकरात' कथा गृहयुद्ध र राष्ट्रप्रेमलाई विषय बनाएर लेखिएको छ । यो कथा सर्वप्रथम 'बगर' (वर्ष-२३, पूर्णाङ्क ७१,२०६१, कार्तिक, मङ्सिर, पुस) मा प्रकाशित भएको हो । प्रस्तुत कथामा माओवादी युद्धको प्रभावलाई विभिन्न दृष्टिले हेरी उनीहरूले गर्ने गुरिल्ला युद्धसँग मुकाबिला गरी वलिदान गर्ने वीर योद्धाको साहस र वीरता तथा देशप्रेमलाई देखाइएको छ ।

क) कथावस्तु

रातको समयमा सबै प्रहरीहरू त्रसित हुन्छन् । उनीहरूलाई जिल्लाबाट आज रातभर खतरा, स्टेन्डवाइ बस्नु भन्ने खबर हुन्छ र सबै प्रहरीहरू सक्रीय हुन्छन् । रात छिपिदै गएकाले 'म' पात्र सबैलाई चनाखो भएर बस्न आदेश दिन्छ । एक नं. पोष्टको अगाडि खस्याकखुसुक आवाज आएकाले सबै प्रहरी एकत्रित हुन्छन् तर त्यहाँबाट भैँसी निस्कन्छ । रात कट्दै गएकाले 'म' पात्र सम्भावित खतरा कम हुँदै गएको अनुभव गर्छ । कोही युद्धमा मर्न पाए घर परिवारले रूपियाँ पाउँथे र सुखी हुन्थे भन्छन् । कोही सधैँ यस्तो मृत्युको आतङ्कभन्दा आमने सामने भएर लड्न पाए र मर्न वा मार्न पाए हुन्थ्यो भन्ने सोच्छन् । कोही भरखर बिहे भएको र घरमा बूढी आमा मात्र भएकाले युद्धमा मारियो भने उनीहरूको बिचल्ली हुन्छ भन्छन् । जवान यी सबै कुराहरू 'म' पात्रले सुनिरहेको हुन्छ । रातको दुई बजीसकेकाले रामबहादुरले 'म' पात्रलाई सुत्न आग्रह गरे पनि ऊ युद्धको मैदानमा कमाण्डर, जवान सबैको भूमिका बराबरी हुने र गोलीले ठुलो सानो नछुट्याउने कुरा गर्छ । उज्यालो हुनै लागेकाले सबै जवान सुत्ने तरखरमा लागे पनि नजिकै सऱ्याकसुरूकको आवाजसँगै कुकुरहरू जोडले भुक्न थाल्छन् । एकै छिनमा गोली चल्छन् त्यसको प्रतिकारमा प्रहरीहरू गोली चलाउँछन् । दुवैतर्फबाट घमासान युद्ध हुन्छ । उज्यालो हुनै लागेकाले युद्ध रोकिन्छ । प्रहरी जवान रामबहादुर सूर्यबहादुर पासाङ मारिन्छन् । बिहान हल्लीखल्ली हुन्छ । डिएस्पीले 'म' पात्रलाई बधाई दिँदै तक्मा पाउनु हुने भने पनि त्यसको वास्ता नभई मारिएका जवानको फोटो हेरिरहेको देखाएर कथावस्तुको अन्त्य भएको छ ।

जिल्लाबाट रातभर खतरा भएको र सबै स्टेन्डबाइ बस्नु भनेर खबर आउनु, 'म' पात्रले जवानलाई सक्रीय हुन आदेश दिनु सम्म कथावस्तुको प्रारम्भ भाग हो । एक नं. पोस्टमा मुभमेन्ट देखिएकाले सबै जवान एकत्रित हुनु, झाडीबाट भैंसी निस्कनु, जवानहरूले विभिन्न वार्तालाप गर्नु, बिहान हुनै लाग्दा एक्कासी गोली चल्नु, त्यसको प्रतिकारमा प्रहरीतर्फबाट पनि गोली चल्नु, बिहान हुनै लाग्दा युद्ध रोकिनु, तिन जना प्रहरी जवान मर्नु सम्म कथावस्तुको मध्य भाग हो भने बिहान भएपछि हल्लीखल्ली हुनु, डिएसपीले 'म' पात्रलाई तक्मा पाउने खबर र धन्यवाद दिनु, भित्तामा टाङ्गिएका रामबहादुर, सूर्यबहादुर पासाङका तस्वीरहरूले रूदै आफ्नो परिवारको ख्याल गरिदिन 'म' पात्रलाई आग्रह गर्नु प्रस्तुत कथाको अन्त्य भाग हो । यसरी आदि, मध्य र अन्त्यको शृङ्खलामा संरचित प्रस्तुत कथाको कथानक ढाँचा रैखिक रहेको छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

'युद्धको एकरात' कथामा 'म' पात्र पासाङ, सूर्यबहादुर, सुसबहादुर, कटुवाल, रामबहादुर, बिद्रोही कमाण्डर, बिद्रोही सेना डिएसपी, गाउँलेहरू गरी थुप्रै पात्रको उपस्थिति रहेको यस कथाको मुख्य भूमिकामा 'म' पात्र देखा परेको छ । यस कथामा उल्लेख गरिएका सूर्यबहादुर, सुसबहादुर, कटुवाल, रामबहादुर, गाउँले, डिएसपी, बिद्रोही कमाण्डर सहायक पात्र हुन् । माथि उल्लेख गरिएका अन्य सबै पात्रहरू प्रत्यक्ष पात्रका रूपमा कथामा वर्णित छन् ।

ग) दृष्टिविन्दु

'युद्धको एकरात' कथामा 'म' पात्रको उपस्थितिमा प्रथम पुरुषको प्रयोग भएको छ । कथामा 'म' पात्र, प्रहरी सेवामा कार्यरत हुँदा माओवादीसँग युद्ध गरेको यथार्थलाई आन्तरिक दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरी घटनाक्रमलाई प्रस्तुत गरिएको छ । यस कथामा प्रहरी जवानहरूका भिन्न भिन्न, व्यवहार चिन्तन आवेग, संवेग प्रस्तुत गरिएकाले आन्तरिक परिधीय दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ ।

घ) सारवस्तु

दसवर्षे जनयुद्धमा राज्यपक्ष तथा बिद्रोही पक्षका जो मरे पनि आखिर हाम्रै नेपाली दाजुभाई मर्ने , उनीहरूका परिवार एक्लिने यथार्थ प्रस्तुत गरी युद्धमा कुनै एक पक्षको जित भए तापनि अन्ततः नेपालीको हार हुने दृष्टान्त प्रस्तुत गर्नु नै यस कथाको सार हो ।

वास्तवमा युद्ध, हत्या, हिंसाले विनास निम्त्याउने भएकाले सबैले त्यसको विकल्पको बाटो अपनाई शान्तिपूर्ण रूपमा बाँच्न पाउने अधिकारको सुनिश्चित गरी सुख शान्त र समृद्ध नेपाल बनाउनतर्फ अग्रसर हुनुपर्छ । यसैमा सबैको भलाई हुन्छ भन्ने सन्देश यस कथाले दिएको छ ।

ङ) रूपविन्यास

'युद्धको एकरात' कथामा सरल नेपाली गद्यभाषाको प्रयोग गरिएको छ । यस कथामा वर्णनात्मक तथा संवादात्मक शैलीको प्रयोग भएको छ । पात्र अनुकूलको भाषाको प्रयोग गरिएकाले प्रस्तुत कथा सरल र बोधगम्य बनेको छ । कथाकारले सरल गद्य शैलीको प्रयोग गरी यस कथामा संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोग गरेका छन् । छोटा छोटा वाक्यको प्रयोग गरिएको यस कथामा सरल नेपाली गद्यभाषाको प्रयोग गरी वर्णनात्मक तथा संवादात्मक शैलीको प्रयोग गरिएको छ । छोटा छोटा वाक्यको प्रयोग गरिएको यस कथामा श्रेष्ठका अन्य कथामा जस्तै व्यारेक, हाइप्वाइन्ट, ड्युटी, स्टेन्डवाई, ट्रेन्च, मुभमेन्ट जस्ता अङ्ग्रेजी शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ । कथामा ढुस्स , फुत्त, ढुक्क, लपक्क जस्ता अनुकरणात्मक शब्द, एकआपस, टाढाटाढा लाखलाख, छोराछोरी, झझल्को जस्ता द्वित्व शब्दको प्रयोगले कथामा स्वभाविकता ल्याएको छ । प्रस्तुत कथामा बोलीचालीका कथ्य शब्दहरूको प्रयोग पनि पाइन्छः जस्तै गै, छिनाल्ने, सुसे, मूलाहरू, गाउँले, भन्या, झोकै, रामे आदि । तत्सम तथा तद्भव शब्दको न्यून प्रयोग भएको यस कथामा उखानटुक्का तथा आलङ्कारिक वाक्यको पनि कतै प्रयोग भएको देखिदैन । यस कथामा पद, पदावली, वाक्यको समुचित प्रयोग भएको छ भने र, रे, पो, त, नि पो, आ जस्ता निपातको प्रयोगले कथा रोचक र आकर्षक बनेको छ । युद्ध कसैको हितमा हुँदैन भन्ने सन्देश दिइएको प्रस्तुत कथाको शीर्षक 'युद्धको एकरात' अभिधार्थमा सार्थक रहेको छ । प्रहरी जवानहरूको भिन्नभिन्न विचार प्रस्तुत गरिएको यस कथामा वैकल्पिक विचारको अभिव्यञ्जना भएको छ ।

३.१.१४ 'द्रास्कोबिच र समाधि' कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

यो कथा विदेशी पृष्ठभूमिमा लेखिएको युरोपियन जीवन शैलीको चित्रण गरिएको कथा हो । यस कथाले सुन्दर यौवन बाँचेर कुरूप बुढौली बिताउन विवश युरोपीय समाज र त्यस समाजका बृद्धावस्थामा एकाकी निरास र निःसहाय जीवन बाँच्नुको पीडा भोगेर अल्कोहोलिक जीवन भोगिरहेका द्रास्कोबिचको नियतिलाई देखाएको छ ।

क) कथावस्तु

समाजिक यथार्थमा आधारित प्रस्तुत कथामा द्रास्कोबिच अन्नाको चिहानमा घोप्टो परेर निकैबेर रून्छ । उनले छोडेर गएदेखि छोराछोरीले फर्केर नहेरेको आफूले अल्कोहल पिएर दिन बिताउने गरेको कुरा अन्नालाई सुनाउँछ । यो देखेर 'म' पात्र उसलाई अन्नाको चिहानमा फुल चढाउन इशारा गर्छ । ऊ जीवनप्रति उदास भएको छ । ऊ 'म' पात्रलाई दारुबार जाने इच्छा व्यक्त गर्छ र दुवैत्यहाँ जान्छन् । त्यहाँ सबै युवायुवती एक अर्काको अङ्गालोमा बाँधिएर बियर पिउन नाच्न मस्त हुन्छन् । तर द्रास्कोबिचलाई सहारा दिने कोही हुँदैनन् । 'म' पात्र यो देखेर आफ्ना बाबुआमालाई सधैं एउटा न एउटा छोरा बुहारीले साथ दिने, बिहान बेलुका मिठो मसिनो खान दिने कुराले आफ्ना बाबुआमा भाग्यमानी भएको सम्झन्छ । द्रास्कोबिचसँग प्रशस्त धनसम्पत्ति भएर पनि उसलाई सहारा दिने छोराछोरी कोही छैन । उसले पनि पहिलो अन्नालाई ल्याएपछि आफ्ना बाबुआमालाई छोडेको हुन्छ । छोराछोरीले बाबुआमालाई नहेर्ने युरोपियन संस्कृति नै बनिसकेको हुन्छ । द्रास्कोबिच र 'म' पात्रको पहिलो पटक दारुबार सेन्टरमा भेट भएको हुन्छ । ऊ द्रास्कोबिचको घरमा गई रहन्छ । एकदिन दुवैसँगै बसेर मदिरा पिउँछन् । जाडोको समय भएकाले द्रास्कोबिच आगो बाल्छ । यो देखेर 'म' पात्रलाई आफ्नो घरको अगेनाको वरिपरि बसेर सबैले आगो तापेको सम्झना आउँछ । ऊ आफ्नो परिवारमा भएको मेलमिलाप र मायाका बारेमा द्रास्कोबिचलाई सुनाउँछ । द्रास्कोबिच भने यहाँका युवायुवती साँझ परेपछि डिस्को र बारमा गई बिताउँछन् , बूढाबूढीको कुरा सुन्दैनन् भनी नेपाली समाज र संस्कृतिले आफू खुसी भएको कुरा व्यक्त गर्छ । कुरैकुरामा ऊ आफ्नो मृत्युपछि अन्नासँगै बस्ने इच्छा भएको तर आफ्नो लास उठाउने समेत सहरमा कोही नहोलान् भनेर पिरोलिन्छ । आफ्नो कोठामा बसेको समयमा द्रास्कोबिचको यो कुरा 'म' पात्रका कानमा गुञ्जिरहन्छ । यसरी कथावस्तुको अन्त्य भएको छ ।

युरोपका बृद्ध बृद्धाले छोराछोरीबाट टाडिएर एक्लो र निरस जीवन बिताउन बाध्य रहेको दयनीय अवस्थाको चित्रण गरिएको प्रस्तुत कथामा द्रास्कोबिच अन्नाको चिहानमा टाउको छोप्टो पारेर रून्, छोराछोरी कोही भेट्न नआएको र आफू एक्लो भएको कुरा अन्नालाई बताउनु कथावस्तुको प्रारम्भ भाग हो । 'म' पात्र र द्रास्कोबिच दारुबार जानु, युवायुवती एकअर्काको अङ्गालोमा बाँधिएर बियर पिउनु, 'म' पात्रले आफ्ना बाबुआमा सम्झिनु, आफ्ना घर परिवारमा भएको मेलमिलाप द्रास्कोबिचलाई बताउँदा ऊ नेपाली

समाज संस्कृतिप्रति प्रभावित हुनु, युरोपका केटाकेटी साँझ डिस्को र बारमा गई रात काट्ने यथार्थ प्रस्तुत गर्नु, आफू मरेपछि अन्नासँगै बस्ने इच्छा भए पनि आफ्नो लास उठाउने सहरमा कोही नहुने द्रास्कोबिचले चिन्ता व्यक्त गर्नु सम्म कथावस्तुको मध्य भाग हो भने 'म' पात्रले आफ्नो कोठामा बसेर द्रास्कोबिचलाई सम्झनु, आफ्नो लास उठाउने कोही नभएको भन्ने द्रास्कोबिचको आवाज उसका कानमा गुञ्जिरहनु कथावस्तुको अन्त्य भाग हो । यसरी आदि, मध्य र अन्त्यको शृङ्खलामा संरचित प्रस्तुत कथाको कथानक ढाँचा रैखिक रहेको छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

'द्रास्कोबिच र समाधि' कथामा द्रास्कोबिच र 'म' पात्रका रूपमा कथामा वर्णित राजु प्रमुख पात्र हुन् । यी दुवैकथाका प्रत्यक्ष पात्र हुन् । अन्ना, द्रास्कोबिचका छोराछोरी, 'म' पात्रको परिवार कथामा प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका परोक्ष र गौण पात्र हुन् ।

द्रास्कोबिच र 'म' पात्रको केन्द्रियतामा कथा अघि बढेको छ । सुन्दर यौवन बाँचेर कुरूप बुढौली बिताउन विवश युरोपका बूढापाकाहरूको प्रतिनिधित्व द्रास्कोबिचले गरेको छ । यस कथामा द्रास्कोबिचलाई साथ दिने उसका कुरा सुनिदिने अनुकूल पात्रका रूपमा 'म' पात्रको चित्रण गर्न सकिन्छ । 'म' पात्र नेपाली समाज र संस्कृतिप्रति गौरव गर्ने सुविधा सम्पन्न युरोपमा बसेर पनि आफ्नो राष्ट्र र परिवार सम्झिरहने चरित्रका रूपमा प्रस्तुत कथामा चित्रित छ । 'म' पात्रको परिवार, द्रास्कोबिचका छोराछोरी, सन्डेमार्केटमा भेटिएका बूढापाकाहरूको कथामा कुनै भूमिका नभए पनि प्रसङ्गबस उल्लेख गरिएका परोक्ष तथा गौण पात्रका रूपमा उनीहरूलाई लिन सकिन्छ ।

ग) दृष्टिविन्दु

कथाकार स्वयम्का भोगाइहरू प्रस्तुत गर्नेक्रममा 'म' प्रथम पुरुषको प्रयोग गरी युरोपेली सभ्यता र संस्कृतिको चित्रण गरिएको प्रस्तुत कथामा आन्तरिक दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । 'म' पात्र प्रस्तुत कथाको द्रष्टा र भोक्ता दुवैहो । उसले द्रास्कोबिच, युरोपका युवायुवतीको चरित्रोद्घाटन गरेकाले यस कथामा आन्तरिक परिधीय दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ ।

घ) सारवस्तु

युरोपियन समाज र संस्कृति तथा नेपाली समाज र संस्कृतिको तुलना गरी नेपाली समाज र संस्कृतिलाई उच्च देखाउनु नै प्रस्तुत कथाको सार हो । सुन्दर यौवन बाँचेर कुरूप बुढ्यौली बिताउन विवश युरोपियन जीवनशैलीप्रति सुसुचित गराउनु पनि प्रस्तुत कथाको सारवस्तु हो । यस कथाका माध्यमबाट कथाकारले देशको वैभवले मान्छेलाई सहारा दिन सक्दैन, उसलाई मान्छेकै सहारा चाहिन्छ भन्ने देखाएका छन् । भौतिक सुविधा सम्पन्न युरोपका बूढाबूढीहरू सन्तानबाट एक्लिएर एक्लो र निरस जीवन बिताउन बाध्य रहेको यथार्थ प्रस्तुत गरिएको यस कथाको सारवस्तु प्रसङ्गविषयक रहेको छ ।

ङ) रूपविन्यास

सरल नेपाली भाषामा लेखिएको 'द्रास्कोबिच र समाधि' कथामा वर्णनात्मक शैलीको प्रयोग भएको छ । सरल तथा मिठासपूर्ण गद्य भाषाको प्रयोग गरिएको प्रस्तुत कथामा क्लिष्ट, दुर्बोध्य भाषाशैलीको प्रयोग पाइदैन । संयुक्त वाक्यको आधिक्य रहेको यस कथामा संवृत रूपविन्यासको प्रयोग भएको छ । यस कथामा कथाकारले भाषिक स्वभाविकता ल्याउन जड्याहा, कुरी बस्ने, अबेला हुँदोरैछ, ओदान , कुडो, घाँडो जस्तो कथ्य भाषाको प्रयोग गरेका छन् । कथामा मुजामुजा, रातिराति, धुक्कधुक्क, अलिअलि, छोराछोरी, पिउँदा पिउँदा, क्षतविक्षत, झिलीमिली जस्ता द्वित्व शब्दको प्रयोग गरिए तापनि अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोग भने पाइदैन । तत्सम् तद्भव शब्दको न्यून प्रयोग भएको प्रस्तुत कथामा ब्लडप्रेसर, क्रस, सेन्टर, रेष्टुरेन्ट, वियर, वर्थडे जस्ता आगन्तुक शब्दको उचित प्रयोग पाइन्छ । कथयिताको दृष्टिकोण प्रस्तुत गरिएको यस कथामा तार्किक शैलीको प्रयोग गरिएको छ : "सम्पन्नता मात्र मानिसको साहारा बन्न सक्दो रहेनछ, उसको सम्पन्नताले खोइ तर उसको बुढेसकाललाई सहारा दिन सकेको ।" यस कथामा 'जिउनु नै पिउनु' जस्तो उखानको सीमित प्रयोग भएको छ भने र, रे, नि, त जस्ता निपातको प्रयोगले कथा आकर्षक बनेको छ । युरोपीय जीवनशैलीप्रति चिन्ता प्रकट गरिएको प्रस्तुत कथाको शीर्षक 'द्रास्कोबिच र समाधि' अभिधार्थ तहमा नै सार्थक रहेको देखिन्छ ।

३.१.१५ 'फरक बाटो' कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

'फरक बाटो' कथाले कर्मचारी तन्त्रमा हाबी रहेको घुसखोरी, कमिसन तन्त्रका सामु इमान्दार कर्मचारीले भोग्नुपर्ने नियतिलाई स्प्रष्ट रूपमा देखाइएको छ । समाजिक विकृति र

विसङ्गतिप्रति खोइरो खनिएको यस कथामा भ्रष्टाचारहरूद्वारा इमान्दार राष्ट्र सेवकको खिल्ली उडाएर उनीहरूलाई मानसिक पीडा दिइने कुराको ज्वलन्त दृष्टान्त प्रस्तुत गरिएको छ ।

क) कथावस्तु

सिंहदरबारतिर गइरहेको सुकुमारलाई प्रियाले गाडीको झ्यालबाट अधिकृत पनि पैदलै भन्छिन्, बदलामा सुकुमार फिस्स हाँस्छ र सरासर अफिस जान्छ । प्रियाले उसलाई यसरी धेरै पटक खिस्याए पनि ऊ बिचलित हुँदैन । कहिल्यै प्रियाको विरोध गर्दैन । अफिसमा दिनभर उसका मस्तिष्कमा प्रियाका वचन खेलिरहन्छ । अधिकृत हुने बित्तिकै कसरी गाडी चड्नु कि त भ्रष्टाचार गर्नुपर्‍यो, सरकारले दिएको तलबले घर चलाउन नै गाह्रो भएको हुन्छ । ऊ प्रियासँग क्याम्पस पढ्दाका दिनहरू झलझली सम्झिन्छ । प्रिया सम्पन्न परिवारकी र ऊ विपन्न परिवारको तर प्रतिभाशाली हुन्छ । दुबै मिल्ने साथी हुन्छन् । उसले प्रियासँगको सम्बन्ध कहिल्यै सोचेको हुँदैन न त प्रियाले नै प्रेमको प्रस्ताव राखेकी हुन्छिन् । ऊ आफूलाई सौन्दर्य सम्पन्नता कुनै पनि दृष्टिले प्रियाको योग्य ठान्दैन र प्रियाले ऊ अधिकृत भएपछि आफ्नो स्वाभिमान कहिल्यै नबेच, सुविधाको लागि सम्झौता कहिल्यै नगर भनेकी हुन्छिन् । ऊ आफू गाउँ गई आफूलाई मन परेकी र परिवार मिल्ने पवित्रासँग विवाह गर्छ । विवाह पछि न्युरोडमा पहिलोपटक प्रियासँग भेट हुन्छ । उसले विवाह गरेको थाहा पाएर प्रिया धेरै रून्छिन् । ऊ पनि त्यो दिन निकै दुःखी हुन्छ । उसलाई आज प्रियाले गरेको व्यवहार ठिकै जस्तो लाग्छ र आफूलाई दोषी ठहर्‍याई अफिसबाट सरासर प्रियासँग माफी माग्न उनको घर जान्छ । त्यहाँ पुग्दा उसलाई गेटपालेले प्रियालाई नेपाल बस्न मन नलागेर अब अमेरिका बस्ने खबर दिन्छ र ऊ प्रियाको घरको छतमा गई उड्नै लागेको प्लेन हेर्छ । अनि ऊ मेरो जीवन रहेसम्म इमान्दार र स्वभिमानी भई बाँच्नेछु, म सुविधाको लागि कसैसँग सम्झौता गर्ने छैन प्रिया । यो जीवन तिम्रो आदर्शको लागि समर्पित गर्ने भन्दै आफू आएको बाटोतिर हेरेको देखाएर कथावस्तुको अन्त्य भएको छ ।

युवायुवतीको आकर्षण, बिछोडलाई विषय बनाएर लेखिएको प्रस्तुत कथामा प्रियाले सुकुमारलाई अधिकृत पनि पैदलै भन्नु, यसको बदलामा सुकुमार फिस्स हाँसेर सरासर अफिस जानु कथावस्तुको प्रारम्भ भाग हो । अफिसमा सुकुमारले मस्तिष्कमा प्रियाको बचन सम्झनु, उसले क्याम्पस पढ्दाका दिन सम्झनु, प्रिया र सुकुमारसँगै क्याम्पस पढ्नु, दुबैमा अव्यक्त प्रेम भए पनि प्रियाको सौन्दर्य र आर्थिक स्तर आफ्नो भन्दा उच्च रहेकाले

सुकुमारले आफूलाई उनको योग्य नठानेर गाउँकी पवित्रासँग विवाह गर्नु, सुकुमारले बिहे गरेको थाहापाएर प्रिया धेरै रूनु, सुकुमार आफूलाई दोषी ठानी प्रियासँग माफी माग्न उनको घर जाने निर्णय गर्नु कथावस्तुको मध्य भाग हो भने प्रिया आफूले सोचे जस्तो नभएपछि नेपाल छोडेर अमेरिका जानु, सुकुमारले प्रियाको आदर्शमा जीवनलाई अघि बढाउने प्रण गर्नु कथावस्तुको अन्त्य भाग हो । यसरी आदि मध्य र अन्त्यको शृङ्खलामा संरचित प्रस्तुत कथाको कथानक ढाँचा रैखिक रहेको छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

'फरक बाटो' कथामा प्रिया, सुकुमार, गेटपाले गरी तिन जनाको प्रत्यक्ष भूमिका रहेको छ । प्रिया नारी पात्रको रूपमा कथामा चित्रित छिन् भने सुकुमार र गेटपाले पुरुष पात्रका रूपमा कथामा चित्रित छन् । प्रिया र सुकुमार प्रत्यक्ष प्रमुख पात्र हुन् भने गेटपाले सहायक पात्र हो ।

कथामा प्रमुख भूमिका निर्वाह गर्ने प्रिया सम्पन्न परिवारमा हुर्किएकी, शिक्षित वर्गको प्रतिनिधि पात्र हो । ऊ सुकुमारको भलो चाहने उसलाई आफ्नो बनाउन चाहने, आफ्नो सुविधाका लागि स्वाभिमान नगुमाउन सल्लाह दिने पात्र भए पनि सुकुमारले बिहे गरेको थाहा पाएपछि दुःखी हुन्छे । ऊ सुकुमार आफ्नो नभएपछि बेलाबेलामा धनको घमण्डले खिस्याउन पछि पर्दिन । कथामा सुरूदेखि अन्त्य सम्म सक्रीय रूपमा देखापरेको सुकुमारले एउटा अधिकृतको पीडाबोधको चरित्र प्रस्तुत गरेको छ । यस कथामा कर्मचारीतन्त्रमा हाबी रहेको घुसखोरी, कमिसनतन्त्रका सामु इमान्दार कर्मचारीले भोग्नुपर्ने नियति, सम्पूर्ण इमान्दार कर्मचारीको प्रतिनिधि पात्रको रूपमा सुकुमारको चरित्र रहेको छ । गेटपाले प्रस्तुत कथाको सहायक पात्र हो । उसले मजदुरको प्रतिनिधित्व गरेको छ । यस कथामा पवित्रा, साहेब हजुरहरू परोक्ष र गौण पात्र हुन् । उनीहरूको कथामा भूमिका नभए पनि प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएको छ ।

ग) दृष्टिविन्दु

तृतीय पुरुष दृष्टिबिन्दुको प्रयोग गरिएको प्रस्तुत कथामा बाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । श्रेष्ठद्वारा रचित 'फरक बाटो' कथामा वर्णनात्मक शैलीमा सुकुमार र प्रियाको चरित्रोद्घाटन गरिएको छ । यसरी प्रिया र सुकुमारको चिन्तन, भावना, विचार र संवेग प्रस्तुत गरिएको यस कथामा बाह्य सर्वदर्शी दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ ।

घ) सारवस्तु

'फरक बाटो' कथामा कथाकारले समाजमा इमान्दार व्यक्तिहरूको कमी रहेको भ्रष्टहरूको बोलवाला रहेको यथार्थ प्रस्तुत गरेका छन् । यस कथाका माध्यमबाट कर्मचारीहरूमा भ्रष्टाचारी प्रवृत्ति दिनप्रतिदिन बढी रहेको, समाजका व्यक्तिले पनि कर्मचारीलाई भ्रष्टाचार गर्न उक्साइरहेको दृष्टान्त प्रस्तुत गरिएको छ । वास्तवमा यस कथामा समाजका इमान्दार र स्वाभिमानी व्यक्तिहरू आफ्नो श्रममा विश्वास गर्छन्, अरूको अहित कहिल्यै चिताउँदैनन् भन्ने कुरा यसै कथाको सुकुमारका माध्यमबाट उद्घाटन गरिएको छ । यस कथाको शीर्षक शाश्वत नभएर प्रसङ्गविषयक रहेको छ ।

ङ) रूपविन्यास

श्रेष्ठका अन्य कथामा जस्तै 'फरक बाटो' कथामा पनि सरल, बोधगम्य भाषाको प्रयोग भएको देखिन्छ । सूच्य संवादको प्रयोग भएको यस कथामा वर्णनात्मक शैलीको प्रयोग गरी सुकुमारको मनोगत अवस्थाको चित्रण गरिएको छ । श्रेष्ठले यस कथामा मिठासपूर्ण गद्य भाषाको प्रयोग गरी संवृत्त रूपविन्यासद्वारा कथाको निर्माण गरेका छन् । बोलीचालीका शब्दको प्रयोग गरिएको प्रस्तुत कथामा फिस्स, सरक्क, तुरून्त, थचक्क जस्ता अनुकरणात्मक शब्द तथा सुनसान, टाइँफाइँ, एकएक, गफगाफ छिटोछिटो जस्ता द्वित्व शब्दको प्रयोग प्रसङ्ग अनुकूल गरिएको छ । तद्भव, तत्सम शब्दको प्रयोगका साथै बेबी, एयरपोर्ट, एक्सिलेटर जस्ता प्रचलित आगन्तुक शब्दको प्रयोग पनि कथामा गरिएको छ । प्रस्तुत कथामा "मैले सम्झाउनु भनेको हावा भरेको बेलुनलाई सियोले थोच्नु जस्तै हो, पड्किन्छ ठुलो आवाजले पड्किन्छ ।" जस्ता आलङ्कारिक वाक्यको प्रयोग गर्नुका साथै र, त, न, कि, ए जस्ता निपातको प्रयोगले कथा आकर्षक र रोचक बनेको छ । प्रश्नात्मक वाक्यको आधिक्य रहेको प्रस्तुत कथामा तार्किक र स्तरीय भाषाको प्रयोग भएको पाइन्छ । उखानटुक्काको कहिँकतै प्रयोग नभएको यस कथामा पात्र सुहाउँदो भाषाको प्रयोग गरिएको छ । सम्पन्न र विपन्न वर्गकाबिच सुहाउँदो भाषाको प्रयोग गरिएको छ । सम्पन्न र विपन्न वर्गकाबिच ठुलो खाडल रहेको देखाइएको प्रस्तुत कथाको शीर्षक प्रतीकात्मक रहेको छ ।

३.१.१६ 'अन्धकारको यात्री' कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

'मारिनोसेलो जून' (२०६३) को दोस्रो संस्करण 'गृहयुद्धको घाउ' (२०६८) कथासङ्ग्रहमा रहेको 'अन्धकारको यात्री' (गरिमा वर्ष २९, अङ्क - ९, २०६८) पहिलो पटक

प्रकाशित भएको कथा हो । यस कथामा कथाकार श्रेष्ठले जनयुद्धमा लडेका लडाकुहरू अनमिनद्वारा अयोग्य ठहरिएपछि उनीहरूको भविष्य अन्धकारमय भएको प्रसङ्ग उजागर गरेका छन् ।

क) कथावस्तु

अनमिनद्वारा अयोग्य ठहरिएका लडाकुहरूलाई सिविरबाट घर फर्काउने बिदाईको कार्यक्रम हुन्छ । त्यसै सिविरकी अयोग्य लडाकु मध्येकी कमला पनि आफ्नो बालक लिएर कालीकोट फर्कने तयारीमा हुन्छे । ऊ दसवर्ष अघि गाउँको सल्लाघारीमा किताबको झोला फ्याँकेर नयाँ नेपाल बनाउन लडाकु भएर रातदिन दुश्मनको निगरानी, एम्बुस, सफया र आक्रमणमा सक्रीय भएकी हुन्छे । ऊ जीवन भन्दा पनि पार्टीको स्वीकृतिमा कमाण्डर क. सहदेवसँग विवाह गर्छे । क्रान्तिमै उसको पति मारिन्छ । अचानक क्रान्ति रोकिन्छ । शान्ति प्रकृया अघि बढ्छ । उसको पतिले कालीकोटलाई पनि काठमाडौँ बनाउने, सुन्दर र स्वाधीन नेपाल बनाउने सपना देखेको हुन्छ । त्यो सपना पूरा हुन नपाउँदै ऊ मर्छ । अन्ततः युद्ध पनि रोकिन्छ । शिविरमा कोलाहल भइरहेको हुन्छ । ऊ आजसम्म शिविरमा बसे पनि भोलिदेखि गाँस बासको व्यवस्था आफैँ गर्नुपर्ने कुराले पिरोलिन्छे भने कालीकोटलाई काठमाडौँ बनाउने सपना पनि सपनामा नै सीमित हुन्छ । त्यहाँ बिदालय विजुली , सडक, गाडी केहीको सुविधा छैन । फेरि पनि आफ्ना सन्ततिहरूले सामन्ती संस्कार हटाउन लडेर मर्नुपर्ने भविष्यको चिन्ताले ऊ विचलित हुन्छे । सबै लडाकुलाई फुलमाला लगाएर बिदाई गरिन्छ । कमला भने पाटीका लागि आफूले बिताएका जोखिमपूर्ण क्षण सम्झन्छे र अन्धकार भविष्यको यात्रा गर्न गाडीमा गई बसेर पाटी, अनमिन र सरकारलाई थुक्दै तिनप्रति घृणा व्यक्त गर्छे । तर तिनै लडाकुलाई स्वार्थपूर्तिपछि अन्धकारतिर धकेलिदिने घरको न घाटको बनाइदिने, अनमिन, सरकार र पाटीका नेताहरू भने शान्ति प्रकृयाको ठुलो काम फत्ते गरेको भन्दै गर्वले छाती फुलाउँछन् र कथावस्तुको अन्त्य हुन्छ ।

'अन्धकारको यात्री' कथामा अनमिनको अयोग्य ठहऱ्याएका लडाकुलाई घर फर्काउन बिदाइ कार्यक्रम गर्नु कथावस्तुको प्रारम्भ भाग हो । कमलाले पाटीका लागि, नयाँ नेपाल बनाउन ज्यान पातमा राखेर दुश्मनसँग लडेको आफ्नो पति क.सहदेवलाई गुमाएको कालीकोटलाई काठमाण्डौ बनाउने सपना भएको र क्रान्ति रोकिएको सम्झनु, कालीकोट फर्कनुपर्ने चिन्ताले कमला विचलित हुनु, अयोग्य लडाकुलाई उचित व्यवस्थापन बिना नै बिदाई गर्नु सम्म कथावुस्तुको मध्य भाग हो भने कमला बिदाइपछि गाडीमा गई बस्नु

सरकार, अनमिन र पाटीका नेताहरूले शान्ति प्रकृया टुङ्गोमा पुऱ्यायौं भन्दै गर्व गर्नु सम्म प्रस्तुत कथाको अन्त्य भाग हो । यसरी आदि, मध्य र अन्त्यको शृङ्खलामा संरचित प्रस्तुत कथाको कथानक ढाँचा रैखिक रहेको छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

'अन्धकारको यात्री' कथामा कमला, उसको छोरो, अनमिन, सरकारका प्रतिनिधि, पाटीका नेता, शिविरका लडाकु, क. सहदेव, गरी थुप्रै पात्रको उपस्थिति रहेको छ । कमला नारी पात्र हो भने अन्य सबै पुरुष पात्रका रूपमा कथामा चित्रित छन् । यस कथामा कमला, अनमिन, सरकारका प्रतिनिधि, पाटीका नेता पत्यक्ष पात्र हुन् भने कमलाको छोरो, लडाकु, क. सहदेव परोक्ष र गौण पात्र हुन् । यिनीहरूले कथामा कुनै भूमिका निर्वाह गरेका छैनन् ।

क.सुशिला भनिने कमला यस कथामा सक्रीय भूमिका निर्वाह गर्ने प्रमुख नारी पात्र हो । उसले दसवर्षे जनयुद्धमा आफ्नो ज्यान दाउमा राखेर नयाँ नेपाल बनाउन पाटीलाई सहयोग गर्ने लडाकुको प्रतिनिधित्व गरेकी छे । अनमिनद्वारा अयोग्य ठहरिएकी, ऊ आफूहरूको राम्रो व्यवस्था नगरेको पाटीले उपयोग मात्र गरेको व्यवहारप्रति रोष प्रकट गर्छे । अनमिन, सरकारका प्रतिनिधि र पार्टीका नेता सहायक पात्र हुन् । शान्ति प्रकृयालाई टुङ्गोमा पुऱ्याउन उनीहरूले महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेका छन् । कमलाको छोरो क. सहदेव, लडाकु कथामा कुनै भूमिका निर्वाह नगर्ने तर प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका परोक्ष र गौण पात्र हुन् । क. सहदेव कालीकोटलाई काठमाडौं बनाउने सपना बोकेर जनयुद्धमा होमिएको, इमान्दार कमाण्डरको भूमिका निर्वाह गर्ने क्रान्तिमा जीवन उत्सर्ग गर्ने मृतक पात्रका रूपमा कथामा चित्रण गरिएको छ ।

ग) दृष्टिविन्दु

'ऊ' अर्थात् कमला तृतीय पुरुषको प्रयोग गरिएको 'अन्धकारको यात्री' कथामा बाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरिएको छ । समाख्याता पात्रले वर्णनात्मक शैलीमा कमलाको सोचाइ, अनुभूति, चिन्तनको वर्णन गरिएको यस कथामा बाह्य सीमित दृष्टिविन्दुको समुचित प्रयोग भएको पाइन्छ ।

घ) सारवस्तु

नयाँ नेपालको सपना देखाएर क्रान्तिमा लगाइएका लडाकुहरूलाई पाटीका नेताहरूले आफ्नो स्वार्थ पूरा गरेपछि तिनलाई गाँसबास जस्तो न्यूनतम आवश्यकताको

पनि व्यवस्था नगरी उनीहरूलाई घरको न घाटको बनाउने र कष्टकर जीवन बिताउन बाध्य तुल्याउने यथार्थ प्रस्तुत गर्नु नै प्रस्तुत कथाको सारवस्तु हो । क्रान्ति गर्नेहरूलाई अनमिन, सरकार, पाटीका नेताहरूले शान्ति प्रकृयाको एउटा टुङ्गोमा पुऱ्याउन सके पनि नयाँ नेपालको सपना तुहिएको, हजारौँ सहिदहरूको सपना खेर गएको, नेताहरू भ्रष्ट भएको, सत्तामोहमा लागेको, क्रान्तिमा जीवन उत्सर्ग गर्नेहरूको बेवास्ता गरी सत्ता र कुर्सीको खेलमा लागेको यथार्थ यस कथाले देखाएको छ । यसरी हेर्दा यस कथाको सारवस्तु शाश्वत् नभएर प्रसङ्गविषयक रहेको देखिन्छ ।

ङ) रूपविन्यास

'अन्धकारको यात्री' कथामा सरल नेपाली भाषाको प्रयोग गरी श्रेष्ठले लडाकुहरूको दयनीय अवस्थाको चित्रण गरेका छन् । सरल, सुवोध्य तथा मिठासपूर्ण गद्यभाषाको प्रयोग गरी वर्णनात्मक शैलीमा पात्रको मनोगत अवस्थाको चित्रण प्रस्तुत कथामा गरिएको देखिन्छ । क्लिष्ट र दुर्बोध्य भाषाको कतै प्रयोग नभएको यस कथामा संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोग गरिएको छ । पात्रको स्तर सुहाउँदो पद, पदावली र वाक्यको प्रयोग भएको यस कथामा बोलीचालीका प्रचलित कथ्य शब्दहरू टुकी, गाउँले , काखे, मुढो, खहरे, नासो, पोको पुन्तराको प्रयोग भएको छ । यस कथामा कथाकारले प्याच्च, सरासर , थर्थरी फनफनी जस्ता अनुकरणात्मक शब्द तथा भित्रभित्रै चहलपहल, ठुलठुला, पसिना पसिना, नातागोता, घामपानी जस्ता द्वित्व शब्दको प्रयोगद्वारा कथामा स्वभाविकता ल्याएका छन् । प्रस्तुत कथामा 'घरको न घाटको' जस्तो टुक्काको सीमित प्रयोग भएको देखिन्छ भने "उसको मुलुकलाई भीरबाट खस्न लागेको भेडा जस्तै देखिरहेकी थिई ।" जस्ता आलङ्कारिक वाक्यको प्रयोगले कथा आकर्षक बनेको छ । सामान्यतः यस कथामा सरल वाक्यको प्रयोग भएको छ । भ्रष्ट र स्वार्थी नेताहरूप्रति व्यङ्ग्य गरिएको प्रस्तुत कथाको शीर्षक 'अन्धकारको यात्री' अभिधात्मक रहेको छ ।

३.१.१७ 'हिरासतमा बुद्ध' कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

हिरासतमा बुद्ध भन्ने 'गृहयुद्धको घाउ' कथासङ्ग्रहमा सङ्गृहीत अन्तिम कथा हो । यस कथासङ्ग्रहमा सत्र ओटा कथा सङ्कलित छन् । 'मारिनोसलोको जून' (२०६३) सालमा प्रकाशित हुँदा 'गृहयुद्धको घाउ' (२०६८) कथासङ्ग्रहको 'अन्धकारको यात्री' र 'हिरासतमा बुद्ध' दुई कथाहरू सङ्कलित थिएनन् । तर अहिले ती दुई कथा सहित यस कथासङ्ग्रहमा

सत्र ओटा कथाहरू छन् । कथाकार श्रेष्ठले 'हिरासतमा बुद्ध' कथामा युद्धका समयमा हुने गरेका हिंसात्मक गतिविधि र त्यसबाट विरक्तिएर शान्तिमार्गी बनेको कमरेड विशालको भोगाइ प्रस्तुत गरेका छन् ।

क) कथावस्तु

जनयुद्धको समयमा विध्वंश मच्चाउनेहरूका अगाडि मुकदर्शक बनेर बसेको प्रहरीले मान्छे कुटेको आरोपमा कमरेड विशाललाई समातेको हुन्छ । नेताले आफूलाई छुटाउने आशा भए पनि त्यसो नभई विशाल पाकेटमार चोर, गुण्डा, ज्यानमाराको हुलमा हिरासतमा बस्नुपर्छ । हिजोसम्म निर्धक्क भएर हिड्ने ऊ आज सबै काम प्रहरीको निगरानीमा गर्नुपर्ने सम्फेर दिक्क हुँदै बाहिर हेर्दा आफ्नै दुश्मनहरू टाउकामा फेटा बाँधेर आफैसँग मोर्चामा हारेका प्रहरीसँग मिली षड्यन्त्र गर्न लागेको अनुभव गरी आँखा चिम्लन्छ । कसैलाई हेर्नु नपरेकोमा ऊ एकदिन भए पनि राहतको अनुभव गर्दै विगतमा ऊ पुण्यसरको निर्देशनमा बुर्जुवा शिक्षा तथा सामन्तीको विरोध गरी सर्वहाराको सत्ता स्थापित गर्न युद्धमा होमिएपछि विष्णु मिभ्फारबाट कमरेड विशाल भएको सम्भन्छ । ऊ पुनः आफूले सुराकी नगरेकोले जीवनदान माग्ने बलराम मास्टरलाई दाम्लोले बाँधेर घिसार्दै लगी चौतारीको रूखमा गोली ठोक्दै सामन्ती सत्ताको दलाल घोषणा गरेको र गाउँका मानिसलाई भड्काएको आरोपमा वडाध्यक्ष रामप्रसादको सफाया गरेको तथा आफूदेखि सबै गाउँले डराएको सम्भिदै प्रफुल्लित हुन्छ । उसले पार्टीको निर्देशनमा प्रहरीहरूलाई धरापमा पारेको कतिलाई गाउँ निकाला गर्दै जग्गा हडपेको सम्भदै फुरूड्ग भए पनि आँखा खोल्दा तिनै पाकेटमार गुण्डा र लुरे सेन्ट्रीको अगाडि आफूलाई पाएर दुखित हुन्छ । ऊ पुण्य सर भ्फण्डा फहराउँदै मन्त्रीको गाडीमा भएको कल्पना गर्छ । आफू पुरानो या नयाँ सत्तामा भएको मनोद्वन्दमा परी विचलित हुँदै आँखा चिम्लिएर बलराम मास्टर र वडाध्यक्ष रामप्रसादका श्रीमतीले आफ्नो लोग्नेको कसुर सोध्दै आफ्ना सन्तानले आफ्ना बाबुहरूको रगतको हिसाब माग्ने कुरा तथा उनीहरूको आँखामा पीडा, आक्रोश र प्रतिशोधको बाढी उर्लिएको देखेर डरले कामेको ऊ मृतकका परिवार आफू जस्तै गरिब, असहाय र कमजोर भएको अनुभव गर्छ । किन र कसका लागि लडिएछ ? भन्ने कुरामा दिग्भ्रमित भएको ऊ युद्धको समयमा तल्लो वर्गमाथि हुने थिचोमिचो, छुवाछुत हटाएको, नपढेकालाई जनवादी शिक्षा दिएको जस्ता कामले गाउँलेले आफूलाई सम्भने कल्पना गर्दै आँखा खोल्छ । भित्ताको बुद्धको तस्वीर आफू अगाडि आई उसलाई आफू भित्रको दम्भ, हत्या र हिंसाको भावना त्यागेर शान्तिको बाटोमा लाग्न

सन्देश दिँदै गरेको कल्पनामा डुबेको ऊ सेन्ट्रीको आवाजले झस्कन्छ । अब ऊ हिरासतबाट बाहिरिएर पाटी, नेता, कार्यकर्ता कसैको वास्ता नगरी स्वयम्भूमा गई लामाहरूको हुलमा मिसिएर “ओम माने पेमे हुँ” मन्त्र जप्दै हराउँछ । यसरी कथावस्तुको अन्त्य भएको छ ।

कमरेड विशाललाई पुलिसले समातेर हिरासतमा राख्नु कथाको प्रारम्भ भाग हो । हिरासतमा रहँदा कमरेड विशालले दिक्क हुँदै विगत सम्झनु विगतका आफ्ना कामदेखि दिक्क भएको उसलाई भित्ताको बुद्धको तस्वीरले अहिंसा त्याग्न सन्देश दिएको कल्पनामा डुब्नु कथाको मध्य भाग हो भने हिरासतबाट निस्किएर ऊ लामाको हुलमा मिसिएर हराउनु कथावस्तुको अन्त्य भाग हो । कमरेड विशाल हिरासतमा रहँदा उसले विगतमा गरेका कार्यको संस्मरणलाई सिलसिला मिलाएर वर्णन गरेकाले कथा आदि, मध्य र अन्त्यको शृङ्खलामा संरचित छ । त्यसैले कथाको कथानक ढाँचा रैखिक रहेको देखिन्छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

हिरासतमा बुद्ध कथामा कमरेड विशाल, लुरे सेन्ट्री, थुनवाहरू, प्रहरी अधिकृत, प्रहरीहरू, पाटीका नेताहरू, पुण्य सर, मास्टर बलराम शर्मा, वडाध्यक्ष रामप्रसाद र उनीहरूका श्रीमती र छोराछोरीहरू, आरूनी आमा, लामाहरू लगायत धेरै पात्रको संयोजन गरिएको छ । कमरेड विशाल यस कथाको प्रमुख पुरुष पात्र हो । उसैको केन्द्रियतामा कथा अगाडि बढेकाले ऊ यस कथाको केन्द्रीय प्रत्यक्ष पात्र हो । लुरे सेन्ट्री, प्रहरी अधिकृत र थुनुवा कथाका सहायक पुरुष पात्र हन् भने अन्य पात्र कथामा घटनाक्रम वर्णनका क्रममा आएका परोक्ष र गौण पात्र हुन् ।

जनयुद्धको समयमा हुने गरेका वीभत्स घटनालाई देखाइएको यस कथाको केन्द्रीय पात्र अर्थात नायक कमरेड विशाल साहसी व्यक्ति हो । व्यक्तिगत स्वार्थलाई त्यागेर उसले पाटीको निर्देशनमा धेरै काम गरेको छ । सुरूमा हिंसात्मक बाटो हिँडेको विशाल लामाहरूको हुलमा मिसिएर “ओम माने पे मे हुँ” मन्त्र जपेर शान्तिको बाटो आत्मसात् गर्ने ऊ गतिशील, अनुकूल, सत् तथा वर्गीय पात्र हो । लुरे सेन्ट्री अनुकूल, सत् पात्र हो । प्रहरी अधिकृत कमरेड विशाललाई फेरिदेखि आक्रामक/हिंसात्मक कार्य त्याग्न सल्लाह दिने अनुकूल सत् पात्र हो भने थुनुवाहरूले खराब काम गरेर जेलमा बस्ने कैदीको प्रतिनिधित्व गरेका छन् । त्यस्तै गरी प्रहरीहरू, पाटीका नेताहरू पुण्यसर, मास्टर बलराम शर्मा,

वडाध्यक्ष रामप्रसाद र उनीहरूका श्रीमती र छोराछोरीहरू, आरूनी आमा, लामाहरू प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका गौण र अप्रत्यक्ष पात्र हुन् ।

ग) दृष्टिविन्दु

कथाकार श्रेष्ठले तृतीय पुरुषको प्रयोग गरी कमरेड विशालका संस्मरण, अनुभव , भावना संवेगलाई वर्णनात्मक रूपमा प्रस्तुत गरेका छन् । तृतीय (बाह्य) पुरुषको प्रयोग गरी हिंसात्मक गतिविधि त्यागेर शान्तिको बाटो अवलम्बन गरेको कमरेड विशालको जीवन भोगाइ प्रस्तुत गरिएको यस कथामा कथाकार श्रेष्ठले बाह्य सीमित दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरेका छन् ।

घ) सारवस्तु

जुनसुकै क्रान्ति युग परिवर्तनका लागि गरिने भए पनि यस्तो क्रान्ति हिंसात्मक हुन नहुने भन्दै कथाकार श्रेष्ठले मानिसले अहिंसा परमो धर्म बुद्ध दर्शनको आत्मसात् गरी अघि बढ्नुपर्ने सन्देश दिनु नै प्रस्तुत कथाको सारवस्तु हो । जनयुद्ध समाप्त भई शान्ति प्रक्रियामा आइपुग्दा समेत कमरेड विशाल जस्ता जनसेनाका कमान्डरहरूले हिंसात्मक कार्य गर्दै सर्वसाधारण जनतालाई दुःख दिइरहेको प्रसङ्ग उजागर गरिएको छ । जनताको ढाड टेकेर सत्तामा पुगेका नेताहरू सत्ताको खेलमा लागेर विलासी जीवन बाँचेको यथार्थ समेत उठाएका कथाकार श्रेष्ठले युद्धमा मारिएका व्यक्तिका परिवारले उनीहरूको रगतको हिसाब मागेको भए पनि नेताहरूले त्यसको बेवास्ता गरेको यथार्थ प्रस्तुत गरेका छन् । जनयुद्धको समयमा हुने गरेका हिंसात्मक कार्य प्रस्तुत गरिएको यस कथाको सारवस्तु प्रसङ्गविषयक रहेको छ ।

ङ) रूपविन्यास

कथाकार श्रेष्ठले आफ्ना अन्य कथामा जस्तै यस कथामा सरल सुबोध्य नेपाली भाषाको प्रयोग गरेका छन् । वर्णनात्मक, संस्मरणात्मक तथा सूच्य संवादात्मक शैलीको प्रयोग गरी लेखिएको यस कथामा कमरेड विशाल हिंसात्मक कार्य त्यागेर बौद्ध मार्गी बनेको प्रसङ्ग उजागर गरिएको छ । घटनाक्रम वर्णन गर्न सरल भाषाको सहारा लिएका श्रेष्ठले यस कथामा संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोग गरेका छन् । उनले कथामा "यो बुर्जुवा शिक्षा हासिल गर्नुको कुनै औचित्य छैन । जीवनभर पढेर नोकरशाही सामन्तीहरको गुलामी गरेर किन बस्ने बरू मुक्तिको लागि लड्ने सर्वसाधारणको सत्ता स्थापित गर्न युद्धमा होमिनुपर्छ" (

श्रेष्ठ, २०६९:१७०) । जस्तो तार्किक भाषाको प्रयोग गर्नुका साथै तत्सम तत्भव र आगन्तुक शब्दको प्रयोग समेत सन्दर्भ मिलाएर गरेका छन् । उखानटुक्काको प्रयोगमा खासै रूचि नदेखाएका भए पनि राजुबाबुले यस कथामा प्याच्च फतक्क, थचक्क जस्ता अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोगले कथालाई आकर्षक बनाएका छन् । हिंसात्मक गतिविधि त्यागेर शान्तिको बाटो अबलम्वन गर्नुपर्ने सन्देश दिइएको यो कथा कतै लामा कतै छोटा अनुच्छेद योजनामा संरचित छ । सरल वाक्यको आधिक्य रहेको भए तापनि कतैकतै मिश्र वाक्यको समेत प्रयोग भएकाले कथा प्रस्तुतीकरणको शैली श्रेष्ठको पौढ बनेको देखिन्छ । आफ्ना हिंसात्मक कार्यका कारण थुनिएको कमरेड बौद्धमार्गी भएर लामाको हुलमा मिसिएको घटनाको वर्णनबाट यो कथाको शीर्षक 'हिरासतमा बुद्ध' अभिधार्थक रहेको पुष्टि हुन्छ ।

राजुबाबु श्रेष्ठका प्रकाशित तिन कथासङ्ग्रह मध्ये 'गृहयुद्धको घाउ' (२०६८) पहिलो प्रकाशित कथासङ्ग्रह हो । यस कथासङ्ग्रहमा सत्र ओटा कथाहरू सङ्कलित छन् । स्वदेशी र विदेशी दुबै पृष्ठभूमिमा लेखिएका यी कथाहरूमा 'प्रेमसर', 'मेरी सान्या', 'अतृप्तता', 'मारिनोसेलोको जून' कथाहरूमा प्रेमलाई मुख्य विषयवस्तु बनाइएको छ । 'सुनन्दाको सम्मान' , 'मैयासाहेबको रुड्डु' कथामा सामन्ती दुराचार, र नारी शोषण तथा विद्रोहलाई विषय बनाइएको छ । 'कठै मेरो देश' र 'मृत्युको जन्म दिन' कथामा देशप्रेमलाई अगाडि सारिएको छ । 'प्रेमा भाउजू' कथाले हाम्रै देशका बहुपति राख्ने शेर्पा जातिको सांस्कृतिक पक्षको उजागर गरेको छ । 'दसैं' कथाले नेपालको चरम गरिबीलाई देखाइको छ । 'युद्धको एकरात' कथाले सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा माओवादीहरूले गर्ने गुरिल्ला युद्धको चित्रण गरिएको छ । विदेशी पृष्ठभूमिमा रचना गरिएका श्रेष्ठको 'गृहयुद्धको घाउ' कथाले युद्धका कारण परिवारविहीन भएर एक्लो जीवन बिताउन विवश ब्राङ्काको मर्मस्पर्शी घटना प्रस्तुत गरेको छ । यसरी प्रेम, राजनीति, युद्ध, समाज, गरिबीलाई विषय बनाएर लेखिएका श्रेष्ठका कथामा स्त्री, पुरुष अर्थात् मानव पात्रको मात्र प्रयोग नगरेर मानवेत्तर पात्रको समेत प्रयोग भएको छ । श्रेष्ठले गरिबहरूको प्रतिनिधित्व गर्न भागिन्ते पुन जस्तो वर्गीय पात्रको प्रयोग गरेका छन् । जनयुद्धबाट विरक्तिएर शान्तिमार्गी बनेको कमरेड विशाल गतिशील पात्रका रूपमा 'हिरासतमा बुद्ध' कथामा आएको छ । कथालाई गतिदिन वर्णनात्मक, संवादात्मक र संस्मरणात्मक शैलीको प्रयोग गरेका श्रेष्ठले आन्तरिक र बाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरी पात्रका अनुभूति, आवेग, संवेगलाई कथामा मूर्त रूप दिएका छन् । युद्ध, हिंसा विरोधी श्रेष्ठ सबैलाई 'अहिंसा परमो धर्म' को बाटो अवलम्बन गर्न सन्देश दिन्छन् । सरल, सहज सुबोध

भाषाको प्रयोग गरी समाजको यथार्थ चित्रण गर्नु उनको विशेषता हो । आदि, मध्य र अन्त्यको शृङ्खलामा संरचित उनका कथा प्रभावकारी छन् । उनका धेरै जसो कथाहरूमा कथावस्तु र शीर्षकको सोझो सम्बन्ध रहेको भए तापनि केही कथाहरू प्रतीकात्मक रहेका छन् । तापनि पाठकलाई कथा बुझ्न गाह्रो पर्दैन । समग्रमा समाजलाई नजिकबाट नियालर गरिहाइमा पुगी विषयको चयन गर्ने र सोही अनुकूल पात्र छनोट गरी सरल भाषाको माध्यमबाट घटना प्रस्तुत गर्ने श्रेष्ठ समाजिक यथार्थवादी कथाकार हुन् ।

३.२ 'गृहयुद्धको घाउ' कृतिका कथाको संरचनात्मक अध्ययन

'गृहयुद्धको घाउ' (२०६८) राजबाबु श्रेष्ठको पहिलो प्रकाशित कथासङ्ग्रह हो । यस सङ्ग्रहमा विदेशी पृष्ठभूमिका पाँचओटा र स्वदेशी पृष्ठभूमिका बाह्र ओटा गरी सत्र ओटा कथाहरू सङ्कलित छन् । कथाकार श्रेष्ठ यी कथाहरूमा गृहयुद्धका कारण मानिसले भोग्नु परेका पीडा तथा परिवारविहीन भएर भोक र शोक सहेर एक्लो एवं निरस जीवन बिताउन विवश बृद्धको दिनचर्यालाई कथामा यसरी प्रस्तुत गर्छनः "माथिल्लो तल्ला पुरै भत्किएको भुइँतलाको एउटा सानो कोठामा सुतिरहेकी थिइन् ब्राङ्का । कोठामा एउटा खाट, एउटा ग्याँस चुल्हो केही भाँडाकुँडा र केही लुगाफाटा थियो । हामीहरूको प्रवेशले ब्राङ्का बिस्तारै उठ्ने कोसिस गरिन् । उनलाई उठ्न गाह्रो भएको देखी मैले उनलाई आफ्नो हातले सहारा दिई उठाएँ" (श्रेष्ठ, २०६८:६१) । श्रेष्ठले विषयवस्तुको चयन गर्ने क्रममा नेपालमा चलेको दसवर्षे जनयुद्धमा हुने गरेका हिंसात्मक गतिविधि, युद्धकै कारण जन्मथलोबाट विस्थापित भई मृत्युवरण गर्नु परेको कारुणिक अवस्थाको चित्रण गरेका छन् । "उसका अगाडि एक हूल बर्दीधारीहरू सङ्गीन तानेर उभिएका छन् । मनसरी गोली लागी प्याक प्याक मुख बाइरहेकी छे तर ती बर्दीधारीहरूले मुखमा पानीसम्म हालिदिएका छैनन् । छोरा छोरी रगताम्य भएर चीर निद्रामा सुतिरहेका छन्" (श्रेष्ठ, २०६८:८१) । कथाकार श्रेष्ठले आफ्ना कथामा सत्तामा पुगेका भ्रष्ट नेताको विकृत चरित्रलाई कथामा यसरी उद्घाटन गरेका छन्: "उसले फेरि हेर्‍यो र जुरुक्क उठ्दै बोल्यो- छोड्दे, कौशल ! आज मलाई सुमित्राले खाना खान बोलाएकी छिन् ! फेरि मन्त्री भएपछि ठुलो भयो भन्लिन्, आफूलाई दुःख पर्दा काम लागेको मान्छे बरू हिँड तँ पनि जाऊँ यसो दुईचार पेग त्यतै लगाउँला, तँ झन् बिहे नगरेको मान्छे के भो त" (श्रेष्ठ, २०६८:४८) । श्रेष्ठले समाज संस्कृति नारी पुरुषका प्रेम प्रणय, आर्थिक समस्या समेतलाई विषयका छन् । उनले गरिबीका कारण दसैं जस्तो महान् चाड मनाउन आइपर्ने समस्याको चित्रण गरेका छन्: "बा ! बा ! यसपाली दसैंमा त पेटभरी

चामलको भात खाने है ? बा ! बा ! चामलको भातसँगै ठुलो खसी काटेर धेरै मासु पनि खाने है ?" (श्रेष्ठ, २०६८:९१) । गरिबीका कारण मिठो मसिनो खान दसैँ नै कुर्नु पर्ने वाध्यता श्रेष्ठले दसैँ कथामा देखाएका छन् । यसरी कथाकार श्रेष्ठले फरक फरक विषय र प्रसङ्गलाई कथावस्तुको स्रोत बनाएका छन् ।

राजुबाबु श्रेष्ठले 'गृहयुद्धको घाउ' (२०६८) कथासङ्ग्रहका विभिन्न कथामा विषय र प्रसङ्ग अनुसार विभिन्न चरित्रलाई विभिन्न रूप वर्ग जाति र स्तरमा भूमिका दिएर पात्रको चित्रण गरेका छन् । उनले कथामा कतै मुख्य कतै गौण पात्रको प्रयोग गरी विश्व परिवेशका समसामयिक घटना उद्घाटन गरेका छन् । स्वदेशी तथा विदेशी पृष्ठभूमिमा प्रयोग भएका चरित्रहरू 'मृत्युको जन्मदिन' कथाकी नुरा, क्रिस, 'मेरी सान्या' कथाकी सान्या, 'गृहयुद्धको घाउ' कथाकी ब्राङ्का 'द्रास्काबिच र समाधि' कथाको द्रास्कोबिच लगायतलाई प्रयोग गरी जीवन्त कथा लेखेका उनले शकुन्तला मनसरी, भागिन्ते पुन, जनभक्त, कौशल, जस्ता नेपाली परिवेशका पात्रको प्रयोग गरी नेपालको वस्तुस्थितिको चित्रण गरेका छन् । उनका कथामा धेरै जस्तो मानव पात्रको प्रयोग भए तापनि 'मैयासाहेबको रुड्डु' कथामा कुकुर जस्तो मानवेत्तर पात्रको प्रयोग गरिएको छ । कुकुरको चरित्रबाट सम्पन्न वर्गका व्यक्तिका विकृतिको भण्डाफोर गरिएको छ । उनले आफ्ना कथामा स्थिर गतिशील दुबै पात्रको प्रयोग गरेका छन् । 'कठै मेरो देश' कथाको कौशल आफ्नो देशको विकास गर्न चाहने स्थिर पात्र हो भने जनयुद्धको समयमा हिंसात्मक कार्य गर्दै हिँडेको कमरेड विशाल थुनामा परेपछि वुद्ध दर्शनको आत्मसात् गरी शान्तिमार्गी बनेको 'हिरासतमा बुद्ध' कथाको विशाल गतिशील पात्र हो । यसरी कथाकारले घटना र प्रसङ्ग अनुरूपको पात्रको प्रयोग गरी कथालाई जीवन्त र सान्दर्भिक बनाएका छन् । त्यसैले उनी कथा साहित्यमा सम्भावना बोकेका हस्ती हुन् भन्न सकिन्छ ।

विषयवस्तुलाई प्रस्तुत गर्न कथाकार श्रेष्ठले दृष्टिविन्दको प्रयोग गर्दा मानवीय संवेदनालाई मूल आधार बनाएका छन् । उनले 'म', 'हामी' प्रथम पुरुष तथा ऊ/उनीहरू तृतीय पुरुषको प्रयोग गरेका छन् । उनले 'मारिनोसेलोको जून', 'पेमा भाउजू', 'मृत्युको जन्मदिन' जस्ता कथामा बाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरी पात्रका अनुभूतिहरू उजागर गरेका छन् । "दारियो ! मलाई यो जून र तिमी उस्तै लाग्छ । दुबै कति शीतल ! पानीको यो जून तिमी जस्तै लाग्छ । दुबै कति शीतल ! पानीको जूनलाई देखाउँदै नादाले दारियोलाई भनेकी थिइन्" (श्रेष्ठ, २०६८:२९) । श्रेष्ठले आवश्यकता अनुसार घटनालाई अगाडि बढाउन

आन्तरिक तथा बाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरेका छन् । बाह्य पुरुष दृष्टिविन्दुको प्रयोग उनले 'पेमा भाउजू' कथामा यसरी गरेका छन्: "ऊ जुरुक्क उठ्यो र सरासर डिमाको घरतर्फ लाग्यो "के डिमाले मलाई साथ देली ?" उभित्र गम्भीर प्रश्न खडा भयो" (श्रेष्ठ, २०६८:३९) । कथाकार श्रेष्ठले 'गृहयुद्धको घाउ', 'प्रेम सर', 'मेरी सान्या', 'द्रास्कोबिच र समाधि' कथाहरूमा म, हामी प्रथम पुरुष शैलीमा आन्तरिक दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरी नारी पुरुषका दु:खान्त प्रेम प्रसङ्ग तथा युद्धबाट आक्रान्त बनेका मानवका पीडालाई अभिव्यक्त गरेका छन्. । "फगत म सोचिरहेछु मेरो देशको बारेमा मेरो आँखामा मेरो देशको निरीहपन र अँध्यारो भविष्य नाचिरहेछ । कठै मेरो देश । मलाई मेरो देशको औधी माया लागेर आएको छ" (श्रेष्ठ, २०६८:४९) । यसरी हेर्दा कथाकार श्रेष्ठले 'गृहयुद्धको घाउ' कथासङ्ग्रहका कथामा आन्तरिक तथा बाह्य दुबै दृष्टिविन्दुको समुचित प्रयोग गरेको देखिन्छ ।

कथा पढिसकेपछि प्राप्त हुने समग्रता, भावार्थ वा अभिप्राय नै सारवस्तु हो (श्रेष्ठ, २०५७:१२) । कथाकार श्रेष्ठ स्वस्थ सभ्य समाजको निर्माण गर्न चाहन्छन । समसामयिक घटनाप्रति पाठकलाई सचेत गराएर उनी युद्ध, हिंसा, बलात्कार, अपहरणको विरोध गर्दछन् । गृहयुद्ध, विखण्डन, हिंसा विकृति र विसङ्गतिको भण्डाफोर गर्दै आफ्नो देशका लागि वलिदान दिनुपर्ने इच्छा व्यक्त गर्दछन् । "क्रिस मलाई अहिले तिमी र तिम्रो माया भन्दा पनि बढी मेरो माटोको माया लागिरहेछ । तिम्रो जतिसुकै माया लागे पनि तिमीलाई मेरो देश भन्दा ठुलो देखिरहेकी छैन, त्यसैले मेरो देशको लागि मैले मेरो प्रेमको बली चढाउने निधो गरेकी छु बिन्ती क्रिस मलाई माफ गर !" (श्रेष्ठ, २०६८:५९) । देशका निम्ति प्रेमको बलिदान दिएको देखाइएको यस कथाको सारवस्तु शाश्वत् रहेको छ । कथाकार श्रेष्ठले हिमाली क्षेत्रका शेर्पा जातिमा बहुपति प्रथा राख्ने परम्परा रहेको यथार्थलाई कथामा प्रस्तुत गरेका छन्: "आइज कान्छा सुत्न अब त पनि जवान भइस् खर्कमा जाँदा केटीहरूसँग हिँडने होइन, साहिलालाई पनि मैले तेरै उमेरबाट सुताउन थालेको हो, अब तँ यता उता मन नडुला" (श्रेष्ठ, २०६८:३२) । हिमाली भेगको बहुपति राख्ने सांस्कृतिक पक्षको उजागर गरिएको 'पेमा भाउजू' कथाको सारवस्तु प्रसङ्गविषयक रहेको छ । यसरी प्रसङ्गविषयक र शाश्वत् दुबै सारवस्तुको प्रयोग गरेका कथाकार श्रेष्ठ समाजका तत्कालीन विकृति र विसङ्गतिको विरोध गर्दै समाज सुधारको अपेक्षा गर्दछन् ।

३.३ 'गृहयुद्धको घाउ' कृतिका कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

कथाकारले कथावस्तुलाई निश्चित आकार प्रदान गरिसकेपछि त्यसलाई सुन्दर बनाउन प्रयोग गरिने युक्ति नै रूपविन्यास हो (श्रेष्ठ, २०६०:१२) । राजुबाबु श्रेष्ठका 'गृहयुद्धको घाउ' कथासङ्ग्रहका कथाहरूमा आफूले देखेका, भोगेका र अनुभव गरेका घटनालाई आख्यानीकरण गरेर कथामा उतारेका छन् । उनले यस सङ्ग्रहभित्रका कथामा सरल, सुबोध्य भाषाको प्रयोग गरी घटनाको वर्णन गरेका छन् । समाजको यथार्थ पक्षको उद्घाटन गर्नु, उनका कथाको विशेषता हो । "आमा तपाइको अनुपस्थितिमा आजकल झन् बुबा र सुनन्दाकुमारीहरू घरमा नै नारी उत्थानका बैठकहरू गर्ने भएका छन् । बुबाले कहिल्यै तपाईको अभावको महशुस गर्नु भएको छैन । भाइ दार्जिलिङमा पढ्छ किनकी ऊ बुबाको भोलिको उत्तराधिकारी हो । तर तपाइँको पलायन र बुबाको नारी जागरण अभियानबाट ज्यूँदै सहिद भएकी छु म" (श्रेष्ठ, २०६८:१११-११२) । यी उद्धरणलाई हेर्दा श्रेष्ठले कथामा वर्णनात्मक, संवादात्मक र संस्मरणात्मक शैलीको प्रयोग गरी कथावस्तुलाई गति दिएको पुष्टि हुन्छ । आफूले देखेका, भोगेका र अनुभव गरेका विषयलाई क्रमिक रूपमा नहतारिकन सिलसिला मिलाएर घटना अघि बढाउने श्रेष्ठका कथामा संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोग भएको छ । उनका कथामा निष्ठा, स्वीकार, आद्योपान्त, समर्पण, वलिदान, शूल, मृतक जस्ता तत्सम शब्दको प्रयोग भएको पाइन्छ । उनी सन्दर्भ र प्रसङ्ग मिलाएर बाबजुद, कसर, मस्त, मोहर, नतमस्तक, ट्रिप, स्कार्फ, टेन्सन, ड्युटी आदि जस्ता आगन्तुक शब्द तथा कहीँ कतै "हेपि वर्थ डे टु यू क्रिस" (श्रेष्ठ, २०६८:५६) अङ्ग्रजी भाषाको प्रयोग गर्छन । उनले सन्दर्भ र प्रसङ्ग मिलाएर "का कास्तो ?" (कस्तो छ ?) "दोबर दान" (नमस्कार) (श्रेष्ठ, २०६८:६३) जस्ता स्थानीय भाषाको प्रयोग गरी कथालाई जटिल नबनाइ आकर्षक बनाएका छन् । कथाकार श्रेष्ठ आफ्ना कथामा "छोरीको जन्म हारेको कर्म" (श्रेष्ठ, २०६८:४२), "बूढापाकाहरू जाडोमा रुई दुई र फूई चाहिन्छ भन्थे" (श्रेष्ठ, २०६८:४२), "जीउ रहे घिउ पिउन पाइन्छ" (श्रेष्ठ, २०६८:७३) जस्ता उखान तथा "दुई छाक जोर्नु", "आँखाको तारो", "मुतको न्यानो", "घरको न घाटको" जस्ता लोक प्रचलित टुक्काको प्रयोग गरी कथालाई जीवन्त र प्रभावकारी बनाउँछन् । कथाकार श्रेष्ठ युद्ध, हिंसा, बलात्कार, सामाजिक राजनीतिक विकृति र विसङ्गतिप्रति व्यङ्ग्य गर्छन्: "आखिर मान्छे जस्तो सुकै नीच भए पनि कुकुर भन्दा माथि नै हुँदो रहेछ । यदि नहुने भए म जति नै इमान्दार भए पनि दिन दहाडै कसैको छोरीबेटी नभन्ने, रक्सी भने रक्सी, जुवा भने जुवा र रण्डीवाजी भने

रण्डीवाजीमा एक नम्बर त्यो बाबु साहेबको छोरोसँग मेरो कहिल्यै तुलना हुन सक्दैन । सधैँ रातिराति मातिएर हिँड्ने गाउँ भरिका गरिब गुरुवाहरूलाई आफ्नो दास ठान्ने ठुला मालिक भन्दा म कहिल्यै राम्रो हुन सक्दिन किन कि यिनीहरू मान्छे हुन्" (श्रेष्ठ, २०६८:१०२-१०३) । कुकरको यो सोचाइबाट श्रेष्ठले मान्छेमा इमान्दारिता हराएर स्वार्थप्रति बढी लिप्त रहेको देखाएका छन् । उनले 'कठै मेरो देश' कथामा भ्रष्ट मन्त्रीको चरित्रोद्घाटन यसरी गरेका छन् -"मन्त्री भएको मान्छे त्यस्ती लोग्ने छोडेर दुनियासँग हिँड्ने आइमाई कहाँ के जानु, अलिकति त इज्जतको पनि ख्याल गर्नु पर्छ नि !" (श्रेष्ठ, २०६८:४९) । समाजमा दिनप्रतिदिन विकृति र विसङ्गति बढिरहेको छ । पदमा बस्ने व्यक्तिहरू आफ्नो संस्कार भुलेर स्वार्थ पूरा गर्न र वेश्यावृत्तिमा लागेका छन् भन्ने कुरा प्रति श्रेष्ठ सूच्यात्मक रूपमा सङ्केत गर्दछन् । श्रेष्ठले 'गृहयुद्धको घाउ' कथासङ्ग्रहका कथामा प्याच्च, थ्याच्च जस्ता अनुकरणात्मक शब्द, पछिपछि, रातारात जस्ता द्वित्व शब्द तथा र, नि, पो, त जस्ता निपातको समेत प्रयोग गरी कथालाई रोचक बनाएका छन् । कतै छोटा कतै लामा अनुच्छेद योजनामा कथा रचना गरेका श्रेष्ठले आलङ्कारिक भाषाको प्रयोग समेत गरेका छन्: "यहाँ युरोपमा बिहान आठ बजेदेखि बेलुका पाँच बजेसम्म गधाले झैँ काम गर्नु परेको छ" (श्रेष्ठ, २०६८:१४८) । समग्रमा श्रेष्ठको कथा भन्ने शैली आकर्षक र प्रौढ रहेको देखिन्छ । उनका कुनै कुनै कथाका शीर्षक प्रतीकात्मक भए पनि कथा बुझ्न पाठकलाई त्यति गाह्रो पर्दैन ।

३.४.१ 'यमलोकमा सहिदहरू' कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

'पुस्तान्तर' (२०६६) कथासङ्ग्रहमा रहेका 'यमलोकमा सहिदहरू' राजुबाबु श्रेष्ठको पहिलो कथा हो । यो कथा अन्यत्र कतै प्रकाशित भएको पाइदैन । यस कथामा सहिद जस्तो गरिमामय शब्दको अवमूल्यन गर्दै नेपालको राजनीतिमा जोसुकैलाई सहिद घोषणा गर्ने परिपाटी र त्यसले जन्माएका विकृतिलाई कथाको अन्तर्वस्तु बनाएको छ । 'म' पात्रको स्वप्नबाट आरम्भ गरिएको प्रस्तुत कथामा नेपालको राजनीतिमा सहिद घोषणामा हुने गरेका विकृतिप्रति व्यङ्ग्य गरिएको छ ।

क) कथावस्तु

'यमलोकमा सहिदहरू' कथामा 'म' पात्र सुतेको अवस्थामा आफूलाई यमलोकको प्रमुख यमराजको रूपमा पाएको स्थितिबाट कथा आरम्भ भएको छ । 'म' पात्रले सपनामा आफू यमलोकको महराज भएर यमलोकमा गठन गरेका सहिदहरू र सहिद पद

नपाएकाहरूले विवादलाई टुङ्ग्याउन सबैलाई डाक्छ । त्यस क्रममा एउटा युवक जो मृत्यु पूर्व पृथ्वी लोक अर्थात् नेपालमा पत्रकार थियो । ऊ नेपालको पछिल्लो समयमा सहिद पद पाई आएकाहरूलाई यमलोकमा सहिदको कोटिभित्र नराखी दिन यमलोकको महाराज समक्ष आग्रह गर्छ । उक्त क्रममा दुवैपक्ष बिच विवाद चर्किदा 'म' पात्ररूपी यमलोकको महाराजले विवाद गर्ने सबैलाई कोर्रा हान्न आदेश दिन्छ । त्यस परिवेशमा यमदूतहरूले कोर्रा हान्दा महलमा भागदौड मच्चिन्छ । म पात्ररूपी यमराज छतको स्वर्ण पिलरलाई च्याप्प समातेको अवस्थामा 'म' पात्रकै श्रीमतीको चिच्याहटले ऊ स्वप्नबाट व्युझन्छ र श्रीमतीको सहिद, कसलाई कोर्रा हान्ने जस्ता प्रश्नहरूको सोधाइका क्रममा कथाको अन्त्य हुन्छ ।

प्रस्तुत कथा 'म' पात्र स्वप्न अवस्थामा यमलोकको प्रमुख महराज भएको पाउनु कथाको प्रारम्भ भाग हो । 'म' पात्रले यमलोकमा सहिद पद पाएका र सहिद पद नपाएका व्यक्तिहरूले विवाद टुङ्ग्याउन सबैलाई डाक्नु, पृथ्वीलोकमा पत्रकार रहेको पात्रले पछिल्लो समयमा यसै लोकमा सहिद पद पाई यमलोक आएकालाई सहिदको कोटीभित्र नराखी दिन यमराज समक्ष आग्रह गर्नु सहिद पद पाउने र नपाउने व्यक्तिहरूका बिच विवाद चर्किँदै गई स्थिति असामान्य बन्ने देखी यमराजले यमदूतलाई सबै विवाद गर्नेलाई कोर्रा हान्न आदेश दिनु, यमदूतको कोर्रा हनाइले यमलोकमा भागदौड मच्चिनु कथावस्तुको मध्य भाग हो भने यमलोकको असामान्य स्थिति देखेर 'म' अर्थात् यमराज छतको स्वर्ण पिलर च्याप्प समातेको अवस्थामा श्रीमतीको चिच्याहट र उसको को सहिद, कसलाई कोर्रा हान्ने जस्ता प्रश्न सोधाइबाट व्युझेको देखाउनु सम्म कथावस्तुको अन्त्य भाग हो । यसरी प्रस्तुत कथाको कथानक ढाँचा 'म' पात्र यमलोकको महाराज भएको अवस्थाबाट कथानक आरम्भ भई ऊ स्वप्न अवस्थाबाट व्युँझेको स्थितिमा अन्त्य भएकाले यस कथाको कथानक ढाँचा रैखिक ढाँचाबाट अगाडि नबढेर वृत्ताकारीय ढाँचामा अगाडि बढेको देखिन्छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

राजुबाबु श्रेष्ठका अन्य कथामा जस्तै 'यमलोकमा सहिदहरू' कथामा पनि मानवीय पात्रको प्रयोग गरिएको छ । यस कथामा 'म' अर्थात् यमलोकको महाराज, यमदूतहरू, 'म' पात्रकी श्रीमती, वीर सहिदहरू-धर्मभक्त, दशरथ, गंगालाल र शुक्रराज, बलभद्र, ख्याउटे युवक, उसकी श्रीमती शान्ति र बच्चाहरू, हात पछाडि बाँधिएका चार व्यक्तिहरू ती चार मध्येकै एककी श्रीमती जुनेली र छोराछोरी, यमलोकका सहिदहरू तथा गैर सहिदहरू तथा तरकारी बेच्ने कुलवीर उसकी श्रीमती र सन्तान पात्रको उपस्थिति रहेको छ । स्त्री पात्रको

न्यून उपस्थिति रहेको यस कथामा 'म' अर्थात यमलोकको महाराज, यमदूतहरू, धर्मभक्त, दशरथ गंगालाल, शुक्रराज, बलभद्रे, ख्याउटे युवक हात पछाडि बाँधिएका चार व्यक्ति, यमलोकका सहिदहरू तथा गैर सहिदहरू पुरुष पात्र हुन् । प्रस्तुत कथामा ख्याउटे युवककी श्रीमती शान्ति र सन्तान तथा हात पछाडि बाँधिएका चार मध्ये कमाण्डर जस्तो देखिने व्यक्तिकी श्रीमती जुनेली र सन्तान, कुलवीर कथा विस्तारका क्रममा प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका परोक्ष पात्र हुन् भने यी बाहेक माथि उल्लेखित अन्य सबै पात्र प्रत्यक्ष पात्र हुन् ।

'यमलोकमा सहिदहरू' कथाको मुख्य भूमिका निर्वाह गर्ने 'म' अर्थात् यमराज दृष्टिकेन्द्री तथा नायक हो । ऊ यमलोकमा सहिद र गैर सहिदका बिच विवाद मिलाउन खोज्ने अनुकूल पुरुष पात्र हो । यमलोकको महाराजको रूपमा देखा परेको ऊ वर्गीय तथा मञ्चीय पात्र हो । यमलोकमा सहिद र गैर सहिदका बिच भएको विवाद मिलाउन प्रयत्न गरे तापनि असामान्य स्थिति नियन्त्रण गर्न नसकेको उसको नेतृत्व क्षमता कमजोर रहेको देखिन्छ । कथामा यमदूतहरू यमराजको आज्ञापालन गर्ने सहायक र अनुकूल पात्र हुन् । धर्मभक्त, दशरथ, गंगालाल शुक्रराज 'म' पात्रकी श्रीमती, ख्याउटे युवक, बलभद्र यमलोकका सहिद र गैर सहिद पनि कथामा सहायक र प्रत्यक्ष पात्रका रूपमा चित्रण गरिएको छ । पृथ्वीलोकका ख्याउटे युवककी श्रीमती शान्ति र बच्चाहरू, जुनेली र उसका बच्चा, कुलवीर र उसकी श्रीमती र सन्तान कथामा प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका परोक्ष र गौण पात्र हुन् । विभिन्न वर्ग र चारित्रिक विशेषता बोकेका पात्रको उपस्थिति रहेको यस कथामा राजनीतिक स्वार्थले गर्दा 'सहिद' जस्तो गरिमामय शब्दको अवमूल्यन भएको देखाइएको छ ।

ग) दृष्टिविन्दु

कथामा समाख्याता बस्नलाई रोजेको स्थान दृष्टिविन्दु हो । 'यमलोकका सहिदहरू' कथामा कथाकार 'म' पात्रको रूपमा प्रमुख रही घटनाक्रम प्रस्तुत गरिएकाले प्रथम पुरुष आन्तरिक दृष्टिविन्दुमा कथा संरचित रहेको देखिन्छ । 'म' पात्रले नै कथा प्रस्तुत गरेको छ । यमलोकमा उपस्थित सहिदहरूका समस्यामा कथाको विषयवस्तु घुमेकाले प्रस्तुत कथाको दृष्टिविन्दु आन्तरिक भित्र पनि परिधीय दृष्टि विन्दुमा केन्द्रित छ भन्न सकिन्छ ।

घ) सारवस्तु

'यमलोकमा सहिदहरू' कथाका माध्यमबाट नेपालमा विभिन्न समयमा भएका हिंसात्मक गतिविधिका कारण दुर्घटित भई जो सुकै सहिद घोषित भएका र यमलोकमा

पुगेका सहिद र गैरसहिद बिचको विवाद कथामा देखाइएको छ । यो विवाद साम्य बनाउन यमलोकको महाराजले यमदूतलाई कोर्रा हान्न लगाउँदा भागदौड मच्चिएको घटनालाई कथामा देखाइएको छ । वर्तमान परिवेशको नेपालको राजनीतिमा देखिएका विकृतिलाई चित्रण गर्दै 'सहिद' जस्तो गरिमामय पदको अवमूल्यन गर्न नहुने सन्देश दिनुनै 'यमलोकमा सहिदहरू' कथाको सारवस्तु हो । नेपालको वर्तमान राजनीतिमा हुने स्वार्थलाई देखाइएको यस कथाको सारवस्तु प्रसङ्गविषयक रहेको छ ।

ङ) रूपविन्यास

'यमलोकमा सहिदहरू' शीर्षक कथामा श्रेष्ठले आफ्ना अन्य कथामा जस्तै सरल सबैले बुझ्न सक्ने भाषाको प्रयोग गरेका छन् । श्रेष्ठले पृथ्वीलोकमा सहिद घोषणा गर्ने क्रममा देखिएको बेथिति तथा 'सहिद' शब्दको अवमूल्यन गरिएको यर्थाथलाई सपनाका माध्यमबाट यमलोकको परिकल्पना गरी त्यहाँ पनि सहिद र गैर सहिद बिच भएको विवादलाई कतै वर्णनात्मक र कतै संवादात्मक भाषाको प्रयोग गरी स्वैर कल्पनात्मक प्रवृत्ति भित्र्याएका छन् । मिठासपूर्ण गद्य भाषाको प्रयोग गर्ने श्रेष्ठले यस कथामा छोटा छोटा वाक्य प्रयोग गरेका छन् । उनले पात्रको स्तर अनुसारको भाषाको प्रयोग गरेका छन् । नेपालमा राजनीतिक आडमा जो सुकैलाई सहिद घोषणा गर्ने बेथितिलाई श्रेष्ठले उदाङ्गो पारेका छन् । "गोलभेडाको भाउभन्दा पनि सस्तो मोलमा सहिद बनिरहेका बेला सहिद हुनुमा अब त्यस्तो गर्व कहाँ रह्यो र ! सेना मरे सेना सहिद, प्रहरी मरे प्रहरी सहिद, बिद्रोही मरे बिद्रोही सहिद । अब देशको नाम नै सहिदको देश भनेर 'गीनीज बुक' मा आउने भइसक्यो ! यमराज !" (श्रेष्ठ, २०६६:९३) । यसरी व्यङ्ग्य मिश्रित भाषाको प्रयोग मात्र नगरेर तद्भव तथा कसम, आदेश, कहानी, फरमान, जारी, इशारा कसूर जस्ता आगन्तुक शब्दको सन्दर्भ मिलाएर प्रयोग गरेका छन् । श्रेष्ठले यस कथामा झन्झन्, एक्कासी, पटट्ट जस्ता अनुकरणात्मक शब्दको न्यून प्रयोग गरेका छन् । उखानटुक्काको प्रयोगमा खासै रुचि नदेखाएका श्रेष्ठले यस कथामा ठुलाठुला, भित्रभित्रै एक आपस, बालबच्चा जस्ता द्वित्व शब्दको प्रयोग स्वभाविक रूपमा प्रयोग छन् । श्रेष्ठले सेनालाई बुझाउन कुत्ता जस्तो प्रतीकको प्रयोग गरेका छन् । भाषिक अशुद्धताको रूप पनि भेटाउन सकिने श्रेष्ठको यस कथामा संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोग भएको छ । नेपालमा सहिद घोषणाका क्रममा हुनेगरेका बेथिति तथा 'सहिद' शब्दको अवमूल्यन गरिएको यथार्थलाई सपनाका माध्यमबाट यमलोकको परिकल्पना गरी त्यहाँ पनि सहिद र गैर सहिद बिच भएको विवाद समाधान गर्न

यमराजले यमदूतलाई कोर्रा हान्न लगाउँदा भागदौड भएको प्रसङ्गलाई स्वैर कल्पनाका माध्यमबाट देखाइएको कथाको शीर्षक 'यमलोकमा सहिदहरू' प्रतीकात्मक रहेको छ ।

३.४.२ 'मेयर मोतीलाल' कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

'मेयर मोतीलाल' कथा राजुबाबु श्रेष्ठको पुस्तान्तर (२०६६) कथासङ्ग्रहमा सङ्गृहीत दोस्रो कथा हो । यस कथामा कथाकारले नेपाली समाजमा विद्यमान सोझा सिधा व्यक्तिलाई कुनै उच्च पदमा पुग्ने बित्तिकै आफ्ना स्वार्थ पूरा नहुने स्थितिमा अपहरण गरी सदाका लागि गायब गराउने प्रवृत्तिलाई यथार्थ रूपमा चित्रण गरेका छन् । त्यस्तै उच्च पदमा पुग्दाको र पुगेपछिको मानसिक स्थितिलाई पनि कथाकारले उठाएका छन् ।

क) कथावस्तु

कथाको प्रमुख पात्र मोतीलाल इमान्दार, राजनीतिप्रति अनभिज्ञ भएर पनि उसलाई मेयर बनाइएको प्रसङ्गबाट कथा प्रारम्भ भएको छ । मोतीलाल मेयर भएको भोलिपल्ट कमरेड आक्रोशको २४ घण्टाभित्र मोतीलालले राजीनामा नदिए भौतिक कारबाही गरिने वक्तव्य आउँछ । मोतीलालको घरमै सुरक्षा व्यवस्था मिलाइन्छ । ऊ भोलिपल्ट सहयोगी सहित कार्यालय पुग्दा त्यहाँ पियनले ल्याएर दिएको चिठीमा २४ घण्टाभित्र आफ्नो मृत्यु हुने धम्कीपूर्ण पत्र पाउँछ र ऊ डराएर सहयोगी सहित घर फर्कन्छ । उसले ठुला ठानेका व्यक्तिलाई फोन गरी सुरक्षा व्यवस्था मिलाइदिन आग्रह गर्छ । उनीहरूबाट सुरक्षा व्यवस्था मिलाइ सकेको आवश्वासन पाएको मोतीलाल मानसिक चिन्ताले छटपटिएर घर अगाडि चौतारोबाट आफ्नो घरतर्फ हेरेर बसेको व्यक्तिलाई हटाउन सुरक्षा गार्डलाई आदेश दिन्छ । त्यसपछि मोतीलाललाई मेयर बन्न उक्साउने चारपाँचजना आई आफ्नो स्वार्थ पूरा गरिदिन उसलाई धम्काएर बाहिरिन्छन. । मानसिक चिन्ताले रातभर निदाउन नसकेको ऊ बिहान अचानक बेपत्ता हुन्छ । जनआन्दोलन चर्कन्छ मुलुकमा लोकतन्त्र आउँछ, सबै पार्टीको सरकार बन्छ तर मोतीलाल कहिले फर्कने हो त्यो प्रश्न यथावत रहन्छ र कथाको अन्त्य हुन्छ ।

कथाको प्रमुख पात्र मोतीलाल खत्री मेयर पदमा आसीन हुनु, फुलमाला लगाएर उसको नगर परिक्रमा गरिनु कथाको प्रारम्भ भाग हो । मोतीलाल मेयर बनेको भोलिपल्ट २४ घण्टाभित्र राजीनामा नदिए भौतिक कारबाही गरिने कमरेड आक्रोशको वक्तव्य आउनु, मोतीलालको सुरक्षा व्यवस्था मिलाइनु उसले राजीनामा नदिएकै कारण २४ घण्टाभित्र

आफ्नो मृत्यु हुने भन्ने पियनले दिएको चिठीबाट थाहा पाउनु, मेयर मोतीलाल आफू मारिने थाहा पाएर मानसिक चिन्ताले छट्पटाउनु र ऊ रातभर ननिदाउनुसम्म कथाको मध्य भाग हो भने मेयर मोतीलाल बेपत्ता हुनु जन आन्दोलन चर्कनु, लोकतन्त्र आउनुसम्म कथाको अन्त्य भाग हो । स्वार्थपूर्तिका निम्ति मेयर बनाइएको मोतीलाल अपहरण भएको देखाइएको प्रस्तुत कथा आदि, मध्य र अन्त्यको शृङ्खलामा संरचित रैखिक ढाँचामा अघि बढेको छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

मेयर 'मोतीलाल' कथामा ऊ अर्थात् मेयर मोतीलाल खत्री, उसकी श्रीमती, छोरारछोरी, कमरेड आक्रोश, महेन्द्रमान, पियन, सुब्बा, सुरक्षा गार्ड, मोतीलालका चारपाँच जना व्यक्तिहरू, मान्छेहरूको भीड जस्ता अनेक पात्रहरूको उपस्थिति रहेको छ । मेयर मोतीलाल उसका सहयोगीहरू, कार्यलयका पियन, सुब्बा, मोतीलालको सुरक्षार्थ खटिएका प्रहरीहरू कथामा प्रत्यक्ष पुरुष पात्र हुन् । विभिन्न वर्ग र चरित्रका पात्रको प्रयोग गरिएको प्रस्तुत कथामा राजनीतिमा सत्ता स्वार्थ, वेपत्ता अपहरण जस्ता बेथितिले सर्वसाधारण मर्कामा परेको यथार्थ प्रस्तुत गरिएको छ ।

मेयर मोतीलाल खत्री प्रस्तुत कथाको केन्द्रीय पुरुष पात्र हो । उसकै पेरिफेरिमा कथानकले गति लिएको छ । सामान्य व्यवसाय गरेर बस्ने मोतीलाल खत्री इमान्दार, असल, नम्र र दयावान् रहेको कुरा घटना वर्णनबाट थाहा पाइन्छ । ऊ अर्थात् मोतीलाल स्वार्थपूर्तिका निम्ति मेयर बनाइएको यही कारणले उसले धम्की सँगै त्रसित भई अन्त्यमा अपहरित समेत हुनु परेको छ । ऊ यस कथाको अनुकूल पात्र हो । मोतीलालको श्रीमती, सुरक्षा गार्ड, पियन, सुब्बा कथामा अनुकूल पात्रका रूपमा आएका छन् । कमरेड आक्रोश आफ्नो माग पूरा नहुँदा अरूको ज्यान जोखिममा पार्ने प्रतिकूल पात्रका रूपमा देखा परेको छ ।

ग) दृष्टिविन्दु

'मेयर मोतीलाल' कथामा कथाकारले ऊ अर्थात् मेयर मोतीलाल मेयर बनेपछिको सम्पूर्ण घटनालाई वर्णन गरेका छन् । यस कारणले यस कथाको दृष्टिविन्दु तृतीय पुरुष अर्थात् बाह्य दृष्टिविन्दु रहेको छ । कथाकारले मेयर मोतीलालको सम्पूर्ण चरित्रका बारेमा वर्णन गर्दै मोतीलाल बेपत्ता भएपछि कथाको घटनाक्रम पनि समाप्त गरेकाले यो कथा मेयर मोतीलालमा नै सीमित रहेकाले बाह्य अन्तर्गत सीमित दृष्टिविन्दुमा संरचित रहेको छ ।

घ) सारवस्तु

आफ्नो हैसियत र योग्यताको ख्याल नगरी अरूले टीका लगाइ दिएकै भरमा मेयर जस्तो उच्च पदमा आसिन हुँदा मोतीलाल जस्तै बेपत्ता भई जीवन दुर्घटित हुन सक्ने यथार्थ प्रस्तुत गर्नु कथाको सारवस्तु हो । कथाकारले यस कथाका माध्यमबाट देश र अधिकांश जनताको हितार्थ हुनुपर्ने राजनीति स्वार्थ पूरा गर्ने खेल भएको अवस्थाप्रति सङ्केत गर्न खोजेका छन् । कथामा राजनीतिका नाममा सच्चा इमान्दार व्यक्तिलाई उच्च पदमा पुऱ्याएर आफ्नो अभीष्ट पूरा गर्ने कलुषित खालका व्यक्तिहरू पनि समाजमा देखा परिरहेका छन् । तिनीहरूबाटै समाजमा रहेका सच्चा इमान्दार र राष्ट्रप्रति सदैव सकारात्मक सोच राख्ने व्यक्तिहरू मारिन वा पेपत्ता हुनु परेको घटना प्रस्तुत गर्नु नै कथाको सारवस्तु हो । प्रस्तुत कथाका माध्यमबाट कथाकारले छलकपट गर्न नजान्ने, भ्रम बाँड्न नसक्ने, समय परिस्थिति अनुसार कुरा फेर्न नसक्ने व्यक्तिको दुर्दशा अन्ततः मोतीलालको जस्तै हुने यथार्थ प्रस्तुत गरिएको 'मेयर मोतीलाल' कथाको सारवस्तु प्रसङ्गविषयक रहेको छ ।

ङ) रूपविन्यास

'मेयर मोतीलाल' कथामा राजुबाबु श्रेष्ठले स्थान, परिवेश र पात्र अनुकूलको सरल सहज भाषाको प्रयोग गरी नेपालको विकृत राजनीति प्रस्तुत गरेका छन् । मोतीलाल खत्री मेयर मोतीलाल बनेपछिको झिनो कथावस्तुलाई कथाकारले वर्णनात्मक शैलीमा प्रस्तुत गरेका छन् । प्रस्तुत कथामा मेयर, गायब, महशुस, सलाम, रेडियो, भिडियो, फोन, गार्ड, टेबल कोट जस्ता आगन्तुक शब्द फनक्क, हत्तपत्त, झुस्स, लुगलुग, चकमन्न, पल्याकपुलुक, खलखली जस्ता अनुकरणात्मक शब्द तथा एकाएक, एकआपस, आ-आफ्नो जस्ता द्वित्व शब्दको प्रयोग गरिएको छ । उखानटुक्काको प्रयोगमा खासै रुचि नदेखाएका भए तापनि श्रेष्ठले नि, कि, त, नै जस्ता निपातको प्रयोग गरी कथा आकर्षक र रोचक बनाएका छन् । उनले जङ्गली, मण्डले जस्ता प्रतीकको प्रयोग क्रमशः माओवादी र सम्पन्न र धनाड्य व्यक्तिलाई बुझाउन गरेका छन् । सरल वाक्यको आधिक्य रहेको प्रस्तुत कथा छोटा-छोटा अनुच्छेद योजनामा संरचित छ । संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोग गरिएको यस कथामा कथाकारले राजनीति भ्रष्ट र फटाहाहरूको खेल रहेको सङ्केत गरेका छन् । कथा मेयर मोतीलालकै केन्द्रियतामा घुमेकाले र नेपालमा पछिल्लो समयमा राजनैतिक बाँडफाँडबाट उच्च पदमा पुग्ने तथा उच्च पदमा पुगेका व्यक्तिलाई आफ्नो स्वार्थ पूरा नहुने परिस्थितिमा

अपहरण गर्ने प्रवृत्तिलाई देखाइएको कथाको शीर्षक 'मेयर मोतीलाल' अभिधार्थमा सार्थक रहेको छ ।

३.४.३ 'झ्यालको चेपबाट' कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

कथाकार राजुबाबु श्रेष्ठको पुस्तान्तर (२०६६) कथासङ्ग्रहमा सङ्कलित यो तेस्रो तथा अन्तिम कथा हो । यस कथामा कथाकारले यौन मनोविज्ञानलाई प्रमुख विषयवस्तुका रूपमा प्रस्तुत गरेका छन् । समाजमा देखा परेका यावत् पक्षको यथार्थ रूप आफ्ना धेरै कथामा प्रस्तुत गरेका श्रेष्ठको यो कथा पहिलो यौन मनावैज्ञानिक कथा हो ।

क) कथावस्तु

'झ्यालको चेपबाट' कथामा 'म' पात्रको घरको झ्यालबाट 'ऊ' अर्थात राजन छतको डिलमा सधैँ झैँ चियाको कप राखी हेरेको प्रसङ्गबाट कथा आरम्भ भएको छ । म ऊ पात्र अर्थात् राजनको बलिष्ट शरीर र उसको क्रियाकलापदेखि प्रभावित भई झ्यालको चेपबाट हेर्छे । उसमा राजनप्रतिको अनुराग दिनप्रतिदिन बढ्दै जान्छ । आफ्नो पतिबाट सन्तुष्ट हुन नसकेकी ऊ सधैँ काम मात्र भन्ने आफ्नी पत्नीको चाहनाको बेवास्ता गर्ने पतिप्रति असन्तुष्टिको भावना व्यक्त गर्छे । धन, सम्पति, छोराछोरी सबैथोक भएर पनि ऊ अपरिचित युवकसँग नजिकिएको अनुभव गर्छे । ऊ तन्द्रावस्थामा राजनसँग गरेको क्रियाकलाप त्यसबाट उसलाई कहिल्यै नमिलेको सन्तुष्टि मिलेको अनुभव गर्छे । तन्द्रावस्थाबाट ब्युँझदा ऊ त्यस अपरिचित युवकलाई खोज्छे । युवक भने दुई बजेको फ्लाइटमा अमेरिका जाने भएकाले घरबाट हिँडेको थाहा पाएपछि 'म' पात्र थाकेको र पीडाको अनुभव गर्छे । ऊ बहुमूल्य चीज आफूबाट हराएको त्यस केटाको अनुहार आँखामा नाचिरहेको र 'म' पात्र आकाशतिर हेरिरहेको देखाएर कथावस्तुको अन्त्य भएको छ ।

'ऊ' अर्थात् राजनले छतबाट 'म' पात्रको घरको झ्यालमा हेर्नु, 'म' पात्र भान्छामा काम गर्दा 'ऊ' अर्थात् राजनसँग आँखा जुध्नु कथाको प्रारम्भ भाग हो । 'म' पात्रको 'ऊ' अर्थात् राजनप्रतिको अनुराग दिनप्रतिदिन बढ्दै जानु, आफ्नो पति आफू भन्दा दस वर्ष जेठो भएको, ऊ सधैँ काममा व्यस्त भएर पत्नीको चाहनाको बेवास्ता गरेको व्यवहारप्रति 'म' पात्र असन्तुष्ट भएकी, पति, धन, सम्पत्ति, छोराछोरी सबै भएर पनि पतिबाट यौन चाहना पूरा नहुँदा जीवनमा केही नपाएको अनुभव गरेकी, तन्द्रावस्थामा पर पुरुषबाट यौन चाहना पूरा हुँदा सबै सुख पाएको अनुभव गरेकी र तन्द्रावस्थाबाट व्युँझदा युवक अमेरिका जाने

कुरा सुनेर थाकेर आफ्नो अमूल्य चिज हराएको अनुभव गर्दै आकाशतिर हेरी टोलाएको अवस्थासम्म कथाका अन्त्य भाग हो । झिनो कथावस्तु रहेको प्रस्तुत कथा आदि मध्य र अन्त्यको शृङ्खलामा संरचित रही रैखिक रूपमा अगाडि बढेको छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

यौन मनोविज्ञानको प्रयोग भएको 'झ्यालको चेपबाट' कथामा क्षीण कथावस्तु रहेको छ । यस कथामा ऊ पात्र अर्थात् राजन, 'म' पात्र 'म' पात्रको श्रीमान्, सुम्निमा, माधवी, रमीला, 'म' पात्रकी ठुली छोरी, मोबाइलमा कुरा गर्ने केटो पात्रहरूको उपस्थिति रहेको छ । 'म' पात्र ऊ अर्थात् राजन र मोबाइलमा कुरा गर्ने केटो प्रत्यक्ष पात्र हुन् भने 'म' पात्रको श्रीमान्, सुम्निमा, माधवी, रमीला, 'म' पात्रकी ठुली छोरी कथामा कुनै भूमिका निर्वाह नगर्ने तर घटना वर्णनका क्रममा प्रसङ्गवश उल्लेख गरिएका परोक्ष र गौण पात्र हुन् ।

प्रस्तुत कथामा मुख्य केन्द्रीय भूमिका निर्वाह गर्ने 'म' पात्र स्त्री पात्र हो । आफ्नो पतिबाट शारीरिक तुष्टि पूरा गर्न नपाएर विक्षिप्त बनेकी ऊ पल्लो घरको 'ऊ' अर्थात राजनको बलिष्ट शरीर र क्रियाकलापबाट प्रभावित हुन्छे । सामाजिक बन्धन र मर्यादा भुलेर तन्द्रावस्थामा नै त्यस केटाबाट शारीरिक तुष्टि मेटाएको र जीवनभर कहिल्यै नमिलेको सुख प्राप्त गरेको अनुभव गर्ने ऊ कथामा अनुकूल पात्रका रूपमा आएकी छे । 'ऊ' अर्थात राजन यस कथाको सहायक अनुकूल पात्र हो । त्यस्तै मोबाइलमा कुरा गर्ने केटो पनि सहायक पात्रका रूपमा चित्रण गरिएको छ । कथामा वर्णन गरिएका अन्य पात्र भने प्रसङ्गबस उल्लेख गरिएका परोक्ष पात्र हुन् ।

ग) दृष्टिविन्दु

प्रस्तुत कथाको दृष्टिविन्दु पहिल्याउँदा सम्पूर्ण कथा 'म' पात्रद्वारा कथित तथा 'म' पत्रका केन्द्रियतामा घुमेकाले प्रथम पुरुष अर्थात् आन्तरिक दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरिएको छ । 'म' पात्रका अनुभव, आवेग, संवेग, असन्तुष्टि व्यक्त गरी उसकै केन्द्रियतामा अगाडि बढेको 'झ्यालको चेपबाट' कथामा आन्तरिक केन्द्रीय दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ ।

घ) सारवस्तु

यौन मनोविज्ञानको प्रयोग गरिएको प्रस्तुत कथामा मानिस सामाजिक प्राणी भएकाले उसमा अन्य आवश्यकता साथै यौनको पनि उत्तिकै आवश्यकता हुन्छ । यौन आवश्यकता पूरा नहुँदा मानिस विक्षिप्त बन्ने, सामाजिक संस्कार वा पति पत्नीको बन्धनले रोक्न नसक्ने

मनोविज्ञानलाई सूक्ष्म रूपमा प्रस्तुत गर्नु प्रस्तुत कथाको सारवस्तु हो । गृहस्थ जीवनमा पति पत्नीले एक अर्काको भावना बुझ्नु पर्ने, समान उमेरमा विवाह गरे मात्र एक अर्कामा चाहना बुझ्न सक्ने र पारिवारिक दाम्पत्य जीवन सुखमय हुने यथार्थ उद्घाटित गरिएको यस कथाको कथावस्तु शाश्वत् रहेको छ ।

ङ) रूपविन्यास

यौन मनोविज्ञानको प्रयोग गरिएको 'झ्यालको चेपबाट' कथाको भाषा सरल, शिष्ट र कलात्मक रहेको छ । श्रेष्ठले आफ्ना अन्य कथामा जस्तै यस कथामा पनि तत्सम, तत्भव शब्द, मोबाइल, कम्पाउण्ड, फिल्ड, क्वाटर जस्ता आगन्तुक शब्दको प्रयोग गरेका छन् । श्रेष्ठले कथामा प्याच्च, पुक्क, फिस्स जस्ता अनुकरणात्मक शब्द, बालबच्चा लालाभुला, छोराछोरी, आमाबाबु जस्ता दित्व शब्दको प्रयोग गरेका छन् । उनले न, त नि, पो र कि अहो ! क्याहो ! जस्ता निपातको प्रयोग गरी कथालाई रोचक र आकर्षक बनाएका छन् । उखानटुक्काको प्रयोगमा खासै रुचि नदेखाएका श्रेष्ठले यस कथामा सरल वाक्यको प्रयोग गरी कतै लामा कतै छोटा अनुच्छेद योजनामा कथाको संरचना गरेका छन् । उनले संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोग गरेका छन् । श्रेष्ठले विवाहका लागि युवा युवतीको समान उमेर हुनुपर्ने, एक अर्काको भावना बुझेर व्यवहार गरे मात्र दाम्पत्य जीवन सुखमय हुने सन्देश दिएका छन् । व्यक्तिका शारीरिक आवश्यकता पूरा नहुँदा सामाजिक र पति पत्नीको बन्धनले रोक्न नसक्ने दृष्टान्त प्रस्तुत गरिएको कथाको शीर्षक 'झ्यालको चेपबाट' अभिधार्थक रहेको छ ।

३.५ 'पुस्तान्तर' कृतिका कथाको संरचनात्मक अध्ययन

'गोर्खा साहित्यिक मञ्च' काठमाडौंबाट 'पुस्तान्तर' (२०६६) कथासङ्ग्रह नेपाली कथा साहित्यमा देखा परेको हो । यस कथासङ्ग्रहमा चौबिस ओटा कथा सङ्कलित छन् । फरक फरक विषय, शिल्प र शैली प्रयोग भएका यी कथाहरूले आधुनिक नेपाली कथा साहित्यमा नयाँ आयाम थपेको देख्न सकिन्छ । यस सङ्ग्रहमा राजेश्वर देवकोटा, तुलसी न्यौपाने, तुलसीमान श्रेष्ठ, राजेन्द्रप्रसाद अर्याल, सीता अर्याल, राजुबाबु श्रेष्ठ, गीता रेग्मी र यादव देवकोटाका कथा सङ्गृहीत छन् ।

'पुस्तान्तर' (२०६६) कथासङ्ग्रहमा राजुबाबु श्रेष्ठका 'यमलोकमा सहिदहरू', 'मेयर मोतीलाल' र 'झ्यालको चेपबाट' गरी तिन कथाहरू प्रकाशित छन् । श्रेष्ठले समाज,

राजनीति, तथा व्यक्तिका यौन असन्तुष्टिका कारण जन्मिएका कुण्ठा, समाजमा बढ्दै गएको विकृति, अपहरणलाई कथामा स्थान दिएका छन् । उनले सहिद शब्दको अवमूल्यन गर्दै जोकोहीलाई सहिद घोषणा गर्ने राजनीतिक परिपाटीलाई काल्पनिक चिन्तनद्वारा स्वैरकल्पनाको प्रयोग गरी 'यमलोकमा सहिदहरू' कथामा नयाँ आयाम थपेका छन् । उनले समाजमा चेपिएर रहेका पात्रका अनुभूति केलाउने क्रममा सामाजिक कटु यथार्थबाट अघि बढ्दै यौन मनोविज्ञानसम्म पुगेका छन् । आफ्नो पतिबाट यौन चाहना पूरा नभएपछि परपुरुषलाई देखेर आफ्नो मर्यादा भुल्दै उसैमा हराएको उसैले आफ्नो तुष्टि मेटाएको सम्झेर कल्पिने नारीको मनोदशालाई श्रेष्ठले कथाको विषय बनाएका छन् । "अहो ! कति बलियो पाखुरी जस्तो सोचेकी थिएँ त्यो भन्दा पनि   कसिलो ।" मभित्र एकैचोटी हजार भोल्टको करेन्ट प्रवाहित हुन्छ । म उसको हातबाट आफ्नो पाखुरी छुटाउन खोजेजस्तो गर्छु । ऊ झन् झन् अर्को हातले मेरो पाखुरी समातेर मलाई आफूतिर खिचेर आफ्नो शरीर टाँस्छ" (श्रेष्ठ, २०६६:१०९/१०) । कथाकार श्रेष्ठले 'मेयर मोतीलाल' कथामा सोझासाझा व्यक्तिलाई ठुलो ओहोदामा पुऱ्याउने र आफ्नो स्वार्थ पूरा गर्ने त्यसो नभएमा बेपत्ता पार्ने वर्तमान अवस्थाको प्रवृत्ति उद्घाटित गरेका छन् ।

राजुबाबु श्रेष्ठले 'पुस्तान्तर' (२०६६) कथासङ्ग्रहका तिन कथामा विषय र प्रसङ्ग अनुसारका विभिन्न चरित्रलाई विभिन्न रूप, वर्ग, जाति र स्तरमा भूमिका दिएर पात्रको चित्रण गरेका छन् । उनले कथामा कतै मुख्य र कतै गौण पात्रको प्रयोग गरी नेपालका समसामयिक घटना उद्घाटन गरेका छन् । श्रेष्ठले पृथ्वीलोक नभएर अर्को लोकको चित्रण गर्न यमराज, यमदूत जस्ता स्वैर काल्पनिक पात्रको प्रयोग गरी कथालाई आकर्षक बनाएका छन् । उनले कथामा मनोद्वन्द्व झेलिरहेका मनोवैज्ञानिक पात्रको प्रयोग 'झ्यालको चेपबाट' कथामा गरेका छन् । उनले कथामा मानव पात्रको प्रयोग गरेका छन् भने आवश्यकता अनुसार प्रमुख तथा गौण, स्त्री तथा पुरुष पात्रको प्रयोग गरेका छन् । विविध पात्रको प्रयोग गरेका श्रेष्ठले समसामयिक यथार्थलाई प्रखर रूपमा उजागर गरेका छन् । कथाकार श्रेष्ठले घटना र प्रसङ्ग अनुरूपका पात्रको प्रयोग गरी कथालाई जीवन्त र सान्दर्भिक बनाएका छन् ।

कथामा कथा वाचनका लागि उभिनलाई रोजेको ठाउँ नै दृष्टिविन्दु हो (बराल, एटम, २०६३:८) । दृष्टिविन्दुको प्रयोग सन्दर्भलाई हेर्दा कथाकार श्रेष्ठले आन्तरिक तथा बाह्य दुवैदृष्टिविन्दुको प्रयोग गरी पात्रका अनुभूतिहरू उजागर गरेका छन् । उनले 'म'

अर्थात यमराजको चारित्रिक र वैचारिक अवस्थाको चित्रण गर्ने क्रममा 'यमलोकका सहिदहरू' कथामा प्रथम पुरुष (आन्तरिक) दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरेका छन् भने 'मेयर मोतीलाल' कथामा मोतीलालका संवेग, अनुभूति आदि प्रस्तुत गर्न बाह्य अर्थात् तृतीय पुरुष दृष्टिविन्दुको सहारा लिएका छन्: "ऊ फेरि डरले भयभीत भयो । उसले सोच्यो सबै आफ्नो मान्छे भन्दै भेट्न आउने त हुन्, आफ्नो मान्छे नभने त कसले किन जान दिन्छ । यस्तै मान्छेहरूबाट खतरा हुन्छ" (श्रेष्ठ, २०६७:१०३) । श्रेष्ठले 'झ्यालको चेपबाट' कथामा आफ्नो पतिबाट स्त्रीको यौन चाहना पूरा नभएपछि अर्को बलिष्ट पुरुषलाई हेर्दै त्यसै पुरुषबाट शारीरिक तुष्टि मेटाएको सम्झेर कल्पिने नारी चरित्रको मनोभावना प्रस्तुत गर्ने क्रममा आन्तरिक दृष्टिविन्दुको सफल प्रयोग गरेका छन् । तसर्थ श्रेष्ठका कथामा सन्दर्भ र प्रसङ्ग अनुरूप आन्तरिक र बाह्य दुवैदृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ भन्न सकिन्छ ।

कथा पढिसकेपछि प्राप्त हुने समग्रता, भावार्थ वा अभिप्राय नै सारवस्तु हो (श्रेष्ठ, २०५७:१२) । राजुबाबु श्रेष्ठको 'पुस्तान्तर' कथासङ्ग्रहमा समावेश तिन कथाहरू मध्ये 'यमलोकमा सहिदहरू' कथामा श्रेष्ठले पृथ्वीलोक नभएर अर्को लोकको परिकल्पना गरी समसामयिक नेपाली राजनीतिका सहिद घोषणा गर्ने विकृत प्रवृत्तिको चित्रण गरेका छन् । 'मेयर मोतीलाल' कथामा आफ्नो अभीष्ट पूरा गर्न सोझा नेपालीलाई मेयर बनाई आफ्नो अभीष्ट पूरा नहुँदा बेपत्ता पार्ने तथ्यलाई उजागर गरी नेपाली राजनीतिका विसङ्गत् पक्षलाई श्रेष्ठले देखाएका छन् । समसामयिक राजनीतिका विकृत पक्षलाई देखाइएको 'यमलोकमा सहिदहरू' र 'मेयर मोतीलाल' दुवैकथामा नेपाली परिवेश अनुकूलको घटना प्रस्तुत गरिएकाले प्रसङ्गविषयक सारवस्तु रहेको पुष्टि हुन्छ । श्रेष्ठले मान्छेका यौन आवश्यकता पति/पत्नीबाट पूरा नहुँदा आफ्नो सामाजिक मर्यादा भुलेर पुरपुरुषका क्रियाकलाप हेर्दै मख्ख परेर उसैबाट शारीरिक तुष्टि मेटाएको स्त्रीको व्यवहारलाई देखाइएको 'झ्यालको चेपबाट' कथामा पनि शाश्वत सारवस्तुको प्रयोग भएको छ । यसरी हेर्दा श्रेष्ठका 'पुस्तान्तर' कथासङ्ग्रहमा समावेश तिन कथामा प्रसङ्गविषयक शाश्वत् दुवै सारवस्तुको प्रयोग भएको देखिन्छ ।

३.६ 'पुस्तान्तर' कृतिको विधातात्त्विक अध्ययन

कथाकारले कथावस्तुलाई निश्चित आकार प्रदान गरिसकेपछि त्यसलाई सुन्दर बनाउन प्रयोग गरिने युक्ति नै रूपविन्यास हो (श्रेष्ठ, २०५७:१२) । राजुबाबु श्रेष्ठ आफूले देखेका भोगेका र अनुभव गरेका घटनालाई आख्यानीकरण गरेर कथामा उतार्ने काम

गर्छन् । सरल, सुबोध भाषाको प्रयोग गरी समाजको यथार्थ चित्रण गर्नु उनको विशेषता हो । श्रेष्ठले 'पुस्तान्तर' (२०६६) कथासङ्ग्रहमा समावेश 'यमलोकमा सहिदहरू', 'मेयर मोतीलाल' र 'झ्यालको चेपबाट' कथाहरूमा कतै वर्णनात्मक त कतै संवादात्मक शैलीको प्रयोग गरी विषयवस्तुलाई अगाडि बढाएका छन् । आफ्ना तिन कथामा तत्सम, तत्भव शब्दको मात्र प्रयोग नगरेर कसम, आदेश इशारा, टेबल, क्वाटर जस्ता आगन्तुक शब्दको प्रयोग गरेका भए तापनि उखानटुक्काको प्रयोगमा खासै रुचि राखेको पाइदैन । समसामयिक नेपाली राजनीतिप्रति व्यङ्ग्य गर्न पछि नपर्ने श्रेष्ठले सभ्य सुसंस्कृत समाज निर्माणमा जोड दिएका छन् । उनले आफ्ना यी तिन कथाहरूमा पनि अन्य कथाहरूमा जस्तै संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोग गरेका छन् । उनले मेयर मोतीलाल कथामा सम्पन्न र माओवादीलाई बुझाउन क्रमशः 'मण्डले' र 'जङ्गली' जस्तो प्रतीकको प्रयोग गरेका छन् । छोटा छोटा अनुच्छेद योजना र सरल वाक्यको आधिक्य रहेको श्रेष्ठका कथा उत्कृष्ट छन् । उनका 'मेयर मोतीलाल' र 'झ्यालको चेपबाट' कथाको शीर्षक अभिधार्थक रहेको भए तापनि 'यमलोकमा सहिदहरू' कथाको शीर्षक प्रतीकात्मक रहेको छ । उनले यस कथामा पृथ्वीलोक नभएर अर्कै लोकको परिकल्पना गरी सोही अनुरूप पात्रको उचित संयोजन गरेकाले अन्य दुई कथाको तुलनामा यो कथा उत्कृष्ट बनेको छ ।

'पुस्तान्तर' (२०६६) कथासङ्ग्रह गोरखा साहित्यिक मञ्च काठमाडौँबाट प्रकाशित भएको हो । यसमा राजुबाबु श्रेष्ठका तिन कथाहरू रहेका छन् । यस सङ्ग्रहमा रहेका उनका कथाहरूको विषयवस्तु उनले देखे भोगेका सामाजिक, राजनीतिक, वस्तुस्थिति र वर्तमान समयमा देखिएका विविधता नै मुख्य स्रोतका रूपमा रहेका छन् । यी यथार्थमा आधारित छन् । नेपालको पछिल्लो समयमा देखा परेको अपहरण गर्ने, वेपत्ता पार्ने समस्या, जुनसुकै विषयलाई राजनीतिकरण गर्ने प्रवृत्ति, व्यक्तिका मनोकुण्ठाको चिरफार जस्ता कुराहरू यस सङ्ग्रहका कथामा पाइने विषयवस्तु हुन् । श्रेष्ठले समाजमा व्याप्त रहेका सामाजिक, राजनैतिक, वैयक्तिक समस्यालाई यथार्थपरक रूपमा आफ्ना कथाको विषय बनाउन चाहेको र त्यसमा उनी सफल भएकाले उनी यथार्थवादी कथाकार हुन् भन्न सकिन्छ । उनले झ्यालको चेपबाट कथामा सामाजिक समस्या भन्दा भिन्न यौन मनोवैज्ञानिक समस्याले आक्रान्त बनेकी 'म' पात्रको दिनचर्या प्रस्तुत गरेका छन् । यसरी उनले व्यक्तिका मनोकुण्ठाको चित्रण गरेको भए तापनि सामाजिक समस्याको यथार्थपरक चित्रण गर्दै सोही अनुरूप पात्र, परिवेश र घटनाको चयन गरेकाले मूलतः उनी यथार्थवादी

कथाकार नै हुन् । उनले आफ्ना कथामा समाजको यथार्थ पक्षलाई कल्पना र कलात्मकतामा समिश्रण गरी घटना अघि बढाएकाले उनका 'पुस्तान्तर' कथासङ्ग्रहका तिन कथा उत्कृष्ट बनेका छन् ।

३.७.१ 'मरुभूमिमा मृत्युमेला' कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

'मरुभूमिमा मृत्युमेला' राजुबाबु श्रेष्ठको 'मृत्युमेला' (२०६९) कथासङ्ग्रहमा सङ्कलित पहिलो कथा हो । यस कथामा श्रेष्ठले गृहयुद्धको समयमा घरवारविहीन भएका सुडानी जनताको कारुणिक अवस्थाको चित्रण गरेका छन् ।

क) कथावस्तु

'मरुभूमिमा मृत्युमेला' सुडानको कथा हो । अमिना यस कथाकी केन्द्रीय पात्र हो । ऊ गृहयुद्धमा आफ्नो परिवारसँगै गाउँ नै सखाप भएपछि आफ्नै जन्मभूमिमा शरणार्थी जीवन ज्यून विवश छे । आफ्नो परिवार गुमाएर सानो भाइ नुरुललाई लिएर भाग्ने क्रममा ऊ बलात्कृत हुन्छे । बलात्कृत भएपछि ऊ हतियारधारी पुरुषहरूलाई घृणा व्यक्त गर्छे । नारीहरूले सहनुपरेको अन्याय र पुरुष अत्याचारप्रति रोष प्रकट गर्छे । आफ्नो जीवनरक्षाकालागि ऊ शरणार्थी क्याम्प नजिकै सानो चियापसल सञ्चालन गर्छे । सुडानको गृहयुद्धको अन्त्यका लागि संयुक्त राष्ट्रसंघद्वारा खटिएका प्रतिनिधिहरू उसको पसलमा चिया, चुरोट पिउने गर्दछन् । त्यही क्रममा 'म' पात्रसँग अमिनाको आँखा जुध्छ । उनीहरूमा दिनहुँजसो भेटघाट र लामो गफगाफ पछि निकटता बढ्छ । 'म' मात्रको अनुपस्थितिमा अमिना गुनासो गर्छे भने ऊ 'म' पात्रलाई विश्वास र भरोषा गरी आफ्नो सम्पूर्ण कुरा सुनाउँछे । 'म' पात्र उप्रति सहानुभूति प्रकट गर्छ । उसलाई सधैं खुसी र सुखी देखन चाहन्छ भने उसको सामीप्यमा आत्मीयताको अनुभव गर्दछ । एकदिन अमिना आफूलाई केही भएमा भाइको ख्याल गरिदिन 'म' पात्रसँग आग्रह गर्छे । 'म' पात्र बदलामा टाउको हल्लाई स्वीकृतिको सङ्केत गर्छ । ऊ अमिनाको यस्तो कुराले चिन्तित भई राति राम्ररी निदाउन नसकी बिहानै अमिनाको चिया पसलमा पुग्छ । त्यहाँ सुनसान र चारैतिर गोलीका डामहरू देखिन्छन् । यो देखेर ऊ निरास भएर कार्यलयतर्फ फर्कन्छ । उसले यताउता नुरुल र अमिनालाई खोजे पनि कतै पाउँदैन र बिर्सन पनि सक्दैन । एकदिन अमिनाले "सर तपाईहरूले पनि हामीलाई बचाउन सक्नु भएन हामीलाई हतियारधारीहरूले मारे, तपाईंहरूले हाम्रा हत्यारालाई केही गर्न सक्नुभएन, तपाईंलाई हाम्रो भूमिमा केही नहोस्, धेरैधेरै शुभकामना सक्नुहुन्छ भने हाम्रो मृत्युलाई न्याय दिने कोसिस गरिदिनुहोला" (श्रेष्ठ,

२०६९:१२) । भनी आग्रह गरेको सपना देख्छ । ब्युँझदा ऊ पसिनैपसिना भएको देखाएर कथावस्तुको अन्त्य भएको छ ।

गृहयुद्धको समयमा गाउँ बस्तीसँगै आफ्ना सपनाहरू जलेर घरवारविहीन भएका आन्तरिक शरणार्थीहरूको अस्थायी बस्तीको चित्रण गर्नु कथावस्तुको प्रारम्भ भाग हो । आफ्नै मुलुकमा आन्तरिक शरणार्थी भई अभावको जीवन जिउन विवश बस्तीको सुरक्षार्थ संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय सेना प्रहरी खटिनु, सुरक्षाकै सिलसिलामा शरणार्थी क्याम्प जाने आउने क्रममा 'म' पात्रको भेट आफ्नो जीविकाका लागि क्याम्पमा चियापसल सञ्चालन गर्ने अमिनासँग हुनु, दिनहुँको भेटले उनीहरूमा आत्मीयता बढ्नु, सरकारी र विद्रोही सेनाप्रति अमिनाले घृणा गर्नु, तिनै सेनाहरूबाट आफू बलात्कृत भएको र चारवर्ष अघि आफ्नै परिवार गाउँ, आफन्त भए पनि बिद्रोहीहरूले गाउँवस्ती आगो लगाई सखाप पारेपछि अमिना र भाइ नुरुल अभिभावकविहीन भएको देखाउनु कथावस्तुको मध्यभाग हो । परिवारको पीडा भुल्न नपाउँदै अमिना बलात्कृत हुनु, सुडानी समाजमा महिलाहरू बलात्कृत हुनुमा उनीहरूलाई नै दोषी देखाइने समाजको चित्रण गर्नु, अमिना भाइ नुरुलको भविष्यप्रति चिन्तित हुनु, आफूलाई केही भए भाइको ख्याल गरिदिन अमिनाले 'म' पात्रसँग आग्रह गर्नु, भोलिपल्ट शरणार्थी क्याम्प ध्वस्त हुनु र 'म' पात्रले अमिना र नुरुललाई कतै नदेख्नु , राति सपनामा आफूहरू मारिदासमेत संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय सेना प्रहरीले केही गर्न नसकेको गुनासो अभिनाले गरेको देखाउनु कथावस्तुको अन्त्य भाग हो । यसरी कथा श्रृङ्खलित रूपमा अगाडि भएको भए पनि अमिनाले चारवर्ष आगाडिको घटनाक्रमको स्मरण गरेको देखाउँछ । यस कथाको कथानक ढाँचा वृताकारीय बनेको छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

'मरुभूमिमा मृत्युमेला' कथामा अमिना 'म' पात्र, नुरुल, लावोर्डे, स्टेन, राष्ट्रसंघीय सेना प्रहरी, चिफ उम्दा, उम्दा, गाउँलेहरू , बिद्रोही सेना, सरकारी सेना, अमिनाको परिवार, सुडानी महिला पात्रको उपस्थिति रहेको यस कथामा पात्रको सङ्ख्या यति नै भन्न सकिने अवस्था छैन । अमिना र सुडानी महिलाहरू नारी पात्रका रूपमा प्रस्तुत कथामा चित्रित छन् । माथि उल्लेखित अन्यपात्र पुरुष पात्रका रूपमा चित्रित छन् । यस कथामा अमिना 'म' पात्र अमिनाको भाइ नुरुल प्रत्यक्ष पात्र हुन् भने अन्य पात्र प्रसङ्गबस उल्लेख गरिएको परोक्ष र गौण पात्र हुन् ।

अमिना र 'म' पात्र प्रस्तुत कथामा सक्रीय भूमिका निर्वाह गर्ने केन्द्रीय पात्र हुन् । 'म' पात्र संयुक्त राष्ट्रसङ्घद्वारा सुडानको शरणार्थी सुरक्षार्थ खटिएको नेपाली प्रतिनिधि पात्र हो । ऊ गृहयुद्धमा विस्थापित भएर शरणार्थी भएकी अमिनालाई मन पराउँछ । उनको पीडा र दुःखप्रति साहानुभूति प्रकट गर्ने ऊ कथाको नायक अनुकूल र सत्पात्र हो । अमिना सुडानको गृहयुद्धमा परी विस्थापित भएर शरणार्थी जीवन बिताउन विवश नारी पात्र हो । उसले युद्धमा विस्थापित हुन पुगेका सुडानी नागरिकको प्रतिनिधित्व गरेकी छे । गृहयुद्धमा परिवार र गाउँ नै सखाप भएपछि ज्यान जोगाउन भाग्ने क्रममा अमिना बलात्कृत हुन्छे । बिद्रोही र सरकारी सेनाप्रति घृणा व्यक्त गर्ने ऊ 'म'पात्रलाई विश्वास र भरोसा गर्छे । आफ्नो भन्दा भाइ नुरुलको भविष्यप्रति चिन्तित ऊ कथामा सत् पात्रका रूपमा चित्रित छे । नुरुल कथामा सहायक पात्रका रूपमा चित्रित छ । लार्वोडे र स्टेन संयुक्त राष्ट्रसङ्घद्वारा खटाइएका क्रमशः फ्रेन्च र साउथ अफ्रिकन प्रतिनिधि हुन् । कथामा यिनले परोक्ष वा गौण पात्रको भूमिका निर्वाह गरेका छन् । कथामा प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका चिफ उम्दा, गाउँलेहरू विद्रोही सेना, सरकारी सेना अमिनाको परिवार, सुडानी महिला परोक्ष र गौण पात्र हुन् ।

ग) दृष्टिविन्दु

'मरुभूमिमा मृत्युमेला' कथामा कथाकार स्वयम्का अनुभूतिहरू प्रस्तुत गर्ने क्रममा 'म' प्रथम पुरुष शैलीमा वर्णनात्मक शैलीको अवलम्बन गरी सुडानको गृहयुद्धले विस्थापित शरणार्थीहरूको कारुणिक अवस्थाको चित्रण गरिएको प्रस्तुत कथामा आन्तरिक दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । प्रस्तुत कथामा 'म' पात्र द्रष्टा र भोक्ता दुवैहो । उसले अमिनाको भोगाइ अनुभूति, व्यवहार, संवेग उद्घाटन गरेकाले यस कथामा परिधीय दृष्टिबिन्दुको समुचित प्रयोग भएको देखिन्छ ।

घ) सारवस्तु

युद्धजन्य परिस्थितिबाट सिर्जित शरणार्थीहरूका समस्या यसबाट महिला र बालबालिकाहरूले भोग्नु परेका दुर्गति, शोषण, बलात्कार, हत्या देखाई समाजमा महिलाहरू तिरष्कृत, अपहेलित र शोषित हुने गरेको यथार्थ उद्घाटन गर्नु नै प्रस्तुत कथाको सारवस्तु हो । श्रेष्ठले यस कथाका माध्यमबाट दुई भिन्न देश, धर्म, जात, भाषा भएका व्यक्तिमा आदर्श प्रेम भए पनि द्वन्द्व र युद्धले गाउँबस्ती सखाप भई डर र त्रासका साथै आफ्नै भूमिमा शरणार्थी जीवन बिताउन विवश सर्वसाधारणको कारुणिक र दर्दनायक अवस्थाको चित्रण

गरेका छन् । युद्धजन्य परिस्थितिबाट सिर्जित भौतिक तथा मानवीय संसाधनको विनास देखाइएको प्रस्तुत कथाको सारवस्तु प्रसङ्गविषयक रहेको छ ।

ङ) रूपविन्यास

'मरुभूमिमा मृत्युमेला' कथामा श्रेष्ठले सरल, सुबोध्य नेपाली भाषाको प्रयोग गरी वर्णनात्मक शैलीमा सुडानको यथार्थिक परिवेशको उद्घाटन गरेका छन् । उनले मिठासपूर्ण गद्य भाषाको अवलम्बन गरी घटनाको प्रस्तुतिमा स्वभाविकता ल्याउने प्रयत्न गरेका छन् । उनले यस कथामा बौद्धिक र तार्किक भाषाको प्रयोग गरी पात्र सुहाउँदो पद पदावली र वाक्यको प्रयोग गरेका छन् । उनले घटनाको प्रस्तुतिमा स्वभाविकता ल्याउन घाँसे झुत्राहरू, पोथ्रा, छाप्रा, तारो, धङधडी जस्ता कथ्य भाषाको प्रयोग गरेका छन् । तत्सम, तत्भव शब्दको स्वभाविक रूपले प्रयोग गरेका उनले अर्डर, न्यूज, रिपोर्ट, स्टार्ट, 'हाउ आर यु', 'आइ एम फाइन', जस्ता अङ्ग्रेजी भाषाका शब्द तथा वाक्य प्रयोग गर्नुका साथै 'कैफल हालिक?' (कस्तो छ), “आना क्वयस” (सञ्चै छु) जस्ता स्थानीय भाषाको प्रयोग कथामा गरेका छन् । उनले छोटा छोटा अनुच्छेदको माध्यमबाट उद्देश्यमूलक प्रस्तुतिमा जोड दिएको अनुभूति भए पनि विचलनयुक्त भाषिक प्रयोग पनि त्यतिकै मात्रामा रहेको पाइन्छ । उनले अन्य कथामा जस्तै यस कथामा पनि भ्याम्म, फाट्टफुट्ट, ध्याच्च, चुपचाप, भतभती, बल्लबल्ल जस्ता अनुकरणात्मक शब्द, एकएक, भित्रभित्रै ठुलाठुला सानासाना भाँडाकुँडा जस्ता द्वित्व शब्दको प्रयोगका साथै त, नि , र धत् जस्ता निपातको प्रयोग समेत गरेका छन् । यस कथामा श्रेष्ठले उखानटुक्काको प्रयोगमा बेवास्ता गरे पनि 'उत्तरदेखि दक्षिणतर्फ सुतेको छ लमतन्न फाराकिलो बलौटे सडक' जस्तो अलङ्कारिक वाक्यको प्रयोग गरेका छन् भने “यी सरकारी पाल्तु कुकुरहरू छन् , यिनीहरू मान्छे होइनन् राक्षस हुन् ।” जस्तो निकृष्ट गालीको भाषा समेत प्रयोग गरेका छन् । समग्रमा श्रेष्ठले सरल सुबोध्य भाषाको प्रयोग गरी संवृत्त रूप विन्यासद्वारा प्रस्तुत कथाको निर्माण गरेका छन् । युद्धबाट विस्थापित हुन पुगेका महिला र बालबालिकाप्रति सहानुभूति प्रकट गरिएको प्रस्तुत कथाको शीर्षक 'मरुभूमिमा मृत्युमेला' प्रतीकात्मक रहेको छ ।

३.७.२ 'तिम्रो अल्लाह र मेरो ईश्वर' कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

'तिम्रो अल्लाह मेरो ईश्वर' श्रेष्ठको 'मृत्युमेला' (२०६९) कथासङ्ग्रहमा सङ्कलित दोस्रो कथा हो । श्रेष्ठले यस कथामा नैसर्गिक प्रेमभाव, शाश्वततावाद भए पनि त्यसका

विरुद्धमा उठेका धार्मिक कट्टरताका कारण सायराले समीरलाई अपनाउन नसकेको मार्मिक कथा प्रस्तुत गरेका छन् ।

क) कथावस्तु

'तिम्रो अल्लाह मेरो ईश्वर' विदेशी पृष्ठभूमिमा लेखिएको सामाजिक यथार्थवादी कथा हो । मुस्लिम केटी सायरा र 'म' पात्रका रूपमा चित्रित हिन्दू धर्मको अनुयायी समीरबिच प्रेम भए पनि सायरा समीरसँग विवाह गर्नु धर्म विपरीत ठान्छे । ऊ अल्लाहमा विश्वास गर्छे । अफगानी तालिवानहरूले काबुल कब्जा गरेपछि त्यहाँबाट विस्थापित भई सायरा बाबुसँग अमेरिका आएकी हुन्छे । न्युयोर्क सहरको ग्रान्ड सेन्टर नजिकैको पसलमा काम गर्ने सिलसिलामा उसको समीरसँग भेट भएको हुन्छ । समीर उसको सन्दरता, निष्कपट र निश्छलताप्रति आकर्षित भई दुवै हरेक विकेन्डमासँगै डुल्ने गर्छन् । सायरा आफू विस्थापित हुनु परेकोमा तालिवानीहरूले महिलामाथि गरेको अत्याचार र धर्मको नाममा गरेका नरसंहारप्रति रोष प्रकट गर्छे भने लादेनले टुइनटावरमा गरेको आक्रमण पछि अमेरिकाले मुस्लिम जति सबैलाई लादेनको कित्तामा राखेर अफगान र इराकमाथि गरेको आक्रमणप्रति घृणा व्यक्त गर्दै आफ्नै देश अफगान फर्किन चाहेको कुरा समीरलाई सनाउँछे । उसलाई समीरले काबुल नफर्कन आग्रह गरे पनि त्यहाँ फर्किनु आफ्नो बाध्यता रहेको बताउँछे । उसँग न्यूयोर्कमा बिताएका पलहरूले काबुलमा जीवन दिने कुरा जोहेर गर्दै ऊ गाडीमा चड्छे र समीर हेमिल्टन पार्कमा बसेर ऊ गएतर्फ हेर्छ । ऊ गएकोमा समीरले न्यूयोर्क सहर अँध्यारो भएको महशुस गरेको देखाई कथावस्तुको अन्त्य भएको छ ।

न्युयोर्कको हेमिल्टन पार्कमा सायराले रातको म्यानह्याटन सहरलाई हेरी गम्भीर हुनु, उसको पछि समीर चुपचाप उभिएको देखाउनु कथावस्तुको प्रारम्भ भाग हो । सायराको मौनता भङ्ग गर्न समीरले रातको समयमा देखिएको न्युयोर्कको सुन्दरताको वर्णन गर्नु, समीरका कुराको बेवास्ता गरी ऊ रोइरहनु, सायराको आँसुले आन्दोलित भए पनि अन्ततः समीरले आफूलाई सम्हाल्नु, सायरा र समीर अङ्गालोमा बाँधिई समीरले प्रेमिका (सायरा) लाई सान्त्वना दिनु, सायराको भोलिपल्ट आफ्नै जन्मस्थल फर्कने निर्णयले समीर झस्कनु, आफूलाई छोडेर नजान सायरालाई आग्रह गरे पनि मातृप्रेम र देशप्रेमको कारण सायराले काबुल फर्कनु पर्ने बाध्यता रहेको बताउँनु समीरले सायरासँग बिताएका फलहरू सम्झिदै सबै धर्मको सार एउटै भएको बताउनु, बालमस्तिष्कमा नमाज भरिएको कारण आफ्नो मनस्थिति परिवर्तन नभएको र अन्ततः आफू काबुल फर्किएर राष्ट्रहित , शान्ति स्थापनार्थमा

लाग्ने निर्णय गर्नु, कथाको मध्य भाग हो । अल्लाहले आशीर्वाद दिए आफूहरूको भेटहुने आशावादी विचार प्रस्तुत गर्नु, न्युयोर्क र हडसन बिर्सिएपनि प्रेमी (समीर) लाई बिर्सन नसक्ने र उनीसँगै बिताएका पलहरूले काबुलमा जीवन दिने कुरा बताउनु, सायरा रुदै गाडीतर्फ अगाडि बढ्नु सायरासँगको विछोडले समीरले न्युयोर्क अँध्यारो भएको महशुस गर्नु कथाको अन्त्य भाग हो । यसरी आदि, मध्य र अन्त्यको शृङखलामा संरचित प्रस्तुत कथाको कथानक ढाँचा रैखिक रहेको छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

यस कथामा सायरा 'म' मात्रका रूपमा उपस्थित समीर तालिवानी, सायराका बुबा, आमा, भाइ, लादेन, अमेरिकीहरू गरी धेरै पात्रको उपस्थिति रहेको छ । सायरा र समीर कथामा चित्रित प्रत्यक्ष पात्र हुन् भने माथि उल्लेखित अन्य पात्र कथामा प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका अप्रत्यक्ष र गौण पात्र हुन् । कथाको प्रारम्भदेखि अन्त्यसम्म क्रियाशील रहेका सायरा र समीरले मुख्य पात्रको भूमिका निर्वाह गरेका छन् । सायरा मुस्लिम धर्मकी कट्टर अनुयायी अफगानी नागरिक भए पनि तालिवानीहरूको अत्याचार सहन नसकेर आफ्ना बाबुसँगै अमेरिकामा विस्थापित जीवन बचाउन विवश पात्र हो । ऊ धर्मका नाममा आत्मघाती बम विस्फोट गराई मृत्युवरण गर्न तम्सिएका आफ्नै मुस्लिम दाजुभाइप्रति घृणा व्यक्त गर्छे । आफ्नो देश र काबुल फर्कन चाहने अफगानीहरूको प्रतिनिधि पात्र हो । सायरालाई आफ्नो बनाउन चाहने समीर हिन्दू धर्मको अनुयायी भए पनि मानव कल्याणलाई सबै धर्मको सार ठान्ने ऊ सत् पात्रका रूपमा कथामा चित्रित छ । उसले विभिन्न कारणले अमेरिका पुगेका प्रवासी नेपालीहरूको प्रतिनिधित्व गरेको छ ।

प्रस्तुत कथामा आएका सायराका बुबा, आमा, भाइहरू, तालिवानी, अमेरिकी, लादेन कथामा कुनै भूमिकामा नदेखिएका प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका अप्रत्यक्ष र गौण पात्र हुन् । तालिवानीहरूले धर्मका नाममा मानव संहार गर्ने क्रुर र निर्दयीको प्रतिनिधित्व गरेका छन् भने लादेनले अमेरिकाको टुइनटावरमा बम विष्फोट गराउने आतङ्ककारीको प्रतिनिधित्व गरेको छ ।

ग) दृष्टिविन्दु

'तिम्रो अल्लाह मेरो ईश्वर' कथामा 'म' प्रथम पुरुषको प्रयोग गरी साम्प्रदायिक युद्धका कारण हजारौँ मानिस विस्थापित भई कष्टकर जीवन बिताइरहेको यथार्थ प्रस्तुत

गरिएको छ । संवादको अधिक प्रयोग गरी मुस्लिम जातिकी केटी सायरा हिन्दू जातिको केटो समीर बिचको प्रेम भए तापनि धर्मका कारण एक हुन नसकेको देखाइएको यस कथामा समीर र सायराको चिन्तन सोचाइ र भावना, वेदना प्रस्तुतिमा जोड दिएको हुँदा आन्तरिक परिधीय दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ ।

घ) सारवस्तु

धर्मका नाममा मानव संहार गर्ने बिद्रोही आतङ्ककारीप्रति आक्रोश प्रकट गरी मानव कल्याणलाई धर्मको सार ठानेर सबैको हित हुने कार्य गर्न सन्देश दिनु नै प्रस्तुत कथाको सारवस्तु हो । यस कथामा श्रेष्ठले धार्मिक तथा साम्प्रदायिक युद्धका कारण वर्षेनी हजारौँ मानिस विस्थापित भई कष्टकर जीवन बिताउन बाध्य रहेको याथार्थ प्रस्तुत गरेका छन् । कथाकार श्रेष्ठले एकातर्फ प्रेम जुनसुकै जाति, धर्म , संस्कृति भएका व्यक्तिसँग भए पनि प्रेमको गन्तव्य विवाह नठान्ने सायराको मस्तिष्कमा मुस्लिम धर्मले जरा गाडेर बसेको र त्यही धर्मले अर्को हिन्दू धर्म अवलम्बन गर्ने समीरसँग एक हुन नदिएको देखाएका छन् । उनले अर्कातर्फ प्रेमी भन्दा पनि आफू जन्मेको देश, आफ्नी जन्मदिने आमा संसारका प्रिय ठानेर आफूलाई माया गर्ने प्रेमीलाई समेत त्यागेर स्वदेश फर्कन चाहने सायरा मार्फत राष्ट्रप्रेम तथा मातृप्रेम उच्च रहेको देखाएका छन् । यसरी हेर्दा प्रस्तुत कथाको सारवस्तु शाश्वत् रहेको देखिन्छ ।

ङ) रूपविन्यास

सरल नेपाली भाषामा लेखिएको ‘तिम्रो अल्लाह मेरो ईश्वर’ कथामा वर्णनात्मक तथा संवादात्मक शैलीको प्रयोग गरिएको छ । सरल, सरस र मिठासपूर्ण गद्य भाषाको प्रयोग गरी सायरा र समीरको प्रेम सम्बन्धको वर्णन गरिएको प्रस्तुत कथाको शैली रोचक र आकर्षक बनेको छ । बौद्धिक र तार्किक शैलीको प्रयोग गरिएको यस कथामा तत्सम, तत्भव शब्दको समुचित प्रयोग भएको छ । कथाकार श्रेष्ठले छोटो छोटो उद्देश्यमुलक अनुच्छेदको प्रयोग गरेका छन् । उनले अन्य कथामा जस्तै धपक्क, फिक्का, एक्कासि, चटक्क जस्ता अनुकरणात्मक शब्द तथा अग्ला-अग्ला, किन-किन, पढ्दा -पढ्दा, डराई-डराई, दाजुभाई जस्ता द्वित्व शब्दको प्रयोग गरी कथामा स्वभाविकता ल्याएका छन् । उखानटुक्काको कतै प्रयोग नभएको प्रस्तुत कथामा “सायरा एकै छिनमा जून जस्तै शान्त देखिएकी छिन् ।” “... यिनीहरू किन यति क्रुर र निर्दयी भएका होलान् जङ्गली जनावर जस्तै ।” जस्ता

आलङ्कारिक भाषाको प्रयोगले कथा आकर्षक बन्न पुगेको छ । यस कथामा संयुक्त वाक्यको अधिकतम् प्रयोग भएको छ । समग्रमा भन्नुपर्दा श्रेष्ठले संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोग गरी कथाको निर्माण गरेका छन् भने उनको घटना प्रस्तुतीकरणको शैली पौढ बनेको छ । श्रेष्ठले भिन्न धर्मका अनुयायी सायरा र समीरको प्रेम सफल हुन नसकेको यथार्थ प्रस्तुत गरेका यस कथाको शीर्षक 'तिम्रो अल्लाह मेरो ईश्वर' अभिधार्थक रहेको छ ।

३.७.३ 'फतिमाको अनिदो रात' कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

'मृत्युमेला' (२०६९) कथासङ्ग्रहमा सङ्कलित 'फतिमाको अनिदो रात' सुडानको कथा हो । प्रस्तुत कथामा सुडानको कानुनले एक पुरुषलाई चारजना महिलासँग विवाह गर्न छुट दिएको भए पनि यस्तो परम्पराबाट महिला पीडित र अपहेलित हुने गरेको मार्मिक कथा उद्घाटन गरेका छन् ।

क) कथावस्तु

यो कथा सुडानको समाजिक यथार्थमा आधारित छ । यस कथामा फतिमा सदाको बिहीबार झैँ छोराछोरीलाई खाना खुवाइओरी सुताउँछिन् । उनी आफ्नो काम सकेर कोठामा गई पतिको प्रतीक्षा गर्छिन् । उनलाई एक हप्तामा एक दिन लोग्नेको अङ्गालो पाउँदा पर्व आएजस्तै हुन्छ । एक घण्टाको पर्खाइसम्म पनि पति नआउँदा उनी मोनिरासँगै गए कि भन्ने शङ्का गर्छिन् र आफू लोग्नेबाट तिरस्कृत हुँदै गएको महशुस गर्दै छटपटिन्छिन् । उनी रातको जूनको उज्यालोतिर हेर्दै इब्राहिमसँग बिहे भएको, ऊ सधैँ समयमा नै घर आउने गरेको आफ्ना तिन सन्तान भएपछि १० हजार पाउण्ड तिरेर मोनिरासँग बिहे गरेको त्यसपछि उसले आफू र साबरीलाई ध्यान नदिएको, आफूलाई पति क्रुर र अत्याचारी लागे पनि पतिको साथ अपरिहार्य ठानेर आफैँले रोइकराइ गरेर हप्ताको बिहीबार आफूसँग आउने अलिखित सम्झौता गरेको विगतका पीडादायक यादमा डुबुल्की मार्दै गर्दा मधयरात भइसकेको र ढोका खुलेको आवाजले उनको विगतको तितो मिठो क्रम भङ्ग भएर लोग्ने घर आइपुगेको खुसीले उनी दुखित हुन्छिन् । उनी आत्महत्या गरेर मरू कि भन्ने सोचमा पुगे पनि त्यो बाटो उचित नलागेर इब्राहिमसँग लडेर बाँच्ने निर्णयमा पुग्छिन् । मोनिराको कोठाको बत्ती निभेपछि उनी इब्राहिमसँगको पहिलो रात सम्झिन्छिन् । आफ्नो शरीर भकभक उम्लिएको पानी जस्तै तातिएकाले घर आई धारामा धेरैबेर बस्छिन् र लुगाफेरि

खाटमा पल्टिएर जूनको उज्यालोमा हेर्दै आफ्नो ओछ्यान हिउँ जस्तै चिसो भएको अनुभव गर्छिन् र उनी यसरी निरास भएको देखाई कथावस्तुको अन्त्य भएको छ ।

बहुपत्नी प्रथाले नारीमा पर्न गएको पीडालाई शसक्त रूपमा देखाइएको यस कथामा फतिमा इब्राहिम आउने प्रतीक्षामा बस्तु कथावस्तुको प्रारम्भ भाग हो भने आधारातमा आएको इब्राहिम आफ्नो कोठामा नआई मोनिराको कोठामा जानु, उसलाई अङ्गालोमा बेरेको देखेर फतिमाले बिहेको पहिलो रात सम्झनु, उसको शरीर पोल्नु र घर फर्कनुसम्म कथावस्तुको मध्यमभाग हो । घरमा आई धेरैबेर धारामा थापिनु, आफू तिरष्कृत र अपमानित भएको महशुस गर्दै गर्मीको समयमा पनि आफ्नो ओछ्यान हिउँ जस्तै चिसो भएको अनुभव गर्नु कथावस्तुको अन्त्य भाग हो । यसरी आदि, मध्य र अन्त्यको शृङ्खलामा संरचित प्रस्तुत कथाको कथानक ढाँचा रैखिक रहेको छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

'फतिमाको अनिदो रात' कथामा फतिमा, इब्राहिम, मोनिरा, सावरी, फतिमाका छोराछोरीको उपस्थिति रहेको छ । फतिमा यस कथाकी प्रमुख नारी पात्र हो भने इब्राहिम प्रमुख पुरुष पात्र हो । कथाको प्रारम्भदेखि अन्त्यसम्म सक्रीय भूमिका निर्वाह गर्ने फतिमा र इब्राहिम प्रत्यक्ष पात्र हुन् । कथामा कुनै भूमिका निर्वाह नगर्ने मोनिरा , सावरी र फतिमाका छोराछोरी प्रसङ्गवश उल्लेख गरिएका परोक्ष र गौण पात्र हुन् ।

फतिमा प्रस्तुत कथामा सक्रीय भूमिका निर्वाह गर्ने केन्द्रीय नारी पात्र हो । ऊ पतिको प्रतीक्षामा बसे पनि पति आफूसँग नआई अर्की पत्नीसँग गएकाले आफ्नो शारीरिक आवश्यकता पूरा नभएर कुण्ठित बनेकी फतिमा सुडानका पति पीडित महिलाहरूको प्रतिनिधित्व गर्ने वर्गीय पात्र हो । इब्राहिमले सुडानको बहुपत्नी राख्ने पुरुषको प्रतिनिधित्व गरेको छ । मोनिरा, साबरी, फतिमाका छोराछोरी कथामा कुनै भूमिका निर्वाह नगर्ने प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका अप्रत्यक्ष र गौण पात्र हुन् ।

ग) दृष्टिविन्दु

'फतिमाको अनिदो रात' कथाका कथयिता लेखक स्वयम् हुन् । उनी कथा बाहिर बसेर पात्रको मानसिक जगतमा विचरण गरिरहेका छन् । फतिमाका व्यवहार, आवेग, संवेग, मानसिक अवस्थाको चित्रण गर्न तृतीय पुरुषको वर्णनात्मक शैलीको अवलम्बन गरिएको प्रस्तुत कथामा बाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । फतिमाको पूर्वस्मृतिलाई पनि जस्ताको

तस्तै राख्ने लेखकले बाह्य सीमित दृष्टिविन्दुको समुचित प्रयोग गरी सुडानको बहुपत्नी प्रथा परम्पराका यथार्थ प्रस्तुत गरेका छन् ।

घ) सारवस्तु

पुरुषप्रधान समाजमा नारीहरू पुरुषहरूको अत्याचार सहन विवश छन् । उनीहरू आफ्नो पति अरूसँग बाँडिएको नसहने भए पनि कानुनले बहुपत्नी राख्न स्वीकृत दिएकाले त्यसलाई चुपचाप सहन बाध्य भई आफ्नो शारीरिक आवश्यकता पूरा गर्न नसकी विक्षिप्त बनेका नारी वेदना प्रस्तुत गर्नु नै यस कथाको सारवस्तु हो । एउटी महिलाको लागि पतिको साथ र सहयोग सबै भन्दा ठुलो खुसी भए पनि लोग्ने मान्छेहरू आफ्नो शारीरिक तृष्टि पूरा गर्न बढी भन्दा बढी स्त्रीसँग सम्बन्ध राख्छन् तर त्यसले आफ्नो परिवारमा ल्याएको मानसिक तनावको कुनै पर्वाह गर्दैनन् । कथाकार श्रेष्ठले सुडानको बहुपत्नी प्रथाको विरोध गरी पुरुषद्वारा तिरष्कृत र पीडित महिलाप्रति सहानुभूति प्रकट गर्दै बहुपत्नी प्रथा समाजका लागि घातक हुने दृष्टान्त प्रस्तुत गरेका छन् । यसरी हेर्दा प्रस्तुत कथाको सारवस्तु शाश्वत् नभएर प्रसङ्ग विषयक रहेको छ ।

ङ) रूपविन्यास

'फतिमाको अनिदो रात' सुडानको पृष्ठभूमिमा लेखिएको यथार्थवादी कथा हो । यस कथामा कथाकार श्रेष्ठले सुडानको बहुपत्नी परम्पराबाट आफ्नो शारीरिक आवश्यकता पूरा गर्न वञ्चित बनेर कुण्ठित बनेकी नारींको पीडालाई सरल र मार्मिक भाषाको प्रयोग गरी उनीहरूप्रति सहानुभूति प्रकट गरेका छन् । उनले यस कथामा घटनाको बिस्तार, पात्रको मनोगत अवस्थाको चित्रण सरल, सहज र सुबोध भाषाशैलीको प्रयोग गरी प्रस्तुत गरेका छन् । यस कथामा कथाकारले सामान्यतः सरल र सुबोध्य गद्य शैलीलाई अङ्गालेर संवृत रूपविन्यासको प्रयोग गरी कथाको रचना गरेका छन् । यस कथामा तत्सम तद्भव शब्दको उचित प्रयोग भएको देखिन्छ भने कम्पाउण्ड, नजर, उजुरी जस्ता आगन्तुक शब्दको सीमित प्रयोग भएको छ । यस कथामा घाँसे, भुप्रा रौँ, रुखो, नकच्चरी, लोग्ने, थोत्रो, बोझ, थाप्लो जस्ता कथ्य शब्दको प्रयोग प्रसङ्ग मिलाएर गरिएको छ । प्रस्तुत कथामा फटाफट, टक्क निस्पट्ट, थचक्क जस्ता अनुकरणात्मक शब्द, छोराछोरी, ठाडाठाडा, स्याहारसुसार, नातागोता, तीतोमीठो जस्ता दित्व शब्दको प्रयोग पनि भएको छ । पारो तात्नु, चिसो पस्नु, टसको मस नहुनु, काँडा उम्रिनु, खाचो टार्नु जस्ता टुक्काको प्रयोग श्रेष्ठले गरे पनि यस कथामा लोकः

प्रचलित उखानको कतै प्रयोग गरेका छैनन् । यस कथामा संयुक्त वाक्यको प्रयोगद्वारा सुडानको बहुपत्नी प्रथाका विसङ्गत पक्षको उजागर गरी नारी समस्या, पीडा, दुखद परिस्थितिको चित्रण गरिएको छ भने पुरुषलाई ढोँगी पशुसरह चित्रण गरिएको छ । पतिको प्रतीक्षामा बसेकी फतिमा आफ्नो पति अर्की श्रीमती अर्थात् सौतासँग गई अङ्गालोमा बाँधिएको र उसको आशामा तुसारापात लागेको तातिएको शरीर सेलाउन धारोमा थापिएर रातभर ननिदाएको घटना प्रस्तुत गरिएको 'फतिमाको अनिदो रात' कथाको शीर्षक अभिधार्थमा सार्थक रहेको छ ।

३.७.४ 'वा रे अमेरिका' कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

राजुबाबु श्रेष्ठले 'वाह रे अमेरिका' कथामा जीवन सुखमय बनाउन काम र अध्ययनको सिलसिलामा विदेशीएका नेपालीहरू त्यहाँ समय र प्रविधिका दास भएका छन् । उनीहरू त्यहाँ घरपरिवारको मायाले तड्पिएको यथार्थ उजागर गरेका छन् । उनले यस कथामा विदेशी केटीको मायामा परेर आफ्नो संस्कार र संस्कृति भुलेका नेपालीको रहस्योद्घाटन समेत गरेका छन् ।

क) कथावस्तु

कथामा श्रेष्ठले धेरै नेपालीहरूको सपनाको देश रहेको अमेरिकामा नेपालीले आफन्तबाट टाढिएर एक्लो र नीरस जीवन बिताउन बाध्य रहेको यथार्थ प्रस्तुत गरेका छन् । रविन र वसन्त एउटै गाउँका एउटै बिदालय पढ्ने साथी साथी हुन् । उनीहरू काठमाडौँ आएर पनि सँगै पढ्छन् । रविन अमेरिका जान्छ, भने वसन्त नेपालमै अधिकृतको जागीर खान्छ । कामको सिलसिलामा ऊ अमेरिका जाँदा सँगै पढेको रविनसँग पन्ध्र वर्षपछि उसको भेट हुन्छ । त्यही भेटमा रविनले अमेरिका बसाइका क्रममा भोगेका तिक्तताहरू सबै पोखी नेपाल र आफ्नी आमाप्रति अगाध माया भएको कुरा वसन्तलाई सुनाउँछ । ऊ अमेरिकामा नेपालीहरू समय र प्रविधिका दास भएका गोरु जोतिए झैँ जोतिएका र जीवनभर माकुराको जालोमा माखो परेर छटपटाएझैँ आफन्त, घरपरिवारको मायाका लागि तड्पिएको कुरा वसन्तलाई व्यक्त गर्छ । रविनको यस्तो कुरा सुनेर वसन्त निकै दुःखी हुन्छ । कुरैकुरामा रविन आफू र कोरियन केटी पाँच वर्षदेखि सँगै बस्ने गरेको यो कुरा परिवारमा कसैलाई थाहा नदिएको आमाले यो घटना थाहा पाए दुखित हुने र आफू बस्ने एउटा मात्र कोठा भएकाले वसन्तलाई आफ्नो कोठा लान असमर्थ भएको बताउँछ । ऊ धेरै नेपालीहरू

अमेरिका आएर स्वदेश फर्कन भुले पनि आफू चाहिँ त्यहाँ हराएको आफूले पीडा सहेर पनि परिवारलाई सुख दिन चाहेको कुरा बताउँछ । वसन्तसँग ऊ आफ्नी आमालाई घरिघरि सम्झिएर एक कचौरा तातो खुवाउन नसकेकोमा दुखित हुँदै नेपाल फर्किएपछि भेटेर उसले आमालाई धेरै माया गरेको, कागजपत्र मिले चाँडै चरण छुन आउने कुरा सुनाइ दिन आग्रह गर्दै जाडोमा ओड्ने न्यानो पछौरा किनेर लगिदिनु भनी दुईसय डलर बसन्तलाई दिन्छ । साँझ परिसकेकाले बसन्त बस चड्छ । ऊ गाडीमा रविनको मलीन र रून्चे अनुहार सम्झिदै उसँग छुट्टिएको प्रसङ्ग देखाएर कथावस्तुको अन्त्य भएको छ ।

नेपालीहरू विदेशमा आफन्तसँग टाढिएर बस्नुपर्दाको कारुणिक अवस्थाको चित्रण गरिएको प्रस्तुत कथामा चिसो भएकाले न्यानो लुगा लगाएर आउन आग्रह गर्दै रविनको फोन आउनु, कोठा बाहिरको मौसम चिसो भएकाले उठ्न अल्छी गर्दै अमेरिका गएपछि रविनले गरेको प्रगति सम्झिदै पन्ध्र वर्षपछि न्यूयोर्क सहरमा वसन्त र रविनको भेट हुनु कथाको प्रारम्भ भाग हो । गाउँदेखि काठमाडौँसम्म दुवै सँगै पढेको भए पनि लामो अन्तरालमा भेँट भएकाले केही बोल्न नसक्नु केही बेरमा दुवैले अङ्गालो मार्दै कुरा आरम्भ गर्नु, रविनले वसन्तसँग अमेरिकाको आफ्नो बसाइ रहर नभएर बाध्यता रहेको बताउनु, अमेरिकामा मानिस समय र प्रविधिको दास भएको उल्लेख गर्नु, आफूले अमेरिकामा अनुभव गरेका तिक्तता पोख्दै आमालाई सम्झिनु, कोरियन महिलासँग पाँच वर्षदेखि सँगै बस्दै आएको र त्यस घटना थाहा पाए आमा दुखित हुने अनुभव गर्नु कथाको मध्य भाग हो भने अमेरिका बसाइमा रविन असन्तुष्ट रहेको बसन्तले थाहा पाउनु, आमालाई जाडो छेल्ने पछौरा किनेर लगिदिन रविनले वसन्तलाई दुई सय डलर दिनु, कागजपत्र मिले छिट्टै चरण छुन आउने सन्देश सुनाइदिन आग्रह गर्दै रविन र वसन्त छुट्टिनु कथावस्तुको अन्त्य भागको । यसरी आदि मध्य र अन्त्यको शृङ्खलामा संरचित प्रस्तुत कथाको कथानक ढाँचा रैखिक रहेको छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

'वाह रे अमेरिका' कथामा 'म' पात्रका रूपमा चित्रित वसन्त र रविन गरी दुईजना पात्रको सक्रिय भूमिका रहेको छ । यी दुवै पुरुष पात्र हुन् । कथामा प्रारम्भदेखि अन्त्यसम्म सक्रीय भूमिकामा देखिएका दुवै प्रत्यक्ष पात्र हुन् । कथामा कुनै भूमिका नभएका तर प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका वसन्तको जेठान दाजु, रविनका बुवा आमा र भाइहरू, कोरियन महिला परोक्ष र गौण पात्र हुन् ।

वसन्त र रविन ग्रामीण परिवेशमा जन्मिएर उच्च शिक्षा हासिल गरेका शिक्षित वर्गको प्रतिनिधित्व गर्ने पात्र हुन् । वसन्त स्वदेशमा नै अधिकृतको जागीर खान्छ । स्वदेशप्रति अगाध प्रेम भएको ऊ कथामा सक्रीय भूमिका निर्वाह गर्न मुख्य पात्र हो । जागीर गर्ने शिक्षित वर्गको प्रतिनिधित्व गरेको वर्गीय पात्र हो । रविन यसै कथामा सक्रीय भूमिका निर्वाह गर्ने अर्को एक पुरुष पात्र हो । उसले अमेरिका बसेर समय र प्रविधिको दास बनी आफन्तसँग टाढिएर एक्लो जीवन बिताउन विवश प्रवासी नेपालीको प्रतिनिधित्व गरेको छ । अमेरिका बसेर पनि आफ्नो जन्मभूमि र आफ्नी आमाप्रति अगाध प्रेम गर्ने ऊ कथामा अनुकूल र सत्पात्रका रूपमा चित्रित छ । रविनका बुबा आमा भाइहरू र कोरियन महिला प्रस्तुत कथामा कुनै भूमिका निर्वाह नगर्ने तर प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका परोक्ष र गौण पात्र हुन् । यसरी थोरै पात्रको प्रयोग गरी बिदेसिएका नेपालीको दयनीय र कष्टकर अवस्थाको चित्रण प्रस्तुत कथामा गरिएको छ ।

ग) दृष्टिविन्दु

'वाह रे अमेरिका ' कथामा 'म' प्रथम पुरुषको प्रयोग गरी देश छोडेर विदेश गएका नेपालीहरू समय र प्रविधिको दास बनेर त्यहीँ हराएको यथार्थ प्रस्तुत गरिएको छ । यस कथामा वर्णनात्मक तथा संवादात्मक शैलीका माध्यमबाट दया, माया, सहयोग, सद्भाव केही नभएको त्यस ठाउँलाई स्वर्ग ठानेर मान्छे जान मरिहत्ते गर्ने गरेको समसामयिक यथार्थ प्रस्तुत गरिएको छ । मानिस उत्साहका साथ अमेरिका गए पनि त्यहाँ आफू समय र प्रविधिको दास बनेको यान्त्रिक बन्दै गएर मानिसमा दया, माया र संवेदना हराउँदै एक्लैएक्लै पिरोलिएको, अमेरिकाले संसारमा आफ्नो प्रभुत्त्व विस्तार गरे पनि मान्छेमा आफ्नोपनको भावना जगाउन नसकेको यथार्थ उद्घाटन गरिएको छ । प्रस्तुत कथामा प्रथम पुरुष तथा संवादात्मक शैलीमा वसन्त र रविनका चिन्तन सोचाइ, संवेग, भोगाइ र अनुभूति उद्घाटन गरिएको हुँदा आन्तरिक परिधीय दृष्टिविन्दुको समुचित प्रयोग भएको छ भन्न सकिन्छ ।

घ) सारवस्तु

'वाह रे अमेरिका' कथामा श्रेष्ठले वर्तमान समयमा पहुँच पुग्ने पढेलेखेका शिक्षित युवा वर्गहरू युरोप र अमेरिका जानेगरेको र त्यहाँ समय र प्रविधिको दास बनेर यान्त्रिक बन्दै गएको यथार्थ प्रस्तुत गरेका छन् । नेपालीहरू अमेरिका गएर त्यतै हराएको, स्थायी बसोबासको लोभमा परी आफ्नो सस्कृति र परम्पराका विपरीत विदेशी महिलाहरू सँगसँगै

बस्ने गरेको आफ्नो देश, आफ्नो परिवारप्रति अगाध माया भए पनि आर्थिक स्तरमा सुधार ल्याउन र धन कमाएर परिवार र आमालाई खुसी हेर्न चाहने इच्छाले विदेशमा अरूको दास बन्नु पर्ने रहर नभएर बाध्यता रहेको देखाउनु नै कथाको सारवस्तु हो । यस कथाका माध्यमबाट कथाकारले आफूले जतिसुकै पीडा पाए पनि परिवार र भाइबहिनीको सुखमा आफू सुखी हुने र विदेशमा कमाएका पैसा स्वदेशमा थोरै भए पनि विकास निर्माणका कार्यमा खर्च गर्ने सहयोगी मनहरूको समेत चित्रण गरेका छन् । उनले विदेशमा मानिसले भोग्नुपर्ने पीडा, मानिसमा हराउँछे गएको संवेदना तथा अमिरिकाले संसारमा आफ्नो साम्राज्य विस्तार गर्ने सकेको भए पनि मानिसमा आफ्नो पन जनाउन नसकेको देखाउनु कथाको सारवस्तु हो । कथाकार श्रेष्ठले यस कथामा नेपालीहरू युरोप र अमेरिका जस्ता विकसित मुलुक जान मरिहत्ते गर्ने र त्यहाँ गइसके पछि जस्तो सुकै कार्य समेत गर्ने यथार्थ प्रस्तुत गरेका छन् । यसरी कथाको सम्पूर्ण घटनाक्रमलाई हेर्दा कथावस्तु शाश्वत् नभएर प्रसङ्गविषयक रहेको छ ।

ङ) रूपविन्यास

सरल नेपाली भाषामा वर्णनात्मक तथा संवाददात्मक शैलीको प्रयोग गरी श्रेष्ठले अमेरिकामा बसोवास गर्ने प्रवासी नेपालीहरू स्वदेश र आफन्तको मायाले छटपटाएको यथार्थ रविनका माध्यमबाट देखाएका छन् । यस कथामा पात्रको स्तर सुहाउँदो तार्किक र बौद्धिक शैलीको प्रयोगद्वारा कथा प्रभावकारी बनेको छ । प्रस्तुत कथामा सरल, सुबोध्य तथा मिठासपूर्ण गद्य भाषाको प्रयोग गरी घटनाको विस्तार र पात्रको मनोगत अवस्थाको चित्रण गरिएको छ । त्यस्तै संवादको प्रस्तुतिमा सरल, सहज र सुबोध्य भाषाशैलीको प्रयोग गरिएको छ । यस कथामा स्वभाविकता ल्याउन श्रेष्ठले छाना, थुप्रा, निमेक, कौसी, पुड्को, ठिटा, सुर्को, भऱ्याङ, पोल्टा, जातो, फिस्टे, नाथे, लिखुरे, कचौरा जस्ता बोलीचालीका कथ्य भाषाको प्रयोग गरेका छन् । तत्सम तत्भव शब्दको समुचित प्रयोग भएको यस कथामा विल्डिङ, स्क्वायर जस्ता आगन्तुक शब्दको न्यून प्रयोग भएको छ । तार्किक र बौद्धिक भाषाको प्रयोग गरिएको यस कथामा "... वसन्त ! यहाँको सरकारसँग हामी जस्ता बाहिरबाट आएकाहरूलाई कसरी गोरु बनाएर जोत्ने र गधा बनाएर भारी बोकाउने भन्ने योजना छ । ...जुन संसारमा हामी जस्ता निमुखा यसरी फस्छौं कि माकुराको जालमा जेलिएका माखा जस्तै फड्फडाउनु सिवाय केही उपाय रहदैन । " (पृ.३६) वाक्यले सम्पूर्ण कथाको मर्म बोकेको छ । प्रस्तुत कथामा श्रेष्ठका अन्य कथामा जस्तै च्याप्प, टक्क,

एक्कासी, फुत्त, फिक्का, च्याप्प, च्वास्स जस्ता अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोग गर्नुका साथै बाटो घाटो, साथी भाइ, केटाकेटी एकाएक, एकआपस, ठुलाठुला जस्ता द्वित्व शब्दको प्रयोग गरिएको छ । श्रेष्ठले प्रकृतिको मानवीकरण गरी कथा प्रभावकारी र रोचक बनाएका छन् - "यस्तो लाग्छ घाम नपुसक भएको छ । सडकको हिउँ पगाल्ने शक्ति उसमा छैन । (पृ.३३) उखानटुक्काको खासै प्रयोग नभएको यस कथामा गोरु, गधा, मुर्दाको सहर जस्ता प्रतीकहरू नेपाली तथा अमेरिकालाई बुझाउन प्रयोग गरिएको छ । पात्रको स्तर सुहाउँदो पद पदावली तथा छोटा छाटा वाक्यको समुचित प्रयोग गरिएको प्रस्तुत कथामा संवृत रूपविन्यासको प्रयोग भएको छ । सरल वाक्य तथा छोटा छोटा अनुच्छेदको संयोजनले कथा प्रभावकारी र आकर्षक बनेको छ । प्रस्तुत कथामा युरोप र अमेरिका जान मरिहत्ते गर्ने नेपालीहरू र त्यहाँ उनीहरूले भोग्नु परेका पीडा प्रस्तुत गरिएको यस कथाको शीर्षक 'वाह रे अमेरिका' प्रतीकात्मक रहेको छ ।

३.७.५ 'एउटा हुमरको कथा' कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

विदेशी पृष्ठभूमिमा मानवेतर पात्रको प्रयोग गरी लेखिएको 'एउटा हुमरको कथा' एक उत्कृष्ट कथा हो । नेपाली साहित्यमा कहिल्यै नलेखिएको जगत्मा पानी बोकेर खुवाउने गधाको आमा छोरा मानिसको यातनाले मृत्यु भएको देखाएर मानिसमा पशुप्राणीप्रतिको संवेदना हराउँदै गएको यथार्थ यस कथामा देखाइएको छ । कथाकार श्रेष्ठले इको साहित्य लेखनको नमूना यसै कथाका माध्यमबाट प्रस्तुत गरी नेपाली साहित्यमा नवीन मोड ल्याएका छन् ।

क) कथावस्तु

'एउटा हुमरको कथा' मा कथाकार श्रेष्ठले मरुभूमिमा पानी बोकेर मानिसको प्राण बचाउने हुमर (गधा) मानवेतर पात्रको पीडादायी अवस्थाको चित्रण गरेका छन् । उनले यस कथामा पानी बोकेर आफ्नै जीवन बचाउने गधाप्रति मानवीय संवेदना हराउँदै गएको यथार्थ प्रस्तुत गरेका छन् । यस कथामा एउटा गधा मालिक अब्दुल्लाका घरमा चारवर्षदेखि काम गर्दै आएको छ । बिहान उठेदेखि बेलुका नभएसम्म तिनपटक पानी ओसार्ने, एकपटक दाउरा ओसार्ने र परिवारका सदस्यलाई बाहिर जानुपरेमा उनीहरूलाई पुऱ्याउने र ल्याउने उसको दिनचर्या हुन्छ । उसले एक डबका पानी र एकमुठ्ठा सुकेको घाँसका भरमा यी सम्पुर्ण कार्य गर्नु परेकामा दुखित हुन्छ । ऊ विरामी भए पनि, खान नपाए पनि सबै काम

गर्नु पर्छ । उसले काम गर्न थाल्नु भन्दा पहिले यी सबै काम उसकी आमाले गर्थी । ऊ आफू सानो छदाँ आमाको पछिपछि लाग्दै उफ्रिदै हिँडेका दिनहरू सम्भिmन्छ । एकदिन ऊ विरामी परेको खाए नखाएको वास्ता नगरी मालिकको छोरो इन्द्रिस उसलाई उठाउन आउँछ । विरामी परेर अघाउन्जेल पानी खाने इच्छा भए पनि उसले पाउदैन । उठ्न नसक्दा इन्द्रिसको कुटाइले ऊ उठेर पानी लिन जान्छ । ऊ कुटाइ खाएको भन्दा विरामी भएको वास्ता नगरी इन्द्रिसले कुटेकामा दुखित हुँदै आफ्नो पीडा मानिसले नबुझेकोले उनीहरूप्रति घृणा व्यक्त गर्छ । ऊ सकी नसकी पानी लिन जाँदा अन्य गधाको अवस्था पनि त्यही रहेको सम्झन्छ । इन्द्रिस पानी भर्न थालेपछि ऊ खोबिल्टा चहारेर धमिलो पानी तनतनी पिउँछ र थकित गलित ऊ पानीको ड्रम बोकेर घरतर्फ लाग्छ । ढिलो हिडेकोमा इन्द्रिसको कोर्राले ऊ लगलग काम्दै भुइमा घुँडा टेक्छ र लड्छ । ड्रमबाट पोखिएको पानी खान्छ । विस्तारै आँखा खोल्दा उसको मालिक इन्द्रिस ड्रम समातेर बसेको र गाउँले त्यो हेरेर हाँस्दै हात बढाइरहेको देख्छ । ऊ आफूलाई कसैले तानिरहेको अनुभव गर्छ । त्यसपछि उसले केही थाहा नपाएको अर्थात् मरेका देखाएर कथावस्तुको अन्त्य भएको छ ।

मरुभूमिमा पानी बोकेर मानव प्राण रक्षा गर्ने गधाको दैनिकीलाई देखाइएको ‘एउटा हुमरको कथा’ कथामा गधा विरामी भए पनि उसको मालिकले त्यसको प्रवाह नगरी लगातार काममा लगाउनु कथाको प्रारम्भ भाग हो । गधा केही दिनदेखि विरामी परे पनि मालिकको काम गरिरहनु पर्ने बाध्यता हुनु, उसलाई अघाउन्जेल पानी घाँस नदिने मालिकप्रति आक्रोस प्रकट गर्नु, ऊ पानी बोकेर आउँदा आमा मरेको ठाउँमा आइपुग्दा नरमाइलो लाग्नु, मालिकले आफूहरूलाई गर्ने व्यवहार देखेर उनीहरूप्रति घृणा गर्नु, एकदिन गधा साह्रै विरामी परेर नउठ्दा इन्द्रिसले कोर्रा हान्नु, गधा पानी लिन जानु, त्यहाँ पानीका खोबिल्टा चहारेर टन्न पानी पिउनु, पानी लिएर आमा मरेको ठाउँमा आइपुग्दा गलेर दुई खुट्टा टेकेर लडनुसम्म कथावस्तुको मध्य भाग हो भने उसले आँखा खोल्दा इन्द्रिसले पानीको ट्रम समाएको गाउँले हाँस्दै इन्द्रिसलाई हात लम्काएको देख्नु त्यसपछि गधा मर्नुसम्म कथावस्तुको अन्त्य भाग हो । आदि, मध्य र अन्त्यको शृङ्खलामा संरचित श्रेष्ठको यस कथाको कथानक ढाँचा रैखिक रहेको छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

‘एउटा हुमरको कथा’ कथामा हुमर अर्थात गधाका आमा, छोरा , अब्दुल्ला, इन्द्रिस, अब्दुल्लाका तिन पत्नी, छोरा छोरी मरुभूमिमा पानी बोक्ने गधाहरू, गाउँलेहरू गरी धेरै

पात्रको उपस्थिति रहेको छ । यस कथामा हुमर अर्थात गधा र इन्द्रिस कथाको प्रारम्भदेखि अन्त्यसम्म देखिएका प्रत्यक्ष पात्र हुन् । हुमर अर्थात गधा मानवेतर पात्र हो । ऊ कथाको केन्द्रीय प्रमुख पात्रका रूपमा आएको छ । मालिक अब्दुल्ला उसका तिन श्रीमती, छोराछोरी, मरुभूमिमा पानी बोक्ने गधाकी आमा कथामा कुनै भूमिका निर्वाह नगर्ने प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका अप्रत्यक्ष र गौण पात्र हुन् ।

प्रस्तुत कथामा अब्दुल्लाका घरमा काम गर्ने गधा अर्थात हुमर सक्रीय भूमिका निर्वाह गर्ने मुख्य पात्र हो । ऊ मानवेतर पात्र हो । मालिकका घरमा बिहान उठेदखि बेलुकासम्म काम गर्ने भए पनि आफूलाई पेटभरि पानी र घाँस नदिने, विरामी हुँदा वास्ता नगरी काममा जोताउने मालिक र निर्दयी मानिसप्रति ऊ घृणा व्यक्त गर्छ । आफूले मरुभूमिमा पानी बोकेर मानवको प्राण रक्षा गरेको भए पनि आफू विरामी हुँदा पनि कोर्रा हानी काममा लगाउने इन्द्रिस भन्दा गधाहरू नै बुद्धिमानी भएको अनुभव गर्ने गधाका माध्यमबाट मानवमा पशुहरूप्रतिको संवेदना हराउँदै गएको देखाइएको छ । इन्द्रिस कथाको सहायक पुरुष पात्र हो । गधालाई विरामी हुँदा उपचार गर्नुको सट्टा कुटेर काममा लगाउने उसले संवेदनाहीन, ऋुर मानवको प्रतिनिधित्व गरेको छ । कथामा जनावरलाई खान नदिई काममा लगाउने, काम गर्न नसके त्यसैलाई कुट्ने, खाए नखाएको वास्ता नगर्ने इन्द्रिस असत् पात्र हो भने निर्दयी, ऋुर र स्वार्थी शाषकको प्रतिनिधित्व गर्ने ऊ वर्गीय पात्र हो । कथामा कुनै भूमिका निर्वाह नगर्ने प्रसङ्गबस उल्लेख गरिएका अब्दुल्लाका तिन पत्नी, छोराछोरी, गाउँलेहरू, मरुभूमिमा पानी बोक्ने गधाहरू, परोक्ष र गौण पात्र हुन् । यसरी मरुभूमिका भोकै काम गरी मानव प्राण रक्षा गर्ने गधाहरूको मार्मिक अवस्थाको चित्रण यस कथामा गरिएको छ ।

ग) दृष्टिविन्दु

प्रस्तुत कथामा कथयिता बाहिर उभिई मानवेतर पात्र गधालाई मानव पात्रका रूपमा उपस्थित गराइ 'ऊ' तृतीय पुरुष शैलीमा सम्पूर्ण घटनाको विस्तार गरिएको छ । यस कथामा कथयिता बाहिर रही वर्णनात्मक शैलीमा इन्द्रिस र गधा अर्थात हुमरको चित्रण गरिएकाले बाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको देखिन्छ । यस कथामा गधाको मानव पात्रको जस्तै सोचाइ, भोगाइ, आवेग, संवेग तथा अनुभूति प्रस्तुत गरिएको छ । कथाकारले तृतीय पुरुष शैलीमा मानव हितार्थ मरुभूमिमा खटिएको हुमर मानव कै यातनाले मर्न विवश भएको कारुणिक दर्दनाक अवस्थाको चित्रण गरेका छन् । कथामा इन्द्रिस मानव पात्रको

समेत व्यवहार उद्घाटन गरिएकोले बाह्य सर्वदर्शी दृष्टिविन्दुको समुचित प्रयोग भएको पाइन्छ ।

घ) सारवस्तु

'एउटा हुमरको कथा' कथामा गधाले मरुभूमिमा पानी बोकेर मानिसको प्राण रक्षा गरेको भए पनि उसले तिर्खा मेट्न समेत नपाएको, मानिसले अड्कलेर दिएको पानीले चित्त बुझाउँनु परेको, मान्छेले उसलाई खान समेत नदिएर हुर्मत लिएको देखाउनु मान्छेको स्वार्थी र निर्दयी प्रवृत्तिको उद्घाटन गर्नु नै प्रस्तुत कथाको सारवस्तु हो । गधाको आमाछोराको जीवनलाई मानवीकृत गरी जगतलाई पानी बोकेर खुवाए पनि तिनै मानिसको चरम यातनाले उनीहरूको मृत्यु भएको देखाएर मानव दया र करुणारहित निष्ठुर हुँदै गएको तथ्य यस कथामा देखाइएको छ । आजका मान्छेमा मानवप्रेम, पशुप्रेम हराउँदै गएको यथार्थ उद्घाटन गरिएको प्रस्तुत कथाको सारवस्तु प्रसङ्गविषयक नभएर शाश्वत रहेको छ ।

ङ) रूपविन्यास

'एउटा हुमरको कथा' कथामा गधालाई मानवीकृत गरी उसको जीवन यथार्थलाई सरल भाषाको प्रयोग गरी वर्णनात्मक शैलीमा प्रस्तुत गरिएको छ । यस कथामा सरल सुबोध्य गद्य शैलीको प्रयोगद्वारा संवेदनाहीन निर्दयी र स्वार्थी मानव चारित्रको उद्घाटन गरिएको छ । सरल नेपाली भाषाको प्रयोग गरी श्रेष्ठले संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोगद्वारा प्रस्तुत कथाको निर्माण गरेका छन् । प्रस्तुत कथामा स्वभाविकता ल्याउन श्रेष्ठले गाउँघरमा प्रचलित पुटठा, खेप, स्वाँठ, पोथ्रा, खुराक जस्ता कथ्य भाषाको प्रयोग गरेका छन् । यो कथा एक मानवेत्तर पात्र गधाको दिनचर्याको चित्रण गरिएकाले आगन्तुक शब्दको न्यून प्रयोग भएको पाइन्छ भने श्रेष्ठका अन्य कथामा जस्तै टुलुटुलु, एक्कासि, पुलुक्क, टक्क, फतक्क जस्ता अनुकरणात्मक शब्द तथा खाल्टाखुल्टी, पछिपछि, छोराछोरी, छियाछिया, बावुछोरा, एकाएक जस्ता दित्व शब्दको प्रयोगले कथा रोचक र प्रभावकारी बनेको छ । अर्कातिर यस कथामा तत्सम् र तत्भव शब्दको समुचित प्रयोग गरिएको देखिन्छ भने 'पारो चड्नु' जस्ता टुक्काको सीमित प्रयोग भएको छ । मानवीय स्वार्थी प्रवृत्तिप्रति व्यङ्ग्य गरिएको प्रस्तुत कथामा सरल वाक्यको प्रयोग गरी मान्छे भन्दा पशु नै ज्ञानी हुने कुराको सङ्केत गरिएको

छ । मरुभूमिमा पानी बोकी मानव कल्याण गर्ने हुमर वा गधाको जीवन भोगाइ प्रस्तुत गरिएको यस कथाको शीर्षक 'एउटा हुमरको कथा' आभिधार्थ तहमा नै सार्थक रहेको छ ।

३.७.६ 'नाइमा हारून' कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

सुडानको पृष्ठभूमिमा लेखिएको 'नाइमा हारून' कथामा नारीका पीडा, संवेदनालाई उठाइएको छ । यस कथामा श्रेष्ठले बुर्काभित्र आफ्नो सौन्दर्य लुकाउन विवश नारीहरू सुडानी संस्कार र बन्दुकको दोहोरो मारमा परेको यथार्थ देखाएका छन् । चार वटीसम्म श्रीमती राख्नदिने सुडानको कानुन, सुडानी संस्कृति तथा पैसाले किनेर जीवनभर महिलालाई लुटिरहने पुरुष निरङ्कुशताको विरोध गरिएको छ । यो कथामा विशेष गरेर सुडानमा कानुन र संस्कार दुवैमा पुरुषको पहुँच रहेकाले महिला पीडित भएको अवस्थाको चित्रण गरिएको छ ।

क) कथावस्तु

'नाइमा हारून' सुडानको सामाजिक पृष्ठभूमिमा लेखिएको यथार्थवादी कथा हो । मध्याह्नको समयमा 'म' पात्र इमेल हेर्न व्यस्त हुन्छ । नाइमा हारून, मोहमद अल हादी, रोमियो इवे र 'म' पात्र एउटै अफिसमा काम गर्छन् । नाइमा र म पात्र एक आपसमा कम बोले पनि आँखा र मुस्कानबाट धेरै कुराहरू गरेको अनुभव गर्छन् । मोहमद स्थानीय महिलाले अरूसँग बोलेको मन नपाउने भएकाले नाइमा सबैसँग कम बोले पनि फिलीपिनी रोमियोको जिस्कीरहने बानीले उनी कहिलेकाँही अप्ठेरोमा पर्छिन् । एकदिन मोहमद अफिस नआई खार्तुम गएकाले उनी 'म' पात्रसँग नजिकै गएर अभिवादन गर्दै उसको टेवलमा कुइना अड्याएर नेपालको भिडियो दृश्य हेर्दै नेपाल र नेपालीको प्रशंसा गर्छिन् । उनी आफ्नो देशका मानिस मरुभूमि जस्तै रुखा रहेकाले आक्रोस पोख्छिन् । उनी आफ्नो देशमा कानुन र संस्कारमाथि पुरुषको पहुँच रहेको र महिलाहरूका बाबु आमालाई पैसा तिरी उनीहरूलाई जीवनभरिका लागि काम गर्न सँगै रात बिताउन मान्छे किन्ने गरेकाले त्यहाँका पुरुष र कानुनको विरोध गर्छिन । उनी महिलाहरू बन्दुक र नारी संस्कारको दाहोरो मारमा परी घुम्टो ओडेर हिँड्न बाध्य रहेको कुरा गर्दै उनीहरू मान्छे कम र महिला ज्यादा भई पुरुषको अत्याचार सहन बाध्य रहेको यथार्थ प्रकट गर्छिन् । उनी आफूहरूलाई कसैलाई मन पराए पनि परिवारको इच्छासँग आफ्नो जीवनको सम्झौता गरी आफूले नचाहेको राक्षसरूपी पुरुषसँग हरेक रात लुटिन बाध्य रहेको कुरा 'म' पात्रलाई सुनाउँदै आँखाबाट आँसु झार्दै कार्यलयबाट घर गएकी हुन्छिन् । अर्को दिन उनी कार्यालय समय सकिने बेलामा

'म' पात्रलाई हेरिरहेकीले ऊ अप्ठ्यारो महशुस गर्छ । उनको मुहारमा देखिएको उदासिनताले भने उसको मन त्रसित हुन्छ । उनी घडीमा चार बज्न लाग्दा मोहमदसँग स्थानीय भाषामा केही कुरा गर्दै रोमियो इवेसँग हात मिलाउँदै बिदा भएर 'म' पात्रका अगाडि गएर हात मिलाउँदै अँगालो मार्छिन् । रोमियो र मोहमदले थाहा नपाइने गरी दाहिने हातको पञ्जाले उसको दायाँ कुममा समाउछिन् । यो देखेर 'म' पात्र उनलाई सान्त्वना स्वरूप काँधमा थपथपाउँछ । त्यसपछि उनी कसैलाई नहेरी सरासर जान्छिन् । मोहमदले नाइमा भोलिदेखि अफिस नाउने र उनी बिहे गरेर आर्तुन जाने कुरा सुनाउँछ । यो कुरा सुनेर 'म' पात्र आश्चर्यमा पर्दै केहीबेरपछि कार्यलयबाट बाहिरिन्छ । उसका मनमा बाटाभरि एक हप्ता अघि नाइमाले "हरेक रात राक्षस बनेर मलाई लुट्न आउने मेरो त्यो कुरूप पति" (श्रेष्ठ, २०६९ : ५४) भनेका कुराहरू सम्भिmरहन्छ । नाइमालाई भेट्ने इच्छा भए पनि ऊ भेट्न सक्दैन् । ऊ भागवानसँग उनले चाहेको जस्तो जीवन देऊ भन्दै प्रार्थना गर्छ । यसरी कथावस्तुको अन्त्य भएको छ ।

'म' मात्र मध्याह्नको समयमा इमेल हेर्न व्यस्त हुनु, नाइमा हारून, मोहमद, अल हादी, रोमियो इवे एउटै कार्यालयमा काम गर्नु, कथाको प्रारम्भ भाग हो । 'म' पात्र र नाइमा कम बोले पनि आँखा र मुस्कानबाट धेरै कुरा साटासाट गरेको अनुभूति गर्नु, नाइमाले आफ्नो देश र संस्कारका खराब पक्षको बारेमा कुरा गर्नु, पुरुष र संस्कारको दोहोरो मारमा नारीहरू मान्छे कम र नारी ज्यादा भएर बाँच्न विवश भएको यथार्थ सुनाउनु, पुरुषद्वारा हुने गरेको नारी शोषण र अत्याचारको विरोध गर्नु, नाइमा कार्यालयबाट रोमियो 'म' पात्रसँग हात मिलाउँदै बाहिरिनु, नाइमा बिहे गरेर खार्तुम गएको थाहा पाउनुसम्म कथाको मध्य भाग हो भने 'म' पात्रलाई नाइमा हारूनलाई भेट्न मन लाग्नु, उसले एकहप्ता अघि नाइमाले भनेका कुरा सम्भिmनु, भगवानसँग उनले चाहेजस्तो जीवन दिन प्रार्थना गर्नुसम्म कथाको अन्त्य भाग हो । यसरी आदि, मध्य र अन्त्यको शृङ्खलामा संरचित प्रस्तुत कथाको कथानक ढाँचा रैखिक रहेको छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

'नाइमा हारून' कथामा 'म' पात्र नाइमा हारून, रोमियो इवे, मोहमद अलहादी, प्रशिक्षक इब्राहिम गरी पाँचजना पात्रको उपस्थिति रहेको छ । नाइमा हारून नारी पात्र हुन् भने अन्य सबै पुरुष पात्र हुन् । यस कथामा वर्णित 'म' पात्र, नाइमा, मोहमद प्रत्यक्ष पात्र हुन् भने रोमियो इबे प्रशिक्षक इब्राहिम परोक्ष पात्र हुन् ।

यस कथामा 'म' पात्र र नाइमा सक्रीय भूमिका निर्वाह गर्ने मुख्य पात्र हुन् । कथामा केन्द्रीय भूमिकामा देखिएका यी दुवै केन्द्रीय पात्र हुन् । दुवै एउटै अफिसमा काम गर्ने भए पनि 'म' पात्र नेपाली हो भने नाइमा हारून सुडानकी मुस्लिम धर्मकी अनुयायी हुन् । यी दुवै एक अर्काप्रति आकर्षित भए पनि नाइमा आफ्नो कारण अरूलाई बाध्यतामा पारी मुस्लिम बनाउन नचाहने अनुकूल र सत् पात्र हो । आफ्नो देशमा पुरुषले चार जनासम्म बिहे गर्न पाउने, एकपटक केटीका बाबुआमालाई पैसा तिरेर जीवनभर काम गर्ने, एउटै ओछ्यानमा रात बिताउन स्त्री किन्ने परम्पराप्रति घृणा गर्छिन् । उनी आफ्नो देशको पुरुष निरङ्कुशता संस्कार र कानुनको विरोध गर्दै आफूहरू मान्छे कम महिला ज्यादा भएर बाँच्नु परेकामा चिन्तित छिन् । उनले सुडानका सम्पूर्ण पीडित महिलाको प्रतिनिधित्व गरेकी छिन् । उनले सुडानी कानुन र संस्कृतिका आडमा पुरुषले गर्ने अत्याचारको विरोध गरे पनि विद्रोह भने गर्न नसकी अन्तत : त्यसै संस्कृतिको अवलम्वन गर्ने प्रगतिशील चरित्र हुन् । यस कथामा 'म' पात्र सुडानको एक अफिसमा काम गर्ने नेपाली प्रतिनिधि पात्र हो । ऊ सुडानको परम्परा, संस्कार र कानुनको विपक्षमा रही महिलाले पुरुषद्वारा तिरस्कृत र अपमानित जीवन बिताउनु पर्ने अवस्थादेखि चिन्ता व्यक्त गर्छ । ऊ आफ्नै देश र संस्कारप्रति गर्व गर्ने नेपालीको सुडानी संस्कृतिको अवलम्बन गर्ने, त्यसै संस्कृतिको आडमा नारीमाथि शोषण र अत्याचार गर्ने असत् र प्रतिकूल पात्र हो । उसले सुडानका निरङ्कुश मुस्लिम पुरुषको प्रतिनिधित्व गरेको छ । रोमियो इवे फिलिपिनी हो । ऊ 'म' पात्रसँगै काम गर्छ । उसको सबैसँग जिस्किने बानी छ । इब्राहिम प्रशिक्षक हो । यसरी हेर्दा कथामा सहायक पात्रका रूपमा मोहमद र रोमियो इवेलाई लिन सकिन्छ । इब्राहिम कुनै भूमिका निर्वाह नगर्ने तर प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएको परोक्ष र गौण पात्र हो ।

ग) दृष्टिबिन्दु

'नाइमा हारून' कथामा कथाकार स्वयम् 'म' पात्रका रूपमा उपस्थित भई प्रथम पुरुष 'म' को प्रयोग गरेका छन् । उनले वर्णनात्मक तथा संवादात्मक शैलीमा सुडानी महिलाहरू सुडानको कानून र संस्कृतिका आडमा पुरुषहरूले आफूहरूमाथि गर्ने शोषण, अन्याय सहन विवश रहेको मर्मस्पर्शी कारुणिक अवस्थाको चित्रण गरेका छन् । कथाकार श्रेष्ठले यस कथामा प्रथम पुरुष शैलीमा नाइमाका चिन्तन, सोचाइ, व्यवहार, संवेग प्रस्तुत गरेकाले आन्तरिक परिधीय दृष्टिविन्दुको समुचित प्रयोग छ । श्रेष्ठले आन्तरिक दृष्टिबिन्दुको

प्रयोग गरी मुस्लिम महिलाले भोग्नु परेका पीडा, अन्याय र अत्याचारको विरोध गर्दै उनीहरूप्रति सहानुभूति प्रकट गरेका छन् ।

घ) सारवस्तु

'नाइमा हारून' कथामा धर्म, संस्कार, परम्पराका नाममा मुस्लिम पुरुषहरूले महिलामाथि गर्ने शोषण, अत्याचार, दमन गर्ने प्रवृत्ति तथा कानुन समेत पुरुषको पक्षधर भएकाले त्यहाँका महिलाले अन्याय चुपचाप सहन गर्नुपर्ने बाध्यातात्मक अवस्थाको चित्रण गर्नु नै प्रस्तुत कथाको सारवस्तु हो । यस कथामा महिलाहरूले कसैलाई मन पराए पनि धर्म र संस्कारको विरुद्ध आवाज बुलन्द गर्न समेत नसक्ने अवस्थालाई श्रेष्ठले देखाएका छन् । उनले महिलाहरू संसारका आधि आकाश ढाक्ने भए पनि पुरुषको थिचोमिचो र अन्याय सहन गरी मान्छे भन्दा ज्यादा महिला भएर बाँच्न विवश छन् । कानुन र संस्कार दुवै माथि पुरुषको पँहुच भएकाले महिलाहरूलाई हेय तुच्छ रूपमा हेरेर आफ्नो स्वार्थपूर्तिको साधन बनाइएको यथार्थप्रति कथाकार श्रेष्ठ व्यङ्ग्य गर्छन् । धर्मको मन्द विषले जरा गाडेकाले आफूले मनपराएको व्यक्तिलाई अपनाउन नसकी धार्मिक, सांस्कृतिक मान्यतालाई स्वीकार्न, आफ्नो स्वतन्त्र जीवन परिवारले चाहेको व्यक्तिसँग सम्झौता गरी जीवन बिताउन नारीहरू बाध्य रहेको देखाइ श्रेष्ठले मुस्लिम महिलाहरूप्रति सहानुभूति प्रकट गरेका छन् । सुडानी संस्कृति र सस्कारमाथि आलोचना व्यक्त गर्दै धर्म, सस्कृति मानव हितार्थ हुनु पर्ने अभिप्राय व्यक्त गरिएको प्रस्तुत कथाको सारवस्तु प्रसङ्गविषयक रहेको छ ।

ङ) रूपविन्यास

सरल, सुबोध्य नेपाली भाषामा लेखिएको 'नाइमा हारून' कथा सुडानको सामाजिक पृष्ठभूमिमा आधारित छ । यस कथामा श्रेष्ठले वर्णनात्मक तथा संवादात्मक शैलीको प्रयोग गरी मुस्लिम महिलाका कारुणिक र मर्मस्पर्शी जीवन यथार्थ देखाउने प्रयास गरेका छन् । घटनाको प्रस्तुतिमा सरलता सहजता र प्रभावकारिता ल्याउन श्रेष्ठले सरल सुबोध्य गद्य भाषाको सहारा लिएका छन् । उनले विशेष गरेर संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोग गरी प्रस्तुत कथाको निर्माण गरेका छन् । उनले पात्रको स्तर सुहाउँदो तार्किक र बौद्धिक "हामी नारी संस्कार र बन्दुकको दोहोरो मारमा परेका छौँ" "... तर पुरुषको निरङ्कुशताको अगाडि हामी कमजोर नारीको आवाज मुखबाट बाहिर निस्कन सक्ने अवस्था छैन । यहाँ हामी मान्छे कम महिला ज्यादा भएर जीवन बाँचिरहेका छौँ" (श्रेष्ठ, २०६९ : ५५) । जस्ता वाक्यले

सम्पूर्ण कथाको मर्म बोकेको छ । कथामा श्रेष्ठले प्रसङ्ग मिलाएर "... छोटो लुगा लगाउनु र नाङिनु जरुरी छैन ।" "... नभएकामा कुरामा बहाना बनाइरहन झनै गाह्रो हुँदो रै छ ।" "... चारै जना श्रीमतीलाई कसरी सन्तुष्ट र सुखी राख्न सक्ला त्यो जड्याहाले । " जस्ता कथ्य भाषाको प्रयोग गरेका छन् । श्रेष्ठले आफ्ना अन्य कथामा जस्तै यस कथामा पनि टिपिक्क, ढपक्क, पुलुक्क, फटाफट, छताछुल्ल, च्याप्त जस्ता अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोग तथा जतातत्तै , भनूभनू, चारचार, झन्झन्, क्षतिविक्षत जस्ता द्वित्व शब्दको प्रयोगले कथामा स्वभाविकता ल्याएका छन् भने कही कतै उखानटुक्काको प्रयोग नभएको प्रस्तुत कथामा त, रे, नि, पो जस्ता निपातीय प्रयोगले कथा रोचक र आकर्षक बनेको छ । तत्सम, तत्भव , आतन्तुक (टिसर्ट, फ्रक, नजर) स्थानीय भाषा ("सलाम वालेकुम", "वालेकु सलाम") को समेत प्रयोगले कथा जटिल नभई आकर्षक बनेको छ । उनले सरल वाक्यको प्रयोग गरी पात्रको स्तर अनुसार पद, पदावली र वाक्यको प्रयोग गरेर सुडानको यथार्थ प्रस्तुत गरेकाले समग्रमा कथा उत्कृष्ट बन्न पुगेको छ । कथामा वर्णित मुख्य नारीपात्र नाइमा हारूनका नाममा राखिएको प्रस्तुत कथाको शीर्षक 'नाइमा हारून' अभिधार्थक रहेको छ ।

३.७.७ 'क्रिस्टिना याट द रेट' कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

लन्डनको सामाजिक पृष्ठभूमिमा लेखिएको यो कथा यथार्थमा आधारित छ । नारीले पाँच पति फेर्दासम्म आफूले चाहेजस्तो पति नपाएको आफू सन्तुष्ट हुन नसकेको र मन मिल्ने र जीवनभर साथ दिने पतिको खोजीमा आफूले अन्य पति छोडेको समाजको सूक्ष्म पक्षको चित्रण राजुबाबु श्रेष्ठले यस कथामा गरेका छन् ।

क) कथावस्तु

नेपालबाट 'म' पात्र, उसकी श्रीमती र छोरोछरी लिएर लडन घुम्न आएको पन्ध्र दिन भएको हुन्छ । ऊ एकदिन परिवारलाई कोठामा नै छोडेर घुम्न निस्कन्छ । त्यसै दिन नर्वेको ओस्लोबाट आएकी क्रिस्टिनासँग उसको भेट हुन्छ । दुवै एक्लाएक्लै भएकाले फोटो खिच्ने र घुम्ने क्रममा नजिकिन्छन् । कुराकानीका क्रममा क्रिस्टिनाका कुराले 'म' पात्र प्रभावित हुन्छ । क्रिस्टिना कुराकानीका सिलसिलामा डेभिडको भूतले आफूलाई नछोडेको र जीवनसाथी आफूलाई माया गर्ने र इमान्दार नभएकाले पाँचजना पुरुषलाई छोडिसकेको बताउँछे । ऊ जीवनमा बेइमानीसँग सम्झौता गरेर बस्नु भन्दा एक्लै बस्न चाहने कुरा 'म' पात्रलाई सुनाउँछे । ऊ सागरको युरोपीयन नारी र पुरुषमा फरक नभएको कुरामा

असहमति जनाउँदै युरोपले भौतिक, आर्थिक सम्पन्नता हाँसिल गरे पनि सबै पुरुषहरू स्वार्थी, ढोंगी र हेपाहा रहेको, नारीको भावना र संवेदना बुझ्न भन्दा शरीरसँग खेल्न चाहेकाले आफूले ओस्लो छोडे पनि त्यहाँको यादले नछोडेको, जीवनप्रति नै वितृष्णा जागेको कुरा गर्छे । दुवै गफकै सिलसिलामा थेम्स नदीको किनारबाट लन्डन ब्रिजतर्फ बढ्छन् । क्रिस्टिनासँग बिदा माग्छ । क्रिस्टिना उसँग आजको रात बिताउन आग्रह गर्छे । 'म' पात्र वा सागर भित्रको पुरुषले त्रिस्टिनाको आग्रहलाई स्वीकार गरे पनि बुद्धिले नियन्त्रण गरी आफूले परिवार कोठामा छोडेर आएको र आफू कोठामा जानै पर्ने भएकाले उसको साथदिन नसक्ने बताउँछ । क्रिस्टिना 'म' पात्रको कुरामा नरिसाइ आफूले पनि त्यस्तै जिम्मेवार पुरुषलाई जीवनसाथी बनाउन चाहेको जीवनप्रति आशावादी रहेको कुरा भन्छे । त्यसपछि 'म' पात्र क्रिस्टिनासँग विदा माग्छ क्रिस्टिना आफ्नो व्यागबाट भिजिटिङ कार्ड झिकेर दिदै उसलाई अँगालो मार्छे र लन्डन ब्रिजको पूर्वी किनार तर्फ लाग्छे । 'म' पात्र ऊ गए तर्फ हेर्दै उसले दिएको भिजिटिङ कार्ड हेरेको देखाएर कथावस्तुको अन्त्य भएको छ ।

थेम्स नदीको पूर्वी किनारमा रहेको गोलधरमा बसेर लन्डन ब्रिजको फोटो खिच्न क्रिस्टिना व्यस्त हुनु । 'म' पात्र त्यहीँ बसेर क्रिस्टिनाका यावत् कार्य हेर्नु, सिमसिम पानी परेकाले चिसो मौसम हुनु कथाको प्रारम्भ भाग हो । दुवै एक्लाएक्लै भएकाले फोटो खिच्ने क्रममा नजिकिनु, क्रिस्टिनाका कुराले 'म' पात्र प्रभावित हुनु, आफूलाई माया गर्ने इमान्दार पनि नभएकाले पाँचजना पति छोडेको जीवनमा सबथोक सहे पनि बेइमान पतिसँग सम्झौता गरेर बस्न नसक्ने कुरा बताउनु, 'म' पात्र अर्थात् सागरलाई एक रात आफूसँगै बिताउन आग्रह गर्नुसम्म कथाको मध्य भाग हो । सागर आफूले पत्नी छोराछोरी कोठामा छोडेर आएकाले बेलुका कोठा नै जाने करा भन्नु उसको यस्तो कुराले आफूले पनि त्यस्तै इमान्दार पति चाहेको कुरा भन्दै जीवनप्रति आशावादी रहनु, 'म' पात्रले क्रिस्टिनासँग बिदा माग्नु क्रिस्टिनाले अँगालो मार्दै आफ्नो भिजिटिङ कार्ड दिदै लन्डन ब्रिजको पूर्वी किनार लाग्नु 'म'पात्रले ऊ गएतर्फ हेर्नुसम्म कथावस्तुको अन्त्य भाग हो । यसरी आदि मध्य र अन्त्यको शृङ्खलामा संरचित प्रस्तुत कथाको कथानक ढाँचा रैखिक रहेको छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

'क्रिस्टिना याट द रेट' कथामा 'म' पात्रका रूपमा उपस्थित सागर, क्रिस्टिना, डेभिड, सागरकी श्रीमती, छोराछोरी र बटुवा पात्रको उपस्थिति रहेको छ । यस कथामा वर्णित 'म' पात्र डेभिड बटुवा र 'म' पात्रको छोरो पुरुष पात्र हुन् भने क्रिस्टिना 'म' पात्रकी

श्रीमती र छोरी नारी पात्र हुन् । कथामा सक्रीय भूमिका निर्वाह गर्ने 'म' पात्र र क्रिस्टिना प्रत्यक्ष पात्र हुन् । कथामा कुनै भूमिका नभएका तर प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका 'म' पात्रकी श्रीमती, छोराछोरी, डेभिड र बटुवा परोक्ष र गौण पात्र हुन् ।

प्रस्तुत कथामा 'म' पात्र वा सागर केन्द्रीय पात्रका रूपमा चित्रित नेपाली हो । आफ्नो संस्कार मान्यतामा ऊ अडिग रही आफ्नो परिवारिक जिम्मेवारी र पत्नीको विश्वासलाई कुठाराघात नगर्ने बरु क्रिस्टिनासँगै रात बिताउने प्रस्ताव अस्वीकार गर्ने, भौतिक प्रेम भन्दा आत्मिय प्रेममा विश्वास गर्ने अनुकूल र सत् पात्र हो । ऊ क्रिस्टिनाको कुरा गराइ र सौन्दर्यप्रति आकर्षित भएपनि आफ्नो मर्यादा र संस्कारलाई नभुल्ने नेपालीहरूको प्रतिनिधित्व गर्ने वर्गीय पात्र हो । क्रिस्टिना प्रस्तुत कथाकी मुख्य भूमिका निर्वाह गर्ने मुख्य केन्द्रीय नारी पात्र हो । आफूले चाहे जस्तो विश्वासिलो पति नपाएको बहानामा पाँच ओटा पति फेर्दै हिडने ऊ युरोपीयन सभ्यता र संस्कृतिमा हुर्किएकी बेइमानीसँग सम्झौता गरेर भन्दा एक्लै जीवन बिताउन रुची राख्ने, साहसी, अनुकूल, सत् पात्र हो । डेभिड भौतिक प्रेममा विश्वास गर्ने युरोपीय पुरुष पात्रहरूको प्रतिनिधित्व गर्ने पुरुष पात्र हो । कथामा कुनै भूमिका नभएको ऊ परोक्ष र गौण पात्र हो । कथामा वर्णित 'म' पात्रकी श्रीमती, छोराछोरी, बटुवा कथामा प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका परोक्ष र गौण पात्र हुन् ।

ग) दृष्टिविन्दु

'क्रिस्टिना याट द रेट' कथामा कथाकार स्वयमले विदेश भ्रमणका क्रममा अनुभूत गरेका कुरा 'म' पात्रका माध्यमबाट प्रस्तुत गरेका छन् । 'म' प्रथम पुरुषको प्रयोग गरी वर्णनात्मक तथा संवादात्मक शैलीमा विषयवस्तुलाई प्रभावकारी रूपमा प्रस्तुत गरिएको यस कथामा आन्तरिक परिधीय दृष्टिबिन्दुको प्रयोग भएको छ । यस कथामा 'म' पात्रका रूपमा उपस्थित सागरले क्रिस्टिनाका माध्यमबाट खुल्ला युरोपेली सभ्यता र संस्कृतिको उद्घाटन गरी उसका चिन्तन, सोचाइ, संवेग, व्यवहार र जीवन शैली प्रस्तुत गरेकाले प्रस्तुत कथामा आन्तरिक परिधीय दृष्टिविन्दुको समुचित प्रयोग भएको छ । कथाकारले यस कथामा आन्तरिक दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरी पाँच पति हेर्दा समेत तृप्ति नभएकी युरोपेली नारीहरू स्वतन्त्र भएपनि आत्मसम्मानपूर्ण जीवन बिताउन चाहने वास्तविकता उद्घाटन गरेका छन् ।

घ) सारवस्तु

'क्रिस्टिना याट द रेट' कथामा युरोप भौतिक विकास र सम्पन्नताको चरम अवस्थामा पुगेको, नारीहरू पुरुषसरह स्वतन्त्र भएर बाँच्न चाहन्छन् उनीहरू पुरुषसँग पराजित भएर बाँच्न भन्दा एक्लो जीवन बिताउन तयार हुन्छन् भन्ने कुरा क्रिस्टिनाका संवादबाट प्रष्ट हुन्छ । आफ्नो जीवनसाथी इमान्दार चाही स्त्रीलाई शारीरिक तृप्तिको साधन ठान्ने पुरुष चरित्रको विरोध गर्दै आत्मसम्मानपूर्ण बाँच्न चाहने नारीका आवाज बुलन्द गर्दै उनीहरू बेइमानीहरूसँग सम्झौता गरेर बाँच्न नचाहेकै देखाउनु प्रस्तुत कथाको सारवस्तु हो । कथाकार श्रेष्ठले भोगवादी युरोपेली नारी पुरुष भन्दा आफ्नो परिवार पति/पत्नीप्रति समर्पित नेपालीहरू आफ्नो जिम्मेवारी र कर्तव्य बोधबाट विचलित हुँदैनन् भन्दै नेपाली संस्कृति र सभ्यतालाई उचो देखाएका छन् । उनले भौतिक प्रेम भन्दा आत्मीय प्रेम उच्च रहेको देखाउँदै जीवन बिताउन पति पत्नीमा जैविक सम्बन्ध अपरिहार्य भए पनि जीवन बिताउन एक अर्काको भावनाको कदर गर्दै संवेदना बुझेर व्यवहार गरेमा जीवन सार्थक र सफल हुने कुरा प्रस्तुत कथाका माध्यमबाट कथाकारले प्रष्ट पारेका छन् । भौतिक प्रेम भन्दा आत्मिय वा भावनात्मक प्रेम उच्च हुने सङ्केत गरिएको यस कथाको सारवस्तु प्रसङ्गविषयक नभएर शास्वत रहेको छ ।

ङ) रूपविन्यास

'क्रिस्टिना याट द रेट' सरल नेपाली भाषाको प्रयोग गरी लेखिएको युरोपेली सभ्यताको चित्रण गरिएको यथार्थ कथा हो । सरल र सुबोध्य गद्य भाषामा लेखिएको प्रस्तुत कथामा वर्णनात्मक तथा संवादात्मक शैलीको अवलम्बन गरिएको छ । सरल र रुचिपूर्ण तवरले घटनाको प्रस्तुतीकरण गरिएको प्रस्तुत कथामा पुरुषद्वारा पराजित भएर बाँच्न भन्दा एक्लो जीवन स्वीकार गरेका क्रिस्टिना जस्ता युरोपियन स्वतन्त्र नारीको यथार्थ उद्घाटित गरिएको प्रस्तुत कथामा संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोग भएको छ । पात्रको स्तर सुहाउँदो पद र पदावली र वाक्यको प्रयोग भएको प्रस्तुत कथामा तद्भव शब्दको समुचित प्रयोग हुनुका साथै डेटिङ, ब्रिज, कार्ड, जस्ता अङ्ग्रेजी शब्दको सीमित प्रयोग भएको छ । बौद्धिक र तार्किक शैलीको प्रयोग गरिएको प्रस्तुत कथामा मान्छे एकलै जन्मन्छ र एक्लै मर्छ भन्ने दर्शनको बदला मानिस अरूकालागि जन्मिएको वैचारिकता प्रस्तुत गरिएको छ- "मान्छे अरू कसैकालागि जन्मन्छ र जीवनभर अरूकालागि काम गर्छ, यथार्थमा मान्छे आफ्ना लागि जन्मदै जन्मदैन ।" (श्रेष्ठ, २०६९ : ६२) श्रेष्ठले अन्य कथामा जस्तै यस कथामा पनि च्याप्प,

चटक्क, ग्वाम्म जस्ता अनुकरणात्मक शब्द तथा चहलपहल, एकअर्का, झनझन्, खुसीखुसी जस्ता द्वित्व शब्दको प्रयोग गरी रोचक र प्रभावकारी बनाएका छन् । यस कथामा झिल्को, ढौँगी, हेपाहा, रुझाउने कक्ल्याएको, कसी जस्ता कथ्य शब्दको प्रयोग भएको छ भने "आफू हिडेको बाटोको ढुङ्गा त प्यारो आधिक्य रहेको प्रस्तुत कथामा स्वार्थी, ढौँगी र मर्यादा भुलेर भोगमा लिप्त हुने पुरुष प्रवृत्तिप्रति घृणा व्यक्त गर्दै सबैलाई मर्यादित र जिम्मेबार हुन आग्रह गरिएको छ । मान्छे विगतका पीडाबाट पलायन भएर हिँड्नु भन्दा त्यसबाट पाठ सिकेर सुखलाई सङ्गालेर अगाडि बढ्न सन्देश दिइएको प्रस्तुत कथाको शीर्षक 'क्रिस्टिना याट द रेट' साङ्केतिक रहेको छ ।

३.७.८ 'अलबागिरको बिहे' विधातात्त्विक कथाको अध्ययन

'मृत्युमेला' (२०६९) कथासङ्ग्रहमा सङ्ग्रहित 'अलबागिरको बिहे' सुडानको त्रुटिपूर्ण सांस्कृतिक परम्पराका कारण विवाह हुन नसकेको र त्यसबाट पुरुषहरू मानसिक रोगी बनेको यथार्थ प्रस्तुत गरिएको कलात्मक कथा हो । यस कथामा श्रेष्ठले सुडानको धर्म, संस्कार र प्रथाका कारण पुरुषहरूले केटीका बाबुआमालाई चर्को मूल्य तिर्नु पर्ने र मूल्य तिर्न नसक्नेले विवाह गर्न नपाई पीडित र कुण्ठित हुनु पर्ने कुसंस्कारको चित्रण गरी यसमा सुधार हुनुपर्ने मनसाय व्यक्त गरेका छन् ।

क) कथावस्तु

धर्म, संस्कार र परम्पराको सिकार बनेको अलबागिर आधारातसम्म विगत सम्झिएर निदाउन सक्दैन । भोलिदेखि ३५ पुगेर ३६ वर्ष लाग्ने भए पनि आर्थिक समस्याका कारण उसको बिहे भएको छैन । ऊ शिक्षित, मिहिनेती, परिश्रमी र इमान्दार छ । आफ्नै देशका नागरिकसँग लड्नुपर्ने भएका कारण सेनामा भर्ती हुन नचाहेको उसले दस वर्षदेखि गृहयुद्ध झेल्दै आएको छ । उसले पच्चिस वर्ष हुँदादेखि बिहेगर्न चाहेको भए पनि केटीका बुबा आमालाई पैसा तिर्न नसकेकाले आफूले मनपराएका मोना, हबिवासँग विवाह गर्न नपाएकाले जैविक आवश्यकता पूरा गर्न नसकी ऊ कुण्ठित र मनोरोगी बनेको छ । आफू जस्तै मूल्य तिर्न नसकेर विवाह हुन नसकेका साथीहरूलाई सम्झेर मन बुझाउने ऊ पचपन्न वर्ष पुगेको हफिज दाजु अझपनि केटीका कुरा गरेर नथाक्ने र मूल्य तिर्न नसकेकै कारण अझ सम्म एक्लो भएको कुरालाई सम्झिएर ऊ सुडानी संस्कार प्रति असन्तोष प्रकट गर्दै आक्रोस पोख्छ । उसलाई पैसा नहुनेकालागि विवाह भनेको आकाशको फल टिप्नु जस्तै लाग्छ ।

यसरी विविध कुरा खेलाएर रातभर निदाउन नसकेको ऊ बिहान उठेर हातमुख धोई पसलतिर लाग्छ । त्यहाँ साथीहरूले यु.एनको भाषा सहयोगीको अन्तर्वार्तामा पास भएको भन्दै बधाइ दिन्छन् । ऊ खुसी हुँदै घर गएर दस वर्षदेखि पाएका दुःख र हन्डर बिर्सेर सवर्णिम भविष्यको योजना बनाउँछ । नातागोता सबैलाई बोलाएर मोना, हविबा जस्तै राम्रा केटीसँग बिहे गर्ने कुरा सम्झेर हाँसेको देखाई कथावस्तुको अन्त्य भएको छ ।

अलबागिर विगत सम्झिएर आधारातसम्म ननिदाएको देखाउनु कथावस्तुको प्रारम्भ भाग हो । केटीका बाबुआमालाई पैसा तिर्न नसकेकाले मोना, हविवासँग अलबागिरको विहे नहुनु, मूल्य कै कारण पचपन्न वर्षे हफिज दाजुको विवाह नभएको र ऊ केटीका कुरा गरिराख्ने मनोरोगी बन्नु, धर्म, संस्कारका कारण जैविक आवश्यकता पूरा गर्न असमर्थ युवाहरू कुपरम्परा प्रति आक्रोस पोख्दै चोकमा भेला भएर केटीका कुरा गर्नु, रातभर ननिदाएको हफिज बिहान चोकतिर निस्कदा साथीहरूले यु.एन. को भाषा सहयोगीको अन्तर्वार्तामा पास भएकोले बधाई दिनुसम्म कथाको मध्य भाग हो भने हफिज खुसी हुँदै घरतिर गई विगतका दुःख बिर्सिएर स्वर्णिम भविष्यको योजना बनाउनु कथाको अन्त्य भाग हो । यसरी विगतका सम्पूर्ण घटनाक्रम सिलसिला मिलाएर प्रस्तुत गरिएको कथाको कथानक ढाँचा रैखिक रहेको छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

'अलबागिरको बिहे' कथामा अलबागिर, अहमद, मोहमदी हफिज, हबिवा, मोना, जागीरे केटा अलबागिरका बुबा र परिवार गरी नौ जना पात्रको उपस्थिति रहेको छ । मोना र हबिवा यस कथाका नारी पात्र हुन् भने अलबागिर, अहमद, मोहमद, हफिज, जागीरे केटा, अबागिरको बुबा पुरुष पात्र हुन् । कथामा केन्द्रीय भूमिकामा देखिएको अलबागिर प्रत्यक्ष पात्र हो । अहमद र मोहमदी सहायक पात्र हुन् । हबिवा, मोना, जागीरे केटा, अलबागिरको बुबा, हफिज कथामा कुनै भूमिका निर्वाह नगर्ने प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका परोक्ष र गौण पात्रका रूपमा चित्रित छन् ।

अलबागिर कथामा सक्रीय भूमिका निर्वाह गर्ने प्रमुख पुरुषपात्र हो । ऊ सुडानको धर्म र संस्कारको सिकार भई केटीका बुबाआमालाई पैसा तिर्न नसकेर पैंतिस वर्षसम्म अविवाहित रही जैविक आवश्यकता पूरा गर्न नसकी कुण्ठित र मनोरोगी बन्न पुगेको छ । परिश्रमी, मिहिनेती ऊ आफ्नै देशका दाजुभाइसँग लड्न नचाहने बरु बेरोजगार नै बसी

सेनाको जागीर नखाने, केही समय बेरोजगार र निरास बनेको यु.एनको भाषा सहयोगीकोरूपमा नाम निस्किएपछि स्वर्णिम भविष्यको योजना बनाउने अनुकूल सत् पात्र हो । सुडानको कु-संस्कारको सिकार बनेका युवाहरूको प्रतिनिधित्व गर्ने ऊ वर्गीय पात्र पनि हो । अहमद र मोहमदी कथाका सहयोगी पात्र हुन् । उनीहरूले बेरोजगार युवाको प्रतिनिधित्व गरेका छन् भने हफिज दाजु सुडानको प्रथा र संस्कारको सिकार भई बिहे गर्न नसकी कुण्ठित भएर मानसिक सन्तुलन गुमाउन पुगेको प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएको परोक्ष र गौण पात्र हो । बुबा र परिवार कथामा प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका परोक्ष र गौण पात्र हुन् ।

ग) दृष्टिविन्दु

सुडानी धर्म र संस्कारको सिकार भई बेरोजगार युवाहरू बिहे गर्न नसकी कुण्ठित र मनोरोगी बनेको घटनाक्रमलाई तृतीय पुरुषको प्रयोग गरी श्रेष्ठले कथामा देखाएका छन् । अलबागिरको चिन्तन, सोचाइ, संवेग र व्यवहारलाई बाह्य सीमित दृष्टिबिन्दुको प्रयोग गरी क्रमिक रूपमा घटनाको वर्णन कथामा श्रेष्ठले गरेका छन् । उनले वर्णनात्मक शैलीमा सुडानको संस्कार र प्रथाको सिकार भई अविवाहित रहन बाध्य कुण्ठित युवाको चरित्रोद्घाटन गरेका छन् । एकातिर मूल्य तिर्न सक्नेले चार वटीसम्म विवाह गर्न पाउने अर्कातिर पैसा तिर्न नसक्नेले जीवनभर अविवाहित रही मनोरोगी बन्नुपर्ने यथार्थलाई श्रेष्ठले बाह्य सीमित दृष्टिबिन्दुको प्रयोग गरी प्रस्तुत गरेका छन् ।

घ) सारवस्तु

'अलबागिरको बिहे' कथाका माध्यमबाट कथाकार श्रेष्ठले सुडानको कु-प्रथा कु-संस्कारका र धर्मका कारण बिहे गर्न केटीका बाबुलाई चर्को मूल्य तिर्नुपर्ने, सो तिर्न नसक्ने अविवाहित बस्नुपर्ने, मूल्य तिर्न सक्नेले चार वटीसम्म विवाह गर्न पाउने बेरोजगार युवाहरूले विवाह गर्न नसकी जैविक आवश्यकता पूरा गर्न नपाएर मनोरोगी भई मानसिक सन्तुलन गुमाउन सक्ने यथार्थ प्रस्तुत गरेका छन् । यसरी दस वर्षदेखि गृहयुद्धको मारमा परेको सुडानका बेरोजगार युवाहरूको वास्तविकता उल्लेख गर्दै कुसंस्कार र कुप्रथा समाजमा हटाएर स्वस्थ र सभ्य समाजको निर्माण निर्माण गर्न युवाहरू अग्रसर हुनुपर्ने सन्देश दिएको प्रस्तुत कथाको सारवस्तु प्रसङ्गविषयक रहेको छ ।

ङ) रूपविन्यास

सरल नेपाली भाषामा लेखिएको प्रस्तुत कथामा श्रेष्ठले वर्णनात्मक शैलीको अवलम्बन गरी सुडानको सांस्कृतिक प्रथा र परम्पराले युवाहरूमा पर्न गएको असर प्रस्तुत गरेका छन् । सुबोध्य, सरल गद्य भाषाको प्रयोग गरिएको प्रस्तुत कथाको प्रस्तुतीकरणको शैली आकर्षक र प्रौढ रहेको छ । संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोग गरी श्रेष्ठले यस कथाको रचना गरेका छन् । उनले यस कथामा स्पर्श, दर्शक, स्मृति, श्राप, मुकदर्शक जस्ता संस्कृत शब्दको प्रयोग गरेका भए पनि आगन्तुक शब्दको न्यून प्रयोग गरेका छन् । श्रेष्ठले आफ्ना अन्य कथामा जस्तै यस कथामा "ऊ आफैसँग भूतभूतायो" "जति पसिना बगाए पनि त्यसबाट उसको छाकटर्ने मेलो मात्र भयो" (श्रेष्ठ, २०६९ : ७४) । जस्तो कथ्य भाषाको प्रयोग गरेका छन् । उनले हप्प, सुस्तरी, ठिक्क, च्वास्स, खुरुखुरु, चुपचाप जस्ता अनुकरणात्मक शब्द, बेलाबेला, सँगसँगै, मीठा मीठा अक्कलझुक्कल जस्ता द्वित्व शब्द तथा छक्क पर्नु, ट्वाल्ल पर्नु, छाक टर्नु जस्ता टुक्काको प्रयोग समेत गरेका छन् । पो, कि जस्ता निपात "... फगत उसले चाहँदैमा उसको समाजमा गढेर रहेको कुप्रथा चटक गरे झैँ तुरुन्त हट्नेवाला थिएन" (श्रेष्ठ, २०६९ : ७४) । "... लाचार नेताहरूलाई झै एउटा निश्चित सीमा भित्र कैद गरिराख्यो" (श्रेष्ठ, २०६९:७१) । जस्तो आलङ्कारिक भाषाको प्रयोगले कथा आकर्षक बनेको छ । उनले विवाह जस्तो गम्भीर विषयलाई सरल ढंगले सरल वाक्यको प्रयोग गरी प्रस्तुत गरेका छन् । सुडानको सांस्कृतिक प्रथा र परम्पराका कारण पैसावालाले चाहिँ चार जनासम्म श्रीमती बनाउन सक्ने परम्पराको विरोध गर्दै पैसा नहुने बेरोजगार युवाले चाहिँ जैविक आवश्यकता पूरा गर्न असमर्थ भई कुण्ठित हुनुपर्ने बाध्यात्मक अवस्थाप्रति सहानुभूति प्रकट गरेका छन् । सम्पूर्ण कथाको मुख्य पात्र अलबागिरको विवाह कै बारेमा चर्चा गरिएको प्रस्तुत कथाको शीर्षक 'अलबागिरको बिहे' अभिधार्थक रहेको छ ।

३.७.९ 'डोबर क्यासलको किनारमा' कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

यस कथामा ब्रिटिस सेनामा भर्ति भएका नेपालीहरू छोराछोरीको चाहना अनुरूप नेपालको सबै जायजेथा लगेर उतै बस्न थाले पनि बुढेसकालको शेष जीवन नेपालमा नै बिताउन चाहने बमबहादुर गुरुङको जीवन यथार्थ प्रस्तुत गरिएको छ । कथाकारले यस कथामा देशप्रेमको भावना सशक्त रूपमा प्रस्तुत गरेका छन् ।

क) कथावस्तु

यस कथामा फोक्स्टनमा 'बम दाई' भनेर चिनिले बमबहादुर गुरुङको भोगाइ समाख्याताले वर्णन गरेको छ । बम बहादुर गुरुङ जीवनदेखि विरक्तिएर डोबर क्यासलको समुन्द्री तटमा बसेर पानीको छाललाई एकोहोरो हेरिरहन्छ । ऊ कानुनी रूपमा बेलायती नागरिक भएको पाँचवर्ष भए पनि आफूलाई नेपाली भनेर चिनाउँछ । श्रीमतीको निधन पछि छोराछोरीले वास्ता नगरेपछि एक्लिएको ऊ सुनसान समुद्री तटमा बसेर विगतका दिनहरू पल्टाएर हेर्छ । तेहिस वर्ष अघि ऊ ब्रिटिस सेनामा भर्ती भएको हङकङमा राम्रो क्षमता प्रदर्शन गरेकाले बेलायत आएको, लाहुरे हुँदा गाउँघरमा आफ्नो प्रतिष्ठा बढेको, छुट्टीमा घर जाँदा देवमायासँग भेट भई बिहे गरेर बेलायत आएको र पछि काठमाडौँको घर बेचेर बेलायतमा छोराछोरी र श्रीमतीको चाहना अनुरूप घर किनेको, घरको लोन तिर्न श्रीमती र आफूले पहिले भन्दा धेरै मिहिनेत गर्नुपरेको, एकदिन गाडीको ठक्करले श्रीमतीको निधन भएको यस घटनाबाट विचलित बनेको उसलाई सामान्य अवस्थामा आउन धेरै समय लागेको, श्रीमतीको निधन पछि छोराछोरीले एकोहोरो भन्दै वास्ता गर्न छाडेपछि उसलाई बेलायत बसाइबाट मोह भङ्ग भएर गाउँघर, पधेरीको पानी, चौतारीको शीतल हावाको मोह बढ्दै गएर आफ्नो शेष जीवन नेपालमा बिताउन चाहेको हुन्छ । एक्लिएर समुद्रीतटमा बसेको बमवहादुर समुद्री छालमा श्रीमती आएको र उनले बुढा दुखी देखिनु हुन्छ नि ? (श्रेष्ठ, २०६९ : ८२) भन्दा रोएको र आफ्नो ख्याल गर्नु, म सधैँ तपाईंसँगै रहन्छु भन्न नपाउँदै उनलाई छालले बगाएर लग्दा बमबहादुर धेरैबेर रुन्छ । र श्रीमतीलाई बचाउन नसकेमा निरास हुँदै घरतिर लागेको ऊ बेलायतबाट हराएको उसको खोजी परिवारले गरिरहेको देखाएर कथावस्तुको अन्त्य भएको छ ।

नेपालीहरू प्रवासमा रहे पनि उनीहरूले नेपाल भुल्न नसकेको यथार्थ उद्घाटन गरिएको प्रस्तुत कथामा बमबहादुर समुद्री तटमा गई एकोहोरिएर पानीको छाल हेर्नु कथाको प्रारम्भ भाग हो । उसले समुद्री तटमा बसी सेनामा जागीर खाएको, देवमायालाई बिहे गरी बेलायत आएको, काठमाडौँको सबै जायजेथा बेचेर बेलायतमा घर किनेर बसे पनि त्यसको लोन तिर्न श्रीमती र आफूले धेरै मिहिनेत गर्दै वेटरको काम गर्नुपरेको, काममा जानेक्रममा श्रीमतीको गाडीको ठक्करबाट मृत्यु भएको समुद्री तटमा रहदा श्रीमती आई आफ्नो ख्याल गर्नु म जहाँ भएपनि तपाईंसँगै हुन्छु भन्दै आफूलाई बचाउन आग्रह गर्दै गर्दा छालले बगाएकोसम्म कथाको मध्य भाग हो भने समुद्री तटबाट घर तिर लागेको बमबहादुर

हराएको र परिवारले खोजिरहेकोसम्म कथावस्तुको अन्त्य भाग हो । यसरी बमबहादुरको जीवन भोगाइलाई संस्मरणात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिएको यस कथाको कथानक ढाँचा रैखिक रहेको छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

प्रस्तुत कथामा 'बम दाइ' भनिने बमबहादुर गुरुङ, देवमाया, उसका छोराछोरी, उसका बाबुआमा र गाउँले केटीहरूको उपस्थिति रहेको छ । बमबहादुर कथामा सुरूदेखि अन्त्यसम्म देखा पर्ने केन्द्रीय, प्रत्यक्ष र पुरुष पात्र हो । भने देवमाया, बमबहादुरका छोराछोरी, उसका बुबाआमा, गाउँले केटीहरू प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएको परोक्ष र गौण पात्र हुन् ।

प्रस्तुत कथाको प्रारम्भदेखि अन्त्यसम्म सक्रीय भूमिका निर्वाह गर्ने बमबहादुर मुख्य, केन्द्रीय पुरुष पात्र हो । उसकै केन्द्रियतामा कथा अगाडि बढेको छ । उसले ब्रिटिस सेनामा जागीर खाने नेपालीहरूको प्रतिनिधित्व गरेको छ । श्रीमतीको निधन पछि विचलित बनेको उसलाई छोराछोरीले समेत वास्ता नगरेपछि आफ्नै गाउँघरको, पधेरीको पानी, चौतारीको शीतल हावामा मोह बढ्दै गइ शेष जीवन नेपालमा बिताउन चाहना राख्ने उसमा देशप्रेमको भावना रहेको छ । जीवनदेखि विरक्तिएर बेलायतबाट हराएको ऊ निराशावादी भएपनि आफ्नो देश, गाउँघरको माया गर्ने अनुकूल, सत् पात्र हो । प्रस्तुत कथामा बमबहादुरकी श्रीमती देवमाया अनुकूल पात्र हो भने पतिलाई परमेश्वर ठान्ने, जीवनभर पतिलाई साथदिने नेपाली महिलाको प्रतिनिधित्व गर्ने ऊ कथामा सत् पात्रका रूपमा चित्रित छे । कथामा आएका देवमाया, बमबहादुरका छोराछोरी, बुबाआमा र गाउँका केटीहरू प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका परोक्ष र गौण पात्र हुन् ।

ग) दृष्टिविन्दु

प्रस्तुत कथामा कथयिता/समाख्याता अप्रत्यक्ष रही तृतीय पुरुष शैलीमा बमबहादुरको जीवन कथा संस्मरणात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । यसरी हेर्दा यस कथामा बाह्य सीमित दृष्टिविन्दुको समुचित प्रयोग भएको छ । कथाकार श्रेष्ठले बाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरी बमबहादुर जस्ता नेपालीहरू जागीरको सिलसिलामा विदेश बसेर त्यहीको नागरिकता लिए पनि अन्ततः उनीहरू शेष जीवन नेपालमा नै बिताउन चाहने यथार्थ उद्घाटन गरेका छन् ।

घ) सारवस्तु

जागीरको सिलसिलामा विदेशीएका नेपालीहरूले विदेशी नागरिकता लिए पनि आफूलाई नेपाली नै भनेर चिनाउन चाहेको स्वदेशका गाउँघर, चौतारी, पधेरीको पानीको मोह बढ्दै गएर शेष जीवन नेपालमा नै बिताउन चाहे पनि आफू फर्किएर नेपालमा आउने सबै बाटा बन्द भएको, श्रीमतीको निधनपछि छोराछोरीले वास्ता नगरेपछि जीवनबाट विरक्तिएर पलायन हुने गरेको यथार्थ देखाउनु नै प्रस्तुत कथाको सारवस्तु हो । नेपालको जायजेथा सबै बेचेर विदेशीएका नेपालीहरू स्वदेश फर्कन चाहेर पनि फर्कन नसकेको देखाएर 'धोबीको कुकुर यता न उता' भन्ने उखान चरितार्थ भएको देखाइएको छ ।

ङ) रूपविन्यास

'डोबर क्यासलको किनारमा' कथामा श्रेष्ठले सरल, सुबोध्य नेपाली भाषाको प्रयोग गरेका छन् । कथावस्तुको प्रस्तुतिमा वर्णनात्मक तथा संस्मरणात्मक शैलीको प्रयोग गरिएको यस कथामा ऊ वा बमबहादुरको बेलायत बसाइएका क्रममा भोगेका जीवन यथार्थ प्रस्तुत गरिएको छ । उनले बोधगम्य गद्यभाषाको प्रयोग गरी डायस्पोरिक चेतना प्रस्फुटनमा जोड दिएका छन् । छोटाछोटा उद्देश्यमुलक अनुच्छेद योजनामा संरचित प्रस्तुत कथामा श्रेष्ठले संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोग गरेका छन् । तत्सम, तद्भव र आगन्तुक शब्दको समुचित प्रयोग गरेका श्रेष्ठले "धोबीको कुकुर यता न उता" "भीरमा फलेको फर्सी" "डाँडा काट्नु" "आँखा गाड्नु" जस्ता उखानटुक्काको प्रयोगले यस कथालाई उद्देश्यमुलक बनाएका छन् । कथावस्तुको वर्णनका क्रममा प्रसङ्ग अनुकूल कथ्य भाषाको प्रयोग गरेका उनले यस कथामा "समुद्रको पानी सुन जस्तै पहेँलो भएर टल्किएको छ" (श्रेष्ठ, २०६९ : ७८) । जस्ता आलङ्कारिक भाषाको समेत प्रयोग गरेका छन् । व्याकरणिक विचलनको प्रशस्त प्रयोग "आफैसँग धेरै गुनासो छ उसको" (श्रेष्ठ, २०६९:७८) । "उसको मस्तिष्कबाट अस्ताउन लागेको घाम हराएझैँ कमजोर र लाचार बनेर" (श्रेष्ठ, २०६९:७८) । भएको श्रेष्ठको यो कथा जटिल बनेको छ । छोटो छोटो उद्देश्यमुलक अनुच्छेदको प्रयोग भएको यस कथामा प्रस्तोता कथाकार स्वयम् भएकाले बौद्धिक चिन्तनमूलक भाषाको प्रयोग गरेका छन् । उनले यस कथामा आफ्ना अन्य कथामा जस्तै ससाना, नातागोता पलपल जस्ता द्वित्व तथा बर्बर, ट्याच्च, चुपचाप, ढुक्क जस्ता अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोग गरेका छन् । मान्छे उमेरमा जहाँसुकै भौतारिए पनि जीवनका आन्तिम दिनहरूमा आफ्नो गाउँ, साथी सङ्गी र देशको सम्झनाले आफ्नै जन्मस्थल नै फर्कन चाहने कुराको सङ्केत गरिएको समुन्द्री तटमा एक्लै

बसेको कथाको केन्द्रीय पात्र बमबहादुरको भोगाइलाई प्रस्तुत गरिएको कथाको शीर्षक डोबर क्यासलको किनारमा अभिधार्थक रहेको छ । समग्रमा बमबहादुरको जीवन कथालाई संस्मरणात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिएको यो कथा आकर्षक र कारुणिक बनेको छ भने श्रेष्ठको घटना वर्णन शैली पौढ रहेको अनुभव हुन्छ ।

३.७.१० 'गुडबाई मेरी ' कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

भोगवादी तथा चरम व्यक्तिवादी प्रवृत्तिका कारण अमेरिकी केटीहरूले नेपालीको मर्म भावना र संवेदनामा चोट पुऱ्याउने गरेको यथार्थ उद्घाटन गरिएको 'गुडबाइ मेरी' कथा मार्मिक छ ।

क) कथावस्तु

मेरीले प्रभातलाई बासको बन्दोबस्त गर अबको एक महिना पछि हाम्रो डिभोर्स हुनेछ भन्छे । मेरीसँग दुईवर्ष अघि उसको कन्ट्याक्ट म्यारिज भए पनि ऊ मेरीलाई अत्यन्त माया गर्छ । मेरीको डिभोर्सको कुराले प्रभात दिनभर अफिस नगई मेरीसँग दुईवर्ष बिताएका पलहरू, उसँगको सामिप्यता र मेरीलाई छोड्नुपर्ने कुरा सम्झिएर झोक्राएर बस्छ । बेलुका मेरीले उसलाई मनपर्ने केक ल्याएको भए पनि त्यसको वास्ता नगरी मेरीलाई दुईवर्षको कन्ट्याक्ट म्यारिज जीवनभर लम्ब्याउन आग्रह गर्छ । मेरी आफू कुनै एउटा केटासँग खुम्चिएर नबस्ने आफूले ऊ समेत गरी छ ओटा पति फेरेको कुरा सुनाउँछे । जीवन आफूले सोचेजस्तो नहुने भन्दै जीवनमा आफलाई जे प्राप्त हुन्छ त्यसैसँग खुसी हुनुपर्छ भन्दै आफ्नो कोठामा लाग्छे । प्रभात मेरीलाई जीवनभर सँगै बस्न आग्रह गर्ने उद्देश्यले नेपालीहरू एकपटक बिहे गरी उसँगै जीवन बिताउने गरेको भन्दै उसलाई जीवनभर साथ दिन चाहेको भावना व्यक्त गर्छ । उसको कुरामा विश्वास नगरी मेरी जीवनको कुनै भरोषा नभएको आफू मायाको उल्झनमा नपर्ने भन्दै प्रभातले किनेका सामानको लिस्ट दिन्छे । यो देखेर प्रभात आफ्ना बाबुआमामा तेरो मेरो भन्ने भावना नभई सामान जोड्ने गरेको सम्झन्छ र अमेरिका र मेरीसँगको मोह भङ्ग भई स्टडी रूमबाट हाते झोला लिएर बाहिर निस्कन्छ । मेरी छक्क पर्दै उसको कोठामा जान्छे । त्यहाँ उसले अमेरिका र आफ्नो सिमाना मेट्न नसकी उसको हुन नसकेकोले माफ गर्न आग्रह गरिएको कागज देखेर आँसु झार्छे । यसरी प्रभातलाई जीवनभर साथ दिन नसक्ने मेरीले प्रभात गएकोमा आँसु झारेको देखाएर कथावस्तुको अन्त्य भएको छ ।

प्रभातलाई आफ्नो बासको बन्दोवस्त गर एक महिनापछि डिभोर्स हुने कुरा मेरीले भन्नु, भेरीको यस्तो कुराले प्रभात खिन्न हुनु कथावस्तुको आदि भाग हो । मेरीसँग छुट्टिनुपर्ने कारण प्रभात दिनभर मेरीसँग भेट भएको, उसँग बिताएका पलहरू सम्भिmएर झोक्राएर बस्नु, बेलुका मेरीसँग दुईवर्षको कन्ट्र्याक्ट म्यारिज लम्ब्याउन आग्रह गर्नु, मेरी आफू कुनै पुरुषसँग खुम्चिएर बस्न नचाहनु, प्रभातले मेरीलाई जीवनभर साथ दिने कुरा बताए पनि मेरीले त्यसमा विश्वास नगरी प्रभातको प्रस्ताव अस्वीकार गरी आफूसँग बस्दा प्रभातले किनेका सामानको लिस्ट दिनुसम्म कथाको मध्य भाग हो भने प्रभात स्टडी रूमबाट हाते झोला लिएर बाहिर निस्कनु, अमेरिका र आफ्नो सिमाना मेट्न नसकी उसको हुन नसकेकोले माफ गर्न आग्रह गरिएको देखेर मेरीले आँसु झार्नुसम्म कथाको अन्त्य भाग हो । धेरै जसो प्रभातका आनुभूति, मेरीसँग बिताएका पलहरूको स्मरण गरिएको प्रस्तुत कथाको कथानक ढाँचा निम्न रैखिक रहेको छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

'गुडबाई मेरी' कथामा प्रभात , मेरी, प्रभातका साथीहरू, उसका बुबाआमा, दाजु, बहिनी, वकिल जोसेफ, मेरीले विवाह गरेका पाँच पति जस्ता पात्रहरूको चर्चा गरिएका छ । मेरी, प्रभातकी आमा र बहिनी नारी पात्र हुन् भने प्रभात, वकिल जोसेफ, प्रभातका साथीहरू, प्रभातको बुबा, मेरीका पाँच पति पुरुष पात्र हुन् । कथामा मुख्य पात्रको भूमिका निर्वाह गर्ने प्रभात र मेरी प्रत्यक्ष पात्र हुन् भने घटना वर्णनमा प्रसङ्वस उल्लेख गरिएका अन्य पात्रहरू परोक्ष र गौण पात्र हुन् ।

प्रस्तुत कथामा सक्रीय भूमिका निर्वाह गर्ने प्रभात र मेरी केन्द्रीय पात्र हुन् । उनीहरू कै सेरोफेरो र क्रियाकलापमा घटनाले गतिशीलता प्रदान गरेको छ । पैंतालिस दिनको भिजिट भिसामा अमेरिका गएको प्रभात मेरीसँग दुईवर्षको लागि सम्झौता बिहे गरी उसैसँग क्विन्समा बस्छ । विभिन्न कारणले अमेरिका पुगेका युवाहरू ग्रीनकार्ड पाउने लोभमा विदेशी महिलासँग बिहा गरे पनि अन्ततः उनीहरूसँग समर्पित भएर जीवन बिताउन चाहे पनि तिनीहरू आफ्नो स्वार्थ पूरा गरी प्रभात जस्ता नेपालीहरूलाई घरको न घाटको बनाइ छाडिदिन्छन् भन्ने कुरा प्रभातको जीवन भोगाईबाट प्रष्ट भएको छ । उसले अमेरिका गई विदेशी महिलासँग विवाह गर्ने नेपालीको प्रतिनिधित्व गरेको छ । मेरीले चरम भोगवादी तथा व्यक्तिवादी अमेरिकीहरूको प्रतिनित्व गरेकी छे । जीवनभर एउटै व्यक्तिसँग सीमित भएर बस्न नचाहने ऊ भोगवादी, अरूको भावना र संवेदनासँग खेल्ने प्रतिकूल पात्र

हो । प्रभातका साथीहरू, बाबुआमा, दाजु र बहिनी, वकिल जोसेफ कथामा कुनै भूमिका निर्वाह नगर्ने तर प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका परोक्ष र गौण पात्र हुन् । यसरी मेरी र प्रभातको माध्यमबाट श्रेष्ठले अमेरिकीहरूमा चरम भोगवादी र व्यक्तिवादी प्रवृत्ति हाबी रहेको देखाएका छन् ।

ग) दृष्टिविन्दु

'गुडबाई मेरी' कथामा श्रेष्ठले बाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरेका छन् । उनले तृतीय पुरुष शैलीमा वर्णनात्मक तथा संस्मरणात्मक शैलीको अवलम्बन गरी प्रभातको मनोभावनाको प्रस्तुतीमा जोड दिएका छन् । कथामा सम्पूर्ण कथावाचक प्रभात रही उसैको संवेगात्मक स्थितिको चित्रण गरिएकाले प्रस्तुत कथामा बाह्य सीमित दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । कथामा मेरीको उपस्थिति रहे पनि उसका कुराले प्रभातको मस्तिष्कमा आघात पुगी उसकै चिन्तन, सोचाइमा, केन्द्रीत रहेको प्रस्तुत कथामा बाह्य दृष्टिविन्दुको समुचित प्रयोग भएको छ ।

घ) सारवस्तु

श्रेष्ठले प्रस्तुत कथाका माध्यमबाट भोगवादी तथा चरम व्यक्तिवादी अमेरिकीहरूको प्रवृतिप्रति असन्तुष्टी प्रकट गरेका छन् । उनले प्रभात जस्ता नेपालीहरू अमेरिकामा स्थायी बसोबासकालागि जस्तो सुकै सम्झौता गर्न तत्पर हुन्छन् । धर्म, संस्कार र मान्यता बिपरीत कुइरेनीसँग बिवाह गरेर जीवन बिताउने सपना देखेका नेपालीहरू अन्ततः एउटै व्यक्तिसँग खुम्चिएर नबस्ने स्वार्थी भोगवादी अमेरिकी महिलाबाट धोका खान पुगेको यथार्थ देखाउनु नै प्रस्तुत कथाको सारवस्तु हो । कथाकार श्रेष्ठले यस कथाका माध्यमबाट जीवनलाई बिजुलीको स्वीच जस्तो चाहेका बखत अन अफ गर्न नसकिने भन्दै मान्छे मान्छे बिचको मायालाई सम्झौताको विषय बनाइनु नहुने वैचारिकता प्रस्तुत गरेका छन् । उनले जीवनमा आफूलाई जे प्राप्त हुन्छ त्यसैमा खुसी रहने प्रयत्न गर्ने मान्छे नै जीवनमा खुसी रहने दृष्टिकोण व्यक्त गर्दै नभएका कुराको खोजी गरी दुःखी हुनु भन्दा आफूसँग जे छ त्यसमा खुसी हुनु पर्ने सन्देश दिएका छन् ।

ङ) रूपविन्यास

यथार्थवादीहरू सरल र सोझो भाषा प्रयोग गर्न मन पराउने हुनाले यस कथामा पनि सरल र सुबोध्य भाषाको प्रयोग कथाकार श्रेष्ठले गरेका छन् । यस कथामा

संस्मरणात्मक तथा संवादात्मक शैलीको प्रयोग भएको छ भने भाषाशैलीमा चमत्कार ल्याउन आलङ्कारिक भाषाको प्रयोग गरिएको छ । सामान्यतः सरल र सुबोध्य गद्य शैलीलाई अँगालेर कथाकार श्रेष्ठले संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोग गरी कथाको रचना गरेका छन् । उनले पात्रको स्तर सुहाँउदो भाषाको प्रयोग गरेका भए पनि कहिँ कतै तार्किक भाषाको समेत प्रयोग गरेका छन् । कथामा तत्सम् , तत्भव र आगन्तुक शब्दको प्रयोग पनि सन्दर्भ मिलाएर गरेको पाइन्छ । प्रस्तुत कथामा श्रेष्ठले "जिल्ल पर्नु" "टक्क अडिनु" जस्ता टुक्काको सीमित प्रयोग गरेका छन् । उनले एकाएक, एकअर्का, कताकता जस्ता द्वित्व तथा फरक्क, टक्क, तप्प जस्ता अनुकरणात्मक शब्दको समेत प्रयोगले कथामा स्वभाविकता ल्याएका छन् । छोटा छोटा अनुच्छेद योजनामा संरचित प्रस्तुत कथामा श्रेष्ठले संयुक्त वाक्यको अधिक प्रयोग गरेका छन् । समग्रमा भन्नुपर्दा श्रेष्ठको भाषाशैली पौढ रहेको देखिन्छ । भोग र व्यक्तिवादी प्रवृत्तिमा रमाउने अमेरिकी प्रवृत्तिप्रति असन्तुष्ट प्रकट गरिएको प्रस्तुत कथाको शीर्षक 'गुडबाइ मेरी' अभिधार्थक रहेको छ ।

३.७.११ 'ओसेगाको सपना' कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

'ओसेगाको सपना' कथामा विश्वशान्तिको स्थापनार्थ संयुक्त राष्ट्रसङ्घबाट सुडानका लागि खटिएका शान्ति सेनाको सपना पूरा हुन नपाउँदै बिद्रोहीबाट मारिएको कारुणिक अवस्थाको चित्रण गरी ओसेगाको सपना पूरा नभएको देखाइएको छ ।

क) कथावस्तु

विश्वशान्तिकालागि आफ्नो जीवन वलिदान गर्ने बहादुर साथीलाई स-सम्मान गर्दै फोर्स कमान्डर विश्व शान्तिकालागि आफू निरन्तर लाग्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्छ । ऊ संयुक्त राष्ट्रसङ्घको तर्फबाट गृहयुद्धले ध्वस्त सुडानको शान्ति स्थापनाकालागि खटिएको पाँच जनाको शवमाथि संयुक्त राष्ट्रसङ्घ र अफ्रिकनको दुवै झण्डा ओडाउँछ भने अन्य सबै शोक सलामी अर्पण गर्छन् । 'म' अर्थात उत्तम बिहान मात्र हाँस्दै गएको ओसेगाको मृत्युमा आफ्नै घरको सदस्य गुमाए झैँ दुखित हुन्छ । आकाश जस्तै खुला र हिमाल जस्तै स्वच्छ ओसेगा 'म' पात्रको साथी हुन्छ । 'म' पात्र आफ्नो देशको हिमालको कुरा गर्दा ओसेगा उसलाई आफ्नो देशको राजधानी कम्पाला नजिकै घर किन्ने, छोराछोरीलाई राम्रो अङ्ग्रेजी स्कुलमा पढाउने आमा र श्रीमतीलाई संसारभरको सुख दिन चाहेको इच्छा प्रकट गर्छ । ऊ मानव अधिकारको कुरा गर्ने तर कालालाई मान्छे नठान्ने गोराप्रति रोष प्रकट गर्छ । बाबुको

निधन पछि आमाले चारजना पतिसँग विवाह गरे पनि कसैसँग सुख नपाएको, आफूलाई आमाले दुःख गरेर पढाएकोले आमालाई सुख दिन चाहेको इच्छा प्रकट गर्छ । ओसेगाको यो कुरा सुनेर 'म' पात्र बाह्रवर्ष अघिको मातृवियोगको घटना सम्भिएर रुन्छ । ऊ ओसेगा गस्तीमा आफ्नो नाम परेको भन्दै आफ्ना सम्पूर्ण सामान बोकी हाँस्दै गाडीतर्फ गएको भए पनि उसको मृत शव आएको सम्भिएर टोलाउँछ । श्रद्धाञ्जली कार्यक्रममा बजेको साइरनको आवाजले ऊ भस्किदै ओसेगालाई अन्तिम सलामी दिदै रुन्छ । ओसेगाको पर्खाइमा बसेका परिवार र आमालाई संसारको सुख दिने ओसेगाको कुरा 'म' पात्रको कानमा गुञ्जिरहेको देखाएर कथावस्तुको अन्त्य भएको छ ।

संयुक्तराष्ट्र सङ्घद्वारा शान्ति स्थापनार्थ खटिएका मृतक शान्ति सेनाको श्रद्धाञ्जली कार्यक्रम गरी शव पठाउने तयारी गर्नु कथावस्तुको प्रारम्भ भाग हो । 'म' पात्र ओसेगालाई सम्भदै रुनु, शान्ति सेनाबाट फर्किएपछि छोराछोरीलाई राम्रो शिक्षा र श्रीमती र आमालाई सुख दिन चाहेको कुरा 'म' पात्रलाई बताउनु, ओसेगाको मृत्युको खबर सुन्नुसम्म कथावस्तुको मध्य भाग हो भने ओसेगाको पर्खाइमा बसेका परिवारको परिकल्पना गर्दै उनीहरूको भविष्यको चिन्ताले 'म' पात्र पिरोलिनु कथावस्तुको अन्त्य भाग हो । अन्त्यबाट सुरू भएको 'म' पात्रले संस्मरण गरेका घटनालाई क्रमिक रूपमा वर्णन गरिएको यो कथाको कथानक ढाँचा परावर्तित निम्न रैखिक रहेको छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

'ओसेगाको सपना' कथामा 'म' पात्रका रूपमा आएको उत्तम, ओसेगा, शान्ति स्थापनार्थ खटिएका शान्तिसेना , फोर्स कमान्डर, ओसेगाकी श्रीमती, आमा र आठ सन्तान जस्ता पात्रको चर्चा गरिएको छ । पुरुष पात्रको बाहुल्य रहेको यस कथामा ओसेगाकी आमा र श्रीमती नारी पात्र हुन् भने अन्य सबै पुरुष पत्र हुन् । कथाको प्रारम्भदेखि अन्त्यसम्म देखापर्ने 'म' पात्र अर्थात उत्तम प्रमुख पुरुष पात्र हो भने ओसेगा र फोर्स कमान्डर सहायक पात्र हुन् । कथामा वर्णित अन्य पात्र प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका परोक्ष र गौण पात्र हुन् ।

'म' पात्र अर्थात् उत्तम कथामा प्रमुख भूमिका निर्वाह गर्ने प्रमुख पुरुष पात्र हो । उसकै अनुभूति र संस्मरण उल्लेख गरिएको 'ओसेगाको सपना' कथाको केन्द्रीय भूमिकामा देखिएको ऊ शान्ति स्थापनार्थ खटिएको नेपाली प्रतिनिधि हो । ओसेगाका सपना पूरा नभइ बिद्रोहीबाट मारिएकाले उसको मुत्युमा दुखित हुने उत्तम कथाको अनुकूल सत् पात्र हो ।

आफ्नो देश र हिमालको कुरा गर्न मन पराउने ऊ देश र आमाप्रति सम्मान गर्छ। कथामा वर्णित अर्को सहायक पात्र युगान्डियन ओसेगा शान्ति स्थापनार्थ सुडानकालागि खटिएको उसको बिद्रोही आक्रमणमा परी निधन भएको देखाइएको छ। आकाश जस्तै खुला र हिमाल जस्तै स्वच्छ कथाको केन्द्रीय भूमिकामा देखिएको ऊ शान्ति स्थापनार्थ खटिएको नेपाली प्रतिनिधि हो। ओसेगाका सपना पूरा नभइ बिद्रोहीबाट मारिएकाले उसको मुत्युमा दुखित हुने उत्तम कथाको अनुकूल सत् पात्र हो। आफ्नो देश र हिमालको कुरा गर्न मन पराउने ऊ देश र आमाप्रति सम्मान गर्छ। कथामा वर्णित अर्को सहायक पात्र युगान्डियन ओसेगा शान्ति स्थापनार्थ सुडानकालागि खटिएको उसको विद्रोही आक्रमणमा परी निधन भएको देखाइएको छ। आकाश जस्तै खुला र हिमाल जस्तै स्वच्छ ऊ आमा र श्रीमतीलाई संसारभरको खुसी दिन चाहेको भावना व्यक्त गर्छ। मानव अधिकारको कुरा गर्ने गोराहरू कालाहरूलाई भने तुच्छ र असभ्य ठान्ने उनीहरूको प्रवृतिप्रति आक्रोश व्यक्त गर्छ। सहरिया कानुन र धार्मिक बन्देजहरूको खुलेर विरोध गर्ने ऊ मुस्लिम पुरुषहरूको सर्वाधिकारवादी सोच र धार्मिक रुढताको विपक्षमा वकालत गर्छ। कथामा ऊ अनुकूल सत् पात्रका रूपमा आएको छ। अर्को सहायक पात्र फोर्स कमान्डर भने मृतकहरूप्रति शोक सलामी दिने आफ्नो कर्तव्यमा निरन्तर लाग्ने कुरा गर्ने ऊ साहसी पात्र हो। कथामा वर्णित शान्ति स्थापनार्थ खटिएका शान्ति सेना, ओसेगाकी आमा, श्रीमती र छोराछोरी भने कथामा प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका परोक्ष र गोण पात्र हुन्।

ग) दृष्टिविन्दु

'ओसेगाको सपना' कथामा 'म' प्रथम पुरुषको प्रयोग गरी शान्ति स्थापनार्थ खटिएका शान्ति सेनाहरू बिद्रोहीको आक्रमणमा परी अकालमा ज्यान गुमाउन विवश रहेको यथार्थको चित्रण गरिएको छ। प्रस्तुत कथामा प्रथम पुरुष शैलीमा आफ्ना संस्मरण उल्लेख गर्दै 'म' अर्थात उत्तमले ओसेगाको चिन्तन, भोगाइ, अनुभूति र भावना उल्लेख गरेकाले यस कथामा आन्तरिक परिधीय दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ। कथाकारले युद्धका कारण मानिसले अकालमा ज्यन गुमाएपछि उनीहरूका सपना अधुरै रही सन्तान अभिभावक विहीन हुने यथार्थलाई आन्तरिक परिधीय दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरी सशक्त रूपमा देखाएका छन्।

घ) सारवस्तु

गृहयुद्धको मारमा परेका सुडानको शान्ति स्थापनार्थ खटिएका शान्तिसेना समेत बिद्राहीहरूबाट मारिने उनीहरूका सपना अधुरै रहने र उनीहरूका सन्तान अभिभावक विहीन भएर बाँच्नु पर्ने यथार्थ प्रस्तुत गर्नु नै प्रस्तुत कथाको सारवस्तु हो । यस कथाका माध्यमबाट कथाकारले युद्धले विकास हैन विनाश निम्त्याउने भएकाले सम्बन्धित सबै व्यक्तिले यस कुरालाई बुझेर अगाडि बढ्नुपर्ने सन्देश दिएका छन् । मान्छेका सपना अनेक हुन्छन ती सबै पूरा नहुन सक्छन् । असल व्यक्ति आफू जहाँ गए पनि आफ्नी आमा र आफू जन्मेको देशलाई बिर्सन नसक्ने कुरा प्रस्तुत कथाका माध्यमबाट कथाकारले देखाएका छन् ।

ङ) रूपविन्यास

प्रस्तुत कथामा कथाकारले लामो समयदेखि गृहयुद्धको मारमा परेको सुडानको शान्ति स्थापनाका लागि संयुक्त राष्ट्रसङ्घद्वारा खटिएका शान्ति सेना बिद्रोहीबाट मारिएको र उनीहरूलाई ससम्मान आ-आफ्ना देश फर्काउने तयारी गरिएको यथार्थलाई सरल र सहज रूपमा प्रस्तुत गरेका छन् । कथामा घटनाको बिस्तार, पात्रको मनोगत अवस्थाको चित्रणमा सरल, सहज र सुबोधगम्य गद्यशैलीलाई अँगालेर लेखिएको यस कथामा संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोग भएको छ । मृत शव, शोक जस्ता संस्कृत शब्दको प्रयोग भएको यस कथामा अफसोच, सायद, नजर, मस्त स्लिपिङ ब्याग, रेडियो, फोर्स, एयरपोर्ट जस्ता आगन्तुक शब्दको प्रशस्त प्रयोग गरेका छन् । उनले "वासुजे वत्या" (पृ.९३) (नमस्ते साथी) जस्तो युगान्डिन भाषाको समेत प्रयोगले कथामा रोचकता प्रदान गरेका छन् । एकएक घरपरिवार, एकअर्का, छोराछोरी जस्ता दित्व शब्दको प्रयोग गरेका श्रेष्ठको यो कथामा अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोग भने न्यून रहेको देखिन्छ । "आँसु बग्नु", "मुटु चिरिनु" जस्ता टुक्काको न्यून प्रयोग गरेका कथाकार श्रेष्ठले "... उसको मन कपास जस्तै सेतो र नरम थियो । उसको विचार आकाश जस्तै खुला र हिमाल जस्तै स्वच्छ थियो" (पृ.९४) । जस्ता आलङ्कारिक भाषाको प्रशस्त प्रयोग गरेका भएता पनि यसको प्रयोग कथामा उनले जटिलता ल्याउन नभई स्वाभाविकता ल्याउन गरेको देखिन्छ। छोटाछोटा अनुच्छेद योजनामा संरचित यस कथामा व्याकरणिक विचलन पनि रहेको देखिन्छ । "... बाह्रवर्ष अघिको पीडा फेरि उर्लेर आयो मनको शान्त तलाउमा" (पृ.९८) । संयुक्त वाक्यको अधिक प्रयोग भएको यस कथामा कथाकारले युद्धले विकास हैन विनास निम्त्याउने भन्दै सबैलाई सचेत

तुल्याएका छन् । कथामा 'म' पात्रले ओसेगाको मृत शव देखेपछि उसँग बिताएका पलहरू, उसका सपनाहरूलाई संस्मरणात्मक रूपमा प्रस्तुत गरेकाले प्रस्तुत कथाको शीर्षक 'ओसेगाको सपना' अभिधार्थक रूपमा सार्थक रहेको छ ।

३.७.१२ 'लाउरा लन्डन र सपना' कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

बेलायती लाउरासँग बिहे गरी जीवन बिताउने सुन्दर सपना बोकेर लन्डन गएको 'म' अर्थात प्रवीण लाउराले आफ्नो ब्वाइफ्रेन्ड मार्क भएको र दुई महिनादेखि सँगै बस्दै आएको थाहा पाए पछि निरास बनेर फर्केको उसको कारुणिक यथार्थ बोकेको 'लाउरा लन्डन र सपना' कथामा संस्कार र संस्कृति अनुसार आचरण फरक भएको देखाइएको छ । भोगवादी युरोपियनहरू स्वार्थी हुने अरूको मायाको मूल्य नबुझी चोट पुऱ्याउने स्वभावका हुन्छन् भन्ने कुरा कथाकारले यस कथामा देखाएका छन् ।

क) कथावस्तु

'लाउराको निमन्त्रणा स्वीकार गरी सुन्दर सपना बोकेर गोर्खाबाट लन्डन हिडेको प्रवीण लन्डनको ग्याटविक एयरपोर्टमा प्लेन अवतरण हुनै लाग्दा लाउरासँग हुने भेटको खुसी तथा लाउरा उसलाई लिन एयरपोर्टमा आइसकेको कल्पना गर्छ । प्लेन अवतरण पछि ऊ ओर्लिएर अध्यागमन जाँचको लाममा बसी लाउराले नबोलाएको भए लन्डन घुम्न आफ्नो क्षमताले नभ्याउने भन्दै भिसा पाएको दिन एलिजावेथको देशमा तिमीलाई स्वागत छ भनेको सम्झन्छ । ऊ लाउरा लन्डन फर्कदा बाबु, आमा र आफू दुखित भएको लाउराको मायाले उसँग बिहे गर्ने सपना बनाएको, लाउरासँग आफ्नो नाम जोडी साथीले जिस्काएको, लन्डन आउन लाउराले निमन्त्रणा गरेको, लाउराले आफूप्रति गरेको विश्वास र भरोषा नै माया भएको कल्पनामा कुबुल्की मार्दै उसँगै जीवन बिताउने योजना बनाउँदै उसलाई नेपाल लगेर बिहे गर्ने, उसँग पुरै लन्डन घुम्ने योजना बनाउँदै कल्पन्छ । अध्यागमन कक्षमा पासपोर्ट छाप लगाएर लाउरालाई भेटी दुवै ए ट्वान्टी फाइभ रोड हुँदै अगाडि बढ्दै गर्दा एक्लै भएको बेला नेपाल र उसको र आमाको खुब याद आउने कुरा गर्छे । ऊ लन्डन सफा र सुन्दर भएको भन्दै लाउरा र लन्डनको प्रशंसा गर्छ । आधा घण्टाको ड्राइभ पछि लाउरा आफ्नो घर अगाडि गाडी रोकी भित्र पस्छे । प्रवीणलाई खाजा दिदै आराम गर भन्दै बाहिरिन्छे । ऊ लाउराको घरका सबै सामानको अवलोकन गर्दै नेपालमा लाउरासँग बिताएका क्षणहरू, अढाइवर्ष अघि लाउरा पेइङ गेस्टका रूपमा बस्न आफ्नो घरमा आएकी,

दिनभर स्वयम्सेवकका रूपमा स्कुल पढाएर घर फर्किने र भान्साका काममा आमालाई सघाउने गरेकी, एकदिन लाउरासँगै फेवाताल घुम्दै बेलुकीसँगै बसेर बियर खाएको लाउराको आकर्षणले उसको पुरुषत्वलाई जिस्काएको, बिहान आफैले निलो साडी किनिदिएको, लाउराको मायाले आफू तड्पिएको सम्भन्छ । बेलुका लाउरा मार्कसँग आएको र ऊ ब्वाइफ्रेन्ड भएकाले दुई महिनादेखि सँगै बस्दै आएको कुराले प्रवीण मर्माहत हुन्छ । आफ्नै अगाडि लाउरालाई बिहे गर्ने सपना तुहिएकाले बिरामी भएको बहानामा केही नखाई कोठामा गई बिहान सबेरै संस्कारले व्यवहार फरक परेको चिठी राखिदिएर बाहिरेको देखाएर कथावस्तुको अन्त्य भएको छ ।

'म' अर्थात प्रवीण लाउराको निमन्त्रण स्वीकार गरेर लन्डन जानु, एयरपोर्टमा लाउरासँग भेट भई उसको घर पुग्नुसम्म कथाको प्रारम्भ भाग हो । प्रवीणलाई खाजादिएर लाउरा बाहिर निस्कनु, प्रवीणले लाउराका घरका सबै सामानको अवलोकन गर्दै लाउरासँग नेपालमा बिताएका क्षणहरू सम्भन्नु, बेलुका लाउरा मार्क आफ्नो ब्वाइफ्रेन्ड भएको र दुवै दुई महिनादेखि सँगै बस्दै आएको कुरा सुनेर प्रवीण मर्माहत हुनुसम्म कथाको मध्य भाग हो भने अर्कोदिन बिहान प्रवीण संस्कारले व्यवहार फरक भएको चिठी छोडेर बाहिरिनुसम्म कथावस्तुको अन्त्य भाग हो । लाउरालाई जीवनसाथी बनाउने सपना बुनेर लन्डन गएको प्रवीणको धेरैजस्तो संस्मरण उल्लेख गरिएको प्रस्तुत कथाको कथावस्तु निम्न रैखिक रहेको छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

'लाउरा लन्डन र सपना' कथामा प्रवीण, लाउरा, मार्क, प्रवीणका बुबा आमा र साथीहरू, अध्यागमन कक्षमा लागेको मानिसको भीड गरी थोरै पात्रको उपस्थिति रहेको छ । कथाको केन्द्रीय पात्र प्रवीण, मार्क, प्रवीणको बुबा र साथीहरू पुरुष पात्र हुन् भने लाउरा र प्रवीणकी आमा नारी पात्र हुन् । प्रवीण कथाको प्रमुख भूमिका निर्वाह गर्ने मुख्य, केन्द्रीय, प्रत्यक्ष पात्र हो भने लाउरा कथाकी सहायक, प्रत्यक्ष पात्र हो । कथामा कुनै भूमिका निर्वाह नगर्ने तर प्रसङ्बस उल्लेख गरिएका मार्क प्रवीणका बुबा, आमा र साथीहरू, अध्यागमन कक्षको मानिसको भीड परोक्ष र गौण पात्र हुन् ।

कथाको प्रारम्भदेखि अन्त्यसम्म देखिएको प्रवीण कथाको केन्द्रीय पात्र हो । उसकै पेरिफेरिमा कथाको घटनाक्रम अगाडि बढेको छ । लाउरालाई भरोषा गरी उसँग जीवन

बिताउने सपना देखेर लन्डन गएको ऊ लाउराको ब्वाइफ्रेन्ड भएको थाहा पाएपछि मर्माहत हुँदै नेपाली संस्कृति र विदेशी संस्कृतिको भिन्नता बुझेर लुरुलुरु फर्कने कथाको अनुकूल र सत्पात्र हो । नेपाल बसाइका क्रममा लाउरालाई निस्वार्थ सहयोग गर्ने लाउरालाई मनदेखि मन पराएर उसँगै जीवन बिताउने सपना देख्ने ऊ नेपाली युवाको प्रतिनिधित्व गर्ने वर्गीय पात्र हो । लाउरा कथाकी सहायक पात्र हो । भोगवादी संस्कृतिको अवलम्बन गर्ने, प्रवीणको मायालाई बुझ्न नसक्ने, परेको खण्डमा अरूलाई सहयोग गर्ने ऊ कथाकी अनुकूल सहायक नारी पात्र हो । प्रवीणका बुबा आमा र साथीहरू, अध्यागमन कक्षमा लागेको मानिसको लाम जस्ता पात्रको कुनै भूमिका नभएकाले परोक्ष र गौण पात्रका रूपमा कथामा वर्णित छन् ।

ग) दृष्टिविन्दु

समाख्याताले ऊ अर्थात प्रवीणको व्यवहारलाई तृतीय पुरुषको प्रयोग गरी सम्पूर्ण घटनाक्रम वर्णन गरेकाले 'लाउरा लन्डन र सपना' कथामा बाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । लउरालाई बिहे गरेर जीवन बिताउने सपना देखेर लन्डन गएको प्रवीणका भोगाइ अनुभूति र संस्मरण मात्र नभई लाउराको व्यवहार समेतको चित्रण गरिएको यस कथामा बाह्य सर्वदर्शी दृष्टिविन्दुको समुचित प्रयोग भएको छ ।

घ) सारवस्तु

भोगवादी र चरम व्यक्तिवादी प्रवृत्तिका लाउरा जस्ता व्यक्तिहरूले अरूको भावनामा चोट पुगेको अनुभव गर्न नसक्ने तथा विदेशी महिलाको विश्वास गरी आफ्नो संस्कृतिलाई बिर्सेर उनीहरूसँगै बिहा गरी जीवन बिताउने सपना देखे पनि त्यो आफूले सोचे जस्तो नहुने, आफूले माया गरेको मानिसले दिएको चोट सहन गर्न निकै गाह्रो हुने यथार्थ प्रवीणका माध्यमबाट प्रस्तुत गर्नु नै यस कथाको सारवस्तु हो ।

ङ) रूपविन्यास

सरल नेपाली गद्य भाषाको प्रयोग गरी लेखिएको 'लाउरा लन्डन र सपना' कथामा संस्मरणात्मक, संवादात्मक तथा पत्रात्मक शैलीको समेत प्रयोगले कथा आकर्षक बनेको छ । सरल बोधगम्य गद्य शैलीको प्रयोग गरेका कथाकार श्रेष्ठले यस कथामा संवृत रूपविन्यासको प्रयोग गरेका छन् । श्रेष्ठले स्तब्ध, संस्कार, निस्तब्ध, चक्रव्यूह, मस्तिष्क जस्ता तत्सम शब्द आखिर, इसारा मस्त, अक्सर, रोड, ड्राइभ, इजाजत जस्ता आगन्तुक

शब्दको प्रयोग गरेका छन् । उनले छिः, आहा, ओ जस्ता आश्चर्य बोधक शब्द , त, कि, र , न जस्ता निपातको प्रयोगले कथालाई रोचक मात्र बनाएका छैनन् उनले सन्दर्भ र प्रसङ्ग मिलाएर "हाउ नाइस आन्सर" (पृ.१०८) । जस्ता अङ्ग्रेजी भाषाको प्रयोगले कथालाई सार्थक तुल्याएका छन् । कथाकारले आफ्ना अन्य कथामा जस्तै यस कथामा पनि धपक्क, फिसिक्क, झुस्स, व्यस्त जस्ता अनुधरणात्मक शब्द, कताकता, भित्र भित्रै, एकाएक जस्ता दित्व शब्दको प्रयोग गरेका छन् । लामा छोटा अनुच्छेद योजनामा संरचित यस कथामा संयुक्त वाक्यको प्रयोग तथा "लाउरा झन निलो साडीले स्वर्गकी अप्सरा जस्तै देखिन्थिन्" (पृ.११४) । "यो फेवाताल कति सुन्दर छ , हेर न हिमाल आएर तालैमा सुते जस्तो" (पृ.१११) । जस्ता आलङ्कारिक भाषाको प्रशस्तै प्रयोग गरेका भए पनि कथा जटिल नभई बोधगम्य नै रहेको छ । उखानटुक्काको प्रयोगमा खासै रुची नदेखाएका श्रेष्ठको यस कथामा "आखिर जीवन एउटा रुमानी सपनाहरूको सङ्ग्रहालय त रहेछ । जहाँ हरेक असफल प्रेमीहरूले आफ्नो सपनाहरूको सङ्ग्रहालय त रहेछ जहाँ हरेक असफल प्रेमीहरूले आफ्नो सफलताका गाथाहरू लेखेर राख्छन् र भाग्यलाई दोष दिदै उम्कन्छन् जिन्दगीको चक्रव्यूहबाट" (श्रेष्ठ, २०६९ : ११६) । जस्ता वाक्यले कथाको सम्पूर्ण मर्म बोकेको अनुभव हुन्छ । वियोगात्मक प्रेमकथामा आधारित यो कथा लाउरालाई जीवनसाथी बनाउने सपना बोकेर गएको प्रवीणको आफ्नै अगाडि सपना तुहिएको र निराश भई फर्केको यथार्थ उद्घाटन गरिएको कथाको शीर्षक 'लाउरा लन्डन र सपना' अभिधार्थक तहमै सार्थक रहेको छ ।

३.७.१३ 'सुडानका सदिकहरू' कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

'सुडानका सदिकहरू' कथा सुडानको गृहयुद्धको चपेटामा परी अभिभावक गुमाएर विचल्ली र भोकमरी सहन विवश बेसहारा सडक बालबालिकाको कारुणिक कथा हो । युद्धले वर्तमान र भविष्य दुवै अन्धकार हुने र भोलिका देश हाक्ने बालकालिका बेसहारा भई भोकै मर्नुपर्ने सामाजिक यथार्थ प्रस्तुत गरिएको यो कथा कारुणिक बनेको छ ।

क) कथावस्तु

गृहयुद्धको मारमा परेर परिवार विहीन भई जीवन गुजार्न सडकमा मागेर खाने दुःखदायी अवस्थाको चित्रण गरिएको यस कथाका वाहिद, मुसाव, ओसामा, मोहमद, हमिद यासी सडक बालकहरू हुन् । उनीहरू मागेर खाने गर्छन् । संयुक्त राष्ट्रयसङ्घको जागीरे

'म' पात्रसँग माग्ने क्रममा नै भेट भएपनि ऊ ती बालकहरूप्रति सहानुभूति प्रकट गर्छ । फुर्सतको समय ती बेसहारा बालकसँग बिताउँदा खुसी हुने ऊ युद्धले वर्तमान र भविष्य दुबै अन्धकार हुने भएकाले त्यसको विरोध गर्छ भने ऊ बेसहारा बालबालिकालाई सुडानको सरकारले वास्ता नगरेको देखेर चिन्तित हुन्छ । ती सडक बालबालिकालाई देख्दा आफ्ना देशका बालबालिका सम्भने ऊ एकदिन अमिस सपमा ती सबै बालकहरूलाई बर्गर र जुस खुवाउँछ । आफू भोलि खार्तुन र त्यसपछि नेपाल जाने कुरा सुनाउँदा बालकहरू उसलाई त्यही बस्न आग्रह गर्छन् । 'म' पात्र बालकहरूलाई ठुलो भएपछि चिठी लेख्न आग्रह गर्दै भिजिटिङ कार्ड दिएर त्यहाँबाट बिदा भई अफिस जान्छ । भोलिपल्ट ऊ डार्फबाट खार्तुन उड्दा मरुभूमिमा डडाइएका बस्ती हेर्दै निर्दयी मान्छे र पशुमा फरक नभएको अनुभव गर्छ । ऊ नेपाल आएपछि तिनै बालकहरूले सुरक्षाको ग्यारेन्टी माग्दै बालअधिकारका बारेमा सोधेको आफू त्यसको समाधान गर्न असमर्थ भएको र भगवान भए तिनीहरूका लागि सुखी र खुसी बनाउन प्रार्थना गर्ने आशावादी भएको देखाएर कथावस्तुको अन्त्य भएको छ ।

गृहयुद्धका कारण परिवार गुमाएर सडकमा मागेर जीवन बिताउने बालक र संयुक्त राष्ट्रसङ्घको जागीरे 'म' पात्र अमिस सपमा खाना बर्गर र जुस खादै गरेको प्रसङ्ग वर्णन गर्नु कथाको प्रारम्भ भाग हो । गृहयुद्धका कारण परिवार विहीन बालकहरूलाई भेट हुँदै पिच्छे 'म' पात्रले पाउरोटी दिनु, उनीहरूसँग समय बिताउँदा ऊ आनन्दित हुनु, बालकहरू पेटपाल्न कहिले माग्ने कहिले गाडी पुसने गर्नु, 'म' पात्र ती बालबालिकालाई बर्गर जुस खुवाउँदै भोलिपल्ट खार्तुन र त्यसपछि नेपाल जाने कुरा सुनाउनुसम्म कथाको मध्य भाग हो भने भोलिपल्ट 'म' पात्र खार्तुन उड्नु, नेपाल आएपछि तिनै बालिका सुखी र खुसी बनाउन भगवानसँग प्रार्थना गर्ने प्रण गर्नु कथाको अन्त्य भाग हो । खाना खाँदै गरेको प्रसङ्गबाट सुरू र खाना खाएर 'म' पात्र बालकसँग बिदा भएको प्रसङ्गमा नै कथावस्तु अन्त्य भएकोले यस कथाको कथावस्तु वृत्ताकारीय रहेको छ भन्न सकिन्छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

'सुडानका सदिकहरू' कथामा 'म' पात्र, वाहिद, मुसाव, ओसामा, मोहमद, हमिद, यासी, वसिम, अमिस सपका किचन मास्टरहरू, सुडानी सैनिक नेताहरू, बेसहारा बालकका अभिभावक पात्रको चर्चा गरिएको प्रस्तुत कथामा पात्रको सङ्ख्या किटान गर्न कठिन देखिन्छ । कथामा वर्णित 'म' पात्र प्रमुख, प्रत्यक्ष पुरुष पात्र हो । वाहिद, मुसाव, ओसामा,

मोहमद, हमिद, यासी र बसिम गरी सात बालकहरू सहायक, प्रत्यक्ष पुरुष पात्र हुन् भने माथि उल्लेखित अन्य पात्र प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका परोक्ष र गौण पात्र हुन् ।

यस कथामा सक्रीय भूमिका निर्वाह गर्ने 'म' पात्र प्रमुख पुरुष पात्र हो । ऊ संयुक्त राष्ट्रसङ्घमा जागीर गर्ने नेपालको प्रतिनिधि, गृहयुद्धको कारण अभिभावक गुमाएर बेसहारा भएका भोका सुडानका बालकहरूप्रति सहानुभूति प्रकट गर्ने, उनीहरूसँग भावनात्मक रूपले निकट रही उनीहरूलाई खुसी र सुखी देख्न चाहने सत् तथा अनुकूल पात्र हो । ऊ सुडानमा चर्किएको गृहयुद्धको विरोध गर्दै सड्क बालबालिकाको भविष्यप्रति चिन्तित हुन्छ । युद्धले वर्तमान र भविष्य अन्धकार हुने भन्दै ऊ युद्धको घृणा गर्छ । सुडानी सरकारले भविष्यका कर्णधार बालबालिकाको वेवास्ता गरेकामा चिन्ता व्यक्त गर्छ । यस कथामा वाहिद, मुसाव, ओसामा, मोहमद, हमिद, यासी र वसिम गृहयुद्धका कारण अभिभावक गुमाएर सहाराविहीन भई सडक पेटीमा अरूसँग हात फैलाएर पेट पाल्ने कथाका प्रत्यक्ष र सहायक पात्र हुन् । उनीहरूले बेसहारा सडक बालबालिकाको प्रतिनिधित्व गरेका छन् । कथामा वर्णित किचन मास्टर, सुडानका सैनिक, नेता सडक बालकका अभिभावक कथामा कुनै भूमिका निर्वाह नगर्ने तर प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका परोक्ष र गौण पात्र हुन् ।

ग) दृष्टिबिन्दु

'सुडानका सदिकहरू' कथाका कथयिता कथाकार स्वयम् भएकाले प्रथम पुरुष शैलीमा आफ्ना अनुभूतिहरू अभिव्यक्त गरेका छन् । उनले 'म' आन्तरिक दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरी वर्णनात्मक तथा संवादात्मक शैलीको माध्यमबाट गृहयुद्धको चपेटामा परी सहाराविहीन भोका, नाङ्गा सडक बालकहरूको कारुणिक अवस्थाको चित्रण गरेका छन् । यसरी हेर्दा प्रस्तुत कथामा आन्तरिक परिधीय दृष्टिविन्दुको समुचित प्रयोग भएको छ ।

घ) सारवस्तु

'सुडानका सदिकहरू' कथाका माध्यमबाट कथाकारले गृहयुद्धका कारण सहाराविहीन भई सडक पेटीमा मागेर दिन बिताउन बाध्य भोका र पीडित बालबालिकाको कारुणिक र दयनीय अवस्थाको चित्रण गरेका छन् । युद्धले मानिसको वर्तमान र भविष्य अन्धकार हुने, धेरैलाई घरवारविहीन र बेसहारा बनाएर अभाव शोक, त्रास र पीडा सहेर पनि झिनो आशाको डोरीमा जीवन बिताउन विवश हुने यथार्थ उद्घाटन गर्नु नै प्रस्तुत कथाको सारवस्तु हो । यस कथामा श्रेष्ठले युद्धको प्रपञ्च रच्ने सैनिक तथा विद्रोही दुवै भूमि कब्जा

गर्ने खेलमा लागेर गाउँ बस्ती जलाउन पछि नपर्ने, मान्छे मर्नकै लागि जन्मिएको सोचेर अनेकौं मान्छेको मृत्युले समेत संवेदित नहुने युद्धले मान्छेलाई संवेदना विहीन बनाउने गरेको यथार्थ प्रस्तुत गरेका छन् । बालबालिका देशका कर्णधार भएकाले उनीहरूको उचित हेरचाह गर्नुपर्ने सन्देश दिइएको प्रस्तुत कथाको सारवस्तु शाश्वत् रहेको छ ।

ङ) रूपविन्यास

सरल नेपाली भाषाको प्रयोग गरी श्रेष्ठले गृहयुद्धले सिर्जित सुडानको दर्दनाक अवस्थाको चित्रण गरेका छन् । वर्णनात्मक, सूच्य संवाद तथा संस्मरणात्मक शैलीको अवलम्बन गरी उनले घटनाको प्रस्तुतीकरण गरेका छन् । सरल , सुबोध्य गद्य भाषाको प्रयोग गरिएको प्रस्तुत कथामा श्रेष्ठले संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोग गरेका छन् । सुडानको पृष्ठभूमिमा लेखिएको यस कथामा थोत्रा, टाला, फुच्चे, गाँस, मुन्टो जस्ता कथ्य शब्दको प्रयोग गरिएको छ । प्रस्तुत कथामा किचन मास्टर, वान पाउन्ड जस्ता अङ्ग्रेजी कहानी (मराठ्ठी) सरकार (फारसी) भाषाका शब्द तथा प्रचलित संस्कृत शब्दको समेत समुचित प्रयोग भएको छ । यस कथामा “भोको बाघले बाखा झम्टेझैँ” जस्ता उखानको सीमित प्रयोग भएको छ भने स्वाप्प, टुलुटुलु, कपाकप, टक्क, चटक्क जस्ता अनुकरणात्मक शब्द भोकभोकै, सानो सानो, एकएक, बाटाबाट, आ-आफ्नो, घरी घरी जस्ता द्वित्व शब्दको साथै नै, न, है , ल, कि जस्ता निपातको प्रयोगमा समेत श्रेष्ठले रुचि देखाएका छन् । पात्रको स्तर सुहाँउदो पद, पदावली र वाक्यको प्रयोग गरेकाले उनको कथा भन्ने शैली आकर्षक रहेको देखिन्छ । संयुक्त वाक्यको आधिक्य रहेको प्रस्तुत कथामा श्रेष्ठले युद्धको विरोध गर्दै बालबालिकाको अधिकारमा ध्यान दिन सबैलाई सन्देश दिइएको प्रस्तुत कथाको शीर्षक ‘सुडानका सदिकहरू’ प्रतीकात्मक रहेको छ ।

३.७.१४ ‘फेरि भेटिएनन् तिखेमार’ कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

आफ्नो भूमि प्राणभन्दा प्यारो ठान्ने तिखेमार जस्ता नागरिकहरू प्राणको बाजी लगाएर मुलुक स्वतन्त्र र समृद्ध बनाउन विपक्षीसँग लड्ने यथार्थ प्रस्तुत गरिएको यस कथामा कथाकार श्रेष्ठ युद्धको विपक्षमा उभिएका छन् ।

क) कथावस्तु

युगोस्लाभिया सर्विया र क्रोसियामा विभाजित भएपछि सबिर्यनहरूले क्रोसियन भूमि क्रायना कब्जा गरी हजारौं क्रोसियनको समेत आम हत्या गरेका हुन्छन् । क्रोसिया र

सर्बियाको युद्ध हुन नदिने उद्देश्यले युएनद्वारा खटिएका शान्ति सेना मध्ये 'म' पात्र अर्थात राजु नेपालको प्रतिनिधि हो । २६ वर्षे अग्लो बान्की परेको तिखेमारसँग दारुबारमा बियर पिउने क्रममा भेट भएको र उसले युद्धका नाइकेहरूले युगोस्लाभियाको सौन्दर्यको नष्ट गरेको बताउँछ । फेब्रुवरी महिनाको एकदिन 'म' पात्र ग्रावानिचाका स्कुलहरू अवलोकन गरी फर्कदै गर्दा तिखेमारलाई सैनिक पोसाकामा देखी छक्क पर्दै अभिवादन गर्छ र कार्यालय फर्कन्छ । त्यसपछि एकदिन बियरबारमा तिखेमारसँग भेट भई सँगै बियर खाने क्रममा तिखेमार युएनका कर्मचारीले सर्बियनलाई खाना बाँडेकोमा असन्तुष्टि व्यक्त गर्दै तिनैले आफ्नो परिवार श्रीमती लगायत सम्पूर्ण बस्ती सखाप पारेकामा ती राक्षसहरूसँग एकमुठी सास रहुन्जेल लडी रहने प्रतीज्ञा गर्दै आफ्नो भूमि प्राणभन्दा प्यारो भएको भावना व्यक्त गर्छ । रात निकै छिप्पिएकाले उनीहरू छुट्टिन्छन् । एकदिन अचानक सर्बिया र क्रोसियाको युद्ध भई क्रोसियाली आफ्नो गुमेको पाक्राचमा झण्डा फहराउँछन् र सुरक्षका लागि क्रोसियन सेना रहन्छन् । सर्वियनहरू बोस्नियाको सर्बियन क्षेत्रमा पढाउन युएनका शान्ति सेना खटिन्छन् । त्यसपछि तिखेमार कहिले भेटिदैन । दिनहुँ तिखेमार भेट्ने लालसामा 'म' पात्र बियरबार गए पनि उसको तिखेमारलाई भेट्ने इच्छा ज्यूँका त्यूँ रहेको देखाएर कथावस्तुको अन्त्य भएको छ ।

२६ वर्षको तिखेमारसँग दारुबारको बियरवारमा 'म' अर्थात राजुको भेट हुनु कथावस्तुको आदि भाग हो । सर्बियनले क्रोसियन भूमि कब्जा गरी हजारौं क्रोसियनको हत्या गरेकामा तिखेमारले आक्रोश पोख्दै आफ्नो भूमि स्वतन्त्र बनाउन प्राण रहुन्जेल लडने प्रतीज्ञा गर्नु, तिखेमार क्रोसियन सैनिक पोसाकमा देखिनु, एकदिन सर्बियन र क्रोसियनको युद्ध भएको देखाउनुसम्म कथाका मध्य भाग हो भने सर्बियनलाई बोस्नियातर्फ पठाउने कार्यमा युएनका शान्तिसेनाले सहयोग गर्नु, तिखेमारलाई भेट्ने इच्छाले 'म' पात्र दिनहुँ बियरवारमा गए पनि उसलाई नभेट्नुसम्म कथावस्तुको अन्त्य भाग हो । 'म' पात्रले बितेका घटनाको वर्णन गरेको प्रस्तुत कथा निम्न रैखिक ढाँचामा लेखिएको छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

'फेरि भेटएनन् तिखेमार' कथामा 'म' पात्रका रूपमा चित्रित राजु, तिखेमार, बियरवारमा उपस्थित केटाकेटीहरू, क्रोसियनहरू, सर्वियनहरू, युएनका शान्ति सेना, सर्बियन नेता काराज्दिक, क्रोसियाका राष्ट्रपति फ्रयान्यो टुजमेन तिखेमारका बाबु आमा र श्रीमती, बियरबारको वेटर गरी धेरै पात्रको उपस्थिति रहेको छ । यस कथामा राजु अर्थात

'म' पात्र र तिखेमार सक्रीय भूमिका निर्वाह गर्ने प्रत्यक्ष पात्र हुन् भने कथामा कुनै भूमिका निर्वाह नगर्ने तर प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका माथि उल्लेखित अन्य पात्र परोक्ष र गौण पात्र हुन् ।

प्रस्तुत कथामा 'म' पात्रका रूपमा उपस्थित राजु युएनद्वारा युद्धग्रस्त क्षेत्र युगोस्लाभियाको पाक्राचमा शान्ति पुनर्बहालीका लागि खटिएको नेपाली प्रतिनिधि हो । ऊ लगायत युएनद्वारा खटिएका शान्ति सेनाहरू सर्बिया र क्रोसियाको युद्धको अन्त्य र शान्ति चाहन्छ । ऊ युद्धबाट पीडित तिखेमारको पीडाबाट दुखित हुन्छ । ऊ कथामा सत् र अनुकूल पात्रका रूपमा कथामा वर्णित छ । तिखेमार यस कथाको अर्को प्रमुख पात्र हो । उसले सर्बियनहरूसँग लड्ने क्रोसियन सैनिकको प्रतिनिधित्व गरेको छ । आफ्नो देशको रक्षा र स्वतन्त्रताका लागि परतन्त्र स्वीकार नगर्ने स्वाभिमानी र क्रोसियाली भूमि र जनताका निम्ति जीवन अर्पण गर्ने उसमा देशप्रेमको भावना रहेको छ । आफ्नो भूमिका निम्ति सर्बियनसँग लडेको भए पनि तिखेमार अनुकूल र सत् पात्रका रूपमा कथामा वर्णित छ । प्रस्तुत कथामा सर्बियन नेता काराज्दिक, क्रोसियन राष्ट्रपति फ्रयान्यो टुजमेनले निरङ्कुश शासकको प्रतिनिधित्व गरेका छन् । कथा वर्णित अन्य पात्र बियरबारमा उपस्थित युवायुवती सर्बियन तथा क्रोसिन नागरिक, युएनका शान्ति सेना तिखेमारका आमाबाबु र श्रीमती मोया, बियरबारको वेटर कथामा घटना वर्णनका क्रममा प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका परोक्ष र गौण पात्र हुन् । यसरी श्रेष्ठले धेरै पात्रको कुशल संयोजन गरी गृहयुद्धको कारण खण्डित हुन पुगेको युगोस्लाभियाको जातीयताका नाममा भएको युद्ध ताण्डवद्वारा निर्दोष नागरिकले ज्यान गुमाउन पुगेको, गाउँबस्ती उजाड बनाइएको मर्मस्पर्शी घटनाको यथार्थपरक वर्णन गरेका छन् ।

ग) दृष्टिविन्दु

'फेरि भेटिएनन् तिखेमार' कथामा कथयिता स्वयम्ले भोगेका यथार्थ घटनालाई प्रथम पुरुष शैलीमा वर्णनात्मक तथा सूच्य संवादात्मक शैलीको अवलम्बन गरी तिखेमारको जीवन यर्थाथ उद्घाटन गरेका छन् । यसरी सम्पूर्ण घटनाको प्रत्यक्षदर्शी आफू भएर तिखेमारको व्यवहार चिन्तन प्रस्तुत गरिएको श्रेष्ठको यो कथामा आन्तरिक परिधीय दृष्टिविन्दुको समुचित प्रयोग भएको छ ।

घ) सारवस्तु

'फेरि भेटिएनन् तिखेमार' कथाका माध्यमबाट कथाकार श्रेष्ठले गृहयुद्धका कारण विखण्डित हुन पुगेका मनुष्यको पीडा र उजाड बनाइएका मानवीय बस्तीको कारुणिक यथार्थ प्रस्तुत गरेका छन् । प्रस्तुत कथामा जातीयताका नाममा हुने युद्धले गाउँबस्ती उजाड हुने र मानव संहार हुने भन्दै वीभत्स रूपमा युद्धको चित्रण गरी देश रक्षा र स्वतन्त्रताका लागि जीवन वलिदान गर्न पनि मानिस पछि पर्दैनन् भन्ने देखाउनु नै प्रस्तुत कथाको सारवस्तु हो । युद्ध, आतङ्क कसैका हितमा नहुने र यसले भौतिक संरचना र मानव संसाधनको विनास गर्ने भएकाले सबैले शान्ति पुनर्वहालीका निम्ति भूमिका खेल्नुपर्ने सन्देश दिइएको यस कथाको सारवस्तु विश्वजनीन रहेको छ ।

ङ) रूपविन्यास

सरल नेपाली भाषामा लेखिएको प्रस्तुत कथामा वर्णविन्यास तथा सूच्य संवादात्मक शैलीको प्रयाग गरी जातीयता र धर्मका नाममा भएका युद्धको भयानक अवस्थाको यथार्थ वर्णन गरिएको छ । सरल र सुबोध्य गद्य भाषाको प्रयाग गरिएको प्रस्तुत कथामा पात्रको स्तर सुहाउँदो पद, पदावली र भूतकालीक वाक्यको प्रयोग भएको छ । विशेष गरेर श्रेष्ठले संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोग गरी प्रस्तुत कथाको रचना गरेका छन् । उनले यस कथामा प्रसङ्ग मिलाएर तत्सम, तत्भव शब्दको प्रयोग गर्नुका साथै गर्लफ्रेन्ड, सेन्टर, स्टेसन, सायद मस्त जस्ता आगन्तुक शब्दको प्रयोग गरेका छन् । कथामा बोलीचालीका प्रचलित कथ्य शब्द जस्तैः चुस्की, मेसो, लुटेराको प्रयोगद्वारा स्वभाविकता ल्याएका छन् भने उनले उखानटुक्काको प्रयोगमा खासै रुची नदेखाएको भए पनि कहीँ कतै मुर्ख, बौलाहा कुकुर जस्ता प्रतीक क्रुर सर्बियनलाई बुझाउन प्रयोग गरेका छन् । उनले आफ्ना अन्य कथामा जस्तै यस कथामा पनि हुरुक्क, रमरम, चुपचाप, टुप्लुक्क जस्ता अनुकरणात्मक शब्द तथा कुराकानी, सँगसँगै, केटाकेटी जस्ता द्वित्व शब्दको प्रभावकारी प्रयोग गर्नुका साथै र, नि, कि, त जस्ता निपातीय प्रयोगमा पनि उनले रुचि देखाएका छन् । संयुक्त वाक्यको प्रयोग गरी श्रेष्ठले जातीयता र धर्मका नाममा हुने गरेका भयानक मानव संहारको विरोध गर्दै शान्ति पुनर्बहालीमा ध्यान दिन सबैलाई आग्रह गरेको प्रस्तुत कथाको शीर्षक 'फेरि भेटिएनन् तिखेमार' अभिधार्थक रहेको छ ।

३.७.१५ 'नाइट क्लबकी मारिया' कथाको विधातात्त्विक अध्ययन

'नाइट क्लबकी मारिया' श्रेष्ठको 'मृत्यमेला' (२०६९) कथासङ्ग्रहमा सङ्कलित अन्तिम कथा हो । यस कथामा श्रेष्ठले परिवारविहीन भई एक्लिएर जीवनदेखि वितृष्णा जागी मृत्युवरण गर्ने मारियाको दैनिकी प्रस्तुत गरी शून्यवादी जीवन दर्शन अघि सारेका छन् ।

क) कथावस्तु

न्युयोर्कको डाउन टाउनको नाइट क्लबमा 'म' पात्र बियर पिइरहदा त्यहाँ अर्धनग्न युवतीहरू पुरुषलाई आकर्षित गरिरहेका हुन्छन् । मारियादेखि आकर्षित भएको 'म' पात्र आफूलाई भोग्न आग्रह गर्ने उसलाई क्लबभन्दा बाहिर भेट्ने चाहना गर्छ । आफ्नो आजको रात खाली भए भोलि पनि आउनुपर्ने मारियाका कुरा सुनेर ऊ आजको उसको चार्ज पे गरिदिने कुरा गर्छ र नाइट क्लबबाट बाहिरिन्छ । अर्कोदिन ऊ मारियालाई स्टेचु अक लिबर्टी आइल्यान्डमा भेटछ । त्यस भेटमा ऊ मारिया रहरले नभई बाध्यताले हप्ताको दुई दिन नाइट क्लब जाने गरेको थाहा पाउँछ । बिनास्वार्थ कसैले माया नगर्ने भन्दै आफूलाई माया नगर्न आग्रह गर्ने मारियालाई ऊ माया बिना जीवन नचल्ने कुरा गर्छ । आमा शिक्षिका बाबु व्यापारी भए पनि डिवोर्सपछि उनीहरूले वास्ता नगरेपछि आफू एक्लै बस्ने गरेको र कलेजको फी तिर्न नाइट क्लब जाने गरेको बताउँदै मारिया जनवरी दस नआए हुने भन्छे । ऊ त्यस दिन बाबुआमाप्रति घृणा उत्पन्न हुने कुरा गर्छे । यसपालीको जन्मदिनमा आफूले साथ दिने बाचा गरेको 'म' पात्र जनवरी सातमा मारियाको कोठा पुग्दा त्यहाँ ऊ जीवनदेखि निरास भएर सबै मानिसको स्वभाविक मृत्यु नहुने भन्दै जन्म आफूले नचाहि भए पनि मृत्यु भने आफ्नो नियन्त्रणमा हुने कुरा गर्छे । बाबुआमासँग जन्मदिन मनाउन नपाएको कुण्ठाले विचलित भएकी उसँग जनवरी दसमा भेट गर्न मारियाको कोठा पुग्दा पुलिसहरूले उसको मृत शरीर निकालेकोदेखि फर्किएको ऊ फेरि क्विन्स कहिले जाँदैन । यसरी कथावस्तुको अन्त्य भएको छ ।

नाइटक्लवमा बियर पिउने क्रममा 'म' पात्रको भेट मारियासँग हुनु उसलाई क्लब बाहिर भेट्ने इच्छा प्रकट गर्नुसम्म कथावस्तुको प्रारम्भ भाग हो । मारिया रहरले नभई बाध्यताले नाइटक्लब जाने गरेको थाहा पाउनु 'म' पात्र मारियासँग नजिकिनु, आमाबाबुले आफ्नो वास्ता नगरेकोमा मारियाले उनीहरूलाई घृणा गर्नु, जीवनदेखि विरक्तिएर मारियाले

मृत्यु आफ्नो नियन्त्रणमा हुने कुरा गर्नु, जनवरी दसमा 'म' पात्र मारियाको जन्मदिन मनाउन उसको कोठा पुग्दा पुलिसले मारियाको मृत शव निकालेको देख्नुसम्म कथावस्तुको मध्य भाग हो भने 'म' पात्र फेरि क्विन्स फर्किएर नजानु कथावस्तुको अन्त्य भाग हो । यसरी आदि, मध्य र अन्त्यको शृङ्खलामा संरचित प्रस्तुत कथाको कथानक ढाँचा रैखिक रहेको छ ।

ख) पात्र र चरित्रचित्रण

'नाइट क्लवकी मारिया' कथामा 'म' पात्र , नाइट क्लबमा उपस्थित युवा युवती, मारियाका आमाबाबु, घरबेटी बुढा, प्रहरीहरू गरी धेरै पात्रको उपस्थिति रहेको छ । 'म' पात्र कथाको प्रमुख पुरुष पात्र हो भने मारिया प्रमुख नारी पात्र हो । 'म' पात्र र मारिया दुबै प्रत्यक्ष पात्र हुन् भने माथि उल्लेखित अन्य पात्र कथाको घटनाक्रम वर्णनका क्रममा प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका परोक्ष र गौण पात्र हुन् ।

'म' पात्र कथामा सक्रीय भूमिका निर्वाह गर्ने प्रमुख पुरुष पात्र हो । नाइटक्लबमा गइरहने ऊ मारियालाई भोग भन्दा माथि उठेर आदर्श प्रेम गर्ने कथाको अनुकूल सत् पात्र हो । मारियाको शारीरसँग खेल्न भन्दा बाध्यतासँग खुल्न चाहने ऊ नाइटक्लबमा धाउने युवाको प्रतिनिधित्व गर्ने वर्गीय पात्र हो । मारिया रहले नभएर बाध्यताले नाइटक्लबमा जाने गरेकी कथाकी प्रमुख नारी पात्र हो । ऊ बिना स्वार्थ माया कसैले नगर्ने भन्दै मायाको बन्धनबाट मुक्त भई आफूले चाहे अनुरूप मर्ने निराशावादी पात्र हो । कथामा वर्णित अन्य पात्र नाइट क्लबमा उपस्थित युवा युवती, मारियाका आमाबाबु, वेटर, घरबेटी बुढा प्रहरी प्रसङ्गवस उल्लेख गरिएका परोक्ष र गौण पात्र हुन् । कथामा यिनको भूमिका रहेको देखिदैन ् ।

ग) दृष्टिविन्दु

'नाइट क्लवकी मारिया' कथाको कथावाचक वा समाख्याता 'म' पात्र हो । ऊ सम्पूर्ण घटनाको द्रष्टा र भोक्ता हो । प्रथम पुरुष शैलीमा वर्णनात्मक तथा संवादात्मक शैलीको अवलम्बन गरिएको प्रस्तुत कथामा आन्तरिक दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । समाख्याताले संस्मरणात्मक रूपमा मारियासँगको भेटघाट र सम्बन्ध प्रकट गरेको प्रस्ततु कथामा आन्तरिक परिधीय दृष्टिबिन्दुको समुचित प्रयोग भएको छ ।

घ) सारवस्तु

'नाइट क्लबकी मारिया' कथाका माध्यमबाट कथाकार श्रेष्ठले विभिन्न कारणले रेष्टुरेन्ट, बार, नाइटक्लब आदिमा आफूलाई नङ्ग्याएर ग्राहकलाई सन्तुष्ट पार्न विवश युवतीको यथार्थता प्रस्तुत गरेका छन् । आफन्तले आफ्नो बेवास्ता गरेकाले चरम निराशा उत्पन्न भई जीवनप्रति नै वितृष्णा जागी आत्महत्या समेत गर्न पछि नपर्ने मारियाका माध्यमबाट पलायनवादी शून्यवादी जीवन दर्शन उद्घाटन गर्नु नै प्रस्तुत कथाको सारवस्तु हो । जीवन बिताउन माया आवश्यक हुने मायाले नै जीवन सार्थक बन्ने भए पनि बाबुआमाले सन्तानको चाहना र मर्मलाई बेवास्ता गरी आफ्नो हठ र अविश्वासका कारण छुट्टिएर बस्दा सन्तानले एक्लो अनुभव गरी विसङ्गत अवस्थाको सृजना हुने भएकाले अभिभावकलाई आफ्ना सन्तानको चाहना बुझी कार्य गर्न सन्देश दिइएको प्रस्तुत कथाको सार वस्तु शाश्वत् रहको छ ।

ङ) रूपविन्यास

'नाइट क्लबकी मारिया' कथामा कथाकारले सरल सुबोध्य नेपाली भाषामा वर्णनात्मक तथा संस्मरणात्मक शैलीको प्रयोग गरी घटनाको प्रस्तुतीकरण गरेका छन् । उनको कथा भन्ने शैली आकर्षक र पौढ रहेको छ । मिठासपूर्ण गद्य भाषाको प्रयोग गरिएको प्रस्तुत कथामा श्रेष्ठले संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोग गरेका छन् । शब्द र पदावलीको चयनमा सरलता रहेको प्रस्तुत कथामा श्रेष्ठले प्रचलित तद्भव शब्द तथा प्लीज, नाइट, टाउन, डिभोर्स जस्ता आगन्तुक शब्द तथा कही कतै मस्ती जस्तो फारसी शब्दको समेत प्रयोग गरेका छन् । उखान टुक्काको प्रयोगमा खासै रुची नदेखाएका श्रेष्ठले आ-आफ्ना, खाली खाली, एकाएक जस्ता अनुकरणात्मक शब्दको प्रयोगले कथालाई प्रभावकारी बनाएका छन् । छोटा छोटा अनुच्छेद योजनामा संरचित यस कथामा कथाकारले संयुक्त वाक्यको प्रयोग गर्नुका साथै आलङ्कारिक भाषा तथा व्याकरणिक विचलन प्रयोगलाई हेर्दा श्रेष्ठको कथा भन्ने शैली पौढ रहेको पुष्टि हुन्छ । जीवन आफूले चाहेजस्तो नभएकाले अनेक दुःख कष्ट भोग्नुपर्ने र संघर्ष गरेर अघि बढेको जीवन नै सार्थक हुने सन्देश दिइएको यस कथामा नाइटक्लबमा नाङ्गिएर जीविकोपार्जन गर्ने मारियाको यथार्थ प्रस्तुत गरिएको प्रस्तुत कथाको शीर्षक 'नाइट क्लबकी मारिया' अभिधार्थक रहेको छ ।

३.८ 'मृत्युमेला' कृतिका कथाको संरचनात्मक अध्ययन

'मृत्युमेला' (२०६९) सालमा प्रकाशित राजुबाबु श्रेष्ठका प्रकाशित कथासङ्ग्रह मध्ये तेस्रो कथासङ्ग्रह हो । यस सङ्ग्रहमा श्रेष्ठका पन्ध्र ओटा कथा सङ्कलित छन् । यी सबै कथाहरूमा विदेशी पृष्ठभूमिमा घटेका घटनालाई समावेश गरिएको छ । श्रेष्ठले अफ्रिकी मुलुकमा वर्तमानमा सल्केको जातीय, धार्मिक, राजनीतिक द्वन्द्व र युद्ध त्यसबाट महिला तथा बालबालिकाले भोग्नु परेका शोषण, दुर्गति, बलात्कार हत्या आदिलाई कथाको विषय बनाएका छन् । उनले कथामा युद्धजन्य विध्वंस र अतिभौतिकवादी जीवन शुष्कतालाई समेत देखाउने काम गरेका छन् । श्रेष्ठले युद्धका कारण राज्य विखण्डन हुँदा मानवले भोग्नु पर्ने पीडालाई 'मरुभूमिका मृत्युमेला', 'सुडानका सदिकहरू', 'फेरि भेटिएनन् तिखेमार' कथामा देखाएका छन् भने त्रुटिपूर्ण सांस्कितिक परम्पराका कारण मानिसले भोग्नुपर्ने समस्यालाई 'अलबागिरको बिहे' 'फतिमाको अनिदो रात' कथामा जीवन्त रूपमा चित्रण गरेका छन् । 'एउटा हुमरको कथा' कथामा श्रेष्ठले मरुभूमिमा पानी बोकेर खुवाउने गधाको मानवकै यातनाले मृत्यु भएको देखाएर मानवमा संवेदना हराउँदै गएको कुराको सङ्केत गरेका छन् । 'डोबर क्यासलको किनारमा' कथामा श्रेष्ठले जन्मभूमि र यहाँको प्रकृति सम्झदै छटपटाएको बमदाइको सन्दर्भ उल्लेख गरी डायस्पोराको उल्लेख गरेका छन् । श्रेष्ठले आफ्ना विभिन्न कथामा एउटी स्त्रीले पाँच पति फेर्दा पनि तृप्ति नभएको र एक पत्नीले अनेक पति फेर्दा समेत असन्तुष्ट रहेको पश्चिमी शैलीको उल्लेख गरी नरनारीहरू भोगमा लिप्त रहेको प्रष्ट पारेका छन् । यी विभिन्न विषय र प्रसङ्गलाई श्रेष्ठले कथामा स्थान दिएको पाइन्छ ।

राजु बाबु श्रेष्ठ कथामा विभिन्न विषय र प्रसङ्गलाई गति दिन मानव पात्र मात्र नभएर मानवेतर पात्रको प्रयोग गर्दछन् । श्रेष्ठका अधिकांश कथामा मानव पात्रको प्रयोग भएको भए तापनि 'एउटा हुमरको कथा' कथामा मानवेतर पात्र गधाको उल्लेख गरिएको छ । श्रेष्ठले घटनाको वर्णन आन्तरिक/बाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरी पात्रका चिन्तन, सोचाइ, आवेग, संवेग उल्लेख गरेका छन् । उनका कथा पढ्दै जाँदा कतै प्रसङ्ग विषयक कतै शाश्वत् सारवस्तु पाइन्छ । 'एउटा हुमरको कथा' कथामा आजको मान्छेमा मानव प्रेम र पशु प्रेम हराउँदै गएको यथार्थ देखाई शाश्वत् कथावस्तुको प्रयोग गरिएको छ । श्रेष्ठ विविध विषय र प्रसङ्गलाई सिलसिला मिलाएर सोही अनुकूल पात्रको संयोजन गरी कथाको विषयलाई गति दिने कथाकार हुन् । त्यसैले उनका कथा परिष्कृत र उत्कृष्ट छन् ।

३.९ 'मृत्युमेला' कृतिका कथाको रूपविन्यासात्मक अध्ययन

'मृत्युमेला' (२०६९) कथासङ्ग्रहका कथाहरूमा श्रेष्ठले जागीरका सिलसिलामा विदेश बसाइका क्रममा आफैँले देखेका भोगेका र अनुभव गरेका घटनालाई आख्यानीकरण गरेर कथामा उतारेका छन् । विदेशी भूमिका कथालाई श्रेष्ठले परिवेश अनुकूल पात्रको प्रयोग गर्दै सरल, सुबोध्य भाषाको प्रयोग गरेका छन् । उनले विदेशी भूमिका समाज, संस्कृति, संस्कारको भित्रसम्म पुगेर यथार्थ रूपमा कथामा यसरी प्रस्तुत गरेका छन्: "इब्राहिम आफ्नो तेस्रो श्रीमतीका लागि फेरी १५ हजार पाउण्ड तिर्न राजी भयो" (श्रेष्ठ, २०६९:२८) । युरोपियन नरनारीहरू भोगमा लिप्त रहेको तथ्यलाई श्रेष्ठले माथिको उद्धरणमा स्पष्ट पारेका छन् । युद्ध, विखण्डन, बलात्कार, परिवारविहीन भएका बालबालिकाको पीडालाई देखाउन श्रेष्ठले कथामा संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोग गरेका छन् । उनका कथामा कम्पाउण्ड, नजर, उजुरी जस्ता आगन्तुक शब्द र सन्दर्भ र प्रसङ्ग मिलाएर कैफल हालिक (सञ्चै हुनुहुन्छ), आना क्वयस (ठिकै छु) जस्ता स्थानीय भाषाको प्रयोग गरिएको छ । यसरी प्रयोग गरिएको भाषाले कथा जटिल नबनी सान्दर्भिक बनेको अनुभूत हुन्छ । श्रेष्ठका कथामा टसको मस नहुनु, चिसो पस्नु, खाचो टार्नु जस्ता टुक्काको प्रयोग मात्र नभएर "यो फेवाताल कति सुन्दर छ, हेर न हिमाल आएर तालैमा सुते जस्तो" (श्रेष्ठ, २०६९:१११) जस्ता आलङ्कारिक भाषाको समेत प्रयोग भएको छ । युद्धका विपक्षमा रहेर श्रेष्ठ आफ्ना कथामा शान्तिको सन्देश दिन्छन्: "जात धर्म र क्षेत्रकै कारणले कसैको हत्या नहोस् भन्नका खातिर मात्र हामी यहाँ उपस्थित छौ" (श्रेष्ठ, २०६९:१३०) । युद्धले विनास र विखण्डन ल्याउने भएकाले श्रेष्ठ सबैलाई शान्तिमार्गी बन्न प्रोत्साहन गर्छन् । श्रेष्ठका कथाहरू खारिएका, माझिएका मात्र नभएर सबै पाठकले बुझ्ने खालका छन् । उनको कथा भन्ने शैली पौढ र आकर्षक छ । उनका कथा र शीर्षकको साझो सम्बन्ध रहेको छ । कुनै कुनै कथाका शीर्षक प्रतीकात्मक भए तापनि पाठकलाई कथा बुझ्न कठिनाइ पर्दैन ।

३.१० निष्कर्ष

कथाकार राजुबाबु श्रेष्ठका 'गृहयुद्धको घाउ' (२०६८), 'पुस्तान्तर' (२०६६) र 'मृत्युमेला' (२०६९) गरी तिन ओटा कथासङ्ग्रह प्रकाशित छन् । यी कथासङ्ग्रहमा श्रेष्ठका पैंतिस ओटा कथाहरू सङ्कलित छन् । उनको 'गृहयुद्धको घाउ' (२०६८) कथासङ्ग्रहमा स्वदेशी तथा विदेशी पृष्ठभूमिका चरित्र तथा घटना भए तापनि 'मृत्युमेला' (२०६९) कथासङ्ग्रहमा सङ्कलित सम्पूर्ण कथाहरू विदेशी पृष्ठभूमिका रहेका छन् । उनले यी सबै

कथाहरूमा आफूले देखेका, भोगेका र अनुभव गरेका विषयवस्तुलाई सरल भाषाको प्रयोग गरी यथार्थवादी ढङ्गले कथामा प्रस्तुत गरेका छन् । उनका युद्धको चित्रण गरिएका कथामा राज्य विखण्डन हुँदा एक अर्कामा छुट्टिएर जान विवश अनन्य प्रेमी दारियो र नादाको अमर प्रेम कथा 'मारिनोसेलोको जून' कथामा प्रस्तुत गरिएको छ भने गृहयुद्धका कारण परिवारविहीन भएर एक्लो जीवन बिताउने सत्तरी वर्षे ब्राङ्काको कथा 'मृत्युको जन्मदिन' कथामा देखाइएको छ । राष्ट्रको स्वतन्त्रताकालागि नुराले दिएको आत्म बलिदानी सुडानका मुस्लिमहरूमा चारवटीसम्म बिहे गर्ने पाउने परम्पराका कारण नारीले भोग्नुपर्ने समस्यालाई श्रेष्ठले आफ्ना कथामा विषयवस्तु बनाएका छन् । उनले स्त्री पुरुषको प्रेममा आधारित, भएर लेखेका 'मेरी सान्या', 'फरक बाटो', 'प्रेम सर' लगायत अधिकांश दुःखान्त कथा छन् । स्वदेशी पृष्ठभूमिमा लेखिएका श्रेष्ठका 'कठै मेरो देश', 'यमलोकमा सहिदहरू', 'हिरासतमा बुद्ध', 'अन्धकारको यात्री' कथाहरूमा नेपालमा चलेको दसवर्षे जनयुद्ध त्यसबाट आक्रान्त बनेका मानव समुदाय, जन्म थलोबाट विस्थापित भएर मृत्युवरण गरेका मानिसको कारुणिक अवस्थाको चित्रण गरेका छन् । उनले यी कथाहरूमा राजनीतिमा रहेका विकृति र विसङ्गति, पछिल्लो समयमा बढ्दै गएका अपहरण र बेपत्ता पारिने समस्यालाई आफ्ना कथामा स्थान दिएका छन् । उनले नेपाली साहित्यमा नलेखिएको 'एउटा हुमरको कथा' कथामा मरुभूमिमा पानी बोकेर मानिसको जीवन रक्षा गर्ने गधा अन्ततः मानवकै यातनाले मृत्यु भएको र गधाले मानिसको निर्दयीपन बोलेको तथ्य उजागर गरी पाठकलाई संवेदित तुल्याएका छन् । उनले कथानकलाई आदि मध्य र अन्त्यको शृङ्खलामा बुनेर घटना प्रस्तुत गरेकाले पाठकलाई बुझ्न सरल बनाइदिएका छन् । कथानकलाई गति दिन श्रेष्ठले कतै धेरै कतै थोरै पात्रको सहायता लिएका छन् भने उनले स्त्री, पुरुष दुबै पात्रको प्रयोग गरेका छन् ।

कथाकार श्रेष्ठ आफ्ना कथाहरूमा कतै वर्णनात्मक कतै संवादात्मक त कतै संस्मरणात्मक शैलीको प्रयोग गर्छन् । उनी कथा वाचकलाई कतै द्रष्टा कतै भोक्ताका रूपमा प्रस्तुत गर्न आन्तरिक र बाह्य दृष्टिविन्दुको सहायता लिन्छन् । गृहयुद्ध, राज्य विखण्डन, हत्या, हिंसा, विरोधी कथाकार श्रेष्ठ विदेशी भोगवादी र चरम व्यक्तिवादी संस्कृति भन्दा नेपाली संस्कृति र परम्परा उच्च रहेका अभिव्यक्ति दिन्छन् । आफ्नो भागाइ र अनुभूतिलाई कथाकार श्रेष्ठले यथार्थ रूपमा कथामा उतारका छन् । सरल, सहज र बोधगम्य भाषाको प्रयोग गर्न रुचाउने श्रेष्ठका कथामा संवृत्त रूपविन्यासको प्रयोग भएको

छ । तत्सम, तत्भव र आगन्तुक शब्दको समुचित प्रयोगका साथै निपातको प्रयोगले कथालाई आकर्षक र रोचक बनाउने काम गरेका छन् । श्रेष्ठका कथाका कथानक र शीर्षकको सोझो सम्बन्ध भए तापनि कतिपय कथाका शीर्षक प्रतीकात्मक छन् तर ती कथाको कथावस्तु बुझ्न कुनै कठिनाइ देखिँदैन । यो उनको विशेषता नै हो । समग्रमा स्वदेश तथा विदेशमा आफूले भोगेका, देखेका र अनुभव गरेका तथ्यलाई उजागर गर्ने श्रेष्ठ कथामा सरल र बोधगम्य भाषाको प्रयोग गर्छन् । मानिसका कारुणिक अवस्थाको चित्रण गरी पाठकको मन जित्न सफल राजुबाबु श्रेष्ठ प्रतिभाशाली कथाकार हुन् ।

परिच्छेद : चार

राजुबाबु श्रेष्ठका कथागत प्रवृत्तिहरू

४.१ विषयपरिचय

कथाकार राजुबाबु श्रेष्ठ 'वसन्तीको विवाह' (२०४२) नवकिरण पत्रिकामा प्रकाशित गराई कथालेखन आरम्भ गर्छन । प्रहरी पेशामा सम्लग्न श्रेष्ठ जागीरका क्रममा देशविदेशमा देखेका, भोगेका र अनुभव गरेका कुरालाई विषयवस्तु बनाएर कथा लेख्छन । उनका हालसम्म 'गृहयुद्धको घाउ' (२०६८), 'पुस्तान्तर' (२०६६) र 'मृत्युमेला' (२०६९) गरी तीन कथासङ्ग्रह प्रकाशित छन् । यी कथाहरूमा श्रेष्ठले देशविदेशमा भएका युद्ध, आतङ्क, राजनैतिक विकृति, भ्रष्टाचार, देशप्रेम, स्त्री पुरुषका प्रेमलाई मुख्य विषय बनाएका छन् । सामाजिक यथार्थ प्रकृति चित्रण देशप्रेम, सरल सुबोध भाषाशैली आदि श्रेष्ठका कथामा पाइने मूलभुत प्रबृति हन् । तिनको चर्चा तल गरिएको छ ।

४.१.१ सामाजिक यथार्थवादी प्रवृत्ति

नेपाली कथा परम्परामा 'नासो' कथासङ्ग्रहबाट सुरू भएको सामाजिक यथार्थवादी प्रवृत्ति राजबाबु श्रष्ठका कथामा पाइने महत्त्वपूर्ण विशेषता हो । कथाकार श्रेष्ठ आफूले देखेको, भोगेको र अनुभव गरेका घटनालाई कलात्मक शैलीको प्रयोग गरी कथाको स्वरूप प्रदान गर्ने भएकाले उनका कथामा बढी मात्रामा सामाजिक यथार्थवादी प्रवृत्ति पाइन्छ । कथाकार आफू जहाँ जहाँ जान्छन् त्यहाँका विषयवस्तुलाई टिपेर कथाको स्वरूप दिन्छन् । उनले स्वदेशका सामाजिक, आर्थिक, राजनैतिक विकृति मात्र नभएर युवा युवतीका प्रेम मिलन र विछोडका घटनालाई कथामा उतार्ने काम गरेका छन् । उनले विदेश बसाइका क्रममा देखेका गृहयुद्ध, राज्य विखण्डन, राज्यका निम्ति आत्म वलिदान दिने 'मृत्युको जन्मदिन' कथाकी नुरा, गृहयुद्धका कारण एक्लो र निरस जीवन बिताउन विवश 'गृहयुद्धको घाउ' कथाकी बृद्ध ब्राङ्का, युद्धका कारण परिवारविहीन भएका 'सुडानका सदिकहरू' कथाका सडक पेटीमा रात बिताउन विवश बालबालिका र महिला तथा भोगवादी तथा चरम व्यक्तिवादी प्रवृत्तिका युरोफेली नारी पुरुषको यथार्थ चित्र उतार्ने काम गरेका छन् ।

राजुवाबु श्रेष्ठका 'गृहयुद्धको घाउ' 'पुस्तान्तर' 'मृत्युमेला' कथा सङग्रहमा मानिसको जीवन शैली, मातृभूमिप्रतिको माया आर्थिक अभावका कारण भोल्नुपर्ने समस्या, द्वन्द्वले गर्दा बिस्थापित हुनुपर्ने परिस्थिति छोराछोरीमा गरिने विभेदको चित्रण गरिएको छ । 'गृहयुद्धको

घाउ' कथा सङ्ग्रहमा गृहयुद्धले ध्वस्त भएका गाँउस्ती मुस्लिम समुदायका खराब संस्कृति र परम्परा तथा परिवारविहीन भएर एक्लो जीवन बिताउन विवश बृद्धा र बालबालिकाका समस्या उपस्थित गर्न कथाकार श्रेष्ठ सक्षम भएका छन् । 'पुस्तान्तर' कथा सङ्ग्रका तिन कथाहरूमा उनले सहिद घोषणका क्रममा हुने विकृति, पछिल्लो समयमा हुने गरेका अपहरण जस्ता तथ्यलाई कथामा स्थान दिएका छन् । उनले 'मृत्युमेला' कथा सङ्ग्रहमा पनि विदेशी भूमिमा चर्किएका गृहयुद्ध, आफ्नो मुलुकमा शरणार्थी जीवन बिताउन बाध्य मानिसहरू, राज्य विखण्डन हुँदा जन्मिएका समस्यालाई आख्यानीकरण गरेर कथामा उतार्ने प्रयास गरेका छन् । उनले आफ्ना सबै कथामा यर्थाथको प्रस्तुतिमा जोड दिएका छन् । उनले राष्ट्रमा भएको घुसखोरी, मानवीय द्वेष, मान्छेमा विकसित भएको अन्यायपूर्ण र भ्रष्ट भावना, स्वार्थी मनोवृत्ति जस्ता यथार्थ पक्षलाई जस्ताको तस्तै कथामा उतारेका छन् । राजनीति गर्ने भ्रष्ट व्यक्ति मन्त्री भएपछिको कार्यशैली र व्यवहारप्रति श्रेष्ठले यसरी भण्डाफोर गरेका छन् :- "मन्त्री हुँदा नगरेको मोज कहिले गर्नु" (श्रेष्ठ, २०६८:४९) । उच्च पदमा पुगेको व्यक्ति आफ्नो पदीय मर्यादालाई भुलेर मोज मस्तीमा रमाउने गरेको समसामयिक राजनीतिको भण्डाफोर श्रेष्ठले गरका छन् । उनले पानी बोकेर मानिसको जीवन रक्षा गर्ने होमरको दर्दनाक अन्त्य भएको देखाएर मानिसको हिँस्रक प्रवृत्तिलाई 'एउटा होमरको कथा' कथाका माध्यमबाट प्रस्ट पारेका छन् । गृहयुद्धका कारण सडकपेटीमा रात बिताउन विवश बालबालिकाको सजीव चित्रण कथाकार श्रेष्ठले यसरी गरकाछन् :- "कालो उदास अनुहार, कयौँ दिनदेखि ननुहाएको कपाल, अनुहारमा रहेको पसिनाको दाग, मैलो फाटेको लुगा, गडेको आँखा र दृष्टिमा चरम भोकको विम्बले उनीहरूको चरम गरिबी र नाजुक अवस्थालाई झल्काइरहेको छ"(श्रेष्ठ, २०६९:११९) । यसरी श्रेष्ठले समाजका यावत् पक्षहरूलाई कथामा सूक्ष्म रूपले यथार्थ चित्रण गरेकाले उनका कथामा यथार्थवादी प्रवृत्ति रहेको पुष्टि हुन्छ । कथाकार श्रेष्ठले स्वदेशी तथा विदेशी भूमिमा महिलामाथि गरिने अत्याचार, नारी शोषण, हत्या, बलात्कार जस्ता समसामयिक घटनालाई समेत वस्तुगत रूपमा वर्णन गरेका छन् ।

४.१.२ कारुणिकताको प्रस्तुति

राजुबाबु श्रेष्ठका प्रायः सबै कथाहरूमा कारुणिकताको भाव पाइन्छ । युद्धजन्य त्रास आतङ्क, हिंसा, बलात्कार, संवेदनाहीनता, प्रेमीप्रेमीकाको विछोड देखाएर पाठकका हृदयमा करुणा भाव उमार्न सक्ने सीप कथाकारमा पर्याप्त मात्रामा रहेको पाइन्छ । उनको विषय

सुखी, सम्पन्न तथा सम्भ्रान्त परिवारको पात्रको चित्रण गर्नु नभएर पात्रहरूका करुणाजन्य स्थिति वियोगात्मक स्थितिको चित्रण गर्नु रहेको छ । उनले 'गृहयुद्धको घाउ', 'मरुभूमिमा मृत्युको मेला', 'एउटा हुमरको कथा' आदि कथाहरूमा करुणाको महानदि बगाएका छन् । स्वदेशी होस वा विदेशी भूमिमा श्रेष्ठले लेखेको कथा प्रेम, युद्ध, बलात्कार, हत्या जस्ता परिस्थितिका कारण कारुणिक बनेका छन् । गृयुद्धका कारण आफ्नो जन्मथलोबाट विस्थापित भएका 'अध्याँरो गन्तव्य' कथाका वीरमान र मनसरीको परिवार दर्दनाक अन्त्यले पाठकमा करुणाको भाव सृजना गरेको पाइन्छ । गृहयुद्ध र राज्य विखण्डन तथा त्यसका कारण मानिसले पाएका पीडामा आधारित भएर लेखिएका श्रेष्ठका कथा अत्यन्त कारुणिक र मार्मिक बनेका छन् । इराक, क्रोसिया, सर्बिया, सुडान, युगोस्लाभियामा युद्धले ध्वस्त बनाएका बस्ती, युवाविहीन गाउँ, युद्धका कारण परिवारविहीन भएर बाँच्नुर्पे, जन्मथलोबाट विस्थापित भएर शरणार्थी जीवन बिताउनुपर्ने मानिसको कारुणिकताको चित्रण कथामा गरिएको छ ।

कथाकार श्रेष्ठले सामाजिक यथार्थमा टेकेर वर्तमान युगका संस्कृतिमा भएका विसङ्गतिहरू, माया, प्रेम, प्रणयका वियोगान्त घटना, दानवीय प्रवृत्तिका राजनीतिज्ञद्वारा रचिएका ताण्डव नृत्य, देशको विखण्डनले निम्तिएका विस्थापितरूका पीडालाई कथामा कारुणिक रूपमा देखाइएको छ । श्रेष्ठका 'गृहयुद्धको घाउ' कथामा सत्तरी वर्षे ब्राङ्का, 'द्रास्कोबिच र समाधि' कथामा सुन्दर यौवन बाँचेर कुरूप बुढेसकाल बाँच्न विवश द्रास्कोबिच, मृत्यको जन्मदिन कथाको क्रिस, 'नाइमा हारून' कथामा पुरुष अत्याचारबाट त्रसित नाइमा, 'अलबागिरको बिहे' कथामा आर्थिक अभावका कारण केटीका बाबुआमालाई तिर्ने पैसा नहुँदा पुरुषहरू अविवाहित रहनुपर्ने, 'फतिमाको अनिदो रात' कथामा बहुपति प्रथाले पीडित अधिकार बञ्चित कतिपय नारीका आर्तनाद आदिलाई सम्झने बित्तिकै पाठक उनीहरूप्रति स्वतः सहानुभूतियुक्त र करुणा हुन्छ । कारुणिक अवस्थाको चित्रण गर्ने क्रममा स्त्री पुरुषका वियोगान्त अवस्थाको चित्रण गरी पाठकलाई संवेदित तुल्याएका छन् । स्वदेशी भूमिमा लेखिएका 'दशैं' कथामा गरिबीका कारण घरखेत साहूकामा बन्धकी राख्नुपर्ने बाध्यता, 'अँध्यारो गन्तव्य' कथामा माओवादी युद्धका समयमा आफ्नो बासस्थान छोडेर हिँड्दा भिडन्तमा परी सबै परिवारको मृत्यु भएका प्रसङ्गलाई हेर्दा श्रेष्ठका कथामा मानिसका कारुणिक र मार्मिक अवस्थाको चित्रण भएको छ भन्न सकिन्छ । देश विदेशका सामाजिक परिवेशभित्र छिरेर नरनारीका बिच हुने प्रेम, मिलन विछोड, मानवीय पीडा,

अन्याय, अत्याचार, जातीय युद्ध, हत्या हिंसा, गृहयुद्ध आदिका कारण विस्थापित हुन पुगेका मानिसको कारुणिक क्रन्दन श्रेष्ठमा कथामा पाइन्छ । त्यसैले कारुणिकताको प्रस्तुति राजुबाबु श्रेष्ठको प्रमुख प्रवृत्ति बनेको छ ।

४.१.३ देशप्रेमको भावना

कथाकार श्रेष्ठमा नेपाली समाज, नेपाली संस्कृति र नेपाली राष्ट्रप्रति नै भक्ति भावना रहेको पाइन्छ । उनले आफ्ना कथामा राष्ट्रियता, प्रेम र पीडालाई एकै साथ उठाएका छन् । उनले आफ्ना कथामा प्रेमलाई ओझेलमा पारेर राष्ट्रियताको जीत देखाएका छन् । यो उनको कथामा नौलो प्रयोग मान्न सकिन्छ । स्वदेश र विदेश दुबै भूमिमा लेखिएका कथामा श्रेष्ठले देशप्रेमलाई महत्त्व दिएका छन् । “मेरो देशको लागि मैले प्रेमको बलि चढाउने निधो गरेकी छु, बिन्ती क्रिस मलाई माफ गर” (श्रेष्ठ, २०६८:२९) । देशको प्रेमको वलिदान दिने नुरा जस्ता साहसी, वीर चरित्रको प्रयोग गरेका श्रेष्ठले अभौतिक प्रेममा जोडमा दिएका छन् । विदेशी भूमिमा लेखिएका श्रेष्ठले आफ्नो देशका निम्ति आफ्नो जीवन वलिदान दिन पछि नपर्ने ‘मृत्यको जन्मदिन’ कथाकी नुरा होस या आफ्नो स्वतन्त्र देशमा अर्काको पराधीनता अस्वीकार गरी देशको स्वतन्त्रताका निम्ति सैनिक बनेको ‘फेरि भेटिएनन् तिखेमारहरू’ कथाको तिखेमार जस्ता पात्रको प्रयोगद्वारा श्रेष्ठले देशप्रेमको भावना प्रकट गरेका छन् । श्रेष्ठले आफ्ना कथामा भौतिक प्रेममा त्याग र समर्पणको भावना नभएको कुरा यसरी प्रस्तुत गरका छन् :- “दारिलो । म तिमीलाई सबैभन्दा बढी माया गर्छु तर पनि तिम्रो यहाँ बस्ने अनुरोध स्वीकार्न सक्दिन । मलाई क्षमा गर ल” (श्रेष्ठ, २०६८:३) । यसरी कथाकारले प्रेमलाई ओझेल पारेर देशप्रेमलाई महत्त्व दिएका छन् । उनले कथामा प्रेम भन्दा पनि आफू जन्मेको देश आफ्नै जन्मदिने आमा संसारको प्रिय ठानेर माया गर्ने प्रेमीलाई त्यागेर स्वदेश फर्कन चाहने सायरा मार्फत कथाकारले राष्ट्रिय प्रेम र मातृप्रेम उच्च रहेको कुरा ‘तिम्रो अल्लाह मेरो ईश्वर’ कथाका माध्यमबाट उद्धृत गरेका छन् ।

स्वदेशी भूमिमा लेखिएको ‘कठै मेरो देश’ कथाका माध्यमबाट कथाकारले भ्रष्ट र स्वार्थी जनभक्त जस्ता नेताले देशलाई अधोगतितर्फ धकेल्ने कुराको विरोध गरी कौशल जस्ता पठित व्यक्ति देशको भविष्यप्रति चिन्तित रहेको देखाइ देशप्रेमको भावना यसरी उजागर गरेका छन्- “मेरो आँखामा मेरो देशको निहिपन र अँध्यारो भविष्य नाचिरहेछ । मलाई मेरो देशको औधि माया लागेर आएको छ” (श्रेष्ठ, २०६८:२१) । विदेशी भूमिमा लेखिएको स्वदेशी पात्र बम दाइको भोगाइ प्रस्तुत गर्ने क्रममा श्रेष्ठले ‘फोक्सटनको

किनारमा' कथामा पनि स्वदेशप्रतिको मोह प्रकट गरेको छ । बेलायतप्रतिको मोह भङ्ग भएको बम दाइले स्वदेशको पानी पँधेरो, गाउँबस्ती, संस्कृति सम्झँदै आफ्नो शेष जीवन नेपालमा बिताउन चाहेको नेपाली भएकोमा तथा नेपाली भएर चिनाउन चाहने उसका माध्यमबाट कथाकारले मातृभूमिप्रतिको प्रेम प्रस्तुत गरेका छन् ।

कथाकार श्रेष्ठले 'मारिनोसेलोको जून', 'मृत्युको जन्मदिन', 'गृहयुद्धको घाउ', 'मेरी सान्या', 'द्रास्कोबिच र समाधि', 'फेरि भेटिएनन् तिखेमार', तिम्रो अल्लाह र 'मेरो ईश्वर' कथामा क्रोसिया र सर्बिया अनि इराकी भूमिमा चलेको गृहयुद्ध, राज्य विखण्डन, युद्धको पृष्ठभूमिमा रचिएका अत्यन्त मार्मिक र संवेदनशील कथाहरू हुन् । यी सम्पूर्ण कथाहरूमा कथाकारले प्रेम, पीडा, हत्या जस्ता पक्षलाई ओझेलमा पारेर राष्ट्रियता तथा देशको प्रेमको भावनालाई प्राथमिकता दिएका छन् । स्वदेश भित्रका कथाहरूमा 'कठै मेरो देश', 'युद्धको एक रात', 'फरक बाटो', 'सुनन्दाको सम्मान', 'यमलोकमा सहिदहरू' कथाहरू मार्फत सामाजिक, राजनीतिक, प्रशासनिक र आर्थिक विसङ्गतिको उल्लेख गर्दै देशप्रेम तथा राष्ट्रियताको वकालत गरिएको छ । अशान्ति, युद्ध, द्वन्द्व, गरिबी प्रेमको आदर्श तथा मानवीय संवेदनाका पक्षहरू सँगसँगै कथाकारहरूले देशप्रेमको पक्षलाई उजागर गरेकाले देशप्रेमको भावना उनको अर्को प्रवृत्ति बनेको छ ।

४.१.४ विकृति र विसङ्गतिप्रति आक्रोश

सामाजिक विषयवस्तुका आधारमा कारुणिक र मार्मिक ढङ्गबाट कथावस्तुलाई अगाडि बढाउने श्रेष्ठले कुरीति, कुसंस्कार, विसङ्गति विकृति, रुढीवादी संस्कार तथा आडम्बरी प्रवृत्तिप्रति तीक्ष्ण रूपमा व्यङ्ग्य प्रहार गरेका छन् । उनले रुढीग्रस्त सामाजिक संरचना र त्यसबाट उत्पन्न स्थितिप्रति आक्रोश व्यक्त गरेका छन् । सामाजिक विकृति र विसङ्गतिको दुरुस्त चित्रण गर्ने कथाकार श्रेष्ठले 'पेमा भाउजू' कथामा हिमाली भेगका कतिपय शेर्पा जातिमा भाउजू बेहोर्ने कुसंस्कार तथा 'मैया साहेबका रुड्डु' कथामा हाम्रो समाजका अभिजात वर्गीय विलासप्रिय मैया साहेबको माध्यमबाट त्यस समाज विलास, वासनाजन्य विकृतिको चित्र दुरुस्त उतारेका छन् । सामाजिक विकृतिको चित्रण गर्ने क्रममा श्रेष्ठले बहुपत्नी प्रथाले पीडित अधिकार वञ्चित कतिपय सावरीको आर्तनाद 'फतिमाको अनिदो रात' कथामा देखाएका छन् । उनले पैसा हुनेले चार ओटा सम्म विवाह गर्न दिने तर पैसा नहुने गरिबहरूको बिहे हुन नसकेको 'अलबागिरको बिहे' कथाका माध्यमबाट मुस्लिम समुदायको त्रुटिपूर्ण सांस्कृतिक परम्पराप्रति असन्तुष्टि व्यक्त गरेका छन् ।

कथाकार श्रेष्ठले सामाजिक विकृति सँगसँगै राजनीतिक, प्रशासनिक तथा आर्थिक पक्षहरूमा भएका विकृतिप्रति गहिरो चिन्ता व्यक्त गरेका छन् । उनले आफ्नो कतिपय कथामा कर्मचारी तन्त्रमा हाबी रहेको घुसखोरी, कमिसनतन्त्र सामु इमान्दार कर्मचारीले भोग्नुपर्ने नियतिको पुष्टि 'कठै मेरो देश', 'फरक बाटो' कथामा प्रस्तुत गरेका छन् । उनले गृहयुद्ध, हिंसा, बलात्कारका कारण गरिब जनताले भोग्नुपर्ने समस्यालाई 'गृहयुद्धको घाउ', 'मरुभूमिमा मृत्युमेला' कथामा उतारेका छन् । अँध्यारो गन्तव्य कथामा आफ्नै देश आतङ्कवाद, यथार्थ राज्य आतङ्क र जङ्गल आतङ्क दुबै खाले आतङ्कको चपेटामा परेको सङ्केत छ । आतङ्ककै कारण जन्मथलोबाट बिस्थापित भएका मनसरी र वीरमान बाटोमै भिडन्तमा परी सपरिवार सखाप भएको देखाएर विभत्स युद्धको विरोध श्रेष्ठले गरेका छन् । श्रेष्ठले 'मेयर मोतीलाल' कथामा आफ्नो स्वार्थ पूरा नहुँदा अपहरण गर्ने समसामयिक राजनीतिक र विकृति र विसङ्गतिप्रति आक्रोश व्यक्त गरका छन् । सामाजिक कथाकारले सामाजिक विकृतिका रूपमा रहेको हिमाली भेगतिर बसोबास गर्ने भाउजू बेहोर्ने सामाजिक परम्परालाई 'पेमा भाउजू' को माध्यमबाट देखाएका छन् । उनले आफ्नो कथामा मुलुकभित्रकै जनजाति माझ सांस्कृतिक पक्षका विकृति विसङ्गतिहङलाई केलाएका छन् । 'सुनन्दाको सम्मान' कथामा श्रेष्ठले महिलाको हकहितको कुरा गरेर महिलामाथि नै अन्याय अत्याचार गर्ने र समाजमा तिनैले राजनीतिक सम्मान पाउने राजनीतिक विसङ्गतिको भण्डाफोर गरका छन् । सांस्कृतिक र धार्मिक महत्त्व बोकेको दसैं जस्तो महान् चाडले 'भागिन्ते पुन' जस्ता गरिब व्यक्तिका लागि कहिल्यै नपुरिने घाउ दिएर गएको प्रसङ्ग उद्घाटन गरिएको छ भने चाडलाई समसामयिक रूपमा लिएर आफ्नो क्षमता अनुसार मनाउनु पर्ने सन्देश कथाकारले दिएका छन् । समाजका विविध पक्षको सूक्ष्म रूपमा चित्रण गर्ने श्रेष्ठको विकृति र विसङ्गतिको चित्रण अर्को महत्त्वपूर्ण प्रवृत्ति हो भन्न सकिन्छ ।

४.१.५ व्यङ्ग्यात्मकता

व्यङ्ग्यात्मकता राजुबाबु श्रेष्ठको अर्को महत्त्वपूर्ण प्रवृत्ति हो । उनले आफ्ना कथाहरूमा समसामयिक गृहयुद्ध, राजनीतिक, संवेदनहीनता, सामन्ती दुराचार र नारी शोषणप्रति धरिलो व्यङ्ग्य गरेका छन् । यहि व्यङग्य शक्तिले गर्दा नै उनका कथाहरू शक्तिशाली बनेका छन् । श्रेष्ठका 'फरक बाटो', 'कठै मेरो देश', 'अन्धकारको यात्री', 'हिरासतमा बुद्ध', 'यमलोकमा सहिदहरू' कथाहरूमा घुस खाने कर्मचारी, देश बर्बाद गर्ने भ्रष्ट नेता, शक्तिको उन्मादमा जथाभावी हत्या गर्दै हिँड्ने मानव, सहिद घोषण गर्ने क्रममा

हुने राजनीतिप्रति कथाकारले व्यङ्ग्य प्रहार गरी समाज सुधारको चाहना राखेका छन् । उनले विलासमा रमाउने भ्रष्ट नेताको चित्रण यसरी गरेका छन् :-"यो देश पशुपतिनाथको देश हो क्या- आफैँ चल्छ, कसैले चलाउनु पर्दैन, तँ नजाने भए नजा म चाहिँ हिँडे । मन्त्री हुँदा नगरको मोज कहिले गर्नु" (श्रेष्ठ, २०६८:४९) । श्रेष्ठले देश निर्माणको शपथ खाएका नेताहरू त्यसको पर्वाह नगरी मोजमस्ती विलासमा रमाउने प्रवृत्तिको खोइरो खनेका छन् । राजुबाबु श्रेष्ठ समाजमा संस्कारका नाममा हुने विकृति, पुरुष प्रधान समाजमा बाहिर नारी समानताको वकालत गर्ने घरमा नारीमाथि अत्याचार गर्ने, आत्महत्या गर्न बाध्य गराउने, छोरा र छोरीमा विभेद गर्ने तर त्यस्तै व्यक्तिहरू राजनैतिक आडमा सम्मानित हुने प्रवृत्तिप्रति 'सुनन्दाको सम्मान' कथामा व्यङ्ग्य गरेका छन् । त्यसलाई यसरी प्रस्तुत गरिएको छ :- "तपाईंको त्यो क्रुर र शोषक पतिलाई नारी मुक्तिकालागि समर्पित व्यक्तित्त्व भनेर अभिनन्दन गरे सुनन्दा कुमारीहरूले" (श्रेष्ठ २०६८:१११) । उक्त कथाका माध्यमबाट घरमा एउटा र बाहिर भाषणमा अर्को व्यवहार गर्ने बहुरूपी पुरुष चरित्रप्रति श्रेष्ठ व्यङ्ग्य गर्दै समाजमा नारी पुरुषलाई समान रूपमा हेरिनु पर्ने वैचारिकता अगाडि सार्दछन् ।

कथाकार श्रेष्ठ हत्या, हिंसा, युद्ध, विलासिता जस्ता पक्षको विरोध गर्दै स्वच्छ सभ्य समाजको निर्माण गर्न सबैलाई सचेत गर्दछन् । संस्कार वा संस्कृतिको नाममा हुने विकृतिप्रति तीखो व्यङ्ग्य प्रहार गर्दछन् । उनी युद्धको विरोधी शान्तिको पक्षधरका रूपमा आफूलाई कथा मार्फत चिनाउँछन् । एउटै पुरुषले चार वटीसम्म विवाह गर्न पाउने तर स्त्रीले बूर्का बाँधेर हिँडेनुपर्ने मुस्लिमको संस्कारप्रति असन्तुष्टि जनाउने श्रेष्ठ यस्ता खराब संस्कारप्रति व्यङ्ग्य प्रहार गर्दछन् :- "सावरीले बच्चा पाएको दुई वर्षपछि जब इब्राहिमले फेरि अर्को बिहे गर्ने निर्णय गऱ्यो । त्यसपछि चाहिँ उनलाई लोग्ने पशु जस्तै लाग्न थाल्यो" (श्रेष्ठ २०६९:२८) । यसरी संस्कार संस्कृतिका नाममा महिलामाथि हुने ज्यादतिको विरोध श्रेष्ठले आफ्ना कथामा गरेका छन् । वर्तमान परिवेशमा आफ्नो स्वार्थ पूरा नहुँदा व्यक्तिको अपहरण गरी बेपत्ता बनाउने प्रवृत्तिको विरोध श्रेष्ठले 'मेयर मोतीलाल' देश र जनताको हित हुने कार्य गर्न र शान्तिको बाटो अपनाउन पर्ने सन्देश दिएका छन् । युद्ध, हिंसा, विलासिताले मानिसलाई पतीत बनाउने भएकोले यस्ता पक्षप्रति व्यङ्ग्य गर्दै स्वच्छ स्वस्थ समाजको स्थापनामा जोड दिने श्रेष्ठको व्यङ्ग्यात्मक अर्को महत्त्वपूर्ण प्रवृत्ति बनको छ ।

४.१.६ मानवतावादी भावनाको प्रस्तुति

स्वतन्त्रता, समानता र भातृत्वमा जोड दिने तथा संसारका मान्छेले सुखसँग बाँच्ने अवसर पाउनुपर्छ भन्ने धारणा नै मानवतावाद हो । मानव जीवनको मूल्य स्वीकार गर्नु र कल्याण चाहनु नै यसका महत्त्वपूर्ण गुण हुन् (बराल, एटम, २०५८:१७) । राजुबाबु श्रेष्ठ मानव मात्रको कल्याणको कामना गर्दछन् । आफ्ना कथाहरूमा उनले गरिब दुःखी, असहृय, पीडित, महिला र बालबालिका तथा बृद्धहरूप्रति सहानुभूति प्रकट गर्दछन् । गृहयुद्ध, विखण्डन जस्ता विविध किसिमले छटपटाएका मानवप्रति उदार हृदयले कल्याण गर्न तथा उपकार गर्न उद्यत देखिन्छन् । मानव हत्या, हिंसा, युद्ध त्यागेर मानव हितमा लाग्नुपर्दछ भन्ने उनको स्पष्ट दृष्टिकोण रहेको पाइन्छ । प्रहरी पेशामा संलग्न श्रेष्ठ आफैँ पनि शान्ति सेनामा रहँदा युद्धबाट आक्रान्त मानव समुदायको सेवामा समाहित भएकाले उनका कृतिमा मानवतावादको राम्रो प्रस्तुति रहेको छ ।

श्रेष्ठका कथामा मानवतावादी संवेदनाले भरिएका सामाजिक यथार्थमा टेकेर वर्तमान युगका मानव जातिले निम्त्याएका हत्या, हिंसा, जातीय युद्ध, संस्कृतिमा भएका विसङ्गतिहरू, माया-प्रेम र प्रणय, दानवीय प्रवृत्तिले निम्त्याएका विस्थापितहरूको पीडा कथामा समेटिएको छ । आजको मानिस संवेदनाहीन भएको छ । हामीलाई आज कुनै पनि किसिमका घटना, समाचार वा दृश्यले छुन छाडेको छ । हाम्रा सामु नारीको अस्मिता लुटिन्छ, दिनदहाडै सयौँ मानिसको भीडमा एउटा मानिस गोलीले भुटिन्छ, एउटी नारीको बलात्कार हुन्छ तर हाम्रो मस्तिष्क आन्दोलित हुँदैन, हाम्रो मुटुमा संवेदना जाग्दैन, मानौँ नहुने कुरा केही भएकै छैन भन्दै मानवतावादी भावनाको टड्कारो आवाज श्रेष्ठले आफ्ना कथामा उठाएका छन् । हामी मानिस नभएर निर्जीव भइसकेको कुराको सङ्केत गर्दै मानवमा बढ्दो अराजकता, हिंसा, हत्या, बलात्कार र लुटका प्रवृत्तिले गर्दा मानवतावाद नै हराइसकेको अवस्थामा छौँ । अब यो मानवतावादी भावना जगाउन सक्ने सम्वाहक कलाकर्मी र साहित्यकर्मी नै हुन सक्छने भन्दै आफ्ना कथाका माध्यमबाट मानवतावादी भावनाको खाँचो श्रेष्ठले औँल्याएका छन् । त्यसैले यो उनको अर्को महत्त्वपूर्ण प्रवृत्ति हो ।

४.१.७ प्रकृतिको चित्रण

गोरखाको सुन्दर प्राकृतिक वातावरणमा हुर्केका श्रेष्ठले आफ्ना कथाहरूमा प्रकृतिको सुन्दर चित्रण गरका छन् । श्रेष्ठले स्वदेश तथा विदेश बसाइमा क्रममा आफ्ना

भोगाइहरूलाई प्रस्तुत गर्ने क्रममा त्यस ठाउँको प्रकृतिको चित्रण पनि गरेका छन् । कथाकार जुन देशमा जान्छन् त्यस देशको प्राकृतिक भू-बनोट पनि उनले आफ्ना कथामा उतारेका छन् । श्रेष्ठले युरोप र अमेरिका भ्रमणका क्रममा त्यहाँको प्रकृतिको चित्रण गरेका छन् । मारिनोसेलो क्रोसियन भू-भागमा अवस्थित एउटा सुन्दर ताल हो । त्यही तालको नामबाट कथाको नामाकरण गरी युरोपियन प्रकृतिको चित्रण कथामा उनले यस कथामा गरेका छन् । पेमा भाउजू कथामा पश्चिम पहाडको हिमाली भेगको प्रकृतिको चित्रण श्रेष्ठले यसरी गरका छन् :- "खर्कको गह्राहरूमा अझै पातलो हिउँ छँदै थियो । घाम लागेपछि हिउँहरू पग्लेर घाँस देखिन थालेपछि मात्र गोठकाट भेडा निकाल्ने क्रम सुरू हुन्थ्यो" (श्रेष्ठ २०६८:३५) । यस वर्णनबाट हिमाली भेगका शेर्पाहरू पशुपालन गरी जीवन निर्वाह गर्ने प्रकृतिका र संस्कृतिको चित्रण कथाकारले गरेका छन् । उनले 'गृहयुद्धका घाउ' कथासङ्ग्रहका प्रायः सबै कथाहरूमा प्रकृतिकको चित्रण गरेका छन् । 'कठै मेरो देश' कथामा जाडाको समयको काठमाडौँको सेरोफेरोलाई उतारेका छन् । अँध्यारो गन्तव्य कथामा पहाडी भेगको एउटा गाउँको चित्रण गरेका छन् भने 'द्रास्कोबिच र समाधि' कथामा युरोपेली संस्कृति र प्रकृतिको तथा मानवको जीवनशैलीलाई एकसाथ प्रस्तुत गरेका छन् । 'अतृप्तता' कथामा पृथ्वी राजमार्ग वरिपरिको र गोरखा जिल्ला आसपासको क्षेत्रको सुन्दर प्रकृतिको चित्रण पाइन्छ ।

कथाकार श्रेष्ठको 'मृत्यृमेला' कथा सङग्रहका कथामा पनि युरोपेली संस्कृति, प्रकृति र जीवनशैलीको सुन्दर चित्रण गरेका छन् । 'मरुभूमिमा मृत्युमेला' कथामा श्रेष्ठले युद्धले आफ्नो गाउँबस्ती र त्यस वरपरको वातावरणको चित्रण सुन्दर ढङगले गरेका छन् :- "चारैतर्फ क्षितिज झुकेर जमिन छोएजस्तो देखिन्छ । उत्तरदेखि दक्षिणतर्फ सुतेको छ लमतन्न फराकिलो बलौटे सडक । टाढा टाढासम्म पहाडको कुनै अस्तित्व देखिदैँन । सडकको पूर्वतर्फ देखिएसम्म छरपष्ट छन् सानासाना धानका कुन्यु जस्ता लाग्ने गोलाकार घाँसे झुप्राहरू । रुखका पोथ्राहरूमा प्लाष्टिक र बोराले बेरेर बनाइएका सानासाना ओत लाग्ने बासस्थानहरू यत्रतत्र देखिन्छन्" (श्रेष्ठ २०६९:१) । युद्धका कारण विस्थापित भएर मरुभूमिमा बसाइएका बस्तीको चित्रण कथाकारले गरेका छन् । उनले प्रकृतिको चित्रण गर्ने क्रममा 'तिम्रो अल्लाह, मेरो ईश्वर' कथामा हेमिल्टन पार्क, हड्सन नदी र त्यस आसपासको क्षेत्र 'एउटा हुमरको कथा' कथामा मरुभूमिको सजीव चित्रण गरेका छन् । उनले 'क्रिस्टिना याट द रेट' कथामा थेम्स नदी किनार, लन्डन ब्रिज तथा चिसो मौसमको वर्णन गरेका

छन् । आफ्नो देश, संस्कृति, सगरमाथा जस्ता पहिचानलई सम्भिmरहने श्रेष्ठले 'डोबरक्यासलको किनारमा' कथामा सामुद्रिक आसपासको क्षेत्रको सुन्दर चित्रण गरेर नथाक्ने श्रेष्ठका अधिकांश कथामा प्रकृतिको सुन्दर चित्रण पाइने भएकोले उनी प्रकृतिप्रेमी कथाकार हुन् । आफू गएको र देखेको ठाउँको प्रकृतिको चित्रण कथाकार श्रेष्ठले आफ्ना कथामा गरेका छन् । स्वदेशी होस वा विदेशी दुबै भूमिमा लेखिएका कथामा प्रकृतिको सुन्दर चित्रण गरेकाले प्रकृति चित्रण उनको अर्को महत्त्वपूर्ण प्रवृत्ति बनेको छ ।

४.१.८ युद्धको चित्रण

नेपाली कथा साहित्यमा युद्धबो लेखन परम्परा मैनालीको 'सहिद' कथाबाट थालिन्छ । त्यसपछि इन्द्रवहादुर राई, मदनमणि दीक्षित, हुँदै वर्तमान पुस्ताका महेशविक्रम शाहले युद्धकथामा प्रशस्त योगदान दिएका छन् । सबै भन्दा नवीनतम् प्राप्तिका रूपमा श्रेष्ठका 'गृहयुद्धको घाउ' र 'मृत्युमेला' दुबै कथा सङग्रहका प्रायः धेरै कथाहरूमा युद्धले आक्रान्त बनेका मानव समुदायको चित्रण गरेका छन् । उनका यी सङ्ग्रहका कतिपय प्रेममूलक कथामा पनि युद्धले नै प्राथमिकता पाएका छन् । श्रेष्ठले खास गरी आफ्ना कथाहरूमा देशमा चलेको सशस्त्र द्वन्द्वबाट आक्रान्त बनेका मानव समुदायको चित्रण 'युद्धको एकरात', 'हिरासतमा बुद्ध' कथामा गरेका छन् । उनका कथामा युद्धजन्य कष्ट, आतङ्क र त्रासदीको चित्रण गरेकाले कथा मर्मस्पर्शी बनेका छन् । श्रेष्ठले आन्तरिक जातीय या अरू विभिन्न नाममा मानवता विद्रोही द्वन्द्वमा पिल्सिएर विभाजिन मनस्थितिमा रहेका विभिन्न मुलुकका घटना र परिवेशलाई नेपाली आख्यान साहित्यमा बलियो प्रवेश दिएका छन् । 'मारिनोसेलोका जून', मृत्युको जन्मदिन', 'मरुभूमिमा मृत्युमेला', 'तिम्रो अल्लाह मेरो ईश्वर', 'फरि भेटिएनन् तिखेमार' विदेशी पृष्ठभूमिमा रचना गरिएका तथा युद्धको चित्रण गरिएका प्रतिनिधि कथाहरू हुन् । क्रोसिया-सर्बिया, अमेरिका, इराक बोस्निया र हर्जगोभिना, विभाजनका कथा सायद नेपाली भाषामा लेखिएका थिएनन् । यी कथाहरूले पाठकहरूले प्रशस्तै संवेदनशील बनाउँछन् । अप्रिय नियति भोगिरहेका पात्रहरूको विचलित अवस्थाले उद्वेलित गारिदिन्छ । पात्रहरू राष्ट्रियताका नाममा प्रेमको कठोर वलिदान गर्न पछि पर्दैनन् । प्रहरी पेशामा सम्लग्न श्रेष्ठले मुलुक द्वन्द्वको बाटोमा गुज्रँदा उनी स्वयम्ले युद्धको मोर्चा सम्हालेका मात्र नभएर शान्ति सेनामा विदेश रहँदा युद्धलाई नजिकबाट नियालेका उनी शान्ति, अहिंसा, सत्याग्रहका सन्देश पस्किरहन्छन् । उनी आफ्ना कथामा वर्तमान कालमा सल्केका जातीय,

धार्मिक, राजनीतिक द्वन्द्व र युद्ध त्यसपछि चलेको नरसंहारका कथाले यो विश्व कस्तो हुन सक्छ भनी प्रमाण पेश गर्ने श्रेष्ठका कथामा युद्धको प्रधानता रहेको पाइन्छ ।

४.१.९ विषयगत विविधता

राजबाबु श्रेष्ठ कुनै एक विषयमा मााात्र नभएर प्रेम, युद्ध, गरिबी, राजनीतिक विकृति, सामाजिक दुराचार जस्ता विषयलाई लिएर कथा रचना गर्ने भएकोले विषयगत विविधता उनको अर्को महत्त्वपूर्ण विशेषता बनेको छ । बदलिँदो समय र परिवेशमा मानिसहरू व्यक्तिवादी बन्दै गएको अरूका पीडा, दुःखको बेवास्ता गर्ने प्रवृत्ति बढेको सन्दर्भलाई कथाकारले 'द्रास्कोबिच र समाधि', 'गुडबाइ मेरी' कथामा प्रस्तुत गरका छन् :- "यहाँ युरोपमा बिहान आठ बजेदेखि बेलुकी पाँच बजेसम्म गधाले भैँ काम गर्नुपरेको छ । दुःख बिरामी पर्दा कठै भन्ने कोही छैनन् । चाडबाड आयो यसो कतै जाउँ भन्ने ठाउँ छैन । सबैलाई आफ्नो भन्दा अरूको चिन्ता छैन" (श्रेष्ठ, २०६३:१४८) । संवेदनहीनतालाई विषय बनाएर लेखिएका यी कथाहरूमा संबेदनशून्य हुँदै गएको युरोपीय समाज र त्यस समाजमा बृद्धावस्थामा एकाकी नीरस र निःसहाय जीवन बाँच्नुको पीडा भोगेर अल्कोहोलिक जीवन भोगिरहेका द्रास्कोबिचको नियतिलाई कथाकारले यसरी देखाएका छन् :- "अन्ना ! बुढेसकालमा त एक्लै बाँच्न साह्रै मुस्किल हुँदोरहेछ । हेर न तिमी नहुँदा त घर पनि घर जस्तै लाग्दैन, घरको प्रत्येक चीजमा तिम्रै याद जोडिएको छ, त्यसैले घर बस्नै मन लाग्दैन आजभोलि म जड्याहा भएको छु" (श्रेष्ठ, २०६३: १४४) । यसरी श्रेष्ठले एक्लो र एकाकी जीवन बिताउन विवश युरोपका बृद्ध द्रास्कोबिको दिनचर्याको चर्चा गर्दै नेपाली संस्कृति र परम्परा उच्च रहेको देखाइएका छन् ।

कथाकार श्रेष्ठले 'अतृप्तता', 'फरक बाटो', 'पेमा भाउजू', 'तिम्रो अल्लाह मेरो ईश्वर', 'नाइट क्लबकी मारिया' कथामा स्त्री र पुरुष प्रेमलाई मुख्य विषय बनाएका छन् । उनले 'युद्धको एकरात', 'मृत्युको जन्मदिन', 'फेरि भेटिएनन् तिखेमार' कथाहरूमा गृहयुद्ध र राष्ट्रिय प्रेम तथा राष्ट्रका निम्ति आत्म वलिदान दिने साहसी चरित्रलाई कथाको विषय बनाएका छन् । गरिबीलाई मूल विषय बनाएर लेखिएको 'दसैं' कथामा आर्थिक अभावका कारण दसैं जस्तो सांस्कृतिक महत्त्व बोकेको चाड मनाउन जग्गा साहूकामा राखेको प्रसङ्ग उठाएका छन् भने 'मैयासाहेबको रुड्डु' कथामा सामन्ती दुराचारलाई विषय बनाएका छन् । 'सुनन्दाको सम्मान' कथामा नारी शोषण र विद्राहीलाई विषय बनाएका छन् । कथामा नारी शोषण र विद्रोहलाई विषय बनाएका छन् । 'फतिमाको अनिदो रात',

'अलबागिरको बिहे' कथामा मुस्लिम समुदायको त्रुटिपूर्ण संस्कृतिलाई विषय बनाएका छन् । राजनीतिक विकृतिलाई केन्द्रमा राखेर रचना गरिएका कथाहरूमा 'कठै मेरो देश', 'यमलोकमा सहिदहरू', अन्धकारको यात्री' पर्दछन् । 'गुडबाइ मेरी', 'लाउरा लन्डन र सपना' कथामा श्रेष्ठले व्यक्तिवादी तथा चरम भोगवादी युरोपेली प्रवृत्तिलाई विषय बनाएका छन् । राजुबाबु श्रेष्ठका कथाहरूको अध्ययन गर्दा उनले विभिन्न विषयलाई आफ्ना कथामा स्थान दिएको देखिन्छ । त्यसैले विषयगत विविधता उनको महत्त्वपूर्ण प्रवृत्ति बनेको छ । उनले कतिपय कथामा युद्धबाट आक्रान्त बनेका मानवका अभिघातलाई कथाको विषय बनाएका छन् । झ्यालको चेपबाट कथामा श्रेष्ठले यौन मनोविज्ञानलाई स्थान दिएका छन् भने 'एउटा हुमरको कथा' कथामा मरुभूमिमा पानी बोकेर मानिसको जीवन रक्षा गर्ने गधाको तिनै मानिसको यातनाले मृत्यु भएको अहिलेसम्म नेपाली साहित्यमा नलेखिएको विषयलाई स्थान दिएका छन् । यसरी हेर्दा श्रेष्ठले विभिन्न विषयलाई आफ्ना कथामा स्थान दिएको देखिन्छ । त्यसैले विषयगत विविधता उनको महत्त्वपूर्ण प्रवृत्ति बनेको छ ।

४.१.१० परिवेशगत विविधता

राजुबाबु श्रेष्ठ आफू गएका र त्यहाँ देखेको, भोगेका र अनुभव गरेका कुरालाई आख्यानीकरण गरेर कथामा अभिव्यक्त गर्दछन् । प्रहरी पेशामा सम्लग्न राष्ट्रसेवक श्रेष्ठका कथामा परिवेश एकता नभएर अनेकता पाइन्छ । उनले वैश्विक र स्थानीक परिवेशमा कथा लेखेर नेपाली कथामा परिवेशगत विस्मृति वा आयाम थपेका छन् । उनले आफू विदेश भ्रमणमा गएर आफैँले अनुभव गरेका देखेका र भोगेका घटनालाई आख्यानीकरण गरेर कथामा प्रस्तुत गरेकाले तिनले सम्बन्धित परिवेशलाई पत्यारिलो रूपमा प्रस्तुत गर्न सफल रहेको देखिन्छ ।

स्थानीक परिवेशमा लेखिएका कथाहरू 'पेमा भाउजू', 'कठै मेरो देश', प्रेमसर', 'दसैं', 'मैयासाहेबको रुड्डु', 'सुनन्दाको सम्मान', 'युद्धको एकरात', 'फरक बाटो', 'अन्धकारको यात्री', 'हिरासतमा बुद्ध', 'यमलोकमा सहिदहरू', 'मेयर मोतीलाल', 'झ्यालको चेपबाट' हुन् । उनले यी कथाहरूमा स्थानीक परिवेश संस्कृति संस्कार, परम्परा, गृहयुद्ध, हत्या, हिंसा, राजनीति, यौन मनोविज्ञान तथा प्रेमलाई स्थान दिएका छन् । वैश्विक परिवेशका लेखिएका कथाहरू 'मारिनोसेलोको जुन', मृत्युको जन्मदिन', 'गृहयुद्धको घाउ', ' द्रास्कोबिच र समाधि', 'मरुभूमिमा मृत्युमेला', 'तिम्रो अल्लाह मेरो ईश्वर', 'फतिमाको अनिदो रात', 'नाइटक्लबकी मारिया' आदि हुन् । वैश्विक परिवेशमा लेखिएका यी कथाहरूमा श्रेष्ठले युद्ध, युद्धका कारण

विस्थापित हुन पुगेका मानिसको पीडा, महिला तथा बालबालिकाका आर्तनाद उद्घाटन गरेका छन् । यी कथाहरू आफ्नै भूमिबाट लिइएका पात्रका कथा व्यथा भन्दा बढी सशक्त मार्मिक र संवेदनशील तथा कारुणिक बनेका छन् । युरोप र अफ्रिकी मुलुकमा युद्धले सोत्तर बनाईका उजाड बस्ती अनि मृत्युले रजाइँ गरिरहको बस्तीमा गृहयुद्धका कारण विस्थापित हुनु परेका मानिसका कारुणिकताको चित्रण कथामा गरिएको छ । यसरी हेर्दा श्रेष्ठका कथाहरू वैश्विक र स्थानीक परिवेशमा रचिएका देखिन्छन् । त्यसैले परिवेशगत बहुल्यता श्रेष्ठको अर्को महत्त्वपूर्ण प्रवृत्ति हो भन्न सकिन्छ ।

४.१.११ सरल सहज, सुबोध भाषा प्रयोग

कथाकार राजुबाबु श्रेष्ठ सरल भाषाशैलीको प्रयोग गर्ने कथकार हुन् । कथा साहित्यिक अभिव्यक्तिको सबै भन्दा सरल र प्रभावकारी माध्यम हो भन्ने धारण राख्ने कथाकार श्रेष्ठले आफ्ना सबै कथामा सरल, सरज र सुबोध भाषाको प्रयोग गरेका छन् भने विषयवस्तुको वर्णन गर्न श्रेष्ठ वर्णानात्मक, संवादात्मक, र संस्मरणात्मक शैलीको सहारा लिन्छन् । श्रेष्ठका सबै कथाहरू शिल्प र शैलीको नवीनतम् प्रयोग र प्रस्तुतिका हिसाबले स्मरणीय रहेका छन् । उनका सबै घट्दो मानवीय चरित्रमाथि ममस्पर्शी तवरले गहिरा प्रहार गरेका छन् । 'पेमा भाउजू', 'कठै मेरो देश', 'प्रेमसर', 'मैया साहेबको रुड्डु', 'सुनन्दाको सम्मान', 'युद्धको एकरात', 'फरक बाटो', दसैँ' कथामा ठेट नेपाली भाषाको प्रयोग गरी कथालाई रोचक तथा प्रभावकारी बनाइएको छ । 'मारिनोसेलोको जुन', गृहयुद्धको घाउ', 'मरुभूमिमा मृत्युमेला', 'आसेगाको सपना', 'नाइट क्लबी मारिया', 'किस्टिना याट द रेट', ' गुडबाइ मेरी' कथामा आगन्तुक शब्दको प्रयोग गरी रोचक बनाइएको छ । श्रेष्ठका कथामा तत्भव, तत्सम शव्दको कम प्रयोग भएकाले कथाहरू जटिल नभएर सरल छन् । उखानटुक्काको कम प्रयोग गरको श्रेष्ठका कथामा अनुकरणात्मक शव्दको बढी प्रयोग पाइन्छ । 'मारिनोसेलोको जुन', अध्यारो गन्तव्य', 'यमलोकमा सहिदहरू 'मरुभूमिमा मृत्युमेला' कथाहरूको शीर्ष प्रतीकात्मक भए पनि जटिल छैनन् बरु प्रभावकारी रूपमा कथाहरूले मानवीय प्रेमको गीत गाइरहका छन् । कथाहरू पढ्दै जाँदा शीर्षक र कथावस्तु बुझ्न कुनै कठिनाई पर्दैन त्यसैले कथाहरू शीर्षक प्रतीकात्मक भए पनि कथा पढी सक्दा छर्लङ्ग बुझिन्छ र कथा सरल लाग्छ । श्रेष्ठका प्रायः सबै कथाहरूको शीर्ष र कथावस्तु विच सोझो सम्बन्ध रहेका हुनाले कथा बुझ्न गाह्रो पर्दैन ।

यसरी कथाकार राजुबाबु श्रेष्ठलका सबै कथाहरू सरल, सहज र सुबोध रहेका छन् । कथाहरूमा सरल तथा मिठासपूर्ण गद्य भाषाको प्रयोग गरिएको छ । कथामा पात्रको मनोगत अवस्थाको चित्रण र संवादको प्रस्तुतिमा सरल, सहज र सुबोध भाषा शैलीको प्रयोग भएको छ । त्यसैले सरल, सहज, सुबोध भाषा प्रयोग श्रेष्ठको मूल प्रवृत्ति बनेको छ ।

४.२ निष्कर्ष

मानवीय संवेदनाले ओतप्रोलत कथाकार श्रेष्ठ आफ्नो पिँढी र समकालीन माझ बेग्लै परिचय स्थापित गर्न अग्रसर देखिन्छन् । प्रकाशित कथा सङग्रहमा नै परिष्कृत र माझिएका तथा भिन्न स्वादका कथा प्रस्तुत गर्न सक्नु कथाकार श्रेष्ठ आफ्नो लेखनमा परिपक्व हुनु हो । उनको दोस्रो तथा तेस्रो प्रकाशित कथासङ्ग्रहमा उनको लेखन अझ परिष्कृत सशक्त बनेको छ देखिन्छ । उनका कथामा प्रेम र पीडाको विषयवस्तु एकै साथ उठान गरिएको छ । उनले जीवन भोगाइका झाँकीहरूलाई कथा लेखनको स्रोत बनाएका छन् । कथाहरूमा राष्ट्रवाद, विकृति, विसङ्गति, भ्रष्टाचार, युद्ध, शोषण, दुराचार जस्ता प्रवृत्तिहरू जुर्मुराएका छन् । श्रेष्ठले हामी समाजमा बढ्दो अराजक, हिंसा, हत्या, बलात्कार र लुटका प्रवृत्तिले गर्दा मावतावाद नै हराइसकको अवस्थामा छौँ ।

परिच्छेद : पाँचौ

सारांश तथा निष्कर्ष

५.१ सारांश

राजुबाबु श्रेष्ठ (वि. सं. २०२५) 'वसन्तीको विवाह' शीर्षकको कथा 'नवकिरण' (२०४२) पत्रिकामा प्राकाशित गरी साहित्यिक क्षेत्रमा प्रवेश गरेका सर्जक हुन् । नेपाली साहित्य साधनमा मूलतः ४० को दशकबाट नै यथार्थवादी कथाका क्षेत्रमा कलम चलाएका श्रेष्ठको कृतिगत आगमन भने साठीको दशकमा आएर मात्र भएको देखिन्छ । श्रेष्ठका हालसम्म 'गृहयुद्धको घाउ' (२०६३), 'पुस्तान्तर' (२०६६), 'मृत्युमेला' (२०६८) गरी तिनओटा कथासङ्ग्रह प्रकाशित छन् । ती तिन कथा सङ्ग्रहमा पैंतिस ओटा कथाहरू सङ्गृहीत छन् । यस शोध कार्यमा श्रेष्ठका पैंतिस ओटा कथाहरूको विधातात्विक आधारमा अध्ययन एवम् विश्लेषण गर्ने कार्य गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधको पहिलो परिच्छेदमा शोध परिचय रहेको छ । यसमा विषय परिचय, शोध कार्यको समस्या, उद्देश्य, पूर्वकार्यको समिक्षा, शोधकार्यको सीमा, शोध विधि अन्तर्गत सामग्री सङ्कलन विधि र विश्लेषण विधि रहेको छ भने शोधको अन्त्यमा शोध कार्यको रूपरेखा रहेको छ ।

दोस्रो परिच्छेदमा 'कथाको विधातात्विक आधार र श्रेष्ठका कथा कृतिको अध्ययन' राखिएको छ । कथा विश्लेषणको विधातात्विक आधार संरचना र रूपविन्यासलाई बनाइएको छ । संरचना अन्तर्गत कथावस्तु, पात्र र चरित्रचित्रण दृष्टिविन्दु र सारवस्तुलाई समावेश गरिएको छ भने रूपविन्यासमा भाषा, शैली, विम्व, प्रतीक, व्यङ्ग्य, सन्देश र शीर्षक सार्थकतालाई समग्रमा उल्लेख गरिएको छ । यसै परिच्छेदमा श्रेष्ठको कथायात्रालाई विषयवस्तुका आधारमा पूर्वार्द्ध (वि.सं. २०४२-वि.सं. २०६६) र उत्तरार्द्ध (वि.सं. २०६७ देखि हालसम्म) गरी दुई चरणमा विभाजन गरिएको छ । श्रेष्ठका पूर्वार्द्ध चरणमा लेखिएका कथाहरूमा केही स्वदेशी र केही विदेशी भूमिमा लेखिएका कथाहरू समावेश छन् । उत्तरार्द्ध चरणमा लेखिएका सबै कथाहरू विदेशी परिवेशमा लेखिएका छन् ।

तेस्रो परिच्छेदको शीर्षक 'राजुबाबु श्रेष्ठका कथा कृतिको अध्ययन' रहेको छ । कथा विश्लेषण गर्ने मूल आधार विधातत्वलाई बनाइएको छ । यस अन्तर्गत कथावस्तु, पात्र र चरित्रचित्रण, दृष्टिविन्दु, र सारवस्तुको विश्लेषण गरिएको छ भने रूपविन्यास अन्तर्गत

भाषाशैली, वाक्यविन्यास, विम्ब प्रतीक, व्यङ्ख्य, उखानटुक्का, सन्देश शीर्षक सार्थकतालाई समग्ररूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । यस परिच्छेदको अन्त्यमा संरचनात्मक र रूपविन्यासात्मक अध्ययन उल्लेख गरिएको छ ।

चौथो परिच्छेदको शीर्षक 'राजुबाबु श्रेष्ठका कथागत प्रवृत्तिहरू' रहेको छ । यसमा उनका प्रकाशित कथासङ्ग्रहमा समावेश पैँतिस ओटा कथाहरूको अध्ययनबाट सामाजिक यथार्थवादी प्रवृत्ति, कारुणिकताको प्रस्तुति, देशप्रेमको भावना, विकृति र विसङ्गतिप्रति आक्रोश, व्यङ्ग्यात्मकता, मानवतावादी भावनाको प्रस्तुति, प्रकृतिको चित्रण, युद्ध चित्रण, विषयगत विविधता, परिवेशगत विविधता, सरल, सहज, सुबोध भाषाशैलीको प्रस्तुतिलाई कथागत प्रवृत्ति निर्धारण गरी विश्लेषण गरिएको छ । प्रवृत्तिगत समग्र निष्कर्ष यसै परिच्छेदमा उल्लेख गरिएको छ ।

यस शोधपत्रको पाँचौं परिच्छेदको शीर्षक 'सारांश तथा निष्कर्ष' रहेको छ । सारांशमा प्रत्येक शोध परिच्छेदका शीर्षक र उपशीर्षकहरूको उल्लेख गरिएको छ भने निष्कर्षमा यस शोधपत्रको निचोडलाई प्रस्तुत गरिएको छ । अन्त्यमा परिशिष्ट र सन्दर्भ सूचीलाई प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.२ निष्कर्ष

'राजुबाबु श्रेष्ठका कथाकारिता' शीर्षकमा तयार पारिएको प्रस्तुत शोधपत्रमा कविता, गीत, कथा जस्ता बहुविध विधामा कलम चलाउने राजुबाबु श्रेष्ठका प्रकाशित 'गृहयुद्धको घाउ' (२०६३), 'पुस्तान्तर' (२०६६) र 'मृत्युमेला' (२०६९) कथा सङ्ग्रहमा सङ्गृहित पैँतिस ओटा कथाहरूको विधातात्विक आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । उनका प्रकाशित कथासङ्ग्रहहरूमा समावेश विषयवस्तु र लेखनको पृष्ठभूमिलाई आधार मानेर उनको कथा यात्रालाई (वि.सं. २०४२-२०६६) सम्म पूर्वाद्ध चरण र (२०६७ देखि २०७३) हालसम्मलाई उत्तरार्द्ध चरण विभाजन गरिएको छ । पूवार्द्ध चरणमा लेखिएका अधिकांश कथाहरू स्वदेशी पृष्ठभूमिमा संरचित छन् भने उत्तरार्द्ध चरणमा लेखिएका सबै कथाहरू विदेशी भूमिका रहेका छन् । श्रेष्ठले जागीरको सिलसिलामा स्वदेश तथा विदेश बसाइका क्रममा आफूले देखेका भोगेका र अनुभव गरेका कुरालाई कथाको विषयवस्तु बनाएका छन् । युरोपियन जीवनशैली र त्यहाँ भएका गृहयुद्धका कारण मानिसले भोग्नुपरेका असीम पीडा अनि हाम्रै

समाजका विभिन्न पक्षहरूमा घुसेर त्यसका गुण दोषलाई आख्यानात्मक तत्त्वभित्र घोलेर पृथक एवं विशिष्ट कथा रचना गर्नमा कथाकार श्रेष्ठ प्रवीण देखिन्छन् ।

राजुबाबु श्रेष्ठले गृहयुद्ध, स्त्री पुरुषप्रेम, गरिबी, देशप्रेम, राजनीति, सामन्ती दुराचार, युद्धबाट आक्रान्त बनेका मानवीय पीडा र छटपटीलाई कथाको विषयवस्तु बनाएका छन् । उनले गृहयुद्ध, विभाजन, आफ्नो राष्ट्रबाट विस्थापित भएर शरणार्थी जीवन बिताइरहेका मानवका पीडालाई कथामा चित्रण गरेका छन् । उनले स्वदेशको गरिबी, राजनीतिक विकृति, पुरुष बिच हुने अनुराग आदिलाई परिवेश अनुकूल पात्रको उचित संयोजन गरी यथार्थ रूपमा उतारेकाले सामाजिक यथार्थवादी प्रवृत्ति उनको मूल प्रवृत्ति बनेको छ । उनका कथामा पात्र अनुकूलको भाषा प्रयोग भएको छ भने मानव पात्र मात्र नभएर ‘एउटा हुमरको कथा’ कथामा मानवेत्तर पात्रको चित्रण भएको छ । उनले विभिन्न सन्दर्भ र प्रसङ्ग प्रस्तुत गर्न र कथालाई गतिदिन केन्द्रीय, सहायक र गौण पात्रको प्रयोग गरेका छन् । युद्धका विरोधी र शान्तिका पक्षधर श्रेष्ठले नेपाली संस्कृति मात्र नभएर विदेशी संस्कृति र संस्कार चित्रण गर्न आन्तरिक (म) र बाह्य (ऊ) दुबै दृष्टिविन्दुको सशक्त प्रयोग गरेका छन् । विषयवस्तु, पात्र, भाषा, सबैको उचित संयोजन गर्न सफल कथाकार राजुबाबु श्रेष्ठका कथा सरल, बोधगम्य र रुचिकर बनेका छन् ।

समग्रमा राजुबाबु श्रेष्ठका कथाहरूले गृहयुद्ध, भ्रष्टाचार, गरिबी, राजनीति दुर्गन्ध, सांस्कृतिक विकृति सामाजिक शोषण, शाषकीय कुकृत्य कुव्यवस्थालाई उदाङ्गो पारेका । स्वदेश तथा विदेशी भूमिको समाज, राजनीति, विखण्डनको फोटोकपी चित्रण गर्न सफल राजुबाबु श्रेष्ठ मूलतः यथार्थवादी कथाकार हुन् । उनको कथा प्रस्तुतिमा सरलता छ । प्रायः सबै कथाहरू बोधगम्य सरल रुचिकर रूपमा प्रस्तुत भएका छन् । पात्र अनुकूलको भाषाको प्रयोग गर्ने श्रेष्ठका कथाले मानवीय प्रेम र पीडा प्रस्तुत गरेका छन् । यसरी राजुबाबु श्रेष्ठ आधुनिक नेपाली समसामयिक कथा क्षेत्रमा देखा परेका सामाजिक यथार्थवादी कथाहरूको जमातमा आफ्नै किसिमको मौलिकताका साथ कथा लेख्ने कथाकारका रूपमा श्रेष्ठले आफूलाई स्थापित गरेका छन् । यसबाट सामाजिक यथार्थवादी धारामा महत्त्वपूर्ण योगदान दिने कथाकारका रूपमा श्रेष्ठको स्थान आधुनिक नेपाली कथा फाँटमा रहेको पुष्टि हुन्छ ।

५.३ सम्भावित शोध शीर्षक

५.३.१ आधुनिक नेपाली कथामा राजुबाबु श्रेष्ठको योगदान

५.३.२ ‘मृत्युमेला’ कथासङ्ग्रहका कथाको कृतिपरक अध्ययन

सन्दर्भ सामग्री सूची

आचार्य, कृष्णप्रसाद र कृष्णबहादुर बस्नेत (२०६३), **आधुनिक नेपाली उपन्यास र कथा**, कीर्तिपुर, काठमाडौँ : दीक्षान्त पुस्तकभण्डार ।

कटुवाल, सुशीला (२०७०), **"सुनसरी जिल्लाका कथाकारको कथाकारिता"** अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि. वि. नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर ।

गौतम, लक्ष्मण र ज्ञानु अधिकारी (२०६९), **"नेपाली कथाको इतिहास"** कमलादी, काठमाडौँ : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

घिमिरे, कृष्णप्रसाद र रामप्रसाद ज्ञवाली (२०६४), **आख्यानकारकार पारिजात**,दो. सं., प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौँ :हजुरको प्रकाशन ।

घिमिरे, कृष्णप्रसाद (२०६९), **अनुसन्धानात्मक समालोचना**, कीर्तिपुर : कला बक्स सेन्टर ।

.... (२०६९), **समय सन्दर्भका समीक्षा**, कीर्तिपुरः कला बक्स सेन्टर

तिमिल्सिना हरिहर, "कृतिभित्र युद्ध र प्रेमचित्र" **गरिमा**, (वर्ष २५, अङ्क ९, पूर्णाङ्क २९६, २०६४ भदौ), पृ. १२१-१२२ ।

नयाँघरे, युवराज, "द्वन्द्वकथाहरूमा राजुबाबु", **जनभावना साप्ताहिक** , (वर्ष २५, अङ्क २१, २०६३ फागुन), पृ. ७ ।

नेपाल, नवराज (२०६४), **"मुकुन्द इन्दिरा नाटकको द्वन्द्व विधान विषयक अध्ययन"**, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र : नेपाली केन्द्रीय विभाग त्रि. वि.कीर्तिपुर ।

पोखरेल, नीलकण्ठ (२०६७), **"मारिनोसेलोको जून कथा सङ्ग्रहको कृतिपरक अध्ययन",** अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्रः रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस प्रदर्शनीमार्ग ।

पौडेल, दयाराम (२०६७), **"राजुबाबु श्रेष्ठ जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन",** अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र : नेपाली केन्द्रीय विभाग त्रि. वि.कीर्तिपुर ।

बराल, कृष्णहरि (२०६९), **कथा सिद्धान्त**, काठमाडौँ : एकता बुक्स ।

बराल, कृष्णहरि र नेत्र एटम (२०६६), **उपन्यास सिद्धन्त र नेपाली उपन्यास**, ते. सं.पुलचौक ललितपुरःसाझा प्रकाशन ।

.............(२०६३), **नेपाली कथा र उपन्यास**, काठमाडौँ : अक्सफोर्ड इन्टरनेसनल पब्लिकेशन ।

बल, फुलमान, “युद्ध र प्रेमका कथा”, **कान्तिपुर कोसेली**, (वर्ष १४, अङ्क २९५, २०६३ पौष १०) , पृ. ख ।

बानियाँ, राजकुमार, “युद्धको सेरोफेरो”, **राजधानी इन्द्रेणी**, (वर्ष ६, अङ्क १६३, २०६३ मंसिर), पृ. २ ।

बास्कोटा, कल्पना (२०६७), **“अविनाश श्रेष्ठको कथाकारिता”** अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र : नेपाली केन्द्रीय विभाग त्रि. वि.कीर्तिपुर ।

लोहनी, दीपक, “अनुभूति सपनाहरू एउटा कविको कथा: मारिनोसेलोका जून”, **साप्ताहिक आवाज** , (वर्ष ..., अङ्क ३५, माघ ९) पृ. ....।

-----, “युद्ध कथाको चर्चा”, **अन्नपूर्ण पोष्ट**, (वर्ष ५, अङ्क १४०, २०६३ असोज १), पृ. ७ ।

-----, “प्रेम युद्ध र जीवन”, **कान्तिपुर**, (वर्ष १४, अङ्क २१०,२०६३ भदौ ३१) पृ.१६ ।

-----, “मारिनोसेलोको जूनका युद्धकथा”, **तरुण साप्ताहिक**, (वर्ष १०, अङ्क २३, २०६३ असोज ९) पृ. ५ ।

-----, “मारिनोसेलोका जूनमा राजुबाबुको कथाकारिता”, **साप्ताहिक पुनर्जागरण**, (वर्ष २५, अङ्क १६, २०६३ असोज ३) पृ. ६ ।

वस्ती , विवश , “जीवन भोगाई बटुल्दै जाँदा . . .”, **सम्बोधन**, (वर्ष ९, अङ्क ४०, २०६३ असार ३०), पृ. ३ ।

श्रेष्ठ, दयाराम (सम्पा. २०६०), **नेपाली कथा भाग ४**, पुलचौक ललितपुर : साझा प्रकाशन ।

.... (२०५४), **नेपाली कथा समकालीन सन्दर्भ**, कमलादी, काठमाडौँ : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

.... (२०७०), **नेपाली कथा र कथाकार**, कमलादी, काठमाडौँ : नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान ।

श्रेष्ठ, राजुबाबु (२०६८), **गृह युद्धको घाउ**, (दो. सं.) बागबजार, काठमाडौँ : बी. एन. पुस्तक संसार प्रा. लि. ।

.... (२०६६), **पुस्तान्तर** (संयुक्त कथा सङ्ग्रह), काठमाडौँ : गोरखा साहित्यिक मञ्च ।

.... (२०६९), **मृत्यमेला**, काठमाडौँः रत्न पुस्तक भण्डार ।

शाह, हरिजंङ (२०६७), **"महेश विक्रम शाहको कथाकारिता"** अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र : नेपाली केन्द्रीय विभाग त्रि. वि. ।